SAINT PHOTIUS

ET L'ANTIQUITÉ DE SON CULTE

PAR

A. PAPADOPOULOS-KÉRAMEUS.

TIRAGE-À PART DE LA „BYZANTINISCHE ZEITSCHRIFT“ TOME VIII.

IMPRIMERIE DE B. G. TEUBNER, LEIPZIG.

1899.

Sonderabdruck aus Byzantinischer Zeitschrift VIII 4.
Druck u. Verlag von B. G. Teubner in Leipzig.

Ὁ πατριάρχης Φώτιος ὡς πατὴρ ἅγιος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν ἀσχολούμενοι δυτικοὶ συγγραφεῖς ἔχουσι τὴν πρόληψιν, ὅτι τὸν πατριάρχην Φώτιον οἱ Γραικοὶ ἀνεγνώρισαν ὡς ἅγιον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις. Ὁ καρδινάλις Hergenröther τὴν πρόληψιν ταύτην προσεπάθησε μάλιστα νὰ βεβαιώσῃ διὰ μαρτυριῶν, ὡς ἐφαντάζετο, ἱστορικῶν, ποιήσας πρὸς τοῦτο ἰδίαν ἔρευναν, δι' ἧς ἐνόμισε τέλος ὅτι ἡ πρόληψις ἐκείνη ἔχει βάσεις ἀσφαλεῖς[1]· ἐντεῦθεν ἡ τοῦ Hergenröther πεποίθησις διεδόθη τοσοῦτον, ὥστε οὐκ ὀλίγα πονήματα νὰ μεταδίδωσι διαδοχικῶς, ὅτι ὁ πατριάρχης Φώτιος εἶναι τῶν Γραικῶν νεώτατος ἅγιος· τοιαῦτά τινα διέδωκεν ἐσχάτως καὶ ἡ Geschichte der byzantinischen Litteratur τοῦ καθηγητοῦ Krumbacher, ἐν ᾗ μάλιστα ὡρισμένως λέγεται, ὅτι ὁ Φώτιος ὑπὸ τῶν Γραικῶν ἀνεκηρύχθη ἅγιος ἔτει 1869-ῳ.[2])

Ἀλλ' ἡ περὶ τοῦ πράγματος τούτου πρόληψις εἶναι παντελῶς ἀβάσιμος, διότι αἱ τοῦ Hergenröther ἱστορικαὶ μαρτυρίαι οὔτε αὐθεντικαὶ εἶναι, ἀλλ' οὔτε καὶ ἁρμόδιαι εἰς τὴν κατάληψιν ὀρθοδόξου θέματος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ φλύαρος στιχουργὸς Μανασσῆς ὠνόμασε τὸν Φώτιον τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὸν θάνατόν του κακοῦργον, ὁ Hergenröther ἐπέτρεψεν ἑαυτῷ νὰ πιστεύῃ ἐκ τούτου, ὅτι ἤδη τῷ 12-ῳ αἰῶνι οἱ Γραικοὶ δὲν ἀνεγνώριζον τὸν Φώτιον ὡς ἅγιον[3])· ἀλλ' ἐλησμόνησε πρὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς τοιαύτης πίστεως νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ Μανασσῆς ἦτο κολακίστατος ἀκόλουθος τῆς αὐλῆς Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, ἐν ᾗ προσπάθεια κατεβάλλετο μεγάλη τοῦ νὰ ἀναγνωρισθῇ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει τοῦ πάπα ἡ ἐξουσία ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν ὁ Μανασσῆς ἐθέλησεν ἁπλῶς διὰ τῆς δυσμενοῦς ἐκείνης κατὰ τῆς μνήμης τοῦ Φωτίου ἐκφράσεώς του νὰ ἀρέσῃ ἐν τῇ αὐλῇ, ἰδίᾳ δὲ νὰ ἐφελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν εὐμένειαν τῆς ἐκ Λατίνων τότε αὐτοκρατορίσσης. Ἐπειδὴ δὲ καὶ Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς ἔν τινι συντάγματί του ὠνόμασε τὸν Φώτιον φιλόδοξον καὶ παρ' ἱστορίαν ἅρπαγα

1) J. Hergenröther, Photius, τ. 2, σ. 718—720.
2) K. Krumbacher², σ. 517 καὶ 679.
3) Hergenröther, τ. 2, σ. 719.

τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ἐπέτρεψεν ἑαυτῷ πάλιν ἐκ τούτου ὁ Hergenröther νὰ πιστεύῃ ὅτι καὶ τῷ 14-ῳ αἰῶνι ὁ Φώτιος ἦτον ἄγνωστος ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς ἅγιος[1]· ἀλλὰ καὶ πάλιν πρὸ τῆς τοιαύτης πίστεώς του ἐλησμόνησεν ὁ Hergenröther νὰ ζητήσῃ τὴν αἰτίαν τῆς κατὰ τοῦ Φωτίου δυσμενείας τοῦ Γρηγορᾶ. Ἡ δυσμένεια τούτου πηγάζει ἁπλῶς ἐκ τοῦ παθήματος αὐτοῦ τοῦ Γρηγορᾶ, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἧς στῦλος εἶναι ὁ Φώτιος, ἀναθεματίσασα κατεδίκασε τὸν Γρηγορᾶν, καίτοι ἀνωνύμως, ὡς αἱρετικὸν διὰ τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐν ᾧ καὶ ὁ Φώτιος μακαρίζεται καὶ ὁ τῷ Γρηγορᾷ αὐτῷ λίαν ἐπαχθὴς ἐχθρὸς Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.[2]) Τέλος ὁ Hergenröther ἐβεβαίωσεν ὅτι καὶ τῷ 15-ῳ αἰῶνι ὁ Φώτιος ἦτον ἄγνωστος ὡς ἅγιος, ἁπλῶς καὶ μόνον διότι γραικοῦ τινος πατριάρχου καλουμένου Γρηγορίου Μαμμῆ εὗρε τὴν ἑξῆς μαρτυρίαν[3])· „εἰ δ' ὁ Φώτιος πατριάρχης εἶπεν, ἀλλ' ὅρα", λέγει ὁ Μαμμῆς, „ὅτι ἐν ἁγίοις οὐ συντέτακται, καίτοι γε ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἑνὶ καιρῷ Φώτιος καὶ Ἰγνάτιος (= ὑπῆρχον)· ἀλλ' ὁ μὲν σὺν ἁγίοις τέτακται καὶ ἐν τῇ κγ' τοῦ ὀκτωβρίου ἐν τοῖς συναξαρίοις μετὰ τῶν ἁγίων τέτακται, ὁ δὲ Φώτιος οὐδαμῶς τοῖς ἁγίοις συνηρίθμηται". Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Μαμμῆς· ἀλλ' ὁ Hergenröther ἐλησμόνησε πάλιν νὰ λάβῃ πρότερον ὑπ' ὄψει, ὅτι οὗτος ὁ Μαμμῆς δὲν ἦτο πατριάρχης τῶν ὀρθοδόξων καθολικῶν Ἑλλήνων τοῦ 15-ου αἰῶνος, ἀλλὰ τῶν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει μορφωθέντων Γραικοουνιτῶν, καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν ἀρνούμενος ἐκεῖνος τὴν ἁγιότητα τοῦ Φωτίου ἁπλῶς ἀντεπροσώπευεν ἐν τοῖς λόγοις του τὰς πεποιθήσεις τῶν οὐνιτῶν καὶ τῶν δυτικῶν, οὐχὶ δὲ τῶν ὀρθοδόξων καθολικῶν, οἵτινες οὐ μόνον τὴν πατριαρχίαν τοῦ Μαμμῆ ποτὲ δὲν ἀνεγνώρισαν, ἀλλὰ καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ δραπετεύσῃ ἐκ Κπόλεως καὶ νὰ καταλύσῃ τὸν βίον ὡς οὐνίτης πατριάρχης ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἱστορικαὶ τοῦ Hergenröther μαρτυρίαι περὶ θέματος ὀρθοδόξου, τουτέστιν ἀναρμόδιαι, κολακεύουσαι μόνον ἁπλῶς ψευδῆ τινα πρόληψιν. Ὁ πατριάρχης Φώτιος δὲν εἶναι τῶν Γραικῶν νεώτατος ἅγιος, ὡς φρονοῦσιν οἱ περὶ τὸν Hergenröther, ἀλλ' εἶναι πατὴρ ἅγιος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἧς ὥρας ἐν τῷ 9-ῳ αἰῶνι αὐτὸς ὁ Φώτιος ἐξόριστος ὢν καὶ ἐν πικρίαις σχεδὸν ἑκατοντούτης ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, καὶ ἔκτοτε μέχρι σήμερον ἡ μνήμη αὐτοῦ γεραίρεται ἀδιακόπως· καὶ ἐπειδὴ οὐδεὶς μέχρι σήμερον ἐπραγματεύθη τὸ θέμα τοῦτο εἰδικῶς, ἂν μὴ δι' ἄλλο, τουλάχιστον χάριν αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ἡμεῖς ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ προσκο-

1) Hergenröther, τ. 2, σ. 720.

2) Θ. Успенскій, Синодикъ въ недѣлю Православія, Одесса 1893, σ. 34—36. Πρβλ. Niceph. Gregorae byz. historia, Bonnae 1829, τ. 1, σ. LXVIII, LXXII, LXXIX.

3) Migne, Patrol. graec. τ. 160, σ. 76.

μίζομεν ἀποδείξεις αὐθεντικωτάτας, αἵτινες καὶ τὴν πρόληψιν τῶν δυτικῶν ἀναιροῦσι καὶ τῶν ὀρθοδόξων πάλιν τὴν πεποίθησιν ἀληθῆ τὰ μάλιστα δεικνύουσιν· ἐξαρτᾶται δὲ τοῦ θέματος τούτου ὁ μῖτος ἀπὸ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Φώτιος ἀπέθανε.

Τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου κοινῶς ἀναφέρουσιν οἱ ἱστοριογράφοι εἰς τὸ 891-ον ἔτος, καὶ πάντες, ὡς γνωστόν, ἀπεδεχόμεθα τοῦτο ἀσυζητητί. Ὁ τὸ ἔτος τοῦτο ὁρίσας ἐξ ἀρχῆς ὡρμήθη ἔκ τινος γραικολατινικοῦ πονήματος ἀνωνύμου καὶ ἀνεπιγράφου, μέρος ἀποτελοῦντος τοῦ καλουμένου Appendix τῆς ἐν Κπόλει συνόδου τῶν ἐτῶν 869—870· τοῦ δὲ πονήματος τούτου ἡ κατασκευὴ δὲν εἶναι, φαίνεται, παλαιοτέρα τοῦ 15-ου αἰῶνος, ἂν καὶ ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἀγωνίζεται νἀποδείξῃ ἑαυτὸν πάνυ παλαιόν. Ἐν τῷ τοιούτῳ λοιπὸν ἀνωνύμῳ πονήματι ἀναγινώσκονται τὰ ψευδόμεστα καὶ ὅλως ἀναπόδεικτα ταῦτα λόγια· „Μέχρι τῆς σήμερον με' ἔτη ἀναθεματίζεται Φώτιος, προδήλως ἀπὸ τοῦ πάπα Λέοντος ἕως τοῦ Φορμώσου· ἕνδεκα γὰρ ἔτη ἀνεθεματίζετο κοσμικὸς ὤν, κοινωνικὸς τῷ καθῃρημένῳ καὶ ἀνατεθεματισμένῳ Γρηγορίῳ τῷ Συρακούσης, καὶ ἄλλα λδ' ἔτη ἀφ' οὗ ἐγένετο ἀββᾶς".[1]) Ἐντεῦθεν καὶ μόνον ὡρίσθη ὁ τοῦ Φωτίου θάνατος ἔτει 891-ῳ, ὁπόταν δηλαδὴ πάπας Ῥώμης ἐγένετο ὁ Φόρμωσος, ὁ προφθάς, κατὰ τὸν ἡμέτερον ἀνώνυμον γραικολατῖνον, ζῶντα τὸν Φώτιον νὰ ἀναθεματίσῃ· πρὸς τοῦτο δ' ἐγένετο ὁ ἑξῆς ὑπολογισμός. Ἀφ' οὗ χρόνου δηλαδὴ ὁ Φώτιος ἐγένετο ἀββᾶς, τουτέστι πατριάρχης, παρῆλθον τὰ μεταξὺ τοῦ 857 καὶ 891 ἔτη, ἅπερ συμποσοῦνται εἰς ἀριθμὸν 34-ον· προσετέθησαν αὐτοῖς ἕτερα ἕνδεκα ἔτη καὶ ἐξήχθη τὸ 847-ον ἔτος, ὅτε μηνὶ ἰουλίῳ πατριάρχης Κπόλεως ἐγένετο ὁ Ἰγνάτιος, πάπας δὲ Ῥώμης ἦτο Λέων ὁ 4-ος, καὶ οὕτω συνεπληρώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν 45 ἐτῶν, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ τοῦ Appendix ἀνώνυμος συγγραφεύς. Ὁ τοιοῦτος ὅμως ὑπολογισμὸς εἶναι ἐσφαλμένος, διότι ἀπὸ τοῦ μηνὸς ἰουλίου τοῦ 847-ου ἔτους μέχρι τοῦ φεβρουαρίου μηνὸς τοῦ 891-ου ἔτους, ὅτε ὑποτίθεται ὁ Φώτιος ἀποθανών, διῆλθον οὐχὶ 45 ἔτη, ἀλλ' ἔτη 43 καὶ μῆνες ἐννέα. Ὁ συγγραφεὺς λοιπὸν τοῦ Appendix εἶναι καὶ ἀνακριβὴς καὶ ἀναρμόδιος εἰς τὸ νὰ καθορίσῃ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου, καὶ ἀπορίας ἄξιον εἶναι, πῶς τὸ οὕτως ὅλως ἀστήρικτον ἀποδεικνύμενον 891-ον ἔτος ἀπεδεχόμεθα κοινῇ μέχρι σήμερον ὡς βέβαιον χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου.

Μόνος ὁ ἰησουΐτης Lapôtre ἀνεγνώρισεν ἐσχάτως τὸ ἐσφαλμένον τοῦ χρόνου τούτου, καθορίσας ἀπροκαλύπτως ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου τὸ 898-ον ἔτος[2])· ἐσφάλη ὅμως καὶ οὗτος κατὰ ἕνα ἀριθμόν,

---

1) Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, τ. 16, σ. 452.

2) A. Lapôtre, Le pape Jean VIII, Paris 1895, σ. 69. Études religieuses, philosophiques, historiques et littéraires, Paris 1891, τ. 25, σ. 252.

διότι πραγματικῶς ὁ τοῦ Φωτίου θάνατος ἐπῆλθε τῇ 6-ῃ φεβρουαρίου τοῦ 897-ου ἔτους· τοῦτο δὲ τὸ ἔτος πηγάζει ἐκ τῆς μελέτης ἑνὸς γράμματος πεφαλσευμένου καὶ περικεκομμένου τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ 9-ου (898—900) πρὸς τὸν Νεοκαισαρείας μητροπολίτην Στυλιανόν· ὅπερ ἐμπεριέχεται ἐν τῷ ῥηθέντι Appendix μεθ' ἑρμηνείας σατανικῆς.[1]) Ἀφιεμένης ὅμως κατὰ μέρος ἐν περιφρονήσει, ὡς ὅλως ἀναξίας λόγου, τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας, αὐτὸ τὸ γράμμα σαφηνίζει ἑαυτὸ διὰ τῆς προτεταγμένης αὐτῷ σημειώσεως, ἧς ὁ νοῦς εἶναι τοιοῦτος· ὅτι ὁ τοῦ πατριάρχου Φωτίου προσωπικὸς ἐχθρός, Στυλιανὸς ὁ Νεοκαισαρείας, „ἑπτὰ παραδραμόντων ἐτῶν" ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν εἶχε γράψῃ κατὰ Φωτίου πρὸς τὸν πάπαν Στέφανον, „χαυνωθεὶς ὑπὸ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν" ἐστράφη πρὸς τὴν μερίδα τοῦ Φωτίου· διὸ καὶ ἐζήτησεν ἐκ Ῥώμης νὰ τῷ ἐπιστραφῇ τὸ κατ' αὐτοῦ χειρόγραφόν του[2])· ἡ ζήτησις αὕτη ἐγένετο ἀπὸ τὸν πάπαν Στέφανον τὸν ἕκτον ἔτει 897-ῳ, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνῃ καὶ διεδέχθησαν αὐτὸν δύο βραχύβιοι πάπαι (Ῥωμανὸς καὶ Θεόδωρος), ἀπεκρίθη τῷ Στυλιανῷ ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ 9-ος, ὅστις ἀνέβη τὸν παπικὸν θρόνον μηνὶ ἀπριλίῳ τοῦ 898-ου ἔτους[3])· ἦτο δὲ τότε πατριάρχης οἰκουμενικὸς Ἀντώνιος

1) Mansi, τ. 16, σ. 456—458. Καὶ αὐτὸς ὁ Hergenröther (Photius, τ. 2, σ. 707—712) παραδέχεται ὅτι τὸ γράμμα τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ 9-ου εἶναι περικεκομμένον.

2) Σημειωτέον, ὅτι ὁ γραικολατῖνος ἑρμηνεὺς τοῦ γράμματος Ἰωάννου τοῦ 9-ου ἀντὶ τῆς λέξεως χειρογράφου ἔγραψε σκοπίμως, ἐπὶ κατασκευῇ ἀκαταληψίας, ἐν μὲν τῷ λατινικῷ κειμένῳ τὸ ordinationem, ἐν δὲ τῇ μεταφράσει αὐτοῦ τὸ χειροτονίαν, ὡσεὶ ἦτο ἀνάγκη χειροτονημένος ἤδη πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀρχιερεὺς ἐν Κπόλει νὰ λάβῃ ἐκ Ῥώμης δευτέραν χειροτονίαν, καὶ ταύτην γραπτήν! Ἡ κιβδηλεία ἐνταῦθα εἶναι φανερωτάτη, διότι αὐτὸ τῆς ἐπιστολῆς τὸ κείμενον δῆλον ποιεῖ, ὅτι ἐζήτησεν ὁ Στυλιανὸς ἐκ Ῥώμης τὸ προσταλὲν ἐκεῖ χειρόγραφόν του, τουτέστι τὸν κατὰ Φωτίου λίβελλόν του (πρβλ. Hergenröther, τ. 2, σ. 706—709). Σημειώσεως ἀξία εἶναι καὶ ἑτέρα τις νοθεία ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ πάπα Ἰωάννου· οὗτος δηλαδὴ ὁ πάπας ἀποκρινόμενος τῷ Στυλιανῷ λέγει αὐτῷ ταῦτα· „Ἀξίας χάριτας τῇ σῇ ἀγάπῃ ἀναφέρομεν, ὅτι οὐδέποτε ἀπὸ τῆς σῆς μητρὸς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας παρεκκλῖναι ἠθέλησας". Ὁ Στυλιανός, ἀρχιερεὺς ὢν ἀνατολικός, μητέρα του ἐκκλησίαν ὑποχρεωμένος ἦτο νὰ ἀναγνωρίζῃ οὐχὶ τὴν Ῥωμαϊκήν, ἀλλὰ τὴν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐν Κπόλει ἐκκλησίαν, ἀφ' ἧς εἶχε τὴν χειροτονίαν του καὶ ἥτινι κανονικῶς ὑπέκειτο, ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο κεκηρυγμένος αἱρετικός· διότι καὶ περικυλιόμενος ἐν τῷ τεσσαρακονταετεῖ αὐτοῦ σχίσματι πάλιν μήτηρ αὐτοῦ ἐκκλησία ἦτο καὶ κατὰ πρᾶξιν καὶ κατὰ νόμους αὐτὴ ἡ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐκκλησία. Τὸ γράμμα λοιπὸν τοῦ πάπα Ἰωάννου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτίστῃ περιόδῳ του εἶναι ἀναμφιβόλως νενοθευμένον· θὰ ἦτο δὲ πρότερον ὁ νοῦς αὐτῆς τοιοῦτος. Ὁ πάπας δηλαδὴ ηὐχαρίστει καὶ συνέχαιρε τὸν Στυλιανόν, ὅτι μετὰ οὕτω μακροχρόνιον ἐμμονὴν ἐν τῷ σχίσματι προσῆλθε καὶ ὑπετάγη, τοῦ Ἀντωνίου πατριαρχοῦντος, τῇ μητρὶ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ τῆς Κπόλεως.

3) Ἀδικαιολογήτως ὁ Jaffé (Regesta Pontif. Romanorum, Lipsiae 1885, τ. 1, σ. 443) ὥρισε τὸ 899-ον ἔτος ὡς χρόνον συντάξεως τῆς παπικῆς ταύτης ἀποκρίσεως.

ὁ Καυλέας, ὅστις ἐξ ἀρχῆς τῆς πατριαρχίας του προσεπάθησε καὶ ἐπέτυχε τέλος νὰ συνενώσῃ ἔτει 900-ῳ διὰ συνόδου, γενομένης ἐν Κπόλει, τὰς ἀπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου τοῦ 5-ου διῃρημένας Ἐκκλησίας, δι᾽ αἰτίας μὲν φανερῶς ἀγνοουμένας, ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε ὑποπτευομένας.

Ὁ τὴν ἀπόκρισιν λοιπόν, ὡς ἔχει σήμερον, ἀναγινώσκων τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ 9-ου πρὸς τὸν Στυλιανόν, παρατηρεῖ ὅτι αὕτη, μεθ᾽ ὅλην τὴν ἣν ὑπέστη νοθείαν, ἐγκρύπτει τὴν κλεῖδα κατανοήσεως σπουδαίου τινὸς συμβάματος ἐν Κπόλει. Ὁ πάπας πεπληφορημένος ἤδη ὅτι ὁ Στυλιανὸς ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐκκλησίας, τῆς ἐν Κπόλει (καὶ οὐχὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ, κατὰ τὴν νοθείαν), ἐπαινεῖ πρῶτον αὐτὸν διὰ τοῦτο, ὡς ἀποδείξαντα οὕτως, ὅτι κατὰ διάνοιαν ἦτο πάντοτε συνηνωμένος τῇ ἐκκλησίᾳ του· τοῦθ᾽ ὅπερ ἦτο φιλοφρόνημα τοῦ πάπα πρὸς τὸν Στυλιανόν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ διεγερθῇ ἡ φιλοτιμία του πρὸς κατάπαυσιν ἐντελῆ τοῦ ἐν Κπόλει τῶν ἀρχιερέων σχίσματος. Τὸ φιλοφρόνημα τοῦτο μεγαλύνει κατόπιν ὁ πάπας, γράφων τῷ Στυλιανῷ, ὅτι „κἂν ἐβασανίσθης καὶ ἐξωρίσθης[1]), οὐδὲ ταῦτα ἠδυνήθησαν νὰ σὲ ἀποσχίσωσιν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἐκκλησίας“· διὸ καὶ ἐλπίζει ἐκ τούτου ὁ πάπας νὰ μαλαχθῶσι δι᾽ αὐτοῦ τοῦ Στυλιανοῦ καὶ αἱ καρδίαι τῶν ἐμμενόντων ἔτι ἐν τῷ ἐπιτοπίῳ σχίσματι[2]), οὕτως ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἡ „ἐκζητουμένη εἰρήνη“ (μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κπόλεως)· „quod, λέγει, sane perquam certis futurum argumentis apparet“, καὶ τοῦτο διότι αὐτὸς ὁ πάπας Ἰωάννης ἐγίνωσκεν ἤδη, μετὰ τὰς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου τοῦ Καυλέα προπαρασκευάς, ὅτι μετὰ χρόνον τινά, τῶν αἰτίων αἱρομένων τοῦ ἐν Κπόλει καὶ τοῦ περὶ τὸν Φόρμωσον ἐν Ῥώμῃ σχίσματος, ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ σύνοδος ἐν Κπόλει πρὸς ἕνωσιν ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν (899—900).[3])

1) Ὁ νοθεύσας τὸ γράμμα προσέθηκεν ἐνταῦθα τὸ „ἢ ἀπάται τῶν πορνοβοσκησάντων“.

2) Ἡ νοθεία διέστρεψεν ἐνταῦθα τὸ γράμμα οὕτω· „μαλαχθῆναι τὴν τῶν καρδιῶν σκληρίαν τῶν μελλόντων σωθῆναι“.

3) Ἐν τῷ βίῳ τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου λέγονται ταῦτα· „Ἰστέον δέ, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ πάπα καὶ Στυλιανοῦ τοῦ Νεοκαισαρείας συνέλευσιν καὶ τῆς ἁπάσης ἐκκλησίας ἕνωσιν Ἀντώνιος ὁ ἐν μακαρίᾳ καὶ ἀοιδίμῳ ζωῇ διαπρέψας ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ τέλει τοῦ βίου ἐχρήσατο μηνὶ φευρουαρίῳ δωδεκάτῃ“ (Vita Euthymii, ein Anekdoton herausgegeben von C. de Boor, σ. 34). Ἡ ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ λέξις „συνέλευσις“ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ σημερινὸν „συνεννόησιν = entente“, καὶ νοεῖ κατὰ συνέπειαν ἐνταῦθα συνεννόησιν γενομένην μετὰ προηγηθεῖσαν ἐξήγησιν περί τινος ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, τουτέστι πλήρη συμφωνίαν τοῦ πάπα καὶ τοῦ Στυλιανοῦ ἐν τῇ συζητήσει αὐτοῦ· ἐξ οὗ καὶ προῆλθεν ἡ ἕνωσις „καὶ τῆς ἁπάσης ἐκκλησίας“· ἄρα πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου ἐγένετο πραγματικὴ τῶν ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κπόλεως ἕνωσις διὰ συνόδου μεγάλης. Δευτέραν μαρτυρίαν περὶ τῆς συνόδου ταύτης ἔχομεν ἐκ τοῦ συγγραφέντος ὑπὸ Νικηφόρου φιλοσόφου καὶ ῥήτορος βίου τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου τοῦ Καυλέα· ἐν τῷ βίῳ τούτῳ λέγονται

Ὁ πάπας Ἰωάννης ἐν τῇ πρὸς τὸν Στυλιανὸν ἀποκρίσει προστίθησι καὶ τοῦτο, ὅτι μαλαττομένων οὕτω καὶ τῶν καρδιῶν τῶν ἐμμενόντων

τὰ ἑξῆς· „βασιλεὺς ὁ μέγας (= Λέων ὁ Σοφός) . . . δι' αὐτοῦ (= τοῦ Ἀντωνίου) τὸ παλαιὸν τῆς ἐκκλησίας ἕλκος, ἤτοι σχίσμα, εἰς συνούλωσιν προθέμενος ἀγαγεῖν, εἰς ἓν συνάγει τὰ ἑῷα καὶ τὰ ἑσπέρια, καὶ . . . λύει τὰ σκάνδαλα καὶ συνάπτει τὰ διεστῶτα“ (Monumenta graeca et latina ad historiam Photii patriarchae pertinentia ed. A. P.-Kerameus, Petropoli 1899, σ. 14). Τρίτην μαρτυρίαν ἔχομεν ἐξ ἐπιστολῆς τινος τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ, ἐν ᾗ λέγονται ταῦτα· „Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ κυροῦ Λέοντος . . . ὁ πάπας συνῆλθε καὶ οἱ μετὰ τούτου ὄντες, καὶ ἡνώθησαν τῇ ἐκκλησίᾳ“ (Migne, Patrol. gr. τ. 111, σ. 277). Τετάρτην δὲ καὶ τελευταίαν μαρτυρίαν ἔχομεν ἐκ συγγραφῆς Κωνσταντίνου ζ' τοῦ πορφυρογεννήτου, ἐν ᾗ ὀνομάζονται καὶ οἱ παπικοὶ ἀποκρισιάριοι, οἱ παρουσιάσαντες ἐν τῇ συνόδῳ· „ἐτιμήθησαν δὲ οἱ ἀπὸ Ῥώμης ἐλθόντες διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου, οἷον ὁ ἐπίσκοπος Νικόλαος καὶ καρδηνάλιος Ἰωάννης ἐπάνω πάσης τάξεως τῶν μαγίστρων“ (De cerimoniis, Bonnae 1829, σ. 739). Ἀναμφίβολον ἄρα, ὅτι σύνοδός τις ἔτει 900-ῳ συνήνωσε τὴν Ῥωμαϊκὴν μετὰ τῆς ἐν Κπόλει ἐκκλησίας, αἵτινες ἦσαν ἀποκεχωρισμέναι „διὰ τὸ παλαιὸν τῆς ἐκκλησίας ἕλκος, ἤτοι σχίσμα“· ἀλλὰ τῆς συνόδου ταύτης οὔτε πρακτικὰ γινώσκονται, οὔτε ἄλλα τινὰ περὶ αὐτῆς ὑπομνήματα. Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ἐννοηθῇ τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο σχίσμα ἐκ τούτου· τῆς ἑνώσεως δηλαδὴ ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν γενομένης ἐπὶ Φωτίου πατριάρχου (ἔτει 879—880-ῳ) διὰ τῆς ὀγδόης οἰκουμενικῆς συνόδου, καὶ τοῦ Ῥώμης πάπα Ἰωάννου τοῦ 8-ου ἀποθανόντος ἔτει 882-ῳ, ὁ τούτου διάδοχος Μαρῖνος, γενόμενος πάπας ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐπισκόπων (τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἀντικανονικόν), φαίνεται ὅτι καὶ διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἔμεινεν ἀκοινώνητος μετὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Ἂν ὁ Μαρῖνος ἐκοινώνει μετ' αὐτοῦ, βεβαίως ὁ Φώτιος θὰ ἐμνημόνευε τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγικῇ βίβλῳ· ἔκ τινος δὲ σφόδρα νενοθευμένης ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Στεφάνου τοῦ 5-ου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον τὸν Μακεδόνα μανθάνομεν, ὅτι ὁ Μαρῖνος ἀληθῶς δὲν ἀνεγνωρίσθη ὡς πάπας κανονικὸς ἐν Κπόλει, καὶ τοῦτο διότι προεβλήθη ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐπισκόπων· ἦτο δὲ πρότερον ἐπίσκοπος Καστέλλης (Ἀ. Π.-Κεραμέως Φωτιακά, Ἐν Κπόλει 1897, σ. 5). Τὸ διὰ τοῦ Μαρίνου ὁπωσδήποτε γενόμενον διετὲς σχίσμα (882—884) ἦρεν ἡ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ ἐκλογή, Ἀδριανοῦ τοῦ 3-ου, ὅστις μετὰ τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων του ἐκοινώνησε πάραυτα τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ, καὶ τὴν 8-ην οἰκουμενικὴν σύνοδον ἀναγνωρίσας καὶ τὴν ὀρθότητα τοῦ δόγματος τῆς ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος (Φωτίου λόγος περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας, ἐκδ. Hergenröther, σ. 100—102). Ἀλλὰ καὶ πάλιν, Ἀδριανοῦ τοῦ 3-ου ἀποθανόντος ἔτει 885-ῳ, ὁ τούτου ἄμεσος διάδοχος πάπας Στέφανος ὁ 5-ος, ὡς μὴ κοινωνήσας τῷ διαδόχῳ καὶ μαθητῇ τοῦ Φωτίου πατριάρχῃ Στεφάνῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς περὶ τὸν Νεοκαισαρείας Στυλιανὸν σχισματικοῖς Ἕλλησιν ἀρχιερεῦσι, παρέσυρε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡσαύτως εἰς τὸ σχίσμα καὶ εἶχε ταύτην οὕτως ἀπεσχισμένην ἄχρι τοῦ 891-ου ἔτους, ὅτε πάλιν τὸ σχίσμα διὰ τοῦ πάπα Φορμώσου παρετάθη μέχρι τοῦ 896-ου ἔτους, γενομένου καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ πάπα διὰ τῶν ἀκανονίστων χειροτονιῶν του αἰτίου σχίσματος ἑτέρου ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. Οὕτως ἔχομεν φανερὸν σχίσμα ἑνδεκαετές, διὰ ζητήματα χειροτονιῶν, μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ὁ κατόπι τοῦ Φορμώσου πάπας Βονιφάτιος, ὡς παπεύσας ἡμέρας 15, βεβαίως ἠδυνάτει νὰ σκεφθῇ περὶ τούτου τοῦ σχίσματος· ἀλλ' ὁ τούτου διάδοχος Στέφανος ὁ 6-ος, μὴ ἀναγνωρίσας τὸ κῦρος τῶν χειροτονιῶν τοῦ Φορμώσου καὶ κοινωνήσας μετὰ τῆς ἐν Κπόλει ἐκκλησίας, ἔδωκέ τι πέρας εἰς τὸ

ἐν τῷ σχίσματι θὰ παύσῃ τέλος καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ σχίσμα, ὅπερ ἔτη σχεδὸν τεσσαράκοντα διήρκεσε· καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ μέχρι τοῦδε ὁ Στυλιανὸς ἠθέτει ἢ ἀπεδέχετο ὅσα καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἠθέτει ἢ ἀπεδέχετο τῶν ἐν Κπόλει πραγμάτων, ὁ πάπας ἤδη προστάσσει αὐτὸν νὰ παραδεχθῇ καὶ τώρα ὅ τι αὐτὸς ἀποδέχεται[1]· βούλεται δηλαδὴ νὰ τηρηθῶσιν αἱ ἀποφάσεις τῶν προτέρων παπῶν, Νικολάου τοῦ 1-ου, Ἰωάννου τοῦ 8-ου καὶ Στεφάνου τοῦ 6-ου, ὧν ὁ μὲν Νικόλαος εἶχεν ἀναγνωρίσῃ κανονικὸν πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον, ὁ δὲ Ἰωάννης (πρόσθες καὶ τὸν ἅγιον Ἀδριανὸν τὸν 3-ον, ὃν ἀποσιωπᾷ σκοπίμως ὁ τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ πάπα νοθεύσας καὶ περικόψας) τὸν πατριάρχην Φώτιον· ἐφ' ᾧ, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν παπῶν ἐκείνων, ἀποδέχεται τώρα καὶ αὐτὸς ὁ πάπας Ἰωάννης οὐ μόνον τὸν ἤδη πατριαρχεύοντα Ἀντώνιον ὡς πατριάρχην κανονικόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ Στέφανον, Φώτιον καὶ Ἰγνάτιον, κατὰ δὲ συνέπειαν ἀποδέχεται ὡς κανονικὰς καὶ τὰς γενομένας ὑπ' αὐτῶν χειροτονίας· καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν αὗται εἶναι τοιαῦται, προτρέπει καὶ τὸν Στυλιανὸν ὁ πάπας, ἤδη μεταμεληθέντα, νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτοῦ οὕτως, ὥστε μὲ τὴν κοινὴν ἀναγνώρισιν τῶν χειροτονιῶν Ἰγνατίου, Φωτίου, Στεφάνου καὶ Ἀντωνίου, νὰ γένηται τελεία εἰρήνη καὶ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν· τέλος δὲ γράφει τῷ Στυλιανῷ ὁ πάπας καὶ ταῦτα· „τὸ δὲ σὸν χειρόγραφον, ὃ πεποίηκας, εἰ καὶ πολὺν χρόνον καὶ πολλάκις ὑφ' ἡμῶν ἐξήτηται, ὅμως οὐδαμοῦ τοῦτο ἀνευρεῖν δεδυνήμεθα".[2])

μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχίσμα· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ περὶ τὸν Στυλιανὸν ἐν Κπόλει σχίσμα, ἀποθανόντος ἤδη τοῦ ἐν τῇ ἐξορίᾳ πατριάρχου Φωτίου μετὰ θείας δόξης, ἔληξε περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 897-ου ἔτους ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου, μικρὸν ἔπειτα, περὶ τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀποθανόντος καὶ τοῦ πάπα Στέφανου τοῦ 6-ου, καὶ ἑτέρου ἀντὶ τούτου πάπα ὀρθοδόξου καὶ μὴ σχισματικοῦ γενομένου ἔτει 898-ῳ, αὐτοῦ δηλαδὴ Ἰωάννου τοῦ 9-ου, φυσικὸν ἦτο, καὶ μάλιστα διὰ τὰ σκανδαλώδη χειροτονιῶν ζητήματα, νὰ συνέλθῃ καὶ πάλιν ἐν Κπόλει σύνοδος, αὐτὴ ἡ τοῦ 900-οῦ ἔτους, εἰς ἕνωσιν ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν, τοῦ μὲν Στυλιανοῦ ὑποταγέντος ἤδη τῇ ἐκκλησίᾳ Κπόλεως διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν χειροτονιῶν τοῦ Φωτίου καὶ συνεννοηθέντος περὶ τούτου μετὰ τοῦ πάπα, αὐτοῦ δὲ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ 9-ου προαναγνωρίσαντος ὡσαύτως τὸ κῦρος τῶν χειροτονιῶν τοῦ Φορμώσου καὶ τῶν πατριαρχῶν Ἰγνατίου, Φωτίου, Στεφάνου καὶ Ἀντωνίου. Οὕτως ἑρμηνευτέον τὸν σκοπὸν τῆς συνόδου τοῦ 900-οῦ ἔτους.

1) Τὸ κείμενον ἔχει οὕτω κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ νοθευτοῦ· „ἃ γὰρ ἡ σὴ μήτηρ (ἐκκλησία) ἠθέτησε μέχρι τῆς δεῦρο, καὶ σὺ ἠθέτησας, καὶ οἷς ἐπένευσεν, ἐπένευσας καὶ αὐτός"· ἀλλὰ πρὸ τῶν λέξεων τούτων ὑπῆρχε πιθανῶς ἄλλη τις περίοδος, ἥτις συνηνοῦτο μετ' αὐτῶν λογικῶς καὶ ἐν ᾗ ἁπλῶς ἐλέγετό τι περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας· διὸ καὶ τὸ „ἡ σὴ μήτηρ" ὑποπτεύω, ὅτι πρότερον ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ εἶχεν οὕτω· „Romana ecclesia".

2) Ἐννοεῖται ἐνταῦθα ὁ τοῦ Στυλιανοῦ κατὰ Φωτίου λίβελλος, οὗ τὸ γνήσιον κείμενον εἶναι παντελῶς ἄγνωστον, ἅτε δὴ αὐτοῦ τοῦ πάπα βεβαιοῦντος τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπώλειάν του· τὸ δ' ἐπ' ὀνόματι τοῦ Στυλιανοῦ περιεχόμενον ἐν τῷ Appendix

Τοιοῦτον εἶναι τὸ νόημα τῆς συντετμημένης, νενοθευμένης καὶ συγκεχυμένης, ὡς ἔχει, πρὸς τὸν Στυλιανὸν ἀποκρίσεως τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ 9-ου, καὶ ὅσα περὶ ταύτης λέγει ὁ ἑρμηνευτὴς αὐτῆς ἐν τῷ Appendix, εἶναι πάντα ληρήματα καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξια· καὶ μολονότι οὕτως οἰκτρῶς περιῆλθεν ἄχρις ἡμῶν ἡ τοιαύτη ἀπόκρισις, οὐχ ἧττον αὕτη δύναται νὰ προσδιορίσῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ Φώτιος ἀπέθανεν. Ὁ πάπας δηλαδὴ Ἰωάννης λέγει ἐν αὐτῇ, ὅτι τὸ ἐν Κπόλει σχίσμα διήρκεσεν ἔτη σχεδὸν τεσσαράκοντα, καὶ ἐὰν ὑπολογίσωμεν ὅτι τοῦτο ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ δεκεμβρίου μηνὸς τοῦ 857-ου ἔτους, ὅτε πατριάρχης ἀντὶ τοῦ Ἰγνατίου προεβλήθη ὁ Φώτιος, ἀπὸ δὲ τούτου τοῦ ἔτους καταμετρήσωμεν τὸ σχεδὸν τεσσαρακονταετὲς διάστημα, φθάνομεν περίπου εἰς τὸ τέλος τοῦ 896-ου ἔτους· οὗτος ὅμως ὁ ὑπολογισμὸς εἶναι ἐσφαλμένος, διότι τὸ σχίσμα δὲν ἤρχισεν ἀμέσως ἀπὸ τῆς εἰς πατριάρχην ἐκλογῆς τοῦ Φωτίου, ἥτις ὑπῆρξε κανονικωτάτη, τῶν ἀρχιερέων ἁπλῶς ἀρκεσθέντων ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἀποβληθέντα Ἰγνάτιον εἰς ὑπόσχεσιν τοῦ Φωτίου γραπτήν, „ὥστε πατρικὴν ἀπονέμειν τῷ Ἰγνατίῳ τιμὴν καὶ πάντα κατὰ βούλησιν αὐτοῦ δρᾶν, καὶ ἐν μηδενὶ τοῦτον παραλυπεῖν“[1]· ἀλλ' ἤρξατο τὸ σχίσμα τῶν ἀρχιερέων δύο περίπου μῆνας μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου[2]), τουτέστι μηνὶ φεβρουαρίῳ τοῦ 858-ου ἔτους, ἡμέρᾳ πιθανῶς Κυριακῇ τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅτε προστάγματι ἴσως αὐτοκρατορικῷ δὲν ἐπολυχρονίσθη ὁ Ἰγνάτιος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ· τοῦθ' ὅπερ οἱ προσκείμενοι τῷ Ἰγνατίῳ ἀρχιερεῖς ἠδύναντο νὰ ἑρμηνεύσωσιν ὡς ἀθέτησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Φωτίου ὑπεσχημένων. Οὕτω καὶ μόνον δύναταί τις νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν θρυλουμένην τῶν ὑποσχέσεων ἀθέτησιν· ὁπωσδήποτε βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ ἐν Κπόλει τῶν ἀρχιερέων σχίσμα ἤρξατο περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 858-ου ἔτους, καὶ ὅτι ἔληξε τοῦτο μετὰ τεσσαράκοντα σχεδὸν ἔτη, τουτέστι περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 897-ου ἔτους. Διατί δὲ τώρα μετὰ τοσαῦτα ἔτη μετανοήσας ὁ Στυλιανὸς καὶ τῇ μερίδι τῶν περὶ τὸν Φώτιον ἀρχιερέων προστεθεὶς ἔσπευσε νὰ γνωρίσῃ τοῦτο ἐν Ῥώμῃ καὶ τὴν αὐτόθεν ἐπιστροφὴν νὰ ζητήσῃ τοῦ κατὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου λιβέλλου του ἔτει 897-ῳ, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη; Διὰ τὸν ἁπλούστατον βεβαίως λόγον, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ ἔτει ἀπεβίωσεν αὐτὸς ὁ Φώτιος, οὕτινος μὴ ὑπάρχον-

κείμενον, οὗ τὴν δῆθεν γνησιότητα παραδέχονται πάντες ἀπὸ τοῦ 1604-ου ἔτους (Acta ... concilii octavi [sic] Constantinopolitani, Ingolst. 1604, σ. 386), εἶναι ψευδὲς καὶ πλαστογράφημα σατανικόν, ἀπὸ σκοποῦ γενόμενον, ὡς ἀποδεικνύει ἡ τούτου σύνταξις καὶ ἀνάλυσις· ἰδία δὲ περὶ τοῦ κειμένου τούτου διατριβή, τὴν πλαστογραφίαν αὐτοῦ δεικνύουσα, θὰ ἐκτυπωθῇ προσεχῶς.

1) Ψευδο-Νικήτα Παφλαγόνος βίος τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου παρὰ τῷ Mansi, τ. 16, σ. 233.

2) Κατὰ τὸν λίβελλον τοῦ Θεογνώστου „οὔπω τεσσαράκοντα ἡμέραι μετὰ τὴν χειροτονίαν παρῆλθον“. Mansi, τ. 16, σ. 300.

τος οἱ ἰγνατιανοὶ ἀρχιερεῖς, ὧν πρώτιστος ἦτο ὁ Στυλιανός, δὲν εἶχον κατ' ἀρχὴν λόγον ἐμμονῆς ἐν τῷ σχίσματί των· ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς καὶ μόνος ὁ θάνατος δὲν ἤρκει, μετὰ τεσσαρακονταετῆ σχεδὸν πάλην, εἰς οὕτως αἰφνιδίαν τοῦ Στυλιανοῦ συμφιλίωσιν μετὰ τῶν περὶ τὸν Φώτιον ἀρχιερέων, ἀναγκαίως ἔχει νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι προυκάλεσαν αὐτὴν καὶ ἄλλα τινὰ σχετικὰ πρὸς τὸν θάνατον αὐτοῦ γεγονότα. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἡ περὶ τὸν Στυλιανὸν μερίς, ἥτις ἄλλως ἦτο λίαν ὀλιγάριθμος, δὲν ἀνεγνώριζε τὰς γενομένας ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονίας ὡς κανονικάς· τούτων ὅμως τὸ κῦρος ἀνεγνώριζεν ἐπισήμως ἐν τῇ πράξει ἡ Ἐκκλησία τῆς Κπόλεως, ἀνεγνώριζον δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἀνατολῆς αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι καὶ αὐτὴ ἡ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῶν παπῶν Ἰωάννου τοῦ 8-ου καὶ Ἀδριανοῦ τοῦ 3-ου· ἀνεγνώριζε δὲ τέλος τὸ κῦρος αὐτὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἡ σύγκλητος, αὐτὸ τοῦτο τὸ κράτος ἐπὶ τῶν βασιλέων Μιχαήλ, Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Νομίμως ἄρα ζήτημα περὶ τῆς μὴ νομιμότητος τῶν χειροτονιῶν τοῦ Φωτίου οὐδόλως ὑπῆρχεν ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει καὶ μάλιστα ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀφοῦ δὰ καὶ αὐτὸς ὁ τούτου διάδοχος Στέφανος, ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφός, εἶχε λάβη τὴν εἰς διάκονον χειροτονίαν του ἐξ αὐτῶν τῶν χειρῶν τοῦ Φωτίου, καὶ πάλιν ὁ τοῦ Στεφάνου διάδοχος Ἀντώνιος ὁ Καυλέας ὤφειλε κατὰ πιθανότητα τὴν εἰς πρεσβύτερον χειροτονίαν του εἰς τὸν αὐτὸν Φώτιον. Ὅθεν ὁ Νεοκαισαρείας Στυλιανός, καὶ τοῦ Φωτίου πατριαρχοῦντος καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν Στεφάνου καὶ Ἀντωνίου, ἂν μὴ πράγματι τὸ κῦρος ἀνεγνώριζε τῶν φωτιακῶν χειροτονιῶν, ἦτο βεβαιότατα καὶ κατὰ νόμους καὶ κατὰ πρᾶξιν ἔνοχος σχίσματος· διὸ καὶ δικαίως εἶχεν ἀποσταλῇ ποτε εἰς ἐξορίαν· ἐπειδὴ δὲ σοβαρῶς ἐπέμενεν ἐν τῷ σχίσματί του τεσσαράκοντα σχεδὸν ἔτη, φυσικὸν εἶναι νὰ ὑποτεθῇ ὅτι πλάναι τινὲς διανοητικαὶ καὶ πάθος ἰδίᾳ μνησικακίας ἔπειθον αὐτὸν νὰ γίνεται τυφλὸν ὄργανον ἢ παπῶν τινων τῆς Ῥώμης, ἢ τὸ πιθανώτερον τῶν μελῶν τοῦ πεπτωκότος αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, εἰς ὃν ὁ Ἰγνάτιος ἀνῆκε, καὶ τοῦτο πρὸς διάσεισιν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Στυλιανὸς ἄρα, ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν ἐκ μακροχρονίου σχίσματος μετάστασίν του δι' οὕτως αἰφνιδίου καὶ ἐσπευσμένης ἐκ Ῥώμης ζητήσεως καὶ ἐπιστροφῆς τοῦ κατὰ Φωτίου λιβέλλου του, ὤφειλε νὰ ὑποστῇ πάθος τι αἰφνίδιον μᾶλλον ἢ προπαρεσκευασμένον καὶ ἐξηναγκασμένον· τοιοῦτον δὲ οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἶναι τώρα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου, ἢ ταραχή τις ἐν τῇ ἰδίᾳ του συνειδήσει ἐκ τοῦ ἀκούσματος, ὅτι ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Φωτίου τὸ θεῖον θαύματα τελέσαν εἰσήγαγε τοῦτον ἅμα τῇ ἐκπνοῇ εἰς τὸν χορὸν τῶν ἁγίων· τὸ δὲ πάθος τοῦτο, ὅπερ ἤδη καὶ πρὸς μετάνοιαν αὐτὸν ἐξηνάγκαζεν, ἐπηύξησεν ὁ κατόπι τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου χρόνος· τούτου δηλαδὴ θανόντος ἐν τῇ ἐξορίᾳ

τῇ 6-η φεβρουαρίου 897, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ μηνὶ Κυριακῇ τῆς Ὀρθοδοξίας ἡ τῆς Κπόλεως Ἐκκλησία ἐξεφώνησεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τὸν μακαρισμὸν τοῦ Φωτίου, παραδοῦσα τότε ταὐτοχρόνως εἰς κοινὸν ἀνάθεμα πάντα τὰ κατ' αὐτοῦ γεγραμμένα· ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία συγκατηρίθμει τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τοῦ 869, τὰ πρακτικὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ συνόδων, τὰ γράμματα τῶν παπῶν Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ 2-ου, καὶ τὸν λίβελλον αὐτὸν τοῦ Στυλιανοῦ. Ὁ Στυλιανὸς οὕτως εἶδεν ἐν μιᾷ στιγμῇ τὸ τεσσαρακονταετὲς αὐτοῦ σχίσμα καταδεδικασμένον εἰς αἰώνιον ἀνάθεμα, αὐτὸν δὲ ἑαυτὸν τετιμωρημένον ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἐκκλησίας ἐπαισχύντως καὶ εἰς κοινὴν παραδεδομένον κατάκρισιν[1])· ἐξ οὗ, ἂν μὴ ταχέως ἔσπευδεν εἰς εἰλικρινῆ μετάνοιαν, ἐκινδύνευε καὶ νἀποκοπῇ τελείως ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὑβριστὴς τοῦ θείου, ὅπερ, κατὰ τὴν πεποίθησιν τοῦ τότε χριστιανικοῦ κόσμου, λαμπρῶς εἶχε φανερωθῇ διὰ θαυμάτων ἐπὶ τοῦ λειψάνου τοῦ Φωτίου, ἅτινα μέλος αὐτὸν ἀσυζητητὶ καὶ πάραυτα τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων ἀνέδειξαν, τοῖς δ' ὁμολογηταῖς αὐτοῦ γονεῦσιν Εἰρήνῃ καὶ Σεργίῳ ὁμόσκηνον ἐν τῷ Παραδείσῳ.[2]) Οὕτως ὁ Στυλιανὸς ἢ πταίστην

1) Διὰ νὰ κατανοήσῃ τις τὴν δύναμιν τοῦ ἀναθέματος ἐν τῷ 9-ῳ αἰῶνι, ὀφείλει νὰ μνησθῇ τῆς ἐπὶ τοῦ πατριάρχου ἁγίου Μεθοδίου γενομένης ἀπειλῆς κατὰ τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου. Ὁ Μεθόδιος ἔγραφε τοῖς Στουδιώταις οὕτως· „ὁ μακάριος πατὴρ ὑμῶν Θεόδωρος, εἰ μὴ πρότερον ἀπεβάλετο ἃ εἶπε πάντα καὶ ἔγραψε κατὰ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν Ταρασίου καὶ Νικηφόρου, οὐκ ἂν εἰς κοινωνίαν τοῦτον ἐδεχόμεθα". Καὶ πάλιν· „τὰ γεγραμμένα κατὰ τοῦ Νικηφόρου τοῦ πανοσίου καὶ Ταρασίου τοῦ τρισολβίου, εἰ μὴ ἀναθεματίσητε . . ., γνῶτε, ἀδελφοί, ὅτι ὑμᾶς τε ἑαυτοὺς . . . οὐχ ἁπλῶς ἀναθεματίσομεν, ἀλλ' αἰσχρότερον καταθεματίσομεν". Καὶ πάλιν· „πρὸς τοὺς Στουδιώτας ῥητέον ταῦτα, ὅτι, εἰ μὴ ἀναθεματίσαιεν τὰ κατὰ Νικηφόρου καὶ Ταρασίου τῶν παναγιωτάτων πατριαρχῶν συγγεγραμμένα τῷ πατρὶ αὐτῶν (Θεοδώρῳ) . . ., εἴησαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἀνάθεμα καὶ κατάθεμα". Migne, Patrol. gr. τ. 100, σ. 1293—1297.

2) Ὅτι καὶ οἱ τοῦ Φωτίου γονεῖς εἶναι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἅγιοι, ἡμέραν ἑορτάσιμον ἔχοντες τὴν 13-ην μαΐου, πολλὰς ἔχομεν περὶ τούτου μαρτυρίας. Ὁ τοῦ Φωτίου πατὴρ ὠνομάζετο Σέργιος (ἦτο δὲ σπαθάριος), ἡ δὲ μήτηρ Εἰρήνη. Ὁ Φώτιος ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς ἐπιστολῇ λέγει περὶ τῶν ἑαυτοῦ γονέων ταῦτα· „ἦν γὰρ (ἐμοὶ) καὶ πατὴρ τὸ πρόσθεν ἐπ' ἀρετὴν προσκαλούμενος, ὃς ἕνεκα δόξης ὀρθῆς καὶ πίστεως ἀληθοῦς πλούτῳ μὲν καὶ ταῖς τῶν ἀξιωμάτων περιφανείαις μακρὰν χαίρειν εἰπὼν καὶ πάντα παθών, ἵνα μὴ κατὰ μέρος λέγω, ἐν αὐτῷ τῷ μαρτυρίῳ ὑπερορισθεὶς τετελείωται· καὶ μήτηρ φιλόθεός τε καὶ φιλάρετος καὶ τοῦ ἀνδρὸς φιλονεικοῦσα κατὰ μηδὲν ἐν τούτοις ἀπολιμπάνεσθαι" (Φωτίου ἐπιστολαί, ἐκδ. Βαλέτα, σ. 145). Ὅτε δὲ οἱ περὶ τὸν πάπαν Ἀδριανὸν τὸν 2-ον σχισματικοὶ ἀρχιερεῖς ἐτόλμησαν διὰ συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ ἀναθεματίσωσι τὸν Φώτιον, αὐτὸς οὗτος ὁ Φώτιος ἐξωμοίωσεν εὐφυέστατα τὸ καθ' ἑαυτοῦ ἀνάθεμά των πρὸς τὸ κατὰ τῶν γονέων του ἀνάθεμα τῶν εἰκονομάχων ἀρχιερέων, „ἀνεθεμάτισαν ἡμᾶς", γράψας πρὸς Γρηγόριον τὸν διάκονον καὶ χαρτουλάριον, „χρόνοις μακροῖς πᾶσα σύνοδος αἱρετικὴ καὶ πᾶν εἰκονομάχων συνέδριον· οὐχ ἡμᾶς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πατέρα καὶ θεῖον ἡμέτερον, ἄνδρας ὁμολογητὰς Χριστοῦ καὶ ἀρχιερέων

ἀναγνωρίσας ἑαυτὸν καὶ ἔνοχον ἁμαρτίας, ἢ κινδυνεύσας τὸ πιθανώτερον νἀποκοπῇ, μετὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ἀναθέματος, ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἔσπευσε καὶ τὴν θείαν νὰ ἐξιλεώσῃ δίκην καὶ τὸ σχίσμα νἀποτινάξῃ ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ τὸν ἀναθεματισμένον αὐτοῦ λίβελλον νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ Ῥώμης.

Ἡ μνήμη τοῦ πατριάρχου Φωτίου ὡς ἁγίου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καταγεγραμμένη ἐκ παλαιοῦ ἐν τοῖς συναξαρίοις τῆς ἐν Κπόλει Ἐκκλησίας, ἧς ὑπῆρξεν ἐκεῖνος ἀρχιεπίσκοπος· ἐκτὸς δὲ τούτου ἐν τῇ πόλει ταύτῃ κατετέθη ἐξ ἀρχῆς τὸ λείψανόν του. Τοῦ ὀνόματός του ἡ ἀναγραφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις συναξαρίοις ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν 6-ην ἡμέραν τοῦ φεβρουαρίου μηνός· ὅπερ εἶναι δηλωτικὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐν Κυρίῳ κοιμήσεως τοῦ Φωτίου· ἐπειδὴ δὲ προαπεδείχθη, ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐγένετο ἔτει 897-ῳ, παρατηρήσεως ἄξιον εἶναι ὅτι ἡ τούτου τοῦ ἔτους 6-η φεβρουαρίου συμπίπτει πρὸς ἡμέραν Κυριακήν, ἥτις ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς λογίζεται „ἀναστάσιμος“· ὁ δὲ τοιαύτῃ ἡμέρᾳ δηλούμενος θάνατος οἱουδήτινος χριστιανοῦ θεωρεῖται μακάριος, τῆς ψυχῆς τοῦ θνήσκοντος ἐκλαμβανομένης τρόπον τινὰ ἡγιασμένης καὶ τῷ Θεῷ ἀρεστῆς. Ὁ τοῦ Φωτίου θάνατος ἐπῆλθεν ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐξορίας του, ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἀρμενιανῶν ἢ Ἁρμονιανῶν, ἐπονομαζομένῃ συγχρόνως τοῦ Βόρδονος ἢ Γόρδονος[1]), ἧς ἡ θέσις εἶναι σήμερον ἄγνωστος[2])·

σεμνολόγημα· ἀλλ' ἀναθεματίσαντες εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον ἡμᾶς ἀνήγαγον καὶ μὴ θέλοντας· ἀναθεματιζέτωσαν τοιγαροῦν καὶ νῦν οἱ παραπλησίως ἐκείνοις τῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν ἀλογήσαντες καὶ παρανομίας ἁπάσης πλατεῖαν τὴν πύλην καὶ εὐρύχωρον ἀναπετάσαντες, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀπὸ γῆς εἰς τὴν οὐράνιον ἡμᾶς βασιλείαν, καὶ ὀκνοῦντας, ἀναβιβάσωσιν“ (ἐκδ. Βαλέτα, σ. 501). Καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ ὁ Φώτιος, παραμυθῶν τὸν ἀδελφόν του Ταράσιον, γράφει· „ποῦ μοι πατήρ; ποῦ δέ μοι μήτηρ; οὐχὶ μικρὰ τῷ βίῳ προσπαίξαντες, πλὴν ὅσα μαρτυρικὸς αὐτοὺς καὶ τῆς ὑπομονῆς διεκόσμει στέφανος, θᾶττον λιπόντες τὸ θέατρον ᾤχοντο“; (ἐκδ. Βαλέτα, σ. 459). Ἀλλὰ καὶ Ζαχαρίας ὁ Χαλκηδόνος ἐν τῇ 8-ῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ πρὸς τοὺς παπικοὺς εἶπε λεγάτους· „τούτου (τοῦ Φωτίου) καὶ πατὴρ καὶ μήτηρ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθλοῦντες ἐναπέθανον“ (Mansi τ. 17, σ. 460). Τῶν γονέων τοῦ Φωτίου τὰ ὀνόματα εἶναι καταγεγραμμένα ἐν πολλοῖς συναξαρίοις τῇ 13-ῃ μαΐου· ἐξ ὧν μανθάνομεν, ὅτι οὗτοι ἤθλησαν ἐπὶ τῶν βασιλέων Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου καὶ τοῦ Θεοφίλου.

1) Λέων Γραμματικός, σ. 263 Bekker. Theophanes continuatus, σ. 354, 700, 849 Bekk. Ζωναρᾶς, τ. 4, σ. 38 Dind. Ducange, Constantinopolis christiana, τ. 2, σ. 153 Par.

2) Μεταξὺ τῆς νήσου Χάλκης καὶ τοῦ Μαλ-τεπέ, τοῦ ἀπέναντι Κωνσταντινουπόλεως, „εὑρίσκεται μεγάλη τις καὶ εὐρύχωρος ὕφαλος, ἔχουσα ἐπ' αὐτῆς ἴχνη εἴτουν κρηπίδα ἀρχαίου οἰκοδομήματος“. Ἡ ὕφαλος αὕτη σήμερον ὀνομάζεται Βορδόνη, καὶ πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ μονὴ τοῦ Βόρδονος, ἥτις οὕτω θὰ ἦτο πολὺ μικρά. Ὅρα ἐπιστολὴν Ἠλιοὺ Τανταλίδου πρὸς Π. Ζάνον ἐν τῷ φυλλαδίῳ· „Φώτιος ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1864“, σ. 57.

εἶχε δὲ τότε ὁ Φώτιος ἡλικίαν σχεδὸν ἑκατοντούτιδα[1]· ὡς δὲ βεβαιοῦσι τέσσαρες εἰλικρινεῖς χρονογράφοι, τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐτιμήθη τότε δι' ἀνακομιδῆς, μετακομισθὲν δηλαδὴ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀποτεθὲν ἐν τῷ ναῷ τοῦ προφήτου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ὅντινα πρότερον ὁ Φώτιος ἐνοριακὸν ὄντα περιέλαβεν ἐντὸς γυναικείου μοναστηρίου, ὅπερ αὐτὸς οὗτος εἶχεν ἱδρύσῃ ἐπὶ τοῦ τόπου Μερδοσαγάρη[2]), ὀνομάσας αὐτὸ Τὰ Ἐρημίας ἢ Τῆς Ἐρημίας ἢ Ἠρεμίας[3])· τοῦτο δὲ βεβαιοῦσι καὶ πολυάριθμα ἀντίγραφα παλαιῶν ἐκκλησιαστικῶν συναξαρίων, καλούντων καὶ τούτων ὡσαύτως τὴν μονὴν Ἐρημίας ἢ Ἠρεμίας. Μολονότι δὲ ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς, ἂν ἡ τοῦ λειψάνου μετακομιδὴ ἐγένετο εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου, οὐχ ἧττον δυνάμεθα κατὰ συμπερασμὸν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι αὕτη πραγματικῶς ἐγένετο ταχέως καὶ ἄνευ ἀναβολῆς, καὶ τοῦτο πάλιν κατ' ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου τῆς Κπόλεως· πρῶτον μὲν ὅτι περὶ τὸ λείψανον ἐδηλώθησαν θαύματα, δεύτερον δὲ ὅτι τοῦ Φωτίου ἡ μνήμη ἦτο ζωηροτάτη καὶ συμπαθεστάτη ἐν τῇ πόλει. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ Φώτιος δὶς ὑπῆρξε πατριάρχης, αὐτὸς ἦτο κατὰ τὸν βίον καὶ πλήρης ἀρετῶν, ἃς καὶ φίλοι καὶ ἐχθροὶ αὐτοῦ γενικῶς ἀνωμολόγουν· ἦτο δὲ κατὰ τὸν βίον καὶ ἐλεήμων[4]), ἀλλ' ἦτο καὶ πεφημισμένος μὲ ἔργα τοὔτ' αὐτὸ ἀποστολικά· αὐτὸς πατριαρχεύων διέδωκε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν Ἀσσυρίαν, εἰς τὴν Ῥωσίαν, Βουλγαρίαν, Μοραβίαν· πολλὰ δὲ ἔπραξε καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν Ἀρμενίων εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν[5])· τὸ δὲ

---

1) Ἡ τοῦ Hergenröther γνώμη, ἣν πολλοὶ συγγραφεῖς ἠσπάσθησαν, ὅτι ὁ Φώτιος ἐγεννήθη περὶ τὸ ἔτος 827 (Photius, τ. 3, σ. 315—316), εἶναι παντελῶς ἀβάσιμος καὶ συζητήσεως ἀναξία· διότι αὐτὸς ὁ Φώτιος ἔζη ἤδη ἔτει 815-ῳ, ὅτε διὰ συνόδου τῶν Εἰκονομάχων καὶ οἱ γονεῖς του καὶ αὐτὸς ὁ Φώτιος ἀνεθεματίσθη· τὸ τοιοῦτον καθ' ἑαυτοῦ ἀνάθεμα ὁ Φώτιος ἐν τῇ ἀκμαίᾳ του ἡλικίᾳ ἐλογίζετο ὡς τίτλον δόξης· ὅτε δὲ ἀνεθεματίσθη ὑπὸ τῶν Εἰκονομάχων, θὰ εἶχε τουλάχιστον ἡλικίαν δεκαετῆ ἢ δεκαπενταετῆ.

2) Περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου ὅρα Κ. Ἀνθόπουλον ἐν τῷ φυλλαδίῳ· „Φώτιος ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. Ἐν Κπόλει 1864", σ. 58.

3) Λέων Γραμματικὸς σ. 258. Theophanes continuatus σ. 844. Γεωργίου μοναχοῦ χρονικόν, σ. 760 Muralt. Θεοδοσίου Μελιτενιώτου χρονογραφία, σ. 180 Tafel. Ἐν τῷ χρονικῷ Γεωργίου τοῦ μοναχοῦ τὸ ὄνομα Ἐρημίας εἶναι μεταβεβλημένον εἰς Ἱερεμίου.

4) „Φώτιος, ἀνὴρ σοφός, τὴν ἐγκύκλιον παίδευσιν ἐξησκημένος, ἐλεημοσύνῃ τε καὶ τοῖς ἄλλοις προτερήμασι σεμνυνόμενος" (Fr. Fischer, De patriarcharum Cpolitanorum catalogis, Lipsiae 1884, σ. 292). Τὴν πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἐλεημοσύνην τοῦ Φωτίου φανερὰν ἐποίησαν ἐν τῇ 8-ῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ Ζαχαρίας ὁ Χαλκηδόνος καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀλεξανδρείας. Mansi, τ. 17, σ. 384, 432, 433.

5) Ἐν τῇ 3-ῃ πράξει τῆς 8-ης οἰκουμενικῆς συνόδου Ζαχαρίας ὁ Χαλκηδόνος ἀπαριθμεῖ τὰ ἔθνη ὅσα ὁ Φώτιος ἐπανέφερεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

περιφανέστατον τῶν ἔργων τοῦ Φωτίου ἦτον ὅτι αὐτὸς διὰ τῆς 8-ης οἰκουμενικῆς συνόδου ἔτει 879—880 συνήνωσε τὴν ἀπεσχισμένην τότε Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν· ἀλλ' ὁ λαὸς καὶ ὁ κλῆρος τῆς Κωνσταντιντινουπόλεως ἐτήρει ζωηρὰν καὶ τὴν ἀνάμνησιν τῶν παθημάτων τοῦ Φωτίου καὶ τῆς δι' αὐτοῦ γενομένης τοῦ θείου θαυματουργίας ἔτει 860-ῷ, καθ' ἣν ἡ Κωνσταντινούπολις ἔμεινεν ἀλώβητος ἀπὸ τῆς τότε συμβάσης ἐπιδρομῆς τῶν Ῥώσων[1])· τώρα δὲ πάλιν αὐτοῦ θανόντος καὶ τοῦ θείου θαυματουργήσαντος ἐπὶ τοῦ λειψάνου του, ἕπεται φυσικῶς, ὅτι οἱ Κωνσταντινουπολῖται δόξαν ἑαυτῶν ἐλογίσαντο νἀπαιτήσωσι τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ δεδοξασμένου νεκροῦ, ἵν' οὕτως ἀπολαύσωσι καὶ τῆς χάριτος καὶ τῶν εὐεργετημάτων αὐτοῦ, ἁγιάσωσι δὲ καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν μὲ κατάθεσιν τοῦ λειψάνου του ἐν τῷ προσφιλεστάτῳ τοῦ Φωτίου τόπῳ. Ἀλλ' ἤθελεν ἴσως ἐρωτήσῃ τις ἡμᾶς τώρα, καὶ πόθεν δῆλον ὅτι τὸ λείψανον τοῦ Φωτίου ἐδοξάσθη διὰ θαυμάτων; Ἀλλ' ἔχομεν περὶ τούτου μαρτυρίαν ῥητὴν ἁγίου τῆς Ἐκκλησίας ἀνδρός, Βασιλείου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, ὅστις παρέτεινε τὸν βίον πολὺν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου. Οὗτος ὁ Βασίλειος ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ λέγει κατὰ λέξιν ταῦτα[2])· „ἀλλὰ Νικολάου τοῦ τῆς μονῆς (τῶν Πισάδων) προηγήτορος μετὰ καὶ τῶν ἐν τέλει ἀδελφῶν ταύτης ὑποχωρήσαντος, γέγονε καὶ τοῦτο, ἐκ περιτροπῆς ἐναντίας τοῦ τῶν ζιζανίων σπορέως τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ τότε ἀπογεννήσαντος

1) Theophanes continuatus, σ. 196 Bekk. „πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνοι (οἱ Ῥῶς) μὲν τότε θείας ἐμφορηθέντες ὀργῆς, Φωτίου τὸ θεῖον ἐξιλεωσαμένου, τοῦ τῆς Ἐκκλησίας τοὺς οἴακας ἔχοντος, οἴκαδε ἐκπεπόρευντο, καὶ μετ' οὐ πολὺ πάλιν τὴν βασιλεύουσαν πρεσβεία αὐτῶν κατελάμβανε, τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν μετοχῇ γενέσθαι αὐτοὺς λιτανεύουσα".

2) Τὸν ὅλον βίον τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου ὅρα ῥωσιστὶ ἐν τῷ Аѳонскій Патерикъ. Часть II, Москва 1890, σ. 265—286. Μεγάλα δὲ τεμάχη τοῦ πρωτοτύπου ἑλληνικοῦ κειμένου ἐξέδωκε Σωφρόνιος ὁ Καλλιγᾶς (Ἀθωνιάς, ἤτοι σύντομος περιγραφὴ τοῦ ἁγίου ὄρους Ἄθωνος, Ἐν Σμύρνῃ 1863, σ. 22—25), Πορφύριος ὁ Οὐσπένσκης (Востокъ христіанскій. Исторія Аѳона. Часть III, Кіевъ 1877, σ. 23—34) καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Λαυριώτης (Ἐκκλησ. Ἀλήθεια, τ. 16, σ. 373—375). Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐγίνωσκε περὶ τὰς ἀρχὰς τούτου τοῦ αἰῶνος δύο παλαιὰ ἀντίγραφα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου· ταῦτα δὲ ἀνεύρομεν ἡμεῖς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἔτει 1895 (Κῶδιξ 546-ος τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, χάρτινος, ἔτους 1422-ου. Κῶδιξ Δ' 78 τῆς λαύρας τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου, μεμβράνινος, γραφεὶς τῷ 13-ῳ αἰῶνι). Σημειωτέον, ὅτι τὸν βίον τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου παρέλαβον ἐκ τῆς ῥωσικῆς μεταφράσεως οἱ συντάκται τῶν Les Petits Bollandistes (τόμ. 12, ἐν Παρισίῳ 1876, σ. 350—356)· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι εὗρον ἐν αὐτῷ τὸ φοβερὸν αὐτοῖς ὄνομα τοῦ Φωτίου (σ. 352), ἐπέτρεψαν τῷ ἐξ ὀρθοδόξων γενομένῳ οὐνιάτῃ καὶ ἰησουΐτῃ Martinow νὰ ὑποσημειώσῃ βδελυράς τινας παρατηρήσεις, δι' ὧν ζητεῖται νὰ πιστευθῇ, ὅτι τάχα τὸ περὶ Φωτίου κείμενον τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἄλλος τις ἄγνωστος ἠλλοίωσεν.

σκάνδαλα· τῆς τῶν Εἰκονομάχων γὰρ αἱρέσεως ἤδη καταλυθείσης, καὶ Μεθοδίου τοῦ ἁγίου μετὰ τὴν ἐπὶ πέντε ἐνιαυτοὺς τῆς Ἐκκλησίας κυβέρνησιν πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος, Ἰγνάτιος ὁ ἱερὸς τῷ ἀποστολικῷ θρόνῳ ἀναβιβάζεται. Ἐπὶ δέκα ἐνιαυτοὺς ταύτης ἰθύνας τοὺς οἴακας, καὶ δεινῶς ὑπὸ τῶν τότε δυναστευόντων τῇ βασιλείᾳ σκευαζόμενος, καὶ εἰς τοὐμφανὲς καθ' ἑκάστην ἀνενδότως καταθλιβόμενος, ἀπαγορεύσας ἔτι τοῖς ἀνίατα νοσοῦσι καὶ ἀμεταμέλητα δυσμενεῖν μελετήσασιν ἀνονήτως ἀπομάχεσθαι, τοῦ θρόνου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑποχωρεῖ, τὸ μὲν ἑκών, τὸ δὲ βιαζόμενος, καὶ τῇ ἑαυτοῦ μονῇ προσκαρτερῶν βιβλίον παραιτήσεως τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιδίδωσι[1]), κρεῖττον εἶναι ἡγούμενος καθ' ἡσυχίαν ἑαυτῷ καὶ Θεῷ προσλαλεῖν, ἢ τῇ τῶν κρατούντων ἀνωμαλίᾳ βλάβης αἴτιος ἑαυτῷ καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα ἀποκαθίστασθαι. Φήμης οὖν διαδοθείσης, ὡς ἄρα ὁ ἀρχιερεὺς καὶ μὴ βουλόμενος τῆς Ἐκκλησίας ἀπελήλαται, πολλῶν τε διὰ τοῦτο τῆς τοῦ νέου πατριάρχου κοινωνίας ἀποκλινάντων, καὶ ὁ ὁσιώτατος οὗτος Νικόλαος, ὡς ἀκοινώνητος μείνειεν, τῆς μονῆς ὑπεξίσταται, καὶ ταῦτα ὀρθοδόξου ὄντος καὶ πάσαις ταῖς ἀρεταῖς ἀπαστράπτοντος τοῦ νέου πατριάρχου. Φώτιος γὰρ ἦν ὁ μακάριος, ὁ φωτὸς ἀκτῖσι φερωνύμως τοῦ ὀνόματος πλήθει διδασκαλιῶν καταλάμψας τὰ πέρατα, ὁ ἐξ αὐτῶν σπαργάνων ἀφιερωθεὶς τῷ Χριστῷ, ὡς ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ εἰκόνος δημεύσει καὶ ἐξορίᾳ, τούτοις δὴ τοῖς ἀθλητικοῖς ἐκ προοιμίων ἀγῶσι, συγκοινωνήσας τῷ γεννήτορι· οὗ (= Φωτίου) καὶ ἡ ζωὴ θαυμαστὴ καὶ τὸ τέλος ἐπέραστον, ὑπὸ Θεοῦ τοῖς θαύμασι μαρτυρούμενον".

Τῆς μετακομιδῆς λοιπὸν γενομένης εἰς Κωνσταντινούπολιν τοῦ λειψάνου τοῦ Φωτίου τρεῖς τουλάχιστον ἡμέρας, ὡς δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ, μετὰ τὴν κοίμησιν αὐτοῦ, ἐπῆλθεν ἡ Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας τῇ 13-ῃ τοῦ φεβρουαρίου 897, καθ' ἣν ἐπρόκειτο, κατὰ τὸ σύνηθες, νὰ ἐκφωνηθῇ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τὸ Συνοδικὸν τῆς Ὀρθοδοξίας· καὶ τῶν θαυμάτων ἔτι τελουμένων ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐρημίας, αὐτοῦ δὲ τοῦ δήμου προσκυνήσεως χάριν εἰς τοῦτον ἐρχομένου, λειτουργίας ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἤδη τελουμένης παρρησίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ἐξεφωνήθη μετὰ τοῦ Συνοδικοῦ τὸ „Ἰγνατίου καὶ Φωτίου τῶν ὀρθοδόξων καὶ

1) Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται ψεύστης ὁ παρὰ τῷ Βατικανῷ συνήγορος τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιμανδρίτης Θεόγνωστος, ποιῶν τὸν ἑαυτοῦ πελάτην Ἰγνάτιον λέγοντα τῷ πάπᾳ Νικολάῳ, ὅτι δὲν ἔδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ παραιτήσεως λίβελλον (Mansi, τ. 16, σ. 297). Ψεύστης ὡσαύτως ἀποδεικνύεται καὶ Ψευδονικήτας ὁ Παφλαγὼν ἐν τῷ νόθῳ βίῳ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, ὁπόταν λέγει, ὅτι „οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως (Μιχαὴλ) τότε πολλὰ πειράσαντες τὸ πρὸς παρανομίαν ἐνδόσιμον οὐχ οἷοί τε ἐγεγόνεισαν παρὰ τοῦ Ἰγνατίου λαβεῖν, γενναίαις ἐνστάσεσι παραιτήσασθαι μὴ καταδεξαμένου". Mansi, τ. 16, σ. 229 c. Migne, τ. 105, σ. 509 a.

ἀοιδίμων πατριαρχῶν αἰωνία ἡ μνήμη“· καὶ πάλιν τὸ „Ἅπαντα τὰ κατὰ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν Γερμανοῦ, Ταρασίου, Νικηφόρου καὶ Μεθοδίου, Ἰγνατίου, Φωτίου . . γραφέντα ἢ λαληθέντα ἀνάθεμα“.[1]) Οὕτως ὁ Φώτιος, ἤδη τοῦ Θεοῦ δοξάσαντος καὶ τάξαντος αὐτὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ ἀπὸ τοῦ θανάτου πανηγυρικῶς ἅμα καὶ κανονικῶς ἐνεγράφη συνοδικῶς ἐν τῷ πίνακι τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ταύτης ἤδη καὶ ἀναθέματι καθυποβαλούσης πᾶν ὅ τι ἐπράχθη καὶ συγγραφῇ κατὰ τοῦ Φωτίου παρεδόθη πρότερον· ὡς δὲ μαρτυρεῖ τῶν συναξαρίων ἡ παράδοσις, διετάχθη τότε νὰ γίνεται κατ' ἔτος ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἐρημίας, ἤδη ταύτης ἐχούσης τὸ ἱερὸν τοῦ Φωτίου λείψανον[2]), σύναξις, τουτέστιν ἑορτὴ πανηγυρικὴ μετὰ θείας λειτουργίας, τῇ 6-ῃ τοῦ φεβρουαρίου μηνός, εἰς μνήμην καὶ δόξαν αἰώνιον τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου, καὶ τοῦτο μετὰ λιτανείαν ἑωθινὴν ἀνὰ τὴν πόλιν ἄχρι τῆς μονῆς αὐτῆς· αὐτὴ δὲ ἡ λιτανεία, κατὰ τὴν διάταξιν τῆς Ἐκκλησίας, συγκροτουμένη ἐκ τοῦ κλήρου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὤφειλε νὰ κάμνῃ ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἶτα στάσιν μετὰ κοινῶν εὐχῶν ἐν τῷ φόρῳ τῆς πόλεως, καὶ ἐντεῦθεν νὰ διευθύνεται πρὸς τὴν μονὴν τῆς Ἐρημίας, ὅπου ἤρχετο τῆς συνάξεως ἡ τέλεσις· ἐννοεῖται δ' οἴκοθεν, ὅτι συνετέθη τότε καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν ἅγιον Φώτιον ᾀσματικὴ ἀκολουθία, κατὰ τὸ σύνηθες ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν· ἥτις ὅμως ἄχρι τοῦδε δὲν εὑρέθη, ἂν μὴ καὶ αὕτη κατεστράφη μετὰ τῆς μονῆς Ἐρημίας ἢ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ τῆς λατινοκρατίας. Ἀλλ'

1) О. Успенскій, Синодикъ въ недѣлю Православія, Одесса 1893, σ. 9 καὶ 10. Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸ τοῦ Ἰγνατίου ὄνομα προσετέθη ἐν τῷ Συνοδικῷ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς δευτέρας τοῦ Φωτίου πατριαρχίας, τῇ Κυριακῇ τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ ἔτους 878· ὁ Φώτιος τὸν Ἰγνάτιον ὡς ἐν μακαρίοις τεταγμένον ἀνέφερεν ἐν τῇ 8-ῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ (889—880)· τὸ δὲ λεγόμενον ὑπὸ πολλῶν κατ' ἐπανάληψιν συγγραφέων, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου προσετέθη ἐν τῷ Συνοδικῷ τῷ 11-ῳ αἰῶνι, εἶναι παντελῶς ἀνάληθες, ἁπλῶς δὲ εἶναι γνώμη αὐθαίρετος τοῦ οὐνιάτου Λέοντος Ἀλλατίου, ἥτις ἐπεκράτησεν ἀνεξελέγκτως ἄχρι τοῦδε. L. Allatii de libris et rebus ecclesiasticis Graecorum, Parisiis 1646, σ. 151.

2) Εἷς πατριαρχικὸς κατάλογος, συνταχθείς, ὡς φαίνεται, ἔτει 1081-ῳ, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ Φώτιος „ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μανουήλ“ (Fischer, De patriarcharum Cpolitanorum catalogis, σ. 292)· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, καὶ κατὰ τοὺς χρονογράφους καὶ κατὰ τὰ πολυάριθμα ἀντίγραφα τῶν λειτουργικῶν συναξαρίων· δύναται ὅμως τὸ πρᾶγμα τοῦτο νὰ ἑρμηνευθῇ οὕτως, ὅτι δηλαδή, ἂν μὴ ἡ μονὴ τῆς Ἐρημίας ἤλλαξεν ὄνομα, πιθανῶς ὁ ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Φωτίου καταγόμενος πατριάρχης Σέργιος ὁ 2-ος (999?—1019), μιᾶς ὅλης ἤδη συμπληρωθείσης ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φωτίου, θελήσας νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ μεγαλοπρεπῶς, ἐτέλεσε μετακομιδὴν τοῦ λειψάνου ἀπὸ τῆς μονῆς τῆς Ἐρημίας εἰς τὴν τοῦ Μανουήλ, ἥτις ἦτο, κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα (Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. 2, σ. 675), καθίδρυμα αὐτοῦ τοῦ Φωτίου. Τῆς μονῆς τοῦ Μανουὴλ ἡγούμενος ὑπῆρξε καὶ ὁ πατριάρχης Σέργιος. Ὅρα Du Cange, Historia byzantina; Constantinopolis christiana, lib. IV, σ. 158 τῆς ἐκδόσεως Lutet. 1680.

ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τοῦτο, γεγονὸς εἶναι βεβαιότατον, ὅτι ἡ λειτουργικὴ διὰ τὸν ἅγιον Φώτιον ἐπίσημος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας διάταξις εἶναι παλαιοτάτη, διότι τὴν παράδοσιν αὐτῆς διέσωσεν ἄχρις ἡμῶν αὐτὸ τὸ Συναξάριον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπερ εἶχεν ἀναθεωρηθῇ καὶ συμπληρωθῇ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 950—956 ἐντολῇ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου 7-ου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ οὗτινος ἀντίγραφον ἀνεύρομεν ἡμεῖς ἐν τῷ 40-ῷ κώδικι τῆς μονῆς τοῦ Σταυροῦ.[1]) *Τῇ 6-η δηλαδὴ φεβρουαρίου ὁρίζονται ῥητῶς ἐν τῷ συναξαρίῳ τούτῳ τὰ ἑπόμενα (φύλλ. 100*[α]*)· „Μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου· τελεῖται δὲ ἡ αὐτοῦ σύναξις ἐν τῷ προφητείῳ τοῦ ἁγίου προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῷ ὄντι ἐν τοῖς Ἐρημίας, ἔωθεν ἀπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐξιούσης τῆς λιτῆς καὶ ἐπανερχομένης ἐν τῷ Φόρῳ, καὶ μετὰ τὰς ἐκεῖσε συνήθεις εὐχὰς παραγινομένης ἐν τῇ εἰρημένῃ συνάξει“.*

Τοῦτο καὶ μόνον τὸ συναξάριον ἀρκεῖ νὰ φιμώσῃ τοὺς ἀρνουμένους τὴν ἐκ παλαιοῦ ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς πατρὸς ἁγίου τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας· ἀρκεῖ προσέτι τὸ Συνοδικὸν τῆς Ὀρθοδοξίας· ἀρκεῖ δὲ περιπλέον ἡ προμνησθεῖσα συγγραφὴ τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης· ἀλλ' ἐπιθυμοῦντες ἡμεῖς νὰ καταγραφῶσι καὶ ἕτερά τινα περὶ τοῦ πράγματος τούτου ἱστορικῶς ἀναμφισβήτητα μαρτύρια, πρὸς ὅτι πλείστην καρποφορίαν τῶν ἁγιολόγων καὶ τῶν προσποιουμένων ἐν τῷ θέματι τούτῳ ἱκανῆς ἅμα καὶ σχετικῆς ὕλης ἄγνοιαν, δὲν ὀκνοῦμεν ἐκ τῶν μαρτυρίων ἐκείνων νἀπαριθμήσωμεν τὰ ἑξῆς σπουδαιότατα.

Ὀλίγιστα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου ὁ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος Ἀρέθας ὁ Καισαρείας ἔν τινι πονήματι περὶ τῶν Ἀρμενίων ἔγραψε ταῦτα[2])*· „ἀλλὰ τὰ μὲν ἴσως καὶ πέρα τῆς προθέσεως ὁ δηλωθεὶς λόγος διεξωγράφησε, πολλῶν καὶ μεγάλων οὐ μενουν ἡλίκων ὑπὲρ ἡμᾶς ἐξειπεῖν τὰ τῆς εὐσεβείας πιστώσασθαι καὶ πρὸς ἐνδίκους εὐθύνας τοὺς ἀντιλέγοντας παραστήσασθαι τὸν ἐπὶ τούτοις ἀγῶνα διηθληκότων ἐπὶ λαμπροῖς τοῖς στεφάνοις καὶ ἀοιδίμοις ταῖς ἀναρρήσεσι· μεθ' ὧν καὶ ὁ χθές τε καὶ πρώην ἱερὸς μὲν τὸ γένος, ἱερώτερος δὲ τὴν σοφίαν, ὅση τε θεία καὶ ὅση τῆς κατ' ἀνθρώπους λογίζεται· τίς οὗτος; ὁ τοῖς οὐρανίοις ἀδύτοις τανῦν ἐγκατοικιζόμενος Φώτιος, ὃς τοῖς ἐνταῦθα εἰκαιολογοῦσι τῶν Ἀρμενίων ὑμῶν γενναίῳ λόγῳ καὶ θεοφιλεῖ ψυχῇ, παραστήματι καὶ ἀνανταγωνίστῳ γνώμῃ καὶ διαρκεῖ, σοφῶς ἐφορμήσας εἶχε μὲν τῶν ἀντιπάλων ὅσον φιλήκοον, ὅσον*

1) *Ἀ. Π.-Κεραμέως Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, τ. 3, σ.* 89, 90, 435. Д. Бѣляевъ, Новый списокъ древняго устава Константинопольскихъ церквей *ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρονικοῖς, τ.* 3, *σ.* 427—460.

2) *Κῶδιξ 441-ος ἐν τῇ συνοδικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μόσχας, φύλλ.* 43[b]—44[a].

σύνεσιν οὐ παρέσφηλεν, ὅσον ταῖς ὑποθήκαις ἢ τοῖς σταθμοῖς τοῦ Θεοῦ δίκαιον ἐναυλίσασθαι“ κτλ. Καὶ πάλιν· τῇ 5-ῃ αὐγούστου τοῦ 917-ου ἔτους, τουτέστιν εἴκοσι καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου, ἀπέθανεν ἡγιασμένος ὁ πεπτωκὼς πατριάρχης Εὐθύμιος[1])· τότε δὲ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ μετακομισθέντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ αὐτὸς πρωτόθρονος Ἀρέθας ἐξ ἐντολῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐξεφώνησε τὸν εἰς Εὐθύμιον ἐπικήδειον λόγον, ἐν ᾧ παραβάλλει τοῦτον πρὸς διαφόρους ἁγίους καὶ ὁμολογητὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἕνα τούτων ἀπαριθμῶν ἰδίᾳ τὸν Φώτιον, ἀοίδιμον μέν, ὡς λέγει, „τοῖς διωγμοῖς“, δεδοξασμένον δὲ „τοῖς θανάτοις“.[2]) Ἔτει πάλιν 920-ῷ τοῦ Τόμου τῆς Ἑνώσεως συντασσομένου ἐν συνόδῳ[3]), παρόντων ἐν αὐτῇ καὶ λεγάτων τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας[4]), δὲν ἐλησμονήθη νὰ προστεθῇ καὶ ἐν αὐτῷ

1) Περὶ τῆς ἁγιότητος τοῦ Εὐθυμίου ὅρα Δοσίθεον ἐν τῇ Ἱστορίᾳ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Ἐν Βουκουρεστίῳ 1715, σ. 742. Πρβλ. Εὐγενίου Βουλγάρεως ἐπιστολὴν πρὸς Πέτρον τὸν Κλαίρκιον περὶ τῶν μετὰ τὸ σχίσμα ἁγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων, Ἀθήνησιν 1844, σ. 21.

2) Κῶδιξ 441-ος ἐν Μόσχᾳ, φύλλ. 57[b]. Ὁ πρὸς τὸν πατριάρχην Εὐθύμιον λόγος τοῦ Ἀρέθα μετεφράσθη εἰς γλῶσσαν λατινικὴν καὶ κατεχωρίσθη ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Λιπομάνου De vitis Sanctorum (Venetiis 1554, τ. 3)· ἐντεῦθεν δὲ μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Migne, Patrol. graec. τ. 106, σ. 793—806.

3) Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τοῦ Τόμου τῆς Ἑνώσεως, δι᾽ οὗ κατεδικάσθη συνοδικῶς ὡς ἄθεσμος ὁ τέταρτος γάμος καὶ τὰ διὰ τοῦτον γενόμενα σκάνδαλα κατέπαυσαν, ὅρα Βαλσαμῶνα ἐν τῷ Συντάγματι τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. 4, σ. 103—104· καὶ πάλιν ὅρα Βλάσταριν αὐτόθι, τ. 6, σ. 159.

4) Ἀφ᾽ οὗ χρόνου ἐγένετο ὁ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τέταρτος γάμος (ἔτ. 907), ἀναγνωρισθέντος ἤδη τούτου οἰκονομικῶς ἐν συνόδῳ μετὰ τῶν ἄλλων τῆς Ἀνατολῆς πατριαρχῶν καὶ διὰ λεγάτων ὑπὸ τοῦ πάπα Ῥώμης Σεργίου τοῦ 2-ου, ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησία, τῆς ἀθεσμίας ταύτης μὴ μετασχοῦσα, διέκοψε τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης κοινωνίαν της, παρατείνασα τὴν διακοπὴν ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ᾽ ὅσον ἐπατριάρχει ἐν Κπόλει Νικόλαος ὁ Μυστικός· ἀλλ᾽ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων διὰ τῶν παπικῶν λεγάτων ἀπέσπασε τὸν Νικόλαον ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, βίᾳ καὶ παρανόμως ἀνακηρύξας ἀντ᾽ αὐτοῦ πατριάρχην τὸν Εὐθύμιον, καὶ οὕτως ἐπανελήφθη τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἡ κοινωνία μετὰ τῆς ἐν Κπόλει. Ἐπανελθόντος ὅμως τοῦ Νικολάου τὸ δεύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (μηνὶ μαΐῳ ἔτ. 912), ἤδη τοῦ Λέοντος μετανοήσαντος ἐπὶ τῇ ἀθέσμῳ τετραγαμίᾳ του, πάλιν ἡ τῆς Κπόλεως Ἐκκλησία διέκοψε τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης κοινωνίαν της, ὡς ἐμμεινάσης τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς ἐν τῷ διὰ τοῦ ἀθέσμου θεσμοῦ τῆς τετραγαμίας προξενηθέντι τῇ Καθολικῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ στίγματι. Ἀποθανόντος ὅμως τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ ἐκ τοῦ γάμου ἐκείνου γεννηθέντος αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τὸν τόπον τοῦ πατρὸς καταλαβόντος ἐν τῇ βρεφικῇ του ἡλικίᾳ, αὐτοῦ δὲ τοῦ πατριάρχου Νικολάου διορισθέντος καὶ ἐπιτρόπου τῆς βασιλείας, ἡ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἕνωσις μετὰ τῆς ἐν Ῥώμῃ ταχέως ἐγένετο, τοῦ τότε πάπα Ἰωάννου τοῦ 10-ου ἀναγνωρίσαντος τὸ δίκαιον τῆς ἀπαιτήσεως τοῦ Νικολάου καὶ τὸ ἄθεσμον τῆς προγεγενημένης ἐπὶ Σεργίου τοῦ 2-ου πράξεως περὶ τοῦ τετάρτου γάμου· διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν λεγάτους, Θεοφύλακτον καὶ Κάρον ἐπισκόπους, οἵτινες ἔτει

τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου καὶ ὡς ἁγίου καὶ ὡς κανονικοῦ πατριάρχου· ἀλλὰ καὶ τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ ἀποθανόντος ἡγιασμένου ἔτει 925-ῳ, πάλιν τότε καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καταχωρισθέντος ἐν τῷ Τόμῳ συνεξεφωνήθη ὁ πρὸς τὸν Φώτιον διατεταγμένος ἐκκλησιαστικὸς μακαρισμός· τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο καὶ ὅτε ὁ πατριάρχης ἀπέθανε Στέφανος ὁ 2-ος, καὶ ὅτε τοῦτον ὁ πατριάρχης διεδέξατο Τρύφων.[1]) Τέλος δὲ ῥητέον, ὅτι, πλὴν τῆς 6-ης φεβρουαρίου, ὅτε λειτουργικῶς ἐτελεῖτο τοῦ ἁγίου Φωτίου ἡ σύναξις, καὶ πλὴν τῆς Κυριακῆς τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅτε πανδήμως ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐμακαρίζετο ὁ Φώτιος, εἶχε θεσπισθῇ ἀπὸ τοῦ 920-οῦ ἔτους νὰ πανηγυρίζεται κατ' ἔτος εἰδικὴ ἑορτὴ μηνὶ ἰουλίῳ, „Ἕνωσις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας" ὀνομαζομένη[2]), καθ' ἥν, τοῦ Τόμου τῆς Ἑνώσεως ἐκφωνουμένου, ἐμακαρίζετο διαδοχικῶς σὺν ἑτέροις ἡγιασμένοις πατριάρχαις καὶ ὁ Φώτιος· ἡ δὲ πανήγυρις αὕτη συνήθης ἦτο ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Οὕτω λοιπὸν καὶ διὰ τοῦ Τόμου τῆς Ἑνώσεως ἡ τοῦ Φωτίου ἁγιότης ἦτο ἀνεγνωρισμένη καθ' ὅλον τὸν 10-ον αἰῶνα ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν ᾗ τότε συγκατηριθμεῖτο καὶ τὸ παπᾶτον τῆς Ῥώμης. Αὐτὸς δὲ ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του πατριαρχεύων ὠνόμαζε τὸν Φώτιον „ἁγιώτατον πατριάρχην, ἐν ἀρχιερεῦσι Θεοῦ μέγιστον καὶ ἀοίδιμον, ἐμὸν ἐν πνεύματι ἁγίῳ πατέρα, ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ καὶ πολὺν τά τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα"[3])· ἀλλὰ καὶ εἰκόνες ὑπῆρχον τοῦ ἁγίου Φωτίου, ὡς δείκνυσιν ἓν σχέδιον τοιαύτης ἔν τινι κώδικι τῆς μεγίστης λαύρας τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου.[4])

920-ῷ, συνόδου γενομένης, ἀπεκήρυξαν τὴν τετραγαμίαν, συνταχθέντος τότε ἐν αὐτῇ τοῦ Τόμου τῆς Ἑνώσεως, τοῦ καὶ τὸν Φώτιον ἐν τοῖς ἁγίοις μακαρίζοντος. Τὴν συμμετοχὴν τῶν παπικῶν λεγάτων ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἀνεκοίνωσεν ἐπισήμως ὁ πατριάρχης Νικόλαος εἰς Συμεῶνα τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας· συνεχάρη δ' ἐπὶ τῇ ἑνώσει καὶ αὐτὸν τὸν πάπαν Ἰωάννην. Ὅρα Migne, Patrol. gr. τ. 111, σ. 176, 248, 249, 253, 256, 280.

1) Zachariae, Jus graecoromanum, τ. 3, σ. 227—233. Ἀ. Π.-Κεραμέως Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, τ. 3, σ. 19.

2) Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. 4, σ. 104. τόμ. 6, σ. 159. Μ. Γεδεὼν ἐν τῷ Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγῳ, τ. 26, σ. 224.

3) Migne, Patrol. graec. τ. 111, σ. 36, 37, 365.

4) Ὁ κῶδιξ οὗτος περιέχει ἐν ἑαυτῷ τὰ Ἀμφιλόχια τοῦ Φωτίου, ἐγράφη δὲ τῇ 10-ῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ οὐχὶ τῇ 13-ῃ, ὡς ἐσφαλμένως ἐδόξαζεν ὁ τῶν Ἀμφιλοχίων ἀθηναῖος ἐκδότης Σοφοκλῆς ὁ ἐξ Οἰκονόμων· τὸν κώδικα τοῦτον εἴδομεν ἡμεῖς ἔτει 1895-ῳ· ἡ ἐν αὐτῷ εἰκὼν τοῦ Φωτίου, ἣν ἐξέδωκε κάπως ἀκριβῶς ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος, εἶναι δυστυχῶς ἐφθαρμένη, μολονότι φαίνεται ὅτι καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ τεχνίτου ἔμεινεν ἐξ ἀρχῆς ἀτελείωτος· οὐχ ἧττον ὅμως τὸ σχεδιογράφημα αὐτῆς εἶναι τέλειον. Ὁ Φώτιος ἐν αὐτῇ παρίσταται καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἀποστολικοῦ, ἐνδεδυμένος στολὴν ἀρχιερατικήν, φέρων περὶ τὴν κεφαλὴν τὸ γνώρισμα τῆς ἁγιότητός

Ὁποῖον δὲ σεβασμὸν εἶχον τῷ 12-ῳ αἰῶνι οἱ περὶ τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὸν Φώτιον δείκνυσι τοῦτο, ὅτι οἱ πατέρες τῆς ἔτει 1156-ῳ γενομένης ἐν Κπόλει μεγάλης συνόδου παρήγαγον ἐν αὐτῇ καὶ ἐδέξαντο καὶ ἐνέγραψαν μαρτυρίας δογματικὰς ἐκ συγγραφῶν τοῦ Φωτίου[1]· χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1169 καὶ 1176, ἐπὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ τοῦ Ἀγχιάλου, πρέσβεις ἐκ Ῥώμης ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξήτουν τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν ἕνωσιν· καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς διὰ λόγους ἐπιγαμίας καὶ φιλίας πρὸς τοὺς Φράγκους ἦτο πρὸς τὴν ζητηθεῖσαν ταύτην ἕνωσιν λίαν ἐνδοτικός, καὶ παντὶ τρόπῳ ταύτης τὴν ἐπιτυχίαν ἀναζητῶν τέλος ὑπέβαλε τὰ κατ' αὐτὴν εἰς συνοδικὴν τοῦ πατριάρχου διάσκεψιν· ἀρνουμένου δὲ τοῦ πατριάρχου διὰ σοβαροὺς λόγους νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν παπικῶν ἀποστόλων, ὁ βασιλεὺς ἐρωτᾷ τοῦτον οὕτω· „Καὶ πῶς ὁ κατ' ἀρχὰς κατὰ τούτων (= τῶν Λατίνων) γράψας τὰ δεινότατα — οἶδας τὸν ἄνδρα, τὸν Φώτιον λέγω —, αὐτὸς πάλιν τὴν τούτων κοινωνίαν προσήκατο;“ (879—880). Ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀποστομίζει τὸν βασιλέα εἰπών· „Εἰ μὲν καὶ ἁμαρτάνειν εἰς τοῦτο παραχωροῦμεν τὸν Φώτιον (τουτέστιν, ὅτι ἐδέξατο τὴν κοινωνίαν τῶν Λατίνων), ἀλλ' οὐδὲν ἐκεῖνοι δικαιωθήσονται· νόμος γὰρ ἐκ παραβάσεως οὐ συνίσταται, καὶ οὐχ οἷς ἔφθασέ τις διαμαρτεῖν ἐν ἐκείνοις πρέπον ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐν οἷς ὡς ἀρίστως εἰργάσατο, ἐν ἐκείνοις ἕπεσθαι χρή· οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὅσοι τῶν εὐσεβούντων ἦσάν ποτε, εἶτα δὲ πρὸς αἵρεσιν ἐκκεκλίκασι. Τὰ μὲν οὖν ὀρθῶς ἔχοντα ἀσπαζόμεθα, τὰ δὲ τοὐναντίον μισοῦμεν καὶ βδελυσσόμεθα, καὶ τὸ ὠφέλιμον συλλεγόμενοι τὸ περιττὸν καὶ μὴ λυσιτελὲς ἀποπτύομεν· νυνὶ δὲ ἀλλ' οὐδὲ τὸ οἱονοῦν ἐσφάλθαι συμβαίνει, ὅσον περὶ τὸ προκείμενον ζήτημα, τὸν θειότατον τοῦτον ἄνδρα, οὐδὲν ἄλλο μεῖζον ἐκ τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας τῆς τοιαύτης ἡμῖν ἐγχειρήσεως παρασχόμενον, τοῦ ἀπορρῆξαι λέγω καὶ ἀποκόψαι τοὺς ἀθέους Ἰταλοὺς καὶ κακόφρονας· κἂν ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις, οὕτω δὴ κἂν τούτοις τὸ ψεῦδος παρρησιάζεται, καὶ τοῦτον αὐτὸν καλὸν διαιρέτην καὶ κακὸν συναφέα τινὲς εἰπεῖν οὐκ ᾐδέσθησαν, ὡς ἄλλως τῆς ἀληθείας ἐχούσης καὶ τοῦ ἁγιωτάτου Φωτίου οὐχ ἁπλῶς οὐδ' ὡς ἔτυχε μετὰ τὴν πολλὴν ἐκείνην καταδρομὴν τοὺς διαβληθέντας προσδεξαμένου καὶ ἑαυτῷ καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις ἑνώσαντος, ἀλλὰ πρῶτον ἀπολαβόντος ἐχέγγυον ἀσφαλές, ὡς εἰς τὸ ἑξῆς εὐσεβήσουσι καὶ τῆς προτέρας βλασφημίας ἀπόσχονται, κἂν ἐς αὐτήν, ὡς οὐκ ὤφελον, κατηνέχθησαν· ἤδη δὲ καὶ τὸ τῆς πίστεως σύμβολον εἰς αὐτὸν ὀρθῶς

του, στέφανον δόξης, καὶ τῇ δεξιᾷ εὐλογῶν τὸν ἡγιασμένον τῆς Κυζίκου μητροπολίτην Ἀμφιλόχιον.

1) Migne, τ. 140, σ. 173.

ἐγχαράξαντες, καὶ οὕτω πιστεύειν ἀνομολογήσαντες καὶ μηδὲν προστιθέναι ἢ ἀφαιρεῖν, τὸν δὲν τοιοῦτον τολμῶντα μετὰ τῆς μερίδος τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν καὶ τῆς ψευδοῦς πλάνης προστατῶν τίθεσθαι· οὐ μόνον δὲ πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἑτέρους τρεῖς πατριάρχας τὰ αὐτὰ διεπράξαντο[1]), κατὰ τὴν ἀρχῆθεν συνήθειαν, ἣ κελεύει πάντα τὸν ἀρχιερατικῆς προεδρείας καταξιούμενον, καὶ μᾶλλον τῆς πατριαρχικῆς τε καὶ μείζονος, πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀδελφοὺς καὶ συμπατριάρχας συστατικὰς ἐκπέμπειν ἐπιστολὰς ἐγκυκλίους, δι' ὧν τῆς οἰκουμένης ἁπανταχῇ τὴν οἰκείαν διατρανοῦσιν εὐσέβειαν καὶ τὸ ταὐτόφρον ἐπὶ τῇ πίστει τοῖς προλαβοῦσι πατράσι καὶ ὀρθῶς δογματίσασι· τοῦτο γάρ, οἶμαι, βαθέως ὑποδηλοῦν τὸ περιλελῆφθαι ἐν τῷ κανόνι, ᾧ τοὺς Ἰταλοὺς προσεδέξατο, ἵν' ὅντινα ὁ ἁγιώτατος Φώτιος ἀπόβλητον ἡγεῖται καὶ ἀπαράδεκτον, διὰ δὲ τούτου μέσου καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία, ὡς ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τοῦ καθήκοντος δείκνυται, καὶ ὁ πάπας τῆς παλαιοτέρας Ῥώμης καὶ ἡ ὑπ' ἐκεῖνον συναγωγὴ οὕτως ἔχῃ καὶ ἀποστρέφηται[2])· εὔδηλον γὰρ ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲν ἐκεῖνος ἄλλο μετεχειρίζετο ποικίλως τοῦ φαινομένου τι πλέον ὑπονοεῖν τε καὶ διαπράττεσθαι (οὐχὶ μεμπτέα ποιῶν, ἀλλ' οἰκονομίας λόγοις, κατὰ τοὺς σοφωτέρους τῶν ἰατρῶν, οἳ τὰς μελλούσας νόσους ἐντέχνως προανακόπτοντες, προφυλακτήριά τινα φάρμακα τοῖς εὐϋπολήπτοις δέξασθαί τι τῶν προσδοκησίμων παθῶν πολλάκις ἐπιδόασιν), ἀλλ' ἢ τὸ καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς Ἰταλοὺς μὴ ἐπ' ἀδείας κεκτῆσθαι παραχαράττειν κατά τι τὸ ἀληθές, εὖ εἰδότας ὡς τούτῳ ἐνέχονται, τῷ μηδὲν ἀπᾷδον τῇ γνώμῃ Γραικῶν καὶ τῶν αὐτῶν προστατευόντων πνευματικῶς περὶ τὰ θεῖα καὶ πρὸς τὸ σέβας αὐτὸ ἀνατρέχοντα διαπράττεσθαι· εἰ δ' οὖν καί τι τοιοῦτον τολμήσαιεν, ὑπὸ τὸ ἀνάθεμα εἶεν, ὡς αὐτοὶ προφθάσαντες ἐβεβαίωσαν“.[3])

1) Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ 8-ος ἑνώσας τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐδημοσίευσε πᾶσι τοῖς πατριάρχαις τοῦτ' αὐτὸ ὀρθόδοξον ὁμολογίαν πίστεως, ἀναθεματίσας δηλαδὴ ὡς αἱρετικοὺς τοὺς πιστεύοντας εἰς ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

2) Νοεῖται ἐνταῦθα ὁ 1-ος κανὼν τῆς 8-ης οἰκουμενικῆς συνόδου, οὗ τὸ κείμενον ὅρα προχείρως ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ Συντάγματι τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. 2, σ. 705.

3) Κῶδιξ τῆς λαύρας τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου Ι 120, φύλλ. 51b—52. Κῶδιξ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Διονυσίου 274-ος, φύλλ. 41—42. Τὸ τεμάχιον, ὅπερ ἀνωτέρω παρετέθη κατὰ λέξιν, ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς κώδιξι περιεχομένου „Διαλόγου, ὃν ἐποίησεν ὁ ἁγιώτατος καὶ σοφώτατος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κῦρις Μιχαὴλ ὁ Ἀγχιάλου πρὸς τὸν πορφυρογέννητον βασιλέα κῦριν Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν περὶ τῆς τῶν Λατίνων ὑποθέσεως, ὅτε πολλοὶ τῶν ὑπὸ τὸν πάπαν ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων καὶ φρερίων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέλαβον, τῶν Ἐκκλησιῶν ζητοῦντες τὴν ἕνωσιν καὶ μηδέν τι ἕτερον ἀπαιτοῦντες, ἢ παραχωρῆσαι τῷ πάπᾳ τῶν πρωτείων καὶ τῆς ἐκκλήτου, δοῦναι δὲ τούτῳ καὶ τὸ

Ἀφιέμενοι δὲ κατὰ μέρος καὶ συνόδων πρακτικὰ καὶ γράμματα πατριαρχῶν τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν οἷς δηλαδὴ τοῦ Φωτίου ἡ μνήμη διαδοχικῶς γεραίρεται, παρατιθέμεθα τώρα ἐνταῦθα ἑτέρου εἴδους μαρτυρίας, τοῦτ' αὐτὸ λειτουργικάς, τὴν ἐκ παλαιοῦ φανερούσας λειτουργικὴν παράδοσιν τῆς πρὸς τὸν ἅγιον τοῦτον ἄνδρα διδομένης τιμῆς. Ἡ ἐν τῷ Συναξαρίῳ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διατύπωσις, περὶ ἧς εἴπομεν τὰ δέοντα πρότερον, ὑποστᾶσα σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολήν τινα, ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἐν ἰσχύϊ καὶ νὰ σημειοῦται ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον αἰῶνα ἀντιγραφομένοις ἢ ἀνανεουμένοις λειτουργικοῖς συναξαρίοις, ὡς ἀποδεικνύουσι πολυάριθμα τούτων ἀντίγραφα, διατηρούμενα ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις, οἷον ἐν ταῖς ἀθωνικαῖς, ἐξ ὧν ὁ ἡγιασμένος μοναχὸς Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐν τῷ οἰκείῳ Συναξαριστῇ, τῷ νῦν εἰς χρῆσιν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ναοῖς, μετακενώσας ἀνέγραψε δίστιχόν τι εἰς τὸν ἅγιον Φώτιον καὶ τὴν ἑξῆς διάταξιν· „(6 φεβρουαρίου) Μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φωτίου, ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, οὗ ἡ σύναξις τελεῖται ἐν τῷ προφητείῳ τοῦ τιμίου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῷ ὄντι ἐν τοῖς Ἠρεμίας“.[1]) Ἕτερον δὲ πάλιν συναξάριον, τὸ λεγόμενον Synaxarium Claromontanum ἢ Synaxaire de Sirmond[2]), περιέχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἑξῆς διατύπωσιν· (6 φεβρουαρίου) „Μνήμη τοῦ ὁσίου Βαρσανουφίου καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Κπόλεως Φωτίου· τελεῖται δὲ

μνημόσυνον“. Ἀντίγραφον τοῦ τύποις ἀνεκδότου τούτου διαλόγου ἔδωκεν ἡμῖν φιλικῶς Χρύσανθος ὁ Λοπαρέβος, ὅπερ αὐτὸς οὗτος ἐξέγραψεν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἔτει 1897-ῳ· προεξεδόθη δὲ τὸ τεμάχιον ἐκεῖνο ἐξ ἑτέρου ἀγνώστου ἡμῖν ἀντιγράφου ὑπὸ L. Allatii (De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, σ. 555). Ἀντίγραφα πλήρη ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Escurial καὶ ἔν τισι βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους (ὅρα É. Miller, Catalogue des manuscrits grecs de la bibl. de l'Escurial, σ. 503. S. Lambros, Catalogue of the greek manuscripts on mount Athos, τ. 1, σ. 393), οἷον ἐν ταῖς ἤδη μνησθείσαις καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, ἧς τὸ ἀντίγραφον ἐμελέτησε Πορφύριος ὁ Οὐσπένσκης (Четыре бесѣды Фотія---и разсужденіе о нихъ, Πετρούπολις 1864, σ. 96—98). Ἐκ τοῦ διαλόγου τούτου φανερὸν εἶναι, ὅτι Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς προσέκλινεν ἐπί τινα χρόνον πρὸς τὴν οὐνίαν, καὶ ἴσως αὐτὸς χαριζόμενος ταῖς ἐκ Φράγκων γυναιξί του καὶ τοῖς ἀκολούθοις αὐτῶν ἐγένετο τότε ὁ αἴτιος τῆς διαδόσεως δυσμενῶν περὶ τοῦ Φωτίου εἰδήσεων διὰ τῶν λαϊκῶν συγγραφέων τῆς αὐλῆς του, οἷον τῶν χρονογράφων Μανασσῆ καὶ Γλυκᾶ· περὶ τῶν πρὸς τὴν οὐνίαν διαθέσεων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ σχετική τις ὕλη εὑρίσκεται καὶ ἐν τῷ ἑξῆς βιβλιαρίῳ: A. Theiner et Fr. Miklosich, Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum graecae et romanae, maiorem partem e sanctioribus Vaticani tabulariis edita, Vindobonae 1872, σ. 6—7.

1) Νικοδήμου Ἁγιορείτου Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, 3-η ἔκδοσις, Ἀθήνησι 1868, τ. 1, σ. 443.

2) Ὑπ' ἀριθμὸν 1622-ον ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βερολίνου· οὗ τὴν περιγραφὴν ὅρα ἐν τῷ Verzeichnis der griech. Handschriften der kgl. Bibliothek zu Berlin, τ. 1, σ. 96.

ἡ αὐτοῦ σύναξις ἐν τῷ προφητείῳ τοῦ ἁγίου προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῷ ὄντι ἐν τοῖς Ἐρημίας".[1]) Ὁμοία πάλιν διατύπωσις μετὰ διστίχου ὑπάρχει ἐν ἑτέρῳ συναξαρίῳ, γραφέντι ἔτει 1295-ῳ καὶ νῦν εὑρισκομένῳ ἐν τῇ συνοδικῇ τῆς Μόσχας βιβλιοθήκῃ (ἀριθ. 354, φύλλ. 227).[2]) Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ ἀντιγράφῳ τοῦ 13-ου αἰῶνος, ὅπερ εὑρίσκεται ἐν τῇ δημοσίᾳ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πετρουπόλεως (ἀριθ. 231, φύλλ. 166^{α}), ἡ ῥηθεῖσα διατύπωσις ἔχει οὕτω· „Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (= 6 φεβρουαρίου) μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φωτίου, ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως: —

Θνήσκων Φώτιος „Οὐ ταράττομαι" λέγει,
„πρὸς τὴν τελευτὴν ὢν προητοιμασμένος".

Τελεῖται δὲ ἡ αὐτοῦ σύναξις ἐν τῷ προφητείῳ τοῦ ἁγίου προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῷ ὄντι ἐν τοῖς Ἠρεμίας".

Ἐκτὸς τῆς συναξαρικῆς ταύτης διατυπώσεως, ἥτις εὑρίσκεται ἐν πολλοῖς διαφόρων ἐποχῶν λειτουργικοῖς, ὡς εἴπομεν, συναξαρίοις, ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι πολὺ σπουδαιότεραι λειτουργικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς ἀδιακόπου μνήμης τοῦ Φωτίου ὡς ἁγίου τῆς Ἐκκλησίας. Τῶν μεγάλων δηλαδὴ καὶ ἐξόχων αὐτῆς ἁγίων πατέρων ἢ μαρτύρων αἱ μνῆμαι, ὅσαι τὴν τέλεσιν ἀπῄτουν ἰδίας πανηγύρεως, ἐσημειοῦντο κατ' ἐξαίρεσιν ἐν τοῖς ἰδίᾳ λειτουργικοῖς βιβλίοις, τουτέστιν ἐν τοῖς μηνολογίοις τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ἀποστόλου· πολυάριθμα λοιπὸν τῶν βιβλίων τούτων ἀντίγραφα περιέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ

1) Acta Sanctorum. Aug. τ. 1, Parisiis 1867, σ. 112. Πρβλ. [H. Delehaye] Le Synaxaire de Sirmond, Bruxelles 1895, σ. 34. Ὁ λογιώτατος ἰησουΐτης Ἰωάννης ὁ Martinov (Annus ecclesiasticus graeco-slavicus, Bruxellis 1863, σ. 63—64) ἐφρόνει, ὅτι μόνον τὸ Synaxaire de Sirmond εἶχε τὸν Φώτιον καταγεγραμμένον ἐν τῷ χορῷ τῶν ἁγίων, καὶ ἐπειδὴ ἐκ τούτου ἐπέτρεψεν ἑαυτῷ νὰ πιστεύῃ, καθὰ καὶ ὁ Pinius πρότερον, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου κατεγράφη τάχα ab aliquo privato et audaci schismatico ἐν τῷ σιρμονδιακῷ συναξαρίῳ, δὲν ἠμέλησε ταὐτοχρόνως καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ τοῦ Φωτίου νὰ προσβάλῃ μὲ λέξεις ἀσεβεῖς καὶ αὐθάδεις· τοσοῦτον δὲ ὁ Martinov ἦτο φίλος καὶ μεταδότης τῆς ἀληθείας, ὥστε, ἂν καὶ αὐτὸς οὗτος ἦτο Ῥῶσος καὶ κάλλιστος γνώστης τῆς σλαβικῆς γραμματολογίας, ἐβεβαίου μετὰ πεισμονῆς τοὺς συντάκτας τῶν Acta Sanctorum, ὅτι in nullo menologio slavico mentio fit de Photio· τοῦθ' ὅπερ εἶναι ψεῦδος, ὡς βεβαιούμεθα ἐξ ἀνωνύμου συγγραφῆς О жизни и трудахъ Никодима Святогорца (Москва 1865, σ. 30)· ἧς ὁ λογιώτατος συγγραφεὺς ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν παλαιοῖς σλαβικοῖς συναξαρίοις, εὑρισκομένοις ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Μόσχᾳ Θεολογικῆς Ἀκαδημίας, τὸ ὄνομα τοῦ Φωτίου εἶναι καταγεγραμμένον μεταξὺ τῶν ἁγίων τῇ 6-ῃ φεβρουαρίου, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς συναξαρίοις· λυπηρὸν δὲ εἶναι, ὅτι τὰ σλαβικὰ ταῦτα συναξάρια δὲν ἐμελετήθησαν εἰσέτι, ἂν μὴ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ τουλάχιστον διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς καταγωγῆς τοῦ νῦν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ῥώσοις συναξαρικοῦ Προλόγου, οὗ τὰ ἀντίγραφα δὲν εἶναι, καθὰ φαίνεται, παλαιότερα τοῦ 13-ου αἰῶνος.

2) Архим. Владиміръ, Систематическое описаніе рукописей Москов. синодальной Библіотеки, σ. 536.

πατριάρχου Φωτίου ὑπὸ τὴν 6-*ην φεβρουαρίου, παρὰ δὲ τοῦτο καὶ διάταξιν τῆς ἀναγνωστέας τῇ ἑορτῇ αὐτοῦ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ εὐαγγελικῆς ἢ ἀποστολικῆς περικοπῆς· οἷον ἐν τῷ μεμβρανίνῳ Εὐαγγελίῳ* I N° 3 (LVI) *τῆς ἐν Πετρουπόλει δημοσίας βιβλιοθήκης* (*ἐγράφη δὲ τοῦτο τῷ* 10-*ῳ ἢ μᾶλλον τῷ* 11-*ῳ αἰῶνι*[1]) *διατάσσεται ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Φωτίου νἀπαγγέλλῃ δημοσίᾳ τὸ ὡρισμένον τῇ* 3-*ῃ σεπτεμβρίου Εὐαγγέλιον, τουτέστι τὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀνθίμου Νικομηδείας· τοῦτ' αὐτὸ διατάσσεται ἐν ἑτέρῳ τοῦ* 11-*ου αἰῶνος Εὐαγγελίῳ, ὅπερ εὑρίσκεται ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ σεμιναρίῳ τῆς Ταυρίδος*[2])· *καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ Εὐαγγελίῳ τοῦ* 12-*ου αἰῶνος, εὑρισκομένῳ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μοσχοβιτικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας, ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ διάταξις*[3])· *ἀλλὰ καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον ἀντίγραφον λειτουργικῶν Εὐαγγελίων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, διατηρουμένων δὲ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Κιέβῳ Ἀκαδημίας*[4]) *καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Κπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου*[5]), *βεβαιοῖ τὴν αὐτὴν διατύπωσιν. Εἷς δὲ Πραξαπόστολος τοῦ* 11-*ου αἰῶνος, εὑρισκόμενος ἐν τῇ πόλει Κερτζίῳ, ἐν τῷ ἐκεῖ ἑλληνικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, διατάσσει νὰ ἀπαγγέλλεται τῇ* 6-*ῃ φεβρουαρίου ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Φωτίου ἡ ἀποστολικὴ περικοπὴ ἡ καθωρισμένη διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Μεθοδίου τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.*[6])

Καὶ ταῦτα μὲν ἱκανά, ἴσως δὲ καὶ πλέον ἢ ἱκανά, πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ διὰ τοῦ Hergenröther *καὶ* Martinov *καὶ τοιούτων ἑτέρων συγγραφέων ἐσχηματισμένη πρόληψις κατὰ τῆς ὡς ἁγίου μνήμης τοῦ πατριάρχου Φωτίου εἶναι παντελῶς ἀβάσιμος· τὸ δὲ παραδοξότατον εἶναι, ὅτι οἱ τοιοῦτοι συγγραφεῖς ἀποσιωπῶσι τὸν ἀπὸ τοῦ* 880-*οῦ ἔτους ἄχρι που τῆς ἀρχῆς τοῦ* 12-*ου αἰῶνος ἐπικρατοῦντα σεβασμὸν ἐν ταῖς λατινικαῖς ἐκκλησίαις πρὸς τὴν μνήμην τοῦ Φωτίου. Τὸ*

---

1) E. de Muralt, Catalogue des manuscrits grecs de la bibl. impériale publique, St Petersburg 1864, *σ.* 32.

2) А. Ивановъ, Греческое рукописное Евангеліе, находящееся въ библіотекѣ Таврической Духовной Семинаріи. *Ὅρα* Записки Импер. Русск. Археолог. Общества, *Ἐν Πετρουπόλει* 1886, *τ.* 1, *σ.* 125 *καὶ* 136.

3) Архим. Сергій, Полный Мѣсяцесловъ Востока, *Ἐν Μόσχᾳ* 1876, *τ.* 2, *σ.* VIII *καὶ* 32. *Καὶ εἰδήσεις ἐκ φιλικῶν ἐπιστολῶν.*

4) Архим. Сергій *ἔνθ. ἀνωτ. καὶ εἰδήσεις ἐκ γραμμάτων.*

5) *Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλογος ἐν Κπόλει, τ.* 2, *σ.* 63. *Ὁ ἐν τῷ Μετοχίῳ κῶδιξ ἔφερε πρότερον τὸν* 426-*ον ἀριθμόν· παρὰ τῷ* Caspar Gregory (Prolegomena *σ.* 768) *ἀριθ.* 794-*ος.*

6) А. Ивановъ, Греческій рукописный Апостолъ, принадлежащій Предтеченской церкви въ г. Керчи. *Ὅρα* Записки Импер. Русск. Археол. Общества, *τ.* 1, *σ.* 175. *Καὶ εἰδήσεις ἐκ γραμμάτων.*

πρᾶγμα τοῦτο εἶναι δῆλον ἐκ τῆς ὑφισταμένης τότε κατὰ μακρὰς περιόδους δογματικῆς ἅμα καὶ ἀδελφικῆς συμπνοίας τῶν πατριαρχῶν Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία διὰ τῶν ὀρθοδόξων παπῶν της ἐτήρει τὰς γενομένας ἐν τῇ 8-ῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ (879—880) συμβάσεις καὶ ὑποσχέσεις· τοῦτ' αὐτὸ εἶναι δῆλον σαφέστερον ἐκ τῶν παλαιῶν λατινικῶν νομοκανόνων. Οὕτως ὁ πρεσβυτεροκαρδινάλις Θεόδοτος (Deusdedit) ἐν τῷ οἰκείῳ νομοκάνονι τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ὃν ἀφιέρωσε τῷ πάπᾳ Βίκτορι τῷ 3-ῳ (1086—1087), κάπως ἐμπαίζει τοὺς ἀποδεχομένους τὴν κατὰ Φωτίου σύνοδον (869—870) ὡς δῆθεν 8-ην οἰκουμενικὴν σύνοδον, λέγων quae a suis conditoribus VIII[a] dicitur.[1]) Ἕτερος πάλιν λατινικὸς νομοκάνων, τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἴβωνος φερόμενον Decretum, ὅπερ ἦτον εἰς χρῆσιν τῶν ἐπισκόπων τῆς Γαλλίας ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 11-ου αἰῶνος, περιέχει ἐν τῷ 4-ῳ βιβλίῳ ταῦτα· „Cap. 76. Constantinopolitanam synodum eam quae contra Photium facta est non esse recipiendam. Iohannes VIII patriarchae Photio: Illam quae contra Photium facta est Constantinopoli synodum irritam facimus et omnino delevimus, tum propter alia, tum quoniam Adrianus papa non subscribit in ea. — Cap. 77. De eodem. Ioannes papa apocrisiariis suis: Dicetis quod illas synodos quae contra Photium sub Adriano papa Romae vel Constantinopoli sunt factae, cassamus et de numero sanctarum synodorum delemus".[2]) Οὕτω μέχρι που τῆς ἀρχῆς τοῦ 12-ου αἰῶνος ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία κατεδίκαζεν εἰς ἀχρηστίαν τὴν κατὰ Φωτίου σύνοδον τῶν ἐτῶν 869—870, δεχομένη ὡς 8-ην σύνοδον αὐτὴν ἐκείνην, δι' ἧς αὐτὸς ὁ Φώτιος εἶχεν ἀποδειχθῇ ἐν τῇ Δύσει πατριάρχης κανονικώτατος, ἡγιασμένος ἀνήρ, πατὴρ καὶ ποιμὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐννομώτατος· τοσοῦτο δὲ τῆς συνόδου ταύτης τὸ κῦρος ἦτο μέγα ἐν τῇ Δύσει, ὥστε καὶ οἱ κανόνες αὐτῆς περιεφέροντο ὡς ὑποχρεωτικοὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς λατινικοῖς νομοκάνοσιν. Οὕτως ἐν τῷ 7-ῳ βιβλίῳ τοῦ Decretum περιεσώθη ὁ 2-ος κανὼν ὑπὸ τὸν ἑξῆς τύπον[3])· „Cap. 149. Quod episcopus monachus factus ad pontificatum reverti non potest. Ex actione quinta synodi

---

1) Deusdedit, presbyteri cardinalis tituli Apostolorum in Eudoxia, Collectio canonum e codice Vaticano edita a Pio Martinucci, praefecto altero bibliothecae Vaticanae, Venetiis 1869, σ. 1. Ἐν τῷ λατινικῷ τούτῳ νομοκάνονι κατεχωρίσθησαν καὶ περικοπαὶ τῶν πρακτικῶν τῶν ἐπὶ Φωτίου συνόδων τῶν ἐτῶν 861 καὶ 879—880, εἰς μαρτυρίαν ἀναμφιβόλως ὅτι τῶν συνόδων τούτων τὰς πράξεις ἀνεγνώριζεν ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία.

2) S. Ivonis Carnotensis episcopi opera omnia, ἐκδ. J. P. Migne, Paris 1855, σ. 285.

3) Αὐτόθι σ. 581.

Constantinopolitanae trecentorum et octoginta trium patrum, sub Ioanne papa VIII, cui praefuit Petrus presbyter cardinalis et Paulus Anconitanus episcopus et Eugenius Ostiensis episcopus. Apocrisiarii papae dixerunt: Hoc nequaquam apud nos habetur, ut quicunque de pontificali ordine ad monachorum, id est poenitentium, descenderit vitam, ulterius possit ad pontificatum reverti. Item. Praecepit sancta synodus, ut quicunque de pontificali dignitate ad monachorum vitam, et ad poenitentiae descenderit locum, nequaquam iam ad pontificatum resurgat. Monachorum enim vitam subiectionis verbum habet et discipulatus non docendi, vel praesidendi, vel pascendi alios“.

Καὶ μετὰ τοιαῦτα μαρτύρια, δι' ὧν εἶναι φανερὸς ὁ πρὸς τὴν μνήμην καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φωτίου σεβασμὸς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας μετὰ τὸν δεδοξασμένον ἐν ἁγιότητι θάνατόν του, ἄπορον εἶναι ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Δύσει ἄνθρωποι πάσῃ δυνάμει ἀγωνιζόμενοι διὰ συγγραφῶν νὰ διασύρωσι κατὰ σκοπὸν τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦσαν μακαρίαν αὐτοῦ μνήμην· ἀλλὰ πρὸς τοὺς τοιούτους, ἐμμένοντας, ὀφείλεται ἁπλῶς ἡ ὑπόμνησις τῶν ἑξῆς τοῦ προφήτου Σολομῶντος ῥημάτων· „τότε στήσεται ἐν παρρησίᾳ πολλῇ ὁ δίκαιος κατὰ πρόσωπον τῶν θλιβόντων αὐτὸν καὶ τῶν ἀθετούντων τοὺς πόνους αὐτοῦ· ἰδόντες ταραχθήσονται φόβῳ δεινῷ καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας· ἐροῦσιν ἑαυτοῖς μετανοοῦντες καὶ διὰ στενοχωρίαν πνεύματος στενάζοντες: Οὗτος ἦν, ὃν ἔσχομέν ποτε εἰς γέλωτα καὶ εἰς παραβολὴν ὀνειδισμοῦ· οἱ ἄφρονες τὸν βίον αὐτοῦ ἐλογισάμεθα μανίαν καὶ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ἄτιμον· πῶς κατελογίσθη ἐν υἱοῖς Θεοῦ καὶ ἐν ἁγίοις ὁ κλῆρος αὐτοῦ ἐστιν; ἄρα ἐπλανήθημεν ἀπὸ ὁδοῦ ἀληθείας καὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης φῶς οὐκ ἔλαμψεν ἡμῖν“.[1]

Ἐν Πετρουπόλει, 5 ὀκτωβρίου 1898.

Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

1) Σοφία Σολομῶντος ε', 1—24.

INDEX AUCTORUM

(Locos ineditos asterisco notavi)

Типографія В. С. Балашева. Спб., Екатерининскій кан., д. 80.

ΕΙΣ ΥΜΝΟΣ

ΤΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΦΩΤΙΟΥ.

ΥΠΟ

Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως.

ОДЕССА.

«Экономическая» типографія, Почтовая, 43.

1900.

ΕΙΣ ΥΜΝΟΣ

ΤΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΦΩΤΙΟΥ.

Печатано по постановленію Правленія Историко-Филологическаго Общества при Императорскомъ Новороссійскомъ Университетѣ.

Предсѣдатель Общества П. П. Ланге.

ΥΠΟ

Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως.

ОДЕССА.
«Экономическая» типографія, Почтовая, 43.
1900.

Печатано на основаніи постановленія Правленія Историко-Филологическаго Общества при Императорскомъ Новороссійскомъ Университетѣ.

Предсѣдатель Общества Н. Н. Ланге.

Φώτιος ὁ ἐν ἁγίοις ἀρχιεπίσκοπος Κ/πόλεως ὑπῆρξε καὶ ποιητὴς οὐκ ἀδόκιμος· ἠσχολήθη περὶ τὴν ποίησιν ἐπιγραμμάτων καὶ ὕμνων ποικίλων μὴ χαρακτῆρος ἐκκλησιαστικοῦ, ἐξ ὧν ἐσώθησαν ἐλάχιστα δείγματα [1]· ἐξόχως δὲ ηὐδοκίμησεν ἐν τῇ συντάξει καὶ μελοποιήσει ποικίλου γένους ᾀσμάτων ἐκκλησιαστικῶν, ὧν εὐτυχῶς εὑρέθησαν οὐκ ὀλίγα διεσκορπισμένα ἐν τοῖς λειτουργικοῖς βιβλίοις, καὶ ἂν τις ἐρευνήσῃ τὰ πολυάριθμα τούτων ἐν χειρογράφοις ἀντίγραφα, θέλει ἀναμφιβόλως ἀνεύρῃ πολλῷ πλείονα τῶν ὅσων ἄχρι τοῦδε γινώσκομεν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ Φωτίου ᾀσμάτων. Γνωστὰ δὲ τῶν τοιούτων αὐτοῦ ποιημάτων εἶναι τὰ ἑπόμενα:

1) Ἓν εἰς ἦχον δ' στιχηρὸν εἰς τὸν ἅγιον Μεθόδιον τὸν ὁμολογητὴν καὶ ἀρχιεπίσκοπον Κ/πόλεως, ὅπερ εὑρίσκεται ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Ἰουνίου τῇ 14-ῃ ἡμέρᾳ.

2) Ἓν δοξαστικὸν εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον ἐν τῷ αὐτῷ Μηναίῳ.

3) Ἓν εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον (ἤχου πλαγίου δ') στιχηρόν, ὅπερ ὡσαύτως εὑρίσκεται ἐν τῷ αὐτῷ Μηναίῳ· φαίνεται δὲ ὅτι

---

[1]) Migne, Patrolog. graec. τ. 102, σ. 575—584. Anthologia Palatina, IX, ἀριθ. 203 Didot. Πρβλ. Hergenröther, Photius, τ. 3, σ. 237—239.

καὶ ὁ ᾀσματικὸς κανὼν τῆς 14-ης Ἰουνίου, ὅστις εἶναι καὶ ἐλλιπὴς καὶ νενοθευμένος, ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Φωτίου.

4) Ὕμνος εἰς τὴν ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Εἰρήνην, οὗ μέχρι σήμερον ἐγνώσθη τὸ κονδάκιον καὶ τῶν οἴκων αὐτοῦ ἡ πρώτη στροφή, τῆς δὲ δευτέρας αἱ πρῶται μόνον λέξεις [1]).

5) Εἷς ὅμοιος ὕμνος εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, οὗ ἓν κονδακάριον ἔσωσε τὸ προοίμιον, τουτέστι τὸ καθ' αὑτὸ κονδάκιον, καὶ τὴν πρώτην στροφὴν τῶν οἴκων αὐτοῦ [2]).

6) Τὸ ἱεροσολυμιτικὸν τυπικὸν τῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως ἀκολουθίας τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος ἀποδίδει τὸ πολυθρύλητον δοξαστικὸν «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα» εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον· τοῦτο δὲ τὸ τυπικὸν εἶναι γνωστὸν ἐξ ἀντιγράφου τοῦ 1122-ου ἔτους [3]).

7) Εἱρμοὶ τελείου κανόνος ὀκτὼ εἰς μέτρον ἰαμβικόν, οὓς εὕρομεν ἡμεῖς ἔν τινι παλαιοτάτῳ Εἱρμολογίῳ (τῆς λαύρας τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου) μετὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς ὁρισθείσης αὐτοῖς παρασημάνσεως [4])· ἐμελοποιήθησαν δὲ οὗτοι καὶ ἐτονίσθησαν εἰς ἦχον πλάγιον β'· ἀτυχῶς ὅμως ὁ συνοδεύων τοὺς εἱρμοὺς τούτους ἰαμβικὸς κανών, ὅστις ἦτον ὡσαύτως ποίημα τοῦ Φωτίου, δὲν ἐγνώσθη εἰσέτι· ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τῶν εἱρμῶν, ὁ κανὼν ἦτο καθωρισμένος διά τινα δεσποτικὴν ἑορτήν.

8) Πλήρης «κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον», πεποιημένος εἰς ἦχον πλάγιον β' [5]). Τοῦτον εὕρομεν ἡμεῖς ἐν τῇ χειρογράφῳ τῆς μονῆς τοῦ Στειρίου λειτουργικῇ πανδέκτῃ, ἣν κατέχει ἡ βιβλιο-

---

[1]) Pitra, Analecta sacra, τ. 1, σ. 438—439.

[2]) Pitra αὐτόθι σ. 668.

[3]) Ἀ. Π.-Κεραμέως Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τ. 2, σ. 78.

[4]) Photii epistolae; ed. A. P.-Kerameus. Petropoli 1897, σ. XV· καὶ 55—57.

[5]) Φωτίου τὸ περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κυρίου ὑπομνημάτιον καὶ ἄλλα τινὰ πονημάτια τοῦ αὐτοῦ ἑλληνιστὶ καὶ ἀρμενιστὶ γεγραμμένα, ἐκδ. ὑπὸ Ἀ. Π.-Κεραμέως. Ἐν Πετρουπόλει 1892, σ. 9—14.

θήκη τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἁγιοσαβιτικῶν κωδίκων [1]).

9) Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον ἦχου α΄, οὗ ἡ ἀκροστιχίς· «Πρώτη δέησις τῇ πανάγνῳ Παρθένῳ. Φωτίου» [2]).

10) Ἕτερος εἰς τὴν αὐτήν, εἰς ἦχον γ΄, οὗ ἡ ἀκροστιχίς· «Τρίτη δέησις τῇ πανευκλεεῖ κόρῃ. Φωτίου» [3]).

11) Ἕτερος εἰς τὴν αὐτήν, εἰς ἦχον πλάγιον δ΄, οὗ ἡ ἀκροστιχίς· «Ταύτη καὶ ἡ δέησις ὀγδόη πρέπει. Φωτίου» [4]).

Τῶν ᾀσμάτων τούτων τὰ τρία τελευταῖα φανερώνουσι διὰ τῶν ἀκροστιχίδων, ὅτι οἱ εἰς τὴν Θεοτόκον κανόνες τοῦ Φωτίου ἦσαν οὐχὶ τρεῖς, ἀλλ᾽ ὀκτώ· ἄγνωστοι ἄρα μένουσιν ἔτι ἐν τοῖς χειρογράφοις Θεοτοκαρίοις πέντε κανόνες, ἤτοι ὁ 2-ος, ὁ 4-ος, ὁ 5-ος, ὁ 6-ος καὶ ὁ 7-ος· τούτων δὲ τὸν 4-ον, ἔχοντα ἀκροστιχίδα τὸ «Ὕμνος τέταρτος τῇ πανάγνῳ παρθένῳ Φωτίου», περιλαμβάνει ὁ ἐν τῷ Βατικανῷ 138-ος παλατινὸς κῶδιξ, ὅστις εἶναι τοῦ 1299-ου ἔτους [5]).

Ταῖς ἤδη γνωστοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὕμνοις τοῦ Φωτίου προστιθέμεθα τὸν ὃν ἐσχάτως εὕρομεν ἐν τῷ 548-ῳ ἑλλ. κώδικι τῆς ἐν Πετρουπόλει Δημοσίας Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης. Ὁ κῶδιξ οὗτος περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ ἓν ἐξαίρετον ἀντίγραφον Ὀκτωήχου ἢ Παρακλητικῆς, ὅπερ ἐγένετο τῷ 14-ῳ αἰῶνι. Ἐν τούτῳ λοιπὸν τῷ ἀντιγράφῳ περιέχονται πολλὰ ἄγνωστα ᾄσματα, ἐν δὲ τῷ κύκλῳ τοῦ πλαγίου δ΄ ἤχου (φύλλ. 244α — 245β) περικλείεται καὶ εἷς πρωτοφανὴς εἰς τὴν Θεοτόκον ὕμνος, ὃν οἱ μοναχοὶ τοῦ μεσαιῶνος εἶχον ὁρίσῃ νὰ ψάλληται Σαββάτῳ ἑσπέρας ἐν τῷ ἀποδείπνῳ. Ὁ ὕμνος οὗτος εἶναι καὶ πρωτότυπος εἰς τὸ εἶδός του· συνίσταται δηλαδὴ ἐξ ἑνὸς κανόνος διακοπτομένου μεταξὺ τῆς ς΄ καὶ τῆς ζ΄

---

[1]) Ἀ. Π.-Κεραμέως Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, τ. 2, σ. 473—479, ἀριθ. 362.

[2]) Θεοτοκάριον Νικοδήμου. Βενετία 1883, σ. 9—11.

[3]) Θεοτοκάριον, σ. 33—35.

[4]) Θεοτοκάριον, σ. 111—113.

[5]) Pitra-Stevenson, Codices manuscripti palatini, σ. 67.

ᾠδῆς ὑφ' ἑνὸς καθίσματος, καὶ εἶτα εἶναι προσκεκολλημένα αὐτῷ τούτῳ τῷ κανόνι τρία στιχηρὰ καὶ δύο δοξαστικά· καθὰ δὲ γνωστὸν οἱ κανόνες συνήθως ἔχουσι μίαν ἀκροστιχίδα, ἧς τὸ τελευταῖον γράμμα ἀντιπροσωπεύει τὸ ἔσχατον τοῦ κανόνος τροπάριον, αὐτὴ δὲ πάλιν ἡ ἀκροστιχὶς ἀποτελεῖ μίαν ὅλην φράσιν· καὶ ὅμως ἐν τῷ νέῳ κανόνι τοῦ Φωτίου σχηματίζεται ἀκροστιχίς, ἧς ἡ τελευταία λέξις περιττεύει· ἔχει δὲ ἡ τοιαύτη ἀκροστιχὶς οὕτως· «Ἄιδω τῇ Θεοτόκῳ ὁ ἁμαρτωλὸς Φώτιος, αἰτῶ». Προφανῶς τὸ αἰτῶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὂν περιττόν· καὶ ὅμως ἡ τελευταία τοῦ κανόνος ᾠδὴ τὸ σχηματίζει καὶ ἄκοντας ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ τὸ θεωρήσωμεν λέξιν αὐτοῦ τοῦ Φωτίου. Ἀλλὰ πόθεν ἐξαρτᾶται; ἀναμφιβόλως ἐκ συνεχείας τῆς ἀκροστιχίδος καὶ ἐπομένως ἐξ ἀκολουθίας ᾀσμάτων προσκεκολλημένων αὐτῷ τῷ κανόνι. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἀσύνηθες ἐν τοῖς κανόσιν· ἂν δέ τις παρατηρήσῃ τὰ κατόπιν τοῦ νέου κανόνος τοῦ Φωτίου στιχηρὰ καὶ δοξαστικά, θέλει διακρίνῃ ὅτι σχηματίζεται δι' ἀκροστιχίδος ἡ κεκολοβωμένη λέξις **ΣΚΟΤΟΥ**, ἥτις ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ συμπληρωθῇ μὲ ἓν τελικὸν **Σ=ΣΚΟΤΟΥΣ**. Ἐντεῦθεν λαμβάνοντες ἀφορμὴν εἴμεθα γνώμης, ὅτι τὸ αἰτῶ ἐκεῖνο ἐξαρτᾶται ἐκ συνεχείας ἀκροστιχίδος, ἥτις ἀντεπροσώπευε τριμερῆ σειρὰν ᾀσμάτων, τουτέστι στιχηρῶν, δοξαστικῶν καὶ χαιρετισμῶν πρὸς τὴν Θεοτόκον. Αὐτὴ ἡ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κανόνος ἀκροστιχὶς «Ἄιδω τῇ Θεοτόκῳ ὁ ἁμαρτωλὸς Φώτιος» ἀποτελεῖ τέλειον πολιτικὸν στίχον δεκαπεντασύλλαβον, καὶ ὡς εἰκάζομεν ἐκ τοῦ μεμονωμένου αἰτῶ, θὰ ἔληγεν ὁ νοῦς αὐτῆς εἰς δεύτερον ἰσοσύλλαβον στίχον. Τῆς γνώμης ταύτης συνέπεια φυσικὴ εἶναι, ὅτι ἅπας ὁ νέος ὕμνος τοῦ Φωτίου συνίστατο ἐκ πολλῶν στροφῶν ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὅτι τούτων ἄχρις ἡμῶν ἐσώθη τὸ ἥμισυ καὶ πλέον. Η ἀκροστιχὶς τέλος συνδυαζομένη μὲ τὰ ἐν τῷ 2-ῳ τροπαρίῳ τῆς ϛ' ᾠδῆς λεγόμενα θὰ συνεχίζετο περίπου οὕτως·

Ἄδω τῇ Θεοτόκῳ ὁ ἁμαρτωλὸς Φώτιος,
αἰτῶ[ν ἡδονῶν καὶ] σκότου[ς τῶν παθῶν μου κάθαρσιν].

Ὁ νέος οὗτος ὕμνος τοῦ Φωτίου εἶναι ἀναμφιβόλως κεκολοβωμένος· τοῦτο ἄλλως εἶναι φανερὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κανόνος,

διότι τὰ τροπάρια τῶν ᾠδῶν αὐτοῦ συναποτελοῦσιν ἀκροστιχίδα διεφθαρμένην οὕτως·

Ἄιδω τῇ Θεοτόκῳ ὁ ἁμαρτΟλὸς—ωΌτιος αἰτῶ.

Συνέβησαν λοιπὸν ἐν τῷ κανόνι δύο πραγματικαὶ μεγάλαι νοθεῖαι. Ἐκ τῆς ᾠδῆς δηλαδὴ τῆς ἕκτης ἀπεβλήθη τὸ τρίτον γνήσιον τροπάριον, ὅπερ ἤρχιζεν ἀπὸ Ω, καὶ ἀντικατέστη τοῦτο δι' ἑτέρου ἐξ Ο ἀρχομένου· ὡσαύτως ἀπεβλήθη ἐκ τῆς ἑβδόμης ᾠδῆς τὸ ἀπὸ Φ ἀρχόμενον τρίτον αὐτῆς τροπάριον καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἔβαλον τῆς Παρακλητικῆς οἱ μεταρρυθμισταὶ τὸ τέταρτον, εἰς δὲ πλήρωσιν τοῦ κενωθέντος αὐτοῦ τόπου κατεσκεύασαν ἕτερον ἐξ Ο ἀρχομένου. Τὰ δύο ταῦτα νόθα τροπάρια ἐκτυποῦνται ἐνταῦθα διὰ γραμμάτων μικρῶν.

Τὸ κείμενον τοῦ νέου τοῦ Φωτίου ποιήματος ἔχει οὕτω:

Τῷ Σαββάτῳ ἑσπέρας ἐν τοῖς ἀποδείπνοις.

Κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς ἥδε· «Ἄιδω τῇ Θεοτόκῳ ὁ ἁμαρτωλὸς Φώτιος. Αἰτῶ».

Ἦχος πλάγιος δ'.

Ὠιδὴ α'. «Ἄισωμεν τῷ κυρίῳ».

Ἄχραντε θεοτόκε, * δέξαι μου τὴν δέησιν·
προσπίπτω σοι * ὁ ἀχρεῖός σου δοῦλος
καὶ ὑμνεῖν σε ἀξίως ἐνίσχυσον.

Δέξαι, θεοκυῆτορ, * δέησιν οἰκτρὰν τὴν τοῦ
οἰκέτου σου * δυσωποῦντός σε σῴζειν
πειρασμῶν καὶ κινδύνων καὶ θλίψεων.

Ὦ πανύμνητε κόρη, * μῆτερ τοῦ σωτῆρος καὶ
θεοῦ ἡμῶν, * ἀπὸ πάσης ἀνάγκης
λυτρωθῆναι ἡμᾶς καθικέτευε.

Τείχισόν μου τὰς φρένας, * φώτισον καρδίας τὰ
νοήματα * τοῦ ὑμνεῖν σε, Χριστέ μου,
τῆς πανάγνου μητρός σου δεήσεσιν.

Ὠιδὴ γ΄. «Σὺ εἶ τὸ στερέωμα».

Ἡ τὸν ὑπεράγαθον
καὶ πανοικτίρμονα κύριον
ἐν τῇ γαστρὶ * τῇ σῇ δεξαμένῃ,
θεοτόκε, βοήθει μοι.

Θείαις παρακλήσεσι
τῆς κυησάσης σε, κύριε
παμβασιλεῦ, * οἴκτειρον τὸν κόσμον
ὡς οἰκτίρμων καὶ εὔσπλαγχνος.

Ἔχων σε βοήθειαν
ταῖς τῶν ἐχθρῶν παγῖσιν, ἁγνή,
μὴ ἐμπαγῶ· * ἔχων σε προστάτιν
τῆς ζωῆς μὴ ἐκπέσοιμι.

Ὅλον κατακείμενον
ταῖς ἡδοναῖς, ἁγνὴ δέσποινα,
καὶ μολυσμοῖς * ἐξ ἀπροσεξίας
ἐξαρπάσασα σῶσόν με.

Ὠιδὴ δ΄. «Εἰσακήκοα, κύριε».

Τῇ χειρί σου κατάβαλε
δαίμονας ἐξ ὕψους τοὺς πολεμοῦντάς με
καὶ εὐόδωσον πρὸς τρίβους ζωῆς
ὁ θεὸς πρεσβείαις τῆς τεκούσης σε.

Ὅταν μέλλῃ χωρίζεσθαι
ἡ ἐλεεινὴ ψυχή μου τοῦ σώματος
τοῦ ἀθλίου τούτου, δέσποινα,
σὺ παράστηθί μοι καὶ βοήθησον.

Κραταιᾷ ἀντιλήψει σου
πρόστηθι, πανάχραντε, τοῦ οἰκέτου σου
καὶ δαιμόνων μηχανήματα
ἀπ' ἐμοῦ, παρθένε, ἐξαφάνισον.

Ὡς ὑπάρχουσα ἄβυσσος
τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος
τὰς ἀβύσσους τῶν πταισμάτων μου,
ὦ παρθενομῆτορ, ἀποξήρανον.

Ὠιδὴ ε'. «Ὀρθρίζοντες».

Ὁ τάλας καὶ παμβέβηλος κράζω σοι,
Λόγε θεοῦ, * διὰ τῆς τεκούσης σε
σῶσόν με, σῶσον ὡς εὔσπλαγχνος.

Ἀνάξιον καὶ ὅλον κατάκριτον
γεγονότα, * Χριστέ, τοῦ σοῦ βήματος
ἐξ ἀφροσύνης με οἴκτειρον.

Μαρία θεοτόκε ἀνύμφευτε,
τῶν παγίδων * τοῦ ἐχθροῦ με λύτρωσαι·
πρὸς σὲ γὰρ μόνην κατέφυγα.

Ἀνάστειλον τὴν μέθην, πανάμωμε,
τῶν παθῶν μου * καὶ πρὸς τὴν σωτήριον
εὐθυπορεῖν τρίβον ποίησον.

'Ωιδὴ ς'. «Χιτῶνά μοι»

Ῥαθύμως μου τὸν βίον ἐκτελῶ
ἡδοναῖς δουλούμενος·
ἐπίστρεψον, σῶσόν με
ταῖς πρεσβείαις, Ἰησοῦ, τῆς τεκούσης σε

Τὸ σκότος τῶν παθῶν καὶ ἡδονῶν
τὴν ψυχήν μου, δέσποινα,
ἠμαύρωσε· κάθαρον
καὶ πρὸς τρίβους ἀρετῶν φωταγώγησον·

[Οὐ κέκτημαι δακρύων ὀχετούς,
ἵνα ἀποπλύνω μου
τὰ ἄπειρα πταίσματα·
ταῖς πρεσβείαις σου, ἁγνή, τούτων ῥῦσαί με].

Λιμένα καὶ προσφύγιον, ἁγνή,
καὶ τεῖχος ἀπόρθητον
τὴν σκέπην σου, δέσποινα,
κεκτημένοι τῶν δεινῶν λυτρωθείημεν.

Κάθισμα. «Τὴν σοφίαν».

Ὅταν ἔλθῃ τοῦ κρῖναι * πᾶσαν τὴν γῆν
ὁ τῶν ὅλων δεσπότης * καὶ ποιητής,
προβάτοις με σύνταξον * δεξιοῖς τὸν οἰκέτην σου
καὶ ἐξωτέρου σκότους * καὶ πάσης κολάσεως
τὸν σὸν ἀχρεῖον δοῦλον * ἐξάρπασον, δέομαι,
ἵνα εὐχαρίστως * μεγαλύνω τὸν πλοῦτον
τῆς σῆς ἀγαθότητος, * θεοτόκε πανάμωμε,
καὶ βοῶ σοι γηθόμενος· * «Πρέσβευε
Χριστῷ τῷ θεῷ * τῶν πταισμάτων
ἄφεσιν δοθῆναί μοι·
σὲ γὰρ ἔχω ἐλπίδα ὁ δοῦλός σου».

'Ωιδὴ ς'. «Οἱ ἐκ τῆς Ἰουδαίας».

Ὁ ληστὴν ἐπὶ ξύλου
παραδείσου πολίτην ἀπεργασάμενος
κἀμὲ τὸν σὸν οἰκέτην
διὰ τῆς θεοτόκου * καταξίωσον ψάλλοντα·
«Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν * θεὸς εὐλογητὸς εἶ».

Συμπαθείᾳ σου θείᾳ
τὴν ψυχήν μου τυφλώττουσαν φωταγώγησον,
παρθένε θεοτόκε,
καὶ ῥῦσαί με ἀτόπων * ἐνθυμήσεων ψάλλοντα·
«Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν * θεὸς εὐλογητὸς εἶ».

Ὡς τὸν βότρυν τεκοῦσα
τῆς ζωῆς, θεοτόκε, τὸν ἀγεώργητον
ἀξίωσον καρπούς με
προσφέρειν μετανοίας * τῷ υἱῷ σου κραυγάζοντα·
«Ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν * θεὸς εὐλογητὸς εἶ».

[Ὅλος ἐπλήγην ὡσεὶ χόρτος·
ἐξηράνθη μου ταῖς νόσοις ἡ καρδία,
ωσεὶ φρύγιον δὲ τὰ ὀστᾶ μου συνεφρύγη
καὶ συνετρίβη· δέσποινα,
ἴασαι τὴν συντριβήν μου].

'Ωιδὴ η'. «Τὸν βασιλέα».

Τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλὰς * καὶ τὰ τόξα
κατ' ἐμοῦ κινούμενα, σωτήρ μου,
σύντριψον καὶ δεῖξον * ἀνώτερόν με τούτων.

Ἴασαι, δέσποινα ἀγαθή, * τῆς ψυχῆς μου
τὰ δεινὰ καὶ τραύματα καὶ ἕλκη,
ἵνα σε δοξάζω τὴν κεχαριτωμένην.

Ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς γηγενεῖς * ἁμαρτήσας
ἐπὶ σέ, πανάχραντε, προσφεύγω·
φύλαξον τὴν ψυχήν μου ἐκ πάσης ἁμαρτίας.

Σοί, θεομῆτορ, προσπεφευγὼς * ἐκ παντοίων
ἀναγκῶν τοῦ βίου καὶ κινδύνων
κράζω, θεοτόκε παρθένε, λύτρωσαί με.

Ὠιδὴ θ'. «Κυρίως».

Ἁγία θεοτόκε * καὶ δεδοξασμένη,
ὑπὲρ ἡμῶν τὸν υἱόν σου ἱκέτευε
τοῦ λυτρωθῆναι κινδύνων ἡμᾶς τοὺς δούλους σου.

Ἱλάσθητι, σωτήρ μου, * πᾶσι τοῖς τιμῶσι
τὴν ὑπερένδοξον ὄντως μητέρα σου
καὶ παραδείσου τῆς δόξης δεῖξον οἰκήτορας.

Τὰ ῥήματά μου, κόρη, * ἐνωτισαμένη
τὴν οἰκτροτάτην μου δέησιν προσδέξαι
καὶ τῆς κολάσεως ῥῦσαι καὶ αἰωνίου πυρός.

Ὦ δέσποινα παρθένε, τὴν ἐσκοτισμένην
ταῖς ἁμαρτίαις ψυχήν μου καταύγασον,
τὴν εὐτελῆ ἱκεσίαν προσδεξαμένη μου.

Στιχηρά. «Ὢ τοῦ παραδόξου».

Σὲ τῆς ἁγνείας τὸ σκήνωμα,
τὸ καθαρὸν τοῦ θεοῦ
οἰκητήριον, δέσποινα,
ὁ αἰσχρὸς καὶ βέβηλος
ἀνυμνεῖν ὅλως δέδοικα·
τίς γὰρ παντοίοις πάθεσιν ἔνοχος

ὑπάρχων ὕμνον τολμᾷ προσάξαι σοι;
διὸ τὸν λόγον μου * τρέπων εἰς παράκλησιν
τῶν οἰκτιρμῶν * δέομαί σου, πάναγνε,
κράζω σοι, σῶσόν με.

Κόρον οὐκ ἔσχον, πανάμωμε,
τῶν πονηρῶν μου παθῶν·
ἀλλὰ πᾶσάν μου δύναμιν
καὶ ζωῆς τὸν δίαυλον
ἀναλώσας ἐν τούτοις κακῶς
καὶ ἔτι τούτοις καταδεδούλωμαι·
ἀλλ' ἡ τεκοῦσα τὸν λυτρωτήν μου θεὸν
τούτων με λύτρωσαι, * τούτων με ἐξάρπασον,
πρὸς ἀπαθῆ * βίον ὁδηγοῦσά με
τῇ προστασίᾳ σου.

Οἴμοι! τί πράξω ὁ ἄθλιος;
ποίαν ἀρχὴν τῆς ἐμῆς
σωτηρίας ποιήσωμαι
ὁ ἀσώτως ἅπαντα
διανύων τὸν βίον μου;
οἰκτείρησόν με καὶ μὴ παρίδῃς με
πεπλανημένον καὶ ἀπολλύμενον
καὶ μετανοίας μοι * τρόπους καθυπόδειξον,
μῆτερ θεοῦ, * ὅπως ἐν αἰνέσει σε
δοξάζω πάντοτε.

Τίσι συγκάμψω πρὸς ἔλεον
τὸν σὸν υἱόν, ἀγαθή,
τὸν κριτήν μου καὶ κύριον;
ποίους λόγους εἴποιμι;
ποῖα ῥήματα φθέγξωμαι
ὁ πᾶσι λόγοις καὶ ἔργοις βέβηλος,
ὁ τὰ ἐξάκουστα * ἀνομήσας δεινά;

σὺ τοῦτον ἵλεων * εὐμενῆ τε ἔργασαι
τοῖς πονηροῖς * ἔργοις μου, πανάχραντε,
καὶ μὴ παρίδῃς με.
Δόξα
Ὅλος πληγῶν πλήρης πέφυκα·
ὅλος παθῶν ψυχικῶν·
ὅλος ὄντως κατάστικτος
ταῖς δαιμόνων τρώσεσι,
λογισμῶν ταῖς χαυνότησιν,
ὅλως ὑπάρχων καὶ παρειμένος δεινῶς
τὸ σῶμα τοῦτο τὸ προξενῆσάν μοι
πᾶσαν ἀθέτησιν, * πᾶσαν καταφρόνησιν·
ἀλλ' ὡς αὐτὴ * οἶδας, θεονύμφευτε,
ἴασαι, σῶσόν με.

Ὕψει δεινῶς καταπέπτωκα
ὑπερηφάνων φρενῶν
ὁ οἰκτρὸς καὶ ταλαίπωρος
βλασφημῶν τοῖς κρίμασι
τοῦ θεοῦ καὶ μαχόμενος
ἐν ταῖς ἀνίσοις τούτου ἰσότησιν,
ἐν αἷς ἰθύνει καὶ διεξάγει καλῶς
πᾶν τὸ ὑπήκοον * ὡς σοφὸς καὶ τέλειος·
διό, ἁγνή, * ταύτης ἐλευθέρωσον
τῆς ἀπωλείας με.

ἐξέκαυσε καθ' ἡμῶν, δοὺς ἡμῖν ἄρχοντα κατὰ τὴν ἡμετέραν καρδίαν, ἄνδρα πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος κακοὺς ὑπερβαλέσθαι φιλονεικοῦντα. Ἔχετον νοήσεις πάντως καὶ Φάλαριν καὶ τὸν Σικελικὸν Διονύσιον καὶ ὅσοι ἄλλοι μοχθηρὰ ὑπομνήματα τῷ βίῳ τούτῳ καταλελοίπασιν, οὐ μίαν πάντως παρατροπὴν μιᾶς παθόντες ὀρθότητος, ἀλλὰ πασῶν πάσας, καθά τις βορβόρου μία δεχὰς πολυειδῆ σαπρίαν καὶ τόσον βδέλυγμα δέχεται. Ἤθελον τοῖς αὐτοῦ δοῦναι γλῶσσαν, ἐπέχει δὲ ὁ καιρός, Θεῷ κελεύων ἀδολεσχεῖν καὶ ἁγιάζειν μᾶλλον αὐτὴν ταῖς θείαις μελέταις, ἀλλὰ μὴ καταχραίνειν τοῖς πονηροῖς διηγήμασι. Χάριν δὲ καὶ αὐτὸς ὀφείλω τῷ καλῷ Βουκαρᾷ, ἀμφοτέροις γενομένῳ προσλαλιᾶς μεσολάβημα. Χαῖρε γοῦν καὶ ἔντειναι καὶ κατευοδοῦ, προσθήσω δὲ καὶ βασίλευε, ὡς ἐν τοῖς δηλαδὴ προτερήμασιν, οὕτω δὴ καὶ καθήκουσι φιλικοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, ὁπόσα νόμος φιλικὸς γἐκελεύεται· ὧν ἓν καὶ ἡ πρὸς τοὺς φιλοῦντας καὶ φιλουμένους πέμψις τῶν γραμμάτων καὶ ἀντίπεμψις.

Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

Ἐν Πετρουπόλει, 1 Σεπτ. 1904.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, Декабрь 1904 г.
Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ.*

Типографія Императорской Академіи Наукъ. Вас. Остр., 9 лин., № 12.

ΦΩΤΙΑΚΑ

ὑπὸ

Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως

ΕΝ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΙ
Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Β. Κιρσβάουμ
1897

ΦΩΤΙΑΚΑ

ὑπὸ

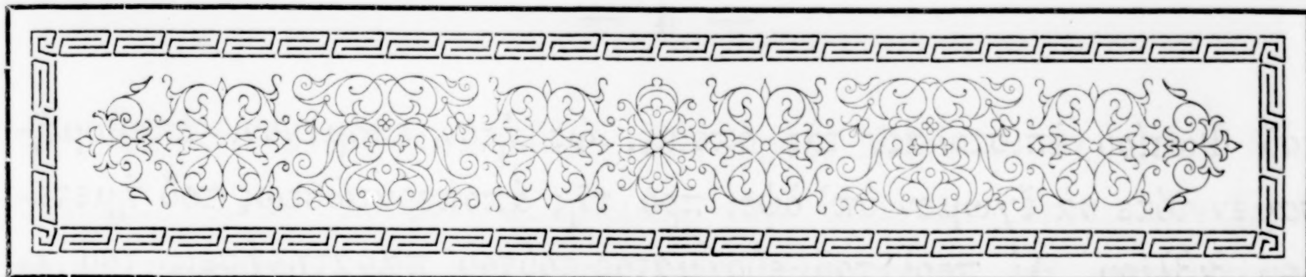
'Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως

ΕΝ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΙ

'Εκ τοῦ τυπογραφείου Β. Κιρσβάουμ

1897

ΦΩΤΙΑΚΑ

Α΄.

Τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου καί τινες ἐπιστολαὶ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, εὑρισκόμεναι ἀνωνύμως ἐν τῷ 163-ῳ κώδικι τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου καὶ τῷ πατριάρχῃ ἀποδοθεῖσαι Φωτίῳ.

Ἔτει 1895-ῳ ἀνεύρομεν ἐν τῷ 684-ῳ κώδικι τῆς ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων βιβλιοθήκης σειρὰν ἐπιστολῶν τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Φωτίου, πρὸς πολλοὺς μὲν καὶ διαφόρους ἄνδρας ἀπευθυνομένων, εἰς δὲ τὸν 280-ὸν ἀνερχομένων ἀριθμόν· ὧν εἴκοσι καὶ μία, μακραὶ ἢ σύντομοι (ἐν αἷς καὶ τρεῖς Ταρασίου ἀδελφοῦ τοῦ Φωτίου), ἀπευθυνόμεναι, κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ τῷ κώδικι ἐπιγραφάς, πρὸς διαφόρους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον γνωστοὺς ἄνδρας τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ἦσαν παντελῶς ἀτύπωτοι καὶ ἄγνωστοι τοῖς ἀσχοληθεῖσι περὶ τὸν βίον καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Πάσας λοιπὸν τὰς τοιαύτας ἐπιστολάς, καταλαβούσας ὀκτὼ καὶ τριάκοντα σελίδας ὀγδόου σχήματος, κατεχωρίσαμεν ἔτει 1896-ῳ ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ τῷ ἐπιγεγραμμένῳ Sanctissimi patriarchae Photii - - - epistolae XLV καὶ Святѣйшаго патріарха Фотія - - XLV неизданныхъ писемъ. Ὅτε δὲ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἡ τύπωσις ἔληξε, παρετηρήσαμεν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου συνταχθέντι «Καταλόγῳ τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων» (σ. 351), ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κ. Λάμπρος εὗρεν ἐν τῷ 163-ῳ κώδικι τῆς ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Διονυσίου βιβλιοθήκης ἑτέρας ἑπτὰ

*

τοῦ Φωτίου ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας, ὡς ἦτον ἑπόμενον, ἐπεθυμήσαμεν τότε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἡμετέρου βιβλίου. Αἱ περὶ τοῦ εὑρήματος τούτου παρατηρήσεις τοῦ κ. Λάμπρου ἔχουσιν οὕτως· «Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαί. —α') Ἐπιστολὴ Φωτίου πρὸς Μαρῖνον Καστέλλης ἐπίσκοπον. —β') Ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Φωτίου πατριάρχου πρὸς Γαυδέριχον Βελιτέρνας ἐπίσκοπον.—γ') Ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Φωτίου πατριάρχου πρὸς Ζαχαρίαν Ἀναγίνων ἐπίσκοπον.—δ') Μαρτινιανῷ ψλγ'.—ε') Εὐτονίῳ διακόνῳ ψνζ'. —ς') Μάρωνι ϡξς'.—ζ') Ἀνεπίγραφος. Ἀρχ. *Ἐπειδὴ ἡ μὲν κακία διὰ τῶν παρ' αὐτίκα δοκούντων εἶναι τερπνῶν πορεύεται*. Τέλ. *ἵνα μή σε λάβῃ ἐκεῖθεν συμμέτοχον*. Οὐδεμία τῶν ἐπιστολῶν τούτων εὕρηται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἰω. Βαλέττα. Ἐν Λονδίνῳ 1864. Ἄξιοι δὲ σημειώσεως οἱ ἀριθμοὶ ψλγ', ψνζ', ϡξς', ἴσως ἀναφερόμενοι εἰς πλήρη συλλογὴν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου».

Πιστεύσαντες λοιπὸν εἰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας τοῦ κ. Λάμπρου σφοδρὸν ἔσχομεν τότε πόθον τοῦ νὰποκτήσωμεν πλῆρες ἀντίγραφον τῶν ἐν τῷ 163-ῳ Διονυσιακῷ κώδικι ἐπιστολῶν. Εὐτυχῶς εἶχε ταύτας ἀντιγεγραμμένας δι' ἑαυτόν, ὡς ἐπιστολὰς ὡσαύτως ἀγνώστους τοῦ Φωτίου, ὁ κ. Χρύσανθος ὁ Λόπαρεβ, καὶ τὸ ἀντίγραφον αὐτοῦ μετὰ μεγάλης ὑποχρεωτικῆς προθυμίας ἐδώρησεν ἡμῖν ἀκριβῶς, ὅτε ἡ τύπωσις τῶν ἐκ τοῦ κώδικος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων τέως ἀγνώστων τοῦ Φωτίου ἐπιστολῶν ἦτο τελειωμένη.

Ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ κ. Λοπαρέβου παρετηρήσαμεν, ὅτι αἱ ἐν τῷ Διονυσιακῷ κώδικι ἐπιστολαὶ δὲν ἦσαν ἑπτά, ὡς εἶχε βεβαιώσῃ ὁ κ. Λάμπρος, ἀλλ' εἴκοσι καὶ ἑπτά, διότι πρὸ τῆς πρὸς Μαρτινιανὸν ἐπιστολῆς καὶ μετὰ τὴν τοῦ Φωτίου πραγματικὴν πρὸς Ζαχαρίαν Ἀναγίνων ἐπιστολὴν ὑπῆρχον ἐν τῷ κώδικι ὀκτὼ συνηνωμένα παντελῶς ἀνώνυμα καὶ βραχύτατα ἐπιστόλια, ἅτινα ὁ κ. Λάμπρος εἶχεν ἐκλάβῃ ὡς ἓν συνεχὲς κείμενον, καὶ τοῦτο πάλιν ὡς ἀκολουθίαν τῆς πρὸς Ζαχαρίαν ἐπιστολῆς· μετὰ δὲ τὴν πρὸς Μάρωνα ἐπιστολὴν ὁ κῶδιξ εἶχεν ὡσαύτως δέκα καὶ τρεῖς ὅλως ἀνωνύμους ἀλλὰ καὶ στενώτατα συνηνωμένας ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας πάλιν ὁ κ. Λάμπρος εἶχεν ἐκλάβῃ ὡς ἓν συνεχὲς κείμε-

νον, καὶ τοῦτο ὡς ἀκολουθίαν τῆς πρὸς Μάρωνα ῥηθείσης ἐπιστολῆς. Οὕτω λοιπὸν αἱ πλείους τῶν τοιούτων ἐπιστολῶν ἦσαν ὅλως ἀνώνυμοι καὶ λίαν βραχεῖαι· ἀλλ' ἦσαν καὶ συγκεκολλημέναι οὕτως, ὥστε ἡ τοῦ κ. Λάμπρου περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν ἐσφαλμένη ἀντίληψις ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ. Αἱ τρεῖς πρῶται ἐπιστολαὶ τῶν ἐν τῷ Διονυσιακῷ κώδικι ἔχουσιν οὕτω κατὰ λέξιν.

1.

Ἐπιστολὴ Φωτίου πρὸς Μαρῖνον Καστέλλης.

Ἀδικουμένων ἡμῶν, ὅτε κριτῶν καθέδραν ἐπεῖχες, ἴσως ἐπειράθης· ἀμύνασθαι δὲ τοὺς ἠδικηκότας, λαβόντων ἡμῶν θεόθεν ἐξουσίαν, εἰς πεῖραν ἐλθεῖν οὐκ ἠβουλήθης [1]. Εἰ δὲ ἐθάρρησας εἰς ὄψιν καταστῆναι, τότε ἂν—σὺν θεῷ δὲ φάναι—καὶ τῆς πάλαι ψήφου καὶ τοῦ νῦν ὄκνου, οὐκ ἐξ ὧν ἐδίδως δίκην, ἀλλ' ἐξ ὧν ἀπήλαυες φιλίας [2], πολλὴν ἂν τὴν κατάγνωσιν κατεψηφίζου. Καὶ ἵνα μὴ κενότης σοι λόγων δόξῃ τὰ εἰρημένα, ἀπαρχὴν ἀμύνης, τιμίων ξύλων μερίδας χρυσῷ κατατεθειμένας, τῇ σῇ πεπόμφαμεν ἱερότητι· σὺ δέ μοι ἔρρωσο καὶ μὴ ἀγνόει θεσμοὺς ἀληθοῦς φιλίας, ἥτις οὐκ ἐξ ὧν ἄν τις εὖ πάθοι, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν κακῶς οὐδὲν ἔλαττον, ὥς γέ μοι τὰ κυριακὰ βούλεται λόγια, ἄριστά τε καὶ θεοπρεπέστατα φύεται. Αἰτοῦμεν δὲ χάριν—καὶ ὅρα εἰς ὅσον εὐθὺς [3] παρρησίας ἀνέδραμον—ἀλλ' οὖν ἣν ἐμοί τε λαβεῖν ἀνεπαίσχυντον, σοί τε παρέχειν ἄμεινον, ὡς εἴ τίς ποτε λυπῆσαι τὴν σὴν ἀρετήν, εἴτε ἑκών, εἴτε ἄκων προσαχθείη (γέμει δὲ τῶν τοιούτων τὰ ἀνθρώπινα), τὴν τῆς ἡμετέρας μετριότητος περὶ σὲ διάθεσιν πρὸς τὸν ἐξημαρτηκότα ποιεῖσθαι παράδειγμα καὶ δίκην τὴν ἴσην ἀπαιτεῖν παρ' αὐτοῦ, ἣν αὐτὸς παρὰ τῆς ἡμῶν εἰσεπράχθης μετριότητος.

2.

Ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Φωτίου πρὸς Γαυδέριχον Βελιτέρνας ἐπίσκοπον.

Οἱ χωρίς τινος ἡγησαμένης μάχης, ἤγουν [4] ἔριδος, εἰς φιλίαν ἀλλήλους συνάπτοντες, τὴν παρ' ἀλλήλων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαμετρούμενοι εὔνοιαν καὶ τὴν προκαταβολὴν ἀναμένοντες, ῥαθυμότερον τὸ φίλτρον πρὸς ἀλλήλους ὡς τὰ πολλὰ διασῴζουσιν· οἷς δὲ συνέπεσεν ἐκ προκατασχούσης ἀπεχθείας ἢ διαστάσεως εἰς ἀγάπην διαλύσασθαι, τοῦ ἠδικημένου μάλιστα τῆς καλῆς ταύτης κατάρξαντος διαθέσεως, οὗτοι τὸ φθάσαν αἰσχύνην, ὃ καὶ προσῆκε, ποιούμενοι αὐτὸ τοῦτο προτροπὴν σπουδαιοτέραν εἰς τοὺς

---

[1] κατ' ἄλλους κώδικας *ἐβουλήθης*. [2] κατ' ἄλλους κώδικας *ἀπέλαβες φιλίαν*.
[3] κατ' ἄλλους κώδ. *εὐθὺς εἰς ὅσον*. [4] ἕτεροι κώδικες ἁπλῶς ἢ ἢ ἤτοι.

τῆς ἀληθοῦς φιλίας νόμους εὑρίσκουσι. Σπουδάζουσι γοῦν διὰ ταῦτα οἱ ἐξ ὧν τῶν παλαιῶν σκανδάλων ἡ αἰτία μάλιστα προελήλυθεν [1], οὐ μόνον μηδεμίαν τοῦ λοιποῦ τοιαύτῃ προφάσει χώραν ἐμπαρέχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ φθάσαντα τῷ φιλοτίμῳ τῆς στοργῆς καὶ εὐνοίας εἰς λήθην βαθεῖαν ἀπελαύνειν [2]. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς ἐνατενίζων [3] τῇ ἀληθείᾳ βοήσῃς, πρὸς οὗ φίλην πάλαι διάθεσιν ἐν ἁγίῳ πνεύματι καθαρὰν φιλίαν σπενδόμεθα· σὸν δ' ἂν εἴη συγκροτεῖν καὶ αὔξειν ταύτην καὶ μὴ τῷ ῥέοντι τῆς στοργῆς σβέσαι μὲν ἀναρριπισθεῖσαν φλόγα τηλικαύτην θείου φίλτρου, ἀναθάλλειν δὲ παρασκευάσαι [4] ἣν ὁ τῆς ἀγάπης νόμος ἐξ αὐτῆς ῥίζης ἀπέτεμε κακίαν καὶ πάσης μνήμης ἡμῶν ὑπερώρισε καὶ διανοίας. Διὸ καὶ ταύταις ταῖς συλλαβαῖς οἷα δὴ χείλεσι διαθέσεως εἰλικρινοῦς περιπτυσσόμεθά σου τὴν ἱερότητα καὶ τῷ σταλέντι δώρῳ, σύμβολον ἐπέχοντι δεξιώσεως, τὴν σὴν ἐξοικειούμεθα μακαριότητα.

3.

Ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Φωτίου πατριάρχου πρὸς Ζαχαρίαν Ἀναγίνων ἐπίσκοπον.

Τῶν παλαιῶν τινά φασι [5]—Θεοδέκτης, οἶμαι, τῷ ἀνδρὶ τοὔνομα—αἰτησάμενον ὧν ἐν χρείᾳ καθεστήκει, μὴ μόνον εὑρεῖν τὸν φίλον πρὸς τὸ μέτρον τῆς αἰτήσεως διαναστάντα, ἀλλὰ καὶ φιλοτιμότερον διατεθέντα οὐκ ἐλάττοσι προσθήκαις τὴν αἴτησιν ἐκπληρῶσαι. Τοῦτο μὲν ἴσως ἔργον ἦν τῆς Ἰσιδώρου φιλοτιμίας—οὕτω γὰρ ὠνομάζετο—, οὐκ εὐστοχία δὲ τῆς τοῦ φίλου διανοίας· ὁ γὰρ τὴν αἴτησιν ὑποτείνων, ὡς ὕβριν λαβὼν τὴν προσθήκην, ἀπέπεμψε καὶ τὰ αἰτηθέντα, οὐ κρίνας ἀληθοῦς καὶ γνησίας ἀγάπης οὔτε τὸν δεόμενόν τινων [6] παρὰ φίλου ὑπ' αἰσχύνης τῆς χρείας ἐπιζητεῖν τὰ ἐλάττω, μάλιστα δυνατοῦ παρέχειν καθεστηκότος, οὔτε μὴν τὸν παρέχοντα αἰσχύνην ἐπιτιθέντα τῷ φίλῳ, προσθήκῃ δώρων τὴν ὕβριν διορθοῦσθαι νομίζειν· ποῦ γάρ ἐστιν ὁ καθαρὸς τῆς φιλίας νόμος, ὅταν ὃ μὲν βαρύνειν, ὃ δὲ μὴ θαρρεῖν, καὶ τότε μὴ ψήφῳ λόγων, ἀλλ' ἔργων ἐνδείξει [7] καταγινώσκῃ [8] τοῦ φίλου; Ἵν' οὖν, ὦ φίλων ἄριστε, μὴ αὐτὸ τοῦτο καὶ ἡμῖν ἀπαντήσῃ, ἐκεῖνα μόνα, ἅπερ ᾔτησας, τῆς παλαιᾶς καὶ νέας φιλίας πεπόμφαμεν σύμβολα· εἰ δέ που καὶ ἑτέρων τινῶν δεήσει,—ἀλλ' ἴσως δόξω κἀγὼ τούτῳ νυνὶ τῷ ῥήματι τῆς ἀληθοῦς φιλίας ἐκφέρεσθαι—, πλὴν [9] ὁμοίους ἡμᾶς, ὥσπερ νῦν, εὑρήσεις. Τὴν δ' ὑπὲρ ἡμῶν σπουδήν, εἰ καὶ μὴ τῆς σπουδῆς ἄξιον ἠκολούθησε τὸ τέλος, ὡς εἰ καὶ μεῖζον ἀπέβη, οὕτως αὐτὴν ἀποδεχόμεθα· ἴσμεν γάρ, ἴσμεν ὡς ἐπίπαν, ὅτι τὰ τέλη τὴν τῶν καιρῶν

[1] κῶδ. *προσελήλυθεν*. [2] κῶδ. *ἀπολαύειν*. [3] κῶδ. *ἐν ἀτενίζων*. [4] κῶδ. *παρασκεύασαι*. [5] κῶδ. *τινὰ φασὶ*. [6] κῶδ. *τινῶν*. [7] κῶδ. *ἐνδείξει καὶ*. [8] κῶδ. *καταγινώσκει*. [9] ἐλλείπει τὸ *πλὴν* ἑτέροις τισὶν ἀντιγράφοις.

ὑποβάλλεται κρίσιν καὶ τῇ τῶν πραγμάτων φορᾷ φιλεῖ πως συμπεριάγεσθαι. Τὸν ἀγῶνα δὲ καὶ τὴν σπουδὴν ὁ τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης θεσμὸς οἶδε δοκιμάζειν, καὶ τὴν χάριν οὐ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἔξωθεν συμπιπτόντων, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ἀναφέρει τὴν ὁρμὴν τῆς γνώμης· ὅτι δὲ τὰ ἔργα πολὺ τῆς ὑμετέρας ἐπιμελείας οὐ μόνον κατόπιν, ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου συνέπεσεν, οἶμαι τὴν σὴν σύνεσιν καὶ χωρὶς ἡμῶν ἀκριβέστερον εἰδέναι [1], καὶ οὐκ ἂν ἀπεμνημόνευσα, εἰ μὴ κἀγὼ μὴ θαρρεῖν πάντα τοῖς φίλοις ὑπ' ἀληθείᾳ δικαζούσῃ ψῆφον ὑφωρώμην [2]· τὰ δ' ἄλλα ἐρρῶσθαί σου τὴν ἱερὰν εὐχόμεθα κεφαλὴν καὶ πάντων ἐχθρῶν προσβολαῖς καὶ ἐπηρείαις ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων κρείττονα διατηρεῖσθαι, πρεσβευούσης τῆς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν.

Οὕτως ἔχουσιν αἱ τρεῖς πρῶται ἐπιστολαὶ τοῦ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Διονυσίου κώδικος, ἅστινας ὁ κ. Λάμπρος ἐξελάμβανε μετὰ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι λοιπῶν ἐπιστολῶν ὡς ἀγνώστους, καὶ τοῦτο διότι πραγματικῶς αἱ τρεῖς ἐκεῖναι ἐπιστολαὶ ἐν οὐδεμιᾷ συλλογῇ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου εὑρίσκονται, οὔτε ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Μοντακουτίου (Londini 1651), οὔτε ἐν τῇ τοῦ Migne (Patrol. gr. 1860, τ. 102), ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν τῇ τοῦ Βαλέττα συλλογῇ, ἥτις εἶναι πασῶν ἡ πληρεστέρα· καὶ παράδοξον ἀληθῶς εἶναι, ὅτι τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου οὕτω μεγάλης ἀξίας ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν, οἷαι εἶναι αἱ προκαταχωρισθεῖσαι ἐνταῦθα, εἶχον λησμονηθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ Migne καὶ ὑπὸ τοῦ Βαλέττα [3]. Τὰς τρεῖς ὅμως ἐπιστολὰς ἐκείνας ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Beveridge, καταχωρίσας αὐτὰς ἐν τῷ «Συνοδικῷ sive pandectae canonum ss. apostolorum et conciliorum ab ecclesia graeca receptorum» (Oxonii 1672, τ. 2, σ. 290), κατὰ τὸν 26-ον κώδικα τῆς συλλογῆς Laud, τῆς ἐν τῇ Βοδλεϊανῇ βιβλιοθήκῃ, ἔνθα αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι μέρος ἀποτελοῦσί τινος συντάγματος «περὶ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου, ἥτις ἀποκατέστησε Φώτιον τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέλυσε τὰ σκάνδαλα τῶν δύο ἐκκλησιῶν» [4].

---

[1] ἕτεροι κώδικες *γινώσκειν*. [2] κῶδ. *ὑφορώμην*. [3] Τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἀνάλυσιν ἔκαμεν ὁ Hergenröther, Photius patriarch von Constantinopel. Regensburg 1867, τ. 2, σ. 553-558. [4] Ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ πρὸ τῶν ἐπιστολῶν ὑπάρχει τὸ σημείωμα τόδε· «αὗται αἱ ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Φωτίου πρὸς Ῥωμαίους ἀρχιερεῖς μετὰ τὴν σύνοδον, τελεσθείσης τῆς ἑνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν» (ἔτει 880-ῷ).

Τὰς αὐτὰς ἐπιστολὰς εὗρε καὶ Δωρόθεος Εὐελπίδης, μητροπολίτης Κορυτσᾶς, ἐν τῷ πάλαι ποτὲ 116-ῳ νῦν δέ, καθὰ φαίνεται, μὴ ὑπάρχοντι κώδικι τῆς ἐν Χάλκῃ τῇ νήσῳ μονῆς τῆς Θεοτόκου, καὶ νομίσας αὐτὰς τύποις ἀνεκδότους, κατεχώρισεν ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ· «Σπαρτίον ἔντριτον, συνυφανθὲν ἐξ ἐκκλησιαστικῶν καὶ σχολικῶν λόγων καὶ διαφόρων προσλαλιῶν τοῦ Μητροπολίτου Κορυτσᾶς Δωροθέου Εὐελπίδου. Ὧ παρήρτηνται τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φωτίου τρεῖς ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ καὶ τέσσαρες ἕτεραι Γρηγορίου Καρδάμη, ἡγουμένου Βατοπεδίου» (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1874, σ. 211-219). Τὸ μὴ σπάνιον παρὰ τοῖς φιλολόγοις ἀβλέπτημα τοῦ μακαρίτου Εὐελπίδου κατεστήσαμεν ἡμεῖς φανερὸν ἔτει 1892-ῳ, ὅτε τὰς αὐτὰς ἐπιστολὰς ἐξ ἄλλου τινὸς κώδικος ἀνεδημοσιεύσαμεν, σημειώσαντες καὶ τὰς ἐν ταῖς προτέραις δυσὶν ἐκδόσεσι διαφορότητας [1]. Οὕτω λοιπὸν ὁ κ. Λάμπρος τρεῖς ἐπιστολὰς ἐν τῷ Διονυσιακῷ κώδικι τὸ ὄνομα φερούσας τοῦ Φωτίου, κατακεχωρισμένας δὲ ἐν τρισὶ διαφόροις βιβλίοις, ἀλλὰ μὴ περιεχομένας ἐν ταῖς τελείαις θεωρουμέναις συλλογαῖς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου, ἀπηρίθμησεν ἐν τῷ καταλόγῳ του ὡς τύποις ἀνεκδότους· ἐσημείωσεν αὐτόθι πάλιν ὁ αὐτός, ὅτι ταῖς ἐπιστολαῖς ἐκείναις συνέπονται ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι τέσσαρες ἕτεραι ἐπιστολαί, ὧν τρεῖς ἔχουσι τοὺς ἀριθμοὺς ψλγ', ψνς' καὶ ͳξς', καὶ ἐκ τούτου ὑπέθεσεν, ὅτι αὗται προήρχοντο ἐκ τελείας τινὸς ἀγνώστου συλλογῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου. Μετὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ ἀντιγράφου τοῦ κ. Λοπαρέβου παρατηρήσαντες ἡμεῖς, ὅτι ἀντὶ τεσσάρων εἴχομεν ἐπιστολὰς ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου τέσσαρας καὶ εἴκοσιν, εὑρισκομένας ἀμέσως μετὰ τὰς προρρηθείσας τρεῖς, ὅλως δὲ ἀνωνύμους καὶ στενώτατα συνηνωμένας αὐταῖς, ἀλλ' οὐδόλως εὑρισκομένας ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν φωτιακῶν ἐπιστολῶν, ἑπόμενον ἦτο, στηριζόμενοι εἰς τὴν αὐθεντίαν τοῦ κ. Λάμπρου, νὰ παραδεχθῶμεν ἀσυζητητὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ τοῦτο διότι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ πεῖραν ἐλάβομεν ἐκ τοῦ κώδικος τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων περὶ τῆς ὑπάρξεως ἔτι ἐν τοῖς

[1] Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τὸ περὶ τοῦ Τάφου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπομνημάτιον καὶ ἄλλα τινὰ πονημάτια τοῦ αὐτοῦ ἑλληνιστί τε καὶ ἀρμενιστὶ γεγραμμένα. Ἐν Πετρουπόλει 1892, σ. 171-174.

χειρογράφοις ἀτυπώτων ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου. Παραδεξάμενοι λοιπὸν οὕτως ἀνεξελέγκτως ὡς ὀρθὴν τὴν γνώμην τοῦ κ. Λάμπρου καὶ παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ κώδικος τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου μηδεμίαν λαβόντες ἀφορμὴν εἰς ἔκφρασιν δισταγμοῦ περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης τοῦ κ. Λάμπρου, τὸ ἀντίγραφον λοιπὸν τοῦ κ. Λοπαρέβου, ὡς ἐκ τοῦ κώδικος ἐκείνου πιστῶς ἐλήφθη, διαιρέσαντες, κατὰ τὰ ἐν αὐτῷ σημεῖα, εἰς εἰκοσιτέσσαρας ἀριθμούς, κατεχωρίσαμεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ Sanctiss. patriarchae Photii epistolae XLV, ἀποτελέσαντες οὕτω σειρὰν πέντε καὶ τεσσαράκοντα ἐπιστολῶν. Αἱ ἐκ τοῦ κώδικος τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου ἐπιστολαὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν οὐδεμίαν εἶχον σχέσιν πρὸς τὸν βίον τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ἀλλ' ἦσαν ἁπλῶς πλήρεις ἠθικῶν διδαγμάτων· τὸ δὲ ἀντίγραφον αὐτῶν, ὡς ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κ. Λοπαρέβου, κατέλαβεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ σελίδας περίπου ἕνδεκα.

Μέχρι πρὸ χρόνου τινὸς εἴχομεν τὴν βεβαιότητα, καθὰ καὶ ὁ κ. Λάμπρος, ὅτι αἱ ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου ἐπιστολαί, τουτέστιν αἱ καταχωρισθεῖσαι παρέργως ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ (σ. 39-49), παρίστων ἐπιστολὰς ἀληθεῖς τοῦ πατριάρχου Φωτίου, καὶ τοῦτο διότι καὶ τὸ ὕφος αὐτῶν ἦτο οὕτως ἁδρὸν καὶ γενναῖον, ὅσον καὶ τὸ τῶν ἀληθῶν τοῦ Φωτίου ἐπιστολῶν. Τὸ ὅλως ἀνώνυμον αὐτῶν, ἡ τούτων στενωτάτη ἐν τῷ κώδικι σύνδεσις μετὰ τριῶν ἐπιγεγραμμένων καὶ πραγματικῶν τοῦ Φωτίου ἐπιστολῶν καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις ὀνομάτων, πρὸς ἅ ποτε θἀπευθύνοντο, πλὴν τριῶν, εἴκοσι καὶ μία τῶν ἐπιστολῶν ἐκείνων, ἦσαν ἄλλως δι' ἡμᾶς καὶ λόγοι ἰσχυροί, ὅπως ἀποδεχθῶμεν ἀσυζητητὶ τὴν γνώμην τοῦ κ. Λάμπρου. Καὶ μέχρι πρὸ μηνῶν τινων ἀντειχόμεθα λοιπὸν τῆς γνώμης αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ κατόπιν ἐκ τυχαίας συμπτώσεως περιῆλθεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἓν φύλλον ἐφημερίδος, τυπουμένης ἐν Κωνσταντινουπόλει [1], δι' οὗ ἐμανθάνομεν, ὅτι ὁ μὲν ἐλλόγιμος μοναχὸς Ἰάκωβος ὁ Διονυσιάτης ἀντιγράψας καὶ αὐτὸς ἀπέστειλε τὰς ἐν τῷ Διονυσιακῷ 163-ῳ κώδικι ῥηθείσας ἐπιστολὰς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον ὡς ἐπιστολὰς ὡσαύτως

[1] Νέα Ἐφημερίς, 16 Ἰανουαρίου 1897, ἀριθ. 1789.

τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ἕτερος δ' ἐλλογιμώτατος μοναχός, Ἀλέξανδρος ὁ Λαυριώτης, ἐπέκρινε τὸν Ἰάκωβον καὶ ἐβεβαίου, ὅτι τέσσαρες τῶν ἐπιστολῶν ἐκείνων (ἡμέτεροι ἀριθμοί: 9, 10, 11, καὶ 12, σ. 41-45) ἦσαν ἐπιστολαὶ γνωσταὶ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, ἡμεῖς οὕτως ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπροσδοκήτου, ἀλλὰ καὶ ὀρθῆς παρατηρήσεως τοῦ μοναχοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπωπτεύσαμεν ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ εἴκοσι τῶν ἐν τῷ Διονυσιακῷ χειρογράφῳ ἐπιστολῶν θὰ ἦσαν ὡσαύτως ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰσιδώρου. Ποιήσαντες λοιπὸν τὴν πρὸς τοῦτο σχετικὴν ἔρευναν ἐβεβαιώθημεν ἀληθῶς, ὅτι εἴκοσι καὶ τρεῖς τῶν ἐν τῷ 163-φ κώδικι τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου ἐπιστολῶν εἶναι πραγματικῶς ἐπιστολαὶ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, μία δὲ καὶ μόνη, ἡ παρ' ἡμῖν ὑπ' ἀριθ. 18 (σελ. 47), δὲν εὑρέθη ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Ἰσιδωρείων ἐπιστολῶν. Οὕτως ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ ἀντὶ πέντε καὶ τεσσαράκοντα μένουσιν ἐπιστολαὶ πραγματικαὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου εἴκοσι καὶ μία, τέως ἄγνωστοι (σ. 1-38), μία δὲ καὶ μόνη ἀμφίβολος (σελ. 47, ἀριθ. 18)· πᾶσαι λοιπὸν αἱ μέχρι σήμερον γνωσθεῖσαι γνήσιαι ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου ἀνέρχονται εἰς τὸν 287-ον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν 311-ον ἀριθμόν, ὡς εἴχομεν ἐξαριθμήσει πρότερον. Ἐντεῦθεν βλέπει τις ἐμπράκτως ὁπόσον εἶναι δύσκολος ὁ χαρακτηρισμὸς ὅλως ἀνωνύμων ἐπιστολῶν, ἐν τοῖς κώδιξιν εὑρισκομένων, καὶ εἰς ὁποίας ἀκουσίους ἀτυχίας περιπίπτει καὶ μετὰ μακρὰν ἔρευναν ὁ τούτων ἀναγραφεὺς ἢ ἐκδότης.

Καθιστῶντες ἤδη ταῦτα γνωστὰ ἐξ εἰλικρινοῦς διαθέσεως πρὸς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ἡμετέρου βιβλίου, ὅπερ ἐμπεριέλαβεν ἐκ φιλικῆς προσφορᾶς τοῦ κ. Λοπαρέβου τὸ ἀντίγραφον τῶν ἐν τῷ 163-φ κώδικι τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου ἐπιστολῶν, ἀναγράφομεν τέλος ἐνταῦθα τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἐλλείπουσαν ὅλως τῷ κώδικι ἐπιγραφὴν αὐτῶν, ὡς αὐτὴν ἔχει τῶν Ἰσιδωρείων ἐπιστολῶν ἡ συλλογή.

1. Βιβλ. Ε', τμδ'. Ἀσκληπιῷ σοφιστῇ.
2. Βιβλ. Γ', ς'. Ἥρωνι σχολαστικῷ.
3. Βιβλ. Ε', ρα'. Πέτρῳ.
4. Βιβλ. Ε', ν'. Εὐτονίῳ διακόνῳ.

5. Βιβλ. Ε΄, νη΄. Ἐπιφανίῳ διακόνῳ.
6. Βιβλ. Α΄, τκε΄. Κύρῳ νέῳ μοναχῷ.
7. Βιβλ. Α΄, υμϛ΄. Παλλαδίῳ.
8. Βιβλ. Ε΄, φλθ΄. Ζωσίμῳ, Μάρωνι καὶ Χαιρήμονι.
9. Βιβλ. Β΄, σλγ΄. Μαρτινιανῷ.
10. Βιβλ. Β΄, σνζ΄. Εὐτονίῳ διακόνῳ.
11. Βιβλ. Γ΄, ρξζ΄. Μάρωνι.
12. Βιβλ. Ε΄, φξε΄. Ἰωάννῃ σχολαστικῷ.
13. Βιβλ. Γ΄, λϛ΄. Χαιρήμονι, Ζωσίμῳ, Μάρωνι, Εὐσταθίῳ.
14. Βιβλ. Ε΄, υζ΄. Ἥρωνι μονάζοντι.
15. Βιβλ. Ε΄, σξα΄. Ἰσχυρίωνι.
16. Βιβλ. Ε΄, σμβ΄. Εὐτονίῳ διακόνῳ.
17. Βιβλ. Β΄, νδ΄. Ἀπολλωνίῳ.
19. Βιβλ. Α΄, τοε΄. Κύρῳ περὶ πενίας.
20. Βιβλ. Α΄, τοϛ΄. Τῷ αὐτῷ περὶ πενίας.
21. Βιβλ. Α΄, σοϛ΄. Χαιρήμονι.
22. Βιβλ. Γ΄, ιϛ΄. Ἐλισσαίῳ μοναχῷ.
23. Βιβλ. Α΄, υκα΄. Κυρηνίῳ.
24. Βιβλ. Α΄, υκ΄. Κυρηνίῳ.

Β΄.

Διάφορα ἀναγνώσματα γνωστῶν τινων ἐπιστολῶν τοῦ πατριάρχου Φωτίου.

Α΄. Τῆς μεγάλης ἀπολογητικῆς πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον ἐπιστολῆς (Τόμος Χαρᾶς, τυπωθεὶς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Ῥημνίκου 1705. Jager, Histoire de Photius. Louvain 1845, σ. 404-407. Migne τ. 102, σ. 593, epist. II. Βαλέττα ἀριθ. 3) παρήγαγε μέγα μέρος Ἰωάννης ὁ Βέκκος τῇ δεκάτῃ καὶ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐν τῷ «περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης» λόγῳ του (Migne τ. 141, σ. 929-936). Τὸ μέρος ἐκεῖνο περιλαμβάνει τὸ ϛ΄ κεφάλαιον τῆς ἐπιστολῆς (Βαλ. σ 152-158) καὶ τὰς πρώτας λέξεις τοῦ ζ΄ κεφαλαίου· ἄρχεται λοιπὸν οὕτως· «Ἐπεὶ δὲ δι᾿ ἡμᾶς σὺν ἡμῖν καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν» κτλ. Ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ

Βέκκου παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ ὑπ' ὄψει αὐτοῦ κῶδιξ εἶχέ τινας διαφορότητας, τὰς ὁποίας, μὴ χρησιμοποιηθείσας εἰσέτι, καθιστῶμεν γνωστὰς ἐνταῦθα διὰ τοῦ γράμματος Β.—Βαλέττα σελ. 153, γρ. 4. Τὴν λέξιν *ἱερωσύνην* ἀνέγνω ὁ Βέκκος ἐν τῷ ὑπ' ὄψει του κώδικι ἄλλως· ἐκεῖ δηλαδὴ ἔκειτο τὸ *ἀρχιερωσύνην*.—Γρ. 6 φεύγουσιν] *ἐκφεύγουσιν* Β ‖ ἣν καὶ] *ἢ* Β.—7 ἱερατικὴν] *ἀρχιερατικὴν* Β.—8 τύπον τὸν] τὸ *τὸν* ἐλλείπει τῷ Β.—14 σταθερᾶς] *καθαρᾶς* Β ‖ καινοποιὸν] *κακοποιὸν* Β ‖ ἃ] τοῦτο ἐκ διορθώσεως τοῦ Βαλέττα ἀντὶ τοῦ ἐν ταῖς προτέραις ἐκδόσεσιν *ἂν*· ὁ κῶδιξ Β κυροῖ τὴν βαλέττειον διόρθωσιν.— Σελ. 154, γρ. 5 τὰ ἄλλα] *τἄλλα* Β.—8 τοῦ Ἀβραὰμ τῆς περιτομῆς] *τῆς περιτομῆς τοῦ Ἀβραὰμ* Β—10 αὐτὸν] *ἑαυτὸν* Β ‖ *τολμᾷ* ἐκ διορθώσεως τοῦ Βαλέττα, κυρουμένης ὑπὸ τοῦ Β· πρότερον ἀνεγινώσκετο τὸ *τολμῶ*.—13 σφοδρῶς] ἐλλείπει τοῦτο τῷ Β.—20 οὗ] *οὐ* Β.— Σελ. 155, γρ. 7 κατακρατεῖν] *κρατεῖν* Β.—Σελ. 156, γρ. 8 ἀναρπάζειν] *ἀναβιβάζειν* Β.—9 καὶ βαθμὸν] ἐλλείπει τῷ Β.— 15 ἀτιμώρητος] *ἀτιμώρητος μείνασα* Β.—16 οὔ τοί] *οὔ τι* Β.—17 ἀνδρῶν] *ἀνδρῶν τὴν ἀλήθειαν* Β· τὸ *ἀλήθειαν* ἐν ταῖς ἐκδόσεσι κεῖται μετὰ τὸ *ἤκουσα* ‖ τὴν Ἀλεξανδρέων] *τὴν τῶν Ἀλεξανδρέων* Β.—19 μονάσαντος] *μονάζοντος* Β.—Σελ. 157, γρ. 1 πῶς γὰρ οὐκ ἂν] *πῶς ἂν οὐ* Β.—3 τοῦ ἄλλου] *ἄλλου* Β.—4 συνωμολόγηται] *συνομολογεῖται* Β.—8 ἐπιπροσθείη] *ἐπίπροσθε θείη* Β. — 11/12 ἀκόλουθον] *ἀκώλυτον* Β.

Β'. Ὁ αὐτὸς Βέκκος παρήγαγεν ἐν τῷ «περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης» λόγῳ αὐτοῦ καὶ μέγα μέρος τῆς «ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς πατριάρχας» (Migne 141, τ. 936-937), ἀποτελοῦν ἱκανὰ κεφάλαια αὐτῆς, κατὰ τὴν βαλέττειον διαίρεσιν (ς'-θ')· ὅπερ ὡσαύτως ἔμεινεν ἀπαρατήρητον ὑπὸ τῶν μελετητῶν τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης. Ὁ κῶδιξ τοῦ Βέκκου παρουσιάζει τὰς ἑξῆς διαφορότητας. — Βαλ. σελ. 168, δ', γρ. 8 πονηρᾶς] *πονηρᾶς τε* Β ‖ Ἡ γὰρ - - τραπείσης δάκρυα] ἐλλείπουσι ταῦτα τῷ Β.—11 ἐκείνου τοῦ ἔθνους] *τοῦ τῶν Βουλγάρων ἔθνους* Β.—20/21 κατεπανουργήσαντο] *κατεπανουργεύσαντο* Β.—22 ἐκθέσμως] *οὐχ ὁσίως* Β.—Σελ. 170, γρ. 9

μακρὸν] *μιαρὸν* B (ὅπερ οὐκ ὀρθόν). — 13 ἱερεῖ] *ἱερεῖς* B.—Σελ. 171, γρ. 2 ἀπεληλαμένος] *ἀπεληλασμένος* B.—5 πῶς, ἧς] *πῶς, εἶ* B.—19 τοῦ πνεύματος δὲ] *τοῦ δὲ πνεύματος* B.

Γ'. Βαλέττα ξγ', σ. 367. Montac. epist. ρμζ'. Migne πβ'. Οἰκονόμ. πα'.—Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἔχει καὶ ὁ 684-ος κῶδιξ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐν τῇ 501 σελίδι ὑπ' ἀριθ. ρξζ'· ἀλλὰ τὸ κείμενον αὐτῆς ἐκεῖ περιέχει ἐν ἑαυτῷ τὰς ἑπομένας διαφορότητας. Τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ *Λαλάκωνας* ἐξελήφθη ὡς ἐπώνυμον οἰκογενειακόν· ἀλλὰ κατὰ τὸν κώδικα τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, ὃν ἐνταῦθα συντομίας χάριν ὀνομάζω I, ἀντὶ τοῦ *Λαλάκωνας* ἀναγνωστέον *Λάκωνας*· ὅπερ, ὡς ἔχει, παρουσιάζει τὸν Θεόδοτον σπαθαροκανδιδᾶτον «κατὰ τοὺς Λάκωνας». Ἕτεραι διαφορότητες εἶναι αἱ ἑπόμεναι.— Βαλ. σελ. 367, γρ. 3 τὸ πρὸ τοῦ *εὐτραπελίαις* ἄρθρον *οἱ*, ὅπερ μόνον ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Οἰκονόμου, κατὰ τὸν λαυριωτικὸν τῶν Ἀμφιλοχίων κώδικα, ἐγινώσκετο καὶ παρεδέξατο δικαίως ὁ Βαλέττας, εὑρίσκεται καὶ ἐν τῷ I.—Γρ. 3 ἀργολογίαις] *εἱρμολογίαις* (ά) I. — 5 καθυποβάλλουσι] *καθυποβάλλωσι*. — 9 ματαιοποιοῦσιν] *μεταποιοῦσιν* I. — 11 ἐμματαΐζοντες] *ἐμματαιάζοντες* I. — 13 καὶ τὴν] τὸ *τὴν* παραλείπει τὸ I.

Δ'. Βαλ. ξδ', σ. 368. Montac. epist. ρνα'. Migne πγ'. Οἰκον. πβ'.—Τὸ I ἔχει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὑπ' ἀριθ. ρο' ἐν τῇ 503-η σελίδι. Κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἐστάλη τῷ σπαθαροκανδιδάτῳ Θεοδότῳ, ἀλλὰ κατὰ τὸ I ἐστάλη «*Ἰωάννῃ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δρουγγαρίῳ τοῦ πλοΐμου*»· διαφορότητας δὲ τὸ ἐν τῷ I κείμενον ἔχει τὰς ἑξῆς μόνας· ἀντὶ τῆς λέξεως *φῦλον* τὸ I γράφει *τυφλὸν* καὶ ἀντὶ τοῦ *δεσπόζουσι* γράφει *σπουδάζουσι*, παραλείπει δὲ καὶ τὸν πρὸ τοῦ *μεθόδῳ* σύνδεσμον *δέ*.

Ε'. Βαλ. ρκζ', σ. 447-448. Montac. ρν'. Migne III, μς'. Κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἐπιγράφεται «Ἰωάννῃ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δρουγγαρίῳ τοῦ πλοΐμου»· ἀλλ' ὁ κῶδιξ I ἐπιγράφει «*Μητροφάνῃ* (ει) *μοναχῷ καὶ ἡσυχαστῇ, τῷ ἐκ Σικελίας*», καὶ δίδωσι τῇ ἐπιστολῇ τὸν ρξθ' ἀριθμὸν (σ. 502). Κατὰ τὸ I κυροῦται

ἡ γραφὴ τοῦ *τυφλόν*, ἣν ὁ Βαλέττας ἐνέκρινε· κυροῦται δὲ καὶ ἡ τοῦ Μοντακουτίου διόρθωσις ἐν τῷ *ὑπερηχείτω* καὶ τὸ πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς *ταύτης*.

ϛ'. Βαλ. ρμα', σ. 455-456. Migne III, ξζ'. Ἐν τῷ κώδικι I ἀριθ. σπη', σ. 714-715.—Βαλ. σ. 455, γρ. 2 ἀπ' ὀρθῆς] *ἀπορθῆς* I—5 ἑαυτῶν] *αὐτῶν* I || λαμβάνει] *λαμβάνειν* I.—12 κἂν] *καὶ ἐν* I.—14 τοὺς ἐμοὺς π. λογισμούς] *τοῖς ἐμοῖς π. λογισμοῖς* I.—23 ὅσα ἂν] *ὅσα* I—24 ἐπιστρέφωμαι] *ἐπιστρέφωμαι* I.—25 οὗ με δεῖ] *οὗ δεῖ* I.—Σελ. 456 γρ. 1 καὶ πρὸς μ. τ. π. ἐκτείνῃ] *καὶ μ. τ. π. ἐκτείνει* I || θεραπεύειν] *θεραπεύσειν* I.—3 τιμιώτερον] *τὸ τιμιώτερον* I.

Ζ'. Βαλ. ρνθ', σ. 494-495. Montac ϛ'. Migne I, ϛ'. — Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εὗρεν Ἰωάννης ὁ Σακκελίων ἔν τινι πατμιακῷ κώδικι καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ διαφορότητας κατεχώρισεν ἐν τῷ *Ἀθηναίῳ*, τ. Θ', σ. 290. Τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν ἔχει καὶ ὁ κῶδιξ I ὑπ' ἀριθ. κθ' ἐν τῇ 383-ῃ σελίδι. Ἀμφοτέρων δὲ τούτων τῶν κωδίκων τὰς διαφορὰς παρατιθέμεθα ἐνταῦθα.—Βαλ. σ. 494, γρ. 1 ἐμαυτὸν] *ἑαυτὸν* III.—Βαλ. σ. 495, γρ. 1 ἀπεδυσπέτουν] *ἀπωδυρώμην, ἀπεδυσπέτουν* II. — 6 συνεῖχεν] *συνέχεεν* III. — 10 αὐτὰ] *αὐτά με μεταδιδάσκει* II. Ὁ κῶδιξ I, ὡς ὁ Βαλέττας εἴκασεν, *αὐτά με διδάσκει* || τὸ *ἐμήν*, ὅπερ ἐν τῷ κειμένῳ προσέθηκεν ὁ Migne καὶ κατὰ τοῦτον ὁ Βαλέττας, ὑπάρχει ἐν τῷ I.—12 Ὅτε] *τούς τε* I.—13 φαυλιζομένους] *φυλακιζομένους* I. — 15 ἐπιτεθέν μοι] *ἐπιτιθέν μοι* I, *ἐπ' ἐμὲ τεθὲν* II.—16 ἔχων] *ἐχόντων* I.—18 γλῶσσαν] *γλῶτταν* II || φορῶν] *φοβερῶν* II.—21 περὶ] ἐλλείπει τῷ II || *ὑπόψιν* I.—23 ἐξέπεσα] *ἐξέπεσον* II.—24 αἵματι] *αἵμασιν* II || δ' ἐστὶ τὸ λοιπὸν] *δέ ἐστι λοιπὸν* I.—25 ὡς, εἰ] *ὡσεὶ* I.—26 ἐστὶν ὑμῖν] *ἐν ὑμῖν* I, *ἡμῖν ἐστι* II || ἡμῶν] *ὑμῶν* I.—30 ἀναφυσωμένων] ἐν τῷ I, ὡς ὁ Βαλέττας ὀρθῶς εἴκασεν, *ἀναφυομένων*· ἐν τῷ II *ἀναφαινομένων*.

Η'. Βαλέττα ρξα', σ. 496-500. Montac. ριζ'. Migne II, πγ'. Τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς ἀναγνώσματα διάφορα ἐξέδωκε, κατὰ τὸν 178-ον πατμιακὸν κώδικα, ὁ Σακκελίων [*Ἀθήναιον*, τ. Θ', σ.

293]. Κατὰ τὸν κώδικα τοῦτον ἡ ἐπιστολὴ ἄρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων· «Ἀλλὰ γάρ, εἰ καὶ μέχρι νῦν οὐ τετόλμηται» κτλ. (Βαλ. σ. 498). Οὕτως ἄρχεται καὶ ἐν τῷ 160-ῷ κώδικι τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, φ. 113α [1], ὃν ὀνομάζω ἐνταῦθα Ιβ, καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ 684-ῳ κώδικι ὑπ' ἀριθ. ρμα', σ. 458. — Βαλ. σ. 498, γρ. 6 ἔχον] *ἔχων* Ιβ ‖ Ἰσμαηλιτῶν] *ἰσμαϊλιτῶν* Ιβ.— 7 πρέσβεις] *πρέσβυς* Ιβ. — 9 ᾔδεσαν] *εἴδησαν* Ιβ. — 15 ἐνέδραν] *ἔνεδραν* Ιβ. — 16 κατηγόρους] *κατήγορον* Ιβ. — 17 προενεγκεῖν] *προσενεγκεῖν* Ιβ.—17/18 αἰτιάσασθαι, εἰ τόδε] *αἰτιάσασθαι μηδὲ πύθεσθαι, ει τόδε* ΙΙΙ. — 26 ἤδη γὰρ] *ἤδη γὰρ ἤδη* ΙΙΙ.—Σελ. 499, γρ. 1 *ὑπερεβάλλετο* Ι ‖ μηδὲν τούτῳ] *μηδ' ἐν τούτῳ* Ι, κατὰ τὴν βαλέττειον εἰκασίαν.—3 τοσούτου] τοσούτῳ Ι ‖ *συμπαρεισδύετο* Ι.—4 ὅπερ ἐνταῦθα προσέθηκε *τὸ* ὁ Βαλέττας, εὑρίσκεται ἐν τῷ Ι πρὸ τῆς λέξεως (5) *ἀλάθητον*.—15 *ἐξαπορήσαιμεν ὅλως* Ι. — 18 *πλήρης* Ι. — 19 ἀναμφηρίστοις πίστεσι λαβεῖν] *ἀναμφηρίστοις λαλεῖν* Ι.— 20 *κἂν* ἀντὶ τοῦ *καὶ* ἐκ διορθώσεως τοῦ Μοντακουτίου· οὕτω καὶ ἐν τῷ Ι. — 21 αὐτῇ] *αὕτη* Ι. — 28 ἀρρήτων] *ἀπορρήτων* Ι.—Σελ. 500, γρ. 3 συνεπιζευγνῦσα] *ἐπιζευγνῦσα* Ι.—4 *ἀρίστην τε καὶ* Ι.

Θ'. Βαλ. ροε', σ. 506-507. Montac. ζ'. Migne II, ξη'. Ἐν τῷ κώδ. Ι ἀνεπίγραφος ὑπ' ἀριθ. λ', σ. 384. Τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ κώλῳ *λέγομεν* ὁ κῶδιξ οὗτος ἐθέλει *λέγωμεν*.

Ι'. Βαλ. ρξ', σ. 496. Montac. η'. Migne I, ζ'. Ἐν τῷ κώδικι Ι ὑπ' ἀριθ. λα' (σ. 384) ἀνεπίγραφος· εὑρίσκεται καὶ ἐν τῷ ΙΙ. Ὅρα Σακκελ. ἐν τῷ *Ἀθηναίῳ*, τ. Θ', σ. 292.—Βαλ. σ. 496, γρ. 4 πολλοὺς καθ' ἑκάστην] *καθ' ἑκάστην πολλοὺς* ΙΙ. — 7 ἐπισκοπεῖν] *ἐπισκοπῶν* ΙΙ.—8 ὅπως] *πῶς* ΙΙ. — 9 εἶναι] *οὖν* ΙΙ.—12 μήποτε] *μὴ τότε* ΙΙ.—13 οἰκειοτάτων] *οἰκείων* ΙΙ.— 14 τοῦτον διὰ παντὸς] *διὰ παντὸς τοῦτον* ΙΙ. — 16 προστάγμασι] *πράγμασι* ΙΙ ‖ ἡμῖν] *ἡμῶν* Ι.

ΙΑ'. Βαλ. ρπγ', σ. 511. Montac. με'. Migne II, νγ'.—Ἐν

[1] Οὗτος ὁ κῶδιξ ἐγράφη τῇ ις' ἑκατονταετηρίδι· συνίσταται ἐκ φύλλων χάρτου 291 (0,19×145=0,143×0,09) καὶ περιέχει τὸ ὅλον ἐπιστολὰς τοῦ Φωτίου σμθ'.

τῷ 160-ῷ κώδικι τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ὑπ' ἀριθ. μϛ', φ. 72, ἔνθα αἱ πρῶται λέξεις «Ὁ τῶν ἀπορρήτων ἐπόπτης καὶ» δὲν εὑρίσκονται, τῆς ἐπιστολῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῶν λέξεων «Ὁ μυσταγωγὸς τὴν μέθην» κτλ. Ἐν τῷ προτελευταίῳ κώλῳ ὁ αὐτὸς κῶδιξ ἀντὶ τῶν *ἀμύνοντος, μὴ παντὶ* ἔχει τὰ *ἀμείνοντος, μὴ πάντα*·

ΙΒ'. Φωτίου τὰ Ἀμφιλόχια ἐκδ. Οἰκονόμου. σ. 206-207, ἀριθ. ρλ'. Migne τ. 101, σ. 696-701, ἀριθ. ριθ'. Ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις ἐκδόσεσι φέρεται τοῦ Φωτίου ἀπόκρισις πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ὅτι «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» (Ἰωάν. α', 18). Ἀλλ' ἡ ἀπόκρισις αὕτη φέρεται καθαρῶς μεταξὺ τῶν ἐν τῷ 684-ῳ κώδικι τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ἐπιστολῶν τοῦ Φωτίου, ἐν δὲ τοῖς ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι περιεχομένοις Ἀμφιλοχίοις οὐδόλως ἐμπεριέχεται· καὶ ἐπιγράφει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην οὗτος ὁ κῶδιξ οὕτω· «Τῷ φιλοχρίστῳ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ Βασιλείῳ, ἀρξαμένῳ γράφειν καὶ ἀποριῶν τινων ἐπιζητήσαντι λύσεις»· δίδωσι δὲ ταύτῃ ἀριθμὸν ὁ κῶδιξ τὸν σξζ' (σ. 677).

À la Bibliothèque du Vatican
de la part de l'auteur
AP.-Kérameus

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΣΜΥΡΝΗι ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΙΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ

ΥΠΟ

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΩΣ

Ἐπιμελητοῦ τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Μουσείου τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς.

Δαπάνῃ Ἀνωνύμου.

ΣΜΥΡΝΗ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Ο «ΤΥΠΟΣ».

(Ἐντὸς τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ἀριθ. 8).

1877.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.

Τὰ ἀρχαῖα σμυρναϊκὰ σταθμὰ τοῦ Μουσείου τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς (μετὰ πέντε πινάκων)—Σμύρνη, 1875. εἰς 8ον.

Ἡ λιθίνη ἐποχὴ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ (μεθ' ἑνὸς πίνακος)—Σμύρνη, 1875. εἰς 8ον.

Ἔκθεσις περὶ τῶν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Παλαιᾶς Φωκαίας ἑλληνικῶν χειρογράφων.—Σμύρνη, 1876. εἰς 4ον.

Beitraege zur inschriftlichen Topographie von Klein-Asien.—Berlin, 1876. εἰς 8ον (Auszug aus dem Monatsbericht der Akademie der Wissensch.)

Κατάλογοι ἐπισκοπῶν, μετά τινων ἀνεκδότων ἐπιγραμμάτων καὶ στιχουργημάτων τοῦ ιζ' καὶ ιη' αἰῶνος. Ἐκ χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς. (Μουσ. καὶ Βιβλ.)—Σμύρνη, 1876. εἰς 8ον.

Περὶ τῆς ὁλκῆς τῶν ἀρχαίων σμυρναϊκῶν σταθμῶν τοῦ Μουσείου τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς (μεθ' ἑνὸς πίνακος.)—Σμύρνη, 1877. εἰς 4ον.

Περί τινος μήτρας σταθμῶν ἀνακαλυφθείσης μὲν ἐν Ὑπαίποις εὑρισκομένης δὲ ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς (μεθ' ἑνὸς πίνακος.)—Σμύρνη, 1877. εἰς 4ον.

Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς. Μετὰ παραρτήματος περιέχοντος καί τινα ἀνέκδοτα.—Σμύρνη, 1877. εἰς 4ον.

СБОРНИКЪ

ГРЕЧЕСКИХЪ и ЛАТИНСКИХЪ ПАМЯТНИКОВЪ

КАСАЮЩИХСЯ ФОТІЯ ПАТРІАРХА

ИЗДАЛЪ

А. ПАПАДОПУЛО-КЕРАМЕВСЪ

ПЕРВЫЙ ВЫПУСКЪ

С.-ПЕТЕРБУРГЪ
Типографія В. Киршбаума, Дворц. площ., д. М-ва Финансовъ
1899

СБОРНИКЪ

ГРЕЧЕСКИХЪ и ЛАТИНСКИХЪ ПАМЯТНИКОВЪ

КАСАЮЩИХСЯ ФОТІЯ ПАТРІАРХА

ИЗДАЛЪ

А. ПАПАДОПУЛО-КЕРАМЕВСЪ

ПЕРВЫЙ ВЫПУСКЪ

С.-ПЕТЕРБУРГЪ

Типографія В. Киршбаума, Дворц. площ., д. М-ва Финансовъ

1899

BIBLIOTHECA APOSTOLICA VATICANA

MONUMENTA

GRAECA ET LATINA AD HISTORIAM

PHOTII PATRIARCHAE

PERTINENTIA

EDIDIT

A. PAPADOPULOS-KERAMEUS

I

PETROPOLI
Typis V. Kirschbaum
1899

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Конецъ XIX в. въ области византинологіи ознаменовался вызвавшимъ немалое удивленіе среди представителей церковно-исторической науки открытіемъ многихъ документовъ, ближайшимъ образомъ знакомящихъ съ жизнью и дѣятельностью знаменитѣйшаго святого патріарха Фотія, который въ IX вѣкѣ дважды украшалъ собою Константинопольскій патріаршій престолъ. Извѣстно, что на Святой Горѣ найдено преосвященнымъ епископомъ Порфиріемъ Успенскимъ немалое количество огласительныхъ словъ св. Фотія, разъяснившихъ много темныхъ сторонъ въ вопросѣ о дѣятельности его, какъ патріарха [1]). Впослѣдствіи и мы нашли изрядное количество изъ оставшихся послѣ него выдающихся сочиненій, и въ особенности 27 большею частью до сихъ поръ неизвѣстныхъ его писемъ, проливышихъ не мало свѣта на церковную исторію временъ св. Фотія [2]). Извѣстны

[1]) Четыре бесѣды Фотія - - - и разсужденіе о нихъ арх. Порфирія Успенскаго. Спб., 1864. См. еще A. Nauck Lexicon Vindobonense. Petropoli 1867, стр. XXIII—XXX, 201—232. C. Müller Fragmenta hist. Graecorum V, pars 1. Parisiis 1883, стр. XV, 162—173. Рукопись, содержащая рѣчи Фотія, находится въ Иверскомъ монастырѣ подъ № 684. Великій же логоѳетъ константинопольскаго патріархата С. Аристархи печатаетъ въ настоящее время до 83 ему извѣстныхъ рѣчей Фотія въ двухъ томахъ

[2]) См. Православный Палестинскій Сборникъ. Томъ XI, вып. 1. Спб., 1892. Св. патріарха Фотія веизд. писемъ. По Аѳонскимъ рукописямъ издалъ А. П.-К. Спб., 1896. Φωτιακὰ ὑπὸ Α. Π.-Κ. Ἐν Πετρουπόλει 1897.

намъ также и разныя другія его неопубликованныя произведенія, которыя, при первомъ удобномъ случаѣ, мы надѣемся собрать и издать, чтобы пополнить серію всѣхъ его твореній.

Кромѣ вышеупомянутыхъ документовъ въ библіотекахъ и до сихъ поръ хранятся разные неизданные труды авторовъ IX—XIII вв., имѣющіе болѣе или менѣе близкое отношеніе какъ къ эпохѣ Фотія, такъ и къ нему самому; правда, существуютъ подобные греческіе и латинскіе тексты, изъ коихъ нѣкоторые уже изданы, но по ограниченности ихъ числа и вслѣдствіе малаго довѣрія, хотя и не заслуженнаго, они не очень распространены.

Давно уже чувствуется потребность, ради ознакомленія съ исторіей церкви въ IX в., въ составленіи сборника всѣхъ неизданныхъ и рѣдкихъ греческихъ и латинскихъ текстовъ, такъ или иначе касающихся патріаршества Фотія, чтобы такой сборникъ служилъ руководствомъ для желающихъ познакомиться съ исторіей церкви при Фотіи на основаніи автентичныхъ документовъ и текстовъ.

Нѣсколько разъ намъ представлялся поводъ для составленія подобнаго сборника, но за отсутствіемъ надлежащей помощи въ такомъ важномъ предпріятіи мы вынуждены были отказываться отъ этого. Впрочемъ, надѣясь, что настоящая работа, являющаяся попыткой, будетъ встрѣчена съ сочувствіемъ и вызоветъ надлежащую поддержку, мы рѣшились взяться за изданіе подобнаго руководства, первымъ выпускомъ котораго является настоящая брошюра. Въ ней мы помѣстили лишь три текста, написанные въ началѣ X в. двумя учениками Фотія.

Первый текстъ, изображающій жизнь Константинопольскаго патріарха св. Антонія Кавлея, второго преемника Фотія, хотя и не упоминаетъ этого послѣдняго, полезенъ тѣмъ, что освѣщаетъ темный для насъ по своимъ результатамъ VIII Вселенскій Соборъ, созванный въ концѣ IX в. въ Константинополѣ папой Іоанномъ VIII и патріархомъ Фотіемъ (879—880). Какъ видно изъ заглавія, авторомъ житія патріарха Антонія былъ его современникъ риторъ и философъ Никифоръ.

По всѣмъ вѣроятіямъ и самое жизнеописаніе написано

спустя годъ по кончинѣ Антонія, повидимому, 12 февраля 901 г., т. е. черезъ четыре года послѣ смерти Фотія [1].

Это даетъ намъ право считать философа Никифора тѣмъже лицомъ, что и Никифоръ, съ которымъ патріархъ Фотій велъ долгую переписку. Это былъ монахъ, и сохранившіяся письма къ нему Фотія указываютъ, что онъ былъ ученикомъ этого великаго патріарха IX в. [2]). Два изъ этихъ писемъ указываютъ, что, по просьбѣ Никифора, Фотій поправлялъ труды его [3]). Изъ другихъ писемъ Фотія къ Никифору мы узнаемъ, что послѣдній занимался серьезно искусствомъ риторики, а не только философіей [4]) О томъ же свидѣтельствуетъ и заглавіе житія патріарха Антонія. Такимъ образомъ, очевидно, что отожествленіе Никифора, философа и ритора, съ философомъ и риторомъ Никифоромъ, другомъ патріарха Фотія, не подлежитъ никакому сомнѣнію. Этому то самому Никифору, ученику Фотія, называвшаго его τοῦ Θεοῦ ἱερὲ ἄνθρωπε [5]), принадлежитъ описаніе житія Антонія, до сихъ поръ не появлявшееся въ печати, но извѣстное въ латинскомъ переводѣ Сурія [6]). Оригиналъ греческаго текста представляетъ рѣдкую рукопись. До сихъ поръ былъ извѣстенъ одинъ только списокъ въ пергаментномъ кодексѣ, хранящемся въ Вѣнской императорской публичной библіотекѣ [7]).

[1]) Патріархъ Фотій умеръ не въ 891 г., а 6 февраля 897 г. См. Byzantinische Zeitschrift VIII, стр. 649—654. Что житіе св. Антонія описано, по всей вѣроятности, спустя одинъ годъ послѣ смерти патріарха Антонія, можно извлечь изъ слѣдующаго выраженія Никифора (стр. 2,7): ὧν ὄψις μοι (вмѣсто μόνη) καὶ πεῖρα χρόνοις οὐ συχνοῖς διδάσκαλος ἦν.

[2]) Φωτίου - - - ἐπιστολαὶ - - - μετὰ προλεγομένων - - ὑπὸ Ἰω. Ν. Βαλέττα. Ἐν Λονδίνῳ 1864, стр. 435—441 и 550—553.

[3]) Ἐπιστ. 114 изд. Валетта: Τὸ δὲ εἰς τὴν μάρτυρα τῆς ὑμῶν εὐφυΐας φιλοπόνημα κατὰ τὴν σὴν ἀξίωσιν ἐπελθόντες, τῆς μὲν ἀσιανῆς σπορᾶς - - - γνησίαν γονὴν κατειλήφαμεν· σφαλμάτων δὲ οὐδέν, πλὴν εἴ πού τι περὶ σύνταξιν, καὶ τοῦτο σπάνιον, ἐπεσημηνάμεθα.—Ἐπιστ. 244: Ἅπαντα μὲν καλῶς εἶχε καὶ οὐδὲν ταῖς συντάξεσιν ἢ ταῖς ἄλλαις γραμματικαῖς ἀκριβείαις ὁ λόγος ἐχώλευεν· ἃ δὲ τῶν ῥητορικῶν ἐνέδει νόμων καὶ τῆς ἐκεῖθεν περινοίας (οὐδ' ἐν τούτοις εἰς ἀναίσχυντον ἐκφερομένων τῶν γεγραμμένων ἁμάρτημα), καὶ ταῦτα δέ σοι, ὥσπερ ᾔτησας, διορθώσεως τυχόντα προσαναπεπλήρωται· εἴης δὲ κἀν τούτοις, ὥσπερ κἀν τοῖς ἄλλοις, αὐτὸς διὰ σεαυτοῦ φέρων τὸ εὐδόκιμον.

[4]) Φωτίου ἐπιστολαί, стр. 551, № 246.

[5]) Φωτίου ἐπιστολαί, стр. 551, № 245.

[6]) См. Acta Sanctorum. Febr. II, стр. 622.

[7]) P. Lambecii Commentariorum de aug. bibliotheca Vindobonensi

Второй списокъ найденъ нѣсколько лѣтъ тому назадъ въ 983-мъ кодексѣ Аѳинской національной библіотеки; онъ списанъ въ 1266—67 гг. на бомбицинѣ [1]). За невозможностью посѣтить Вѣну или найти тамъ переписчика, вѣнскій списокъ остался недоступнымъ для насъ. Поэтому въ нашемъ изданіи житія Антонія мы довольствовались однимъ лишь аѳинскимъ спискомъ, копія съ котораго доставлена намъ сыномъ извѣстнаго, нынѣ умершаго, палеографа Іоанна Саккеліона—Алкивіадомъ Саккеліономъ. На основаніи этой копіи и началось три года тому назадъ наше изданіе, прекратившееся по независящимъ отъ насъ причинамъ; впрочемъ, мы успѣли напечатать два листа, которые, по напечатаніи, остались у насъ забытыми. Въ прошломъ году мы вспомнили, однако, о нихъ, благодаря одному письму Эдуарда Курца, живущаго въ г. Ригѣ, который просилъ у насъ нѣкоторыя свѣдѣнія о патріархѣ Антоніи.

Тогда мы отправили ему изданные нами два листа; въ отвѣтъ на это Курцъ сообщилъ намъ любезно, что Norden въ этотъ промежутокъ времени издалъ начала житія Антонія по Вѣнскому списку [2]). Сравнивъ наше изданіе съ изданіемъ Norden'a, г. Курцъ нашелъ въ нешемъ изданіи нѣкоторые недостатки, которые и исправилъ. Мы нашли эти поправки вѣрными и, съ благодарностью, помѣстили ихъ въ нашихъ Corrigenda съ *. Что касается до различія Вѣнскаго кодекса, онѣ, по изданной Norden'омъ части, заключаются въ слѣдующемъ. Наше изданіе стр. 1, 9 ἐνεγκεῖν] рук. Вѣн. ἐνεικεῖν || 10 διὰ τῶν] рук. Вѣн. δι' αὐτῶν || 14 ἀλλὰ νικᾶν] рук. Вѣн. ἀλλ' ἀνηβᾶν. Это писаніе надо принять въ текстѣ.—Стр. 2, 2 διὰ βίου] рук. Вѣн. διὰ τοῦ βίου || 7 ὄψις μόνη] рук. Вѣн. ὄψις μοι. И это написаніе, указанное Lambecius'омъ, надо принять въ текстѣ, какъ новое доказательство, что авторъ жилъ во времена Антонія || 2, 23 μετὰ τῶν ὁσίων] рук. Вѣн. μετὰ τὴν ὁσίαν; такъ надо читать въ текстѣ, равно какъ и въ настоящемъ

liber VIII. Vindob. 1679, стр. 82—83. Fabricii-Harles, Bibliotheca graeca, т. VII, стр. 610.

[1]) Ἰω. Σακκελίωνος καὶ Ἀλκ. Σακκελίωνος Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1892, стр. 176—177.

[2]) Ed. Norden, Die antike Kunstprosa von VI Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance. Leipzig 1898, стр. 371—373. См. еще стр. 952—953.

нашемъ изданіи стр. 19, 8 || 2, 27 παρέξει] рук. Вѣн. παρέξοι || 7, 29 οἷα καὶ] рук. Вѣн. οἷα κοσὶ. Изъ этихъ немногихъ примѣровъ видно, насколько желательно было бы при изданіи житія Антонія имѣть въ виду Вѣнскій списокъ. Будемъ надѣяться, что кто-нибудь изъ нашихъ читателей найдетъ свободное время собрать всѣ разночтенія находящагося тамъ списка и сообщитъ намъ, чтобы помѣстить ихъ во второмъ выпускѣ настоящаго сборника.

Второй текстъ заключаетъ въ себѣ надгробную рѣчь, посвященную памяти святого Евѳимія, патріарха Константинопольскаго, умершаго 5 авг. 917 г. Эту рѣчь, извѣстную намъ прежде только по латинскому переводу [1]), составилъ знаменитый Ареѳа Кесарійскій, бывшій ученикомъ патріарха Фотія. Неизданный же греческій текстъ находился въ одномъ изъ кодексовъ Московской синодальной библіотеки [2]), и переписанъ, по нашему изслѣдованію, въ XVI в. мудрымъ епископомъ Киѳирскимъ Максимомъ Маргуніемъ. Письмо его въ этомъ кодексѣ, равно какъ и въ другихъ, весьма тонкое и во многихъ мѣстахъ неразборчивое. Во время печатанія мы пользовались дружеской услугой іеромонаха Каллиста настоятеля Антіохійскаго подворья въ Москвѣ, взявшаго на себя трудъ сличить нашъ готовый къ печати трудъ съ указаннымъ выше кодексомъ. Предлагаемая надгробная рѣчь, посвященная памяти святого Евѳимія, имѣетъ большое значеніе по отношенію къ исторіи времени св. Фотія, потому что уже въ 917 г. патріархъ Фотій считался церковью въ ликѣ ея святыхъ отцевъ.

Третій текстъ представляетъ собой второй до сихъ поръ неизданный трудъ того же самаго Ареѳы Кесарійскаго, находящійся въ вышеупомянутомъ кодексѣ Московской синодальной библіотеки. Это—отвѣтъ на письмо армянъ къ Константинопольской церкви, написанный въ то время, когда патріархъ Николай Мистикосъ попробовалъ соединить армянскую церковь съ православной каѳолической (920), желая

[1]) Migne Patrol. graec. т. 106, стр. 797.

[2]) Арх. Владиміръ, Систематическое описаніе рукописей Московской Синодальной Библіотеки. Часть 1-я, рукописи греческія. Москва 1894, стр. 672, № 441 ($\frac{315}{\text{сссп}}$).

продолжать соединеніе, достигнутое въ свое время Фотіемъ, но по удаленіи его отъ престола порванное армянами изъ-за политическихъ причинъ [1]). Ареѳа въ этомъ письмѣ своемъ съ большимъ почтеніемъ упоминаетъ объ отношеніяхъ Фотія къ армянамъ.

Ноябрь, 1899.

А. П.-К.

[1] См. Պատմութիւն Յովհաննու Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց. Երուսաղէմ 1843, стр. 192—207. Histoire d'Arménie par le patriarche Jean VI dit Jean Catholicos, traduite de l'arménien en français par J. Saint-Martin. Paris 1841, стр. 265—284. 419—421. Միքայէլ Չամչեանց, Պատմութիւն Հայոց. Վենետիկ 1784, т. II, стр. 776—780.

CORRIGENDA.

Pag.	1, 14	ἀλλὰ νικᾶν	lege ἀλλ' ἀνηβᾶν
»	2, 23	τῶν ὁσίων cod.	» τὴν ὁσίαν
»	3, 12	ἀντιπέμπον cod.	» * ἀντιπέμπων
»	4, 3	τῆς - - - σῶμα τοῖς cod.	» * τοῖς - - - σώματος
»	7, 25	ἀναβαίνει	» ἀναβαίνοι cum cod.
»	7, 28	νηφούσαις καὶ φυλακτικαῖς	» νήφουσι καὶ φυλακτικοῖς c. cod.
»	7, 29	οἷα καὶ cod.	» οἷα κυσὶ (Vindob.)
»	7, 29	ταχέσι cod.	» * ταχείαις
»	9, 20	τελειότητι cod.	» * τῇ λειότητι
»	9, 30	δυνάμεως - - ἑστᾶναι cod.	» δυνάμεις - - ἑστάναι
»	10, 9	πληγὰς cod.	» * πηγὰς
»	11, 11	ἀνδραγαθίσεσθαι	» ἀνδραγαθίζεσθαι
»	14, 1	καὶ τὴν cod.	» * τῶν τὴν
»	14, 9	κορεσάμενος	» κερασάμενος
»	15, 2	κατὰ cod.	» * καὶ
»	18, 7	ἀνήλ-	» ἀνή-
»	18, 14	εἰδός ἐστι	» εἶδος ἔστι cum cod.
»	24, 28	ἀτιμώτερον cod.	» ἀτιμότερον
»	29, 29	προκαθ- cod.	» * προσκαθ-
»	30, 13	ἐκνικήσαντα cod.	» * ἐκνικησάντων
»	31, 21	συντελεσθῆναι cod.	» * συντελεσθέντα
»	32, 2	ἐπιγείου	» * ὑπεργείου ?
»	32, 27	ἐξαμαρτῶν	» ἐξαμαρτόν
»	32, 28	ἄπο ὠθεῖτο	» ἀπεωθεῖτο

I

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

τοῦ μακαριωτάτου φιλοσόφου καὶ ῥήτορος

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ, ΗΤΟΙ ΒΙΟΣ ΕΓΚΩΜΙΩ ΣΥΜΠΕΠΛΕΓΜΕΝΟΣ,

εἰς τὸν μέγαν ἐν ἀρχιερεῦσιν θεοῦ καὶ

θαυμαστὸν ἐν πατριάρχαις

ΑΝΤΩΝΙΟΝ.

Πάτερ, εὐλόγησον.

1. Οὐκ ἦν ἄρα τῶν προλαβόντων καλῶν εἰς πίστιν μὴ πάλιν τὸν χρόνον, κἂν ἐδόκει γεγηρακέναι, παραπλησίους γονὰς ἐνεγκεῖν καὶ διὰ τῶν ἐσχάτων ὠδίνων ἔργοις αὐτοῖς καὶ πράγμασι τῶν φθασάντων καρπῶν πιστώσασθαι τὸ παράδοξον· ἀπ' ἀρχῆς γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην ὁ πλάστης παλαμησάμενος φύσιν καὶ τῶν ἀγαθῶν σπερμάτων ἐντεθεικὼς ἀφορμὰς οὐκ ἀφῆκε ταύτην συγγηράσκειν τῷ χρόνῳ, ἀλλ' [illegible]ᾶν ὁσημέραι καὶ τόκους ἀδελφοὺς τῶν προλαβόντων φέρειν, τῆς ἄνωθεν συγγενείας τὸ εὐγενὲς ἐν ἑαυτοῖς ἐπιφερομένους ἀνόθευτον. οὐ γὰρ ὑστέρῳ κατὰ χρόνον καὶ πρώτῳ μετρεῖσθαι πέφυκεν ἀρετή, ἀλλ' ἀδεκάστῳ γνώμῃ τῶν κατορθούντων, κατὰ τὸν νῦν εἰς ὑπόθεσιν εὐφημίας τῷ λόγῳ προκείμενον, τῇ καθ' ἑκάστην ἐπιδόσει ὅλην ἀναβάντα τὴν

E codice Athen. 983, ann. 1267, f. 145b—168b.

3 cod. ἤτοι. 4 cod. ἐναρχιερεῦσιν. 13 cod. ἀφορμᾶς. 16 cod. κατα-χρόνον.

τῶν ἀρετῶν κλίμακα καὶ ἀφιγμένον εἰς τὸ ἀκρότατον. ἀλλ' ἔδει τούτῳ, διὰ βίου τὴν ἀρετὴν μελετήσαντι, τοὺς διὰ βίου περὶ λόγους ἐσπουδακότας διαπλέκειν τὸν ἔπαινον, οἵπερ εἰσὶ καὶ γλῶσσαν ἀγαθοὶ καὶ δυνατοὶ θαυμάζειν ἀνδρὸς κατορθώματα, ἐμὲ δὲ μακρᾷ σιγῇ διδόναι τὸ στόμα καὶ τὴν γλῶτταν δεσμῷ καὶ ῥητορευόντων ἄλλων ἐν ἀκροαταῖς καταλέγεσθαι, καὶ τῶν μὲν ἀνελίττειν τὴν μνήμην, ὧν ὄψις μόνη καὶ πεῖρα χρόνοις οὐ συχνοῖς διδάσκαλος ἦν, καὶ τῇ ἀληθείᾳ προσμαρτυρεῖν τὸ ἀληθές τε καὶ βέβαιον, τῶν ἀγνοουμένων δὲ τῇ διηγήσει διὰ τοῦ λόγου καρποῦσθαι τὴν εἴδησιν, ἀλλὰ μὴ ἀπαιδεύτῳ γλώσσῃ καὶ συγκεχυμένῳ τῷ τῆς ἀθυμίας νέφει λογισμῷ πρὸς ὄγκον τοσούτου πράγματος ἀποδύεσθαι, τὸν τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐγχειροῦσιν ἐπηρτημένον κίνδυνον ὑφορώμενον· φύσει γὰρ οἱ λόγοι τῶν πραγμάτων ἐλαττοῦσθαι πεφύκασιν. ἐνταῦθα δὲ νῦν, ὅπου καὶ χρόνος μάλιστα μακρὸς διεμετρήσατο τὴν ἀρετὴν καὶ πολυανθῆ λειμῶνα μιμεῖται κατορθώματα, πρὸς τὴν πάντων ἀμηχανοῦντες διάληψιν εἰκότως συστέλλονται· οὐδὲ γὰρ τὴν ἑαυτῶν φύσιν οὔμενουν οὐδὲ τὸ τῶν πραγμάτων ἀγνοοῦσι μέγεθος. ὅμως λήψεσθαί τι μᾶλλον ἢ δώσειν ἐλπίσαντες τῷ τῶν ἀρετῶν ἡγοῦνται μεγέθει τὴν οἰκείαν ἀποκρύψειν ἀσθένειαν· μηδένα γὰρ κρίνειν τοὺς λόγους τῷ τῶν πραγμάτων ἐκπληττόμενον θαύματι· διὸ καὶ λαθεῖν ἐλπίζουσιν ὁμοῦ καὶ κηρύττεσθαι, τῇ τούτων συμπλοκῇ θαυμαζόμενοι. ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς αὐτοκράτορος ἐν πᾶσι γνώμης ἡ ψῆφος κρατεῖ καὶ μετὰ τὴν ὁσίαν ὡς ἔθος δικαιοῦσα νέμειν τὰ ὅσια τῷ πατρί, τῇ ταύτης περὶ λόγους χάριτι τὸ πᾶν ἐπιτρέψαντες, κἂν ὑστερίζειν ἀνάγκη, τὸ λεῖπον πάντως ἐκείνη προσθήσει, ὁλοσώματον δὲ μᾶλλον τῷ λόγῳ παρέξει τὴν ἐπανόρθωσιν. ὅθεν ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διήγησιν ἐπαφίεμεν, καθάπερ τινὰ κρηπῖδα τὴν πατρίδα προτάξαντες.

2. Ἀλλὰ πατρίδος καὶ προγόνων οὐκ ἐβουλόμην εἰς μνήμην ἐλθεῖν, ὅτι μηδέν τι τῶν τῆς σαρκὸς τῷ οὐρανίῳ ἐκείνῳ μικροῦ καὶ ἀσάρκῳ καὶ μόνην εἰδότι πατρίδα τὴν ἄνω πόλιν, εἰς ἣν οἱ

2 cod. διαβίου. 3 cod. οἵπέρ εἰσι. 12 cod. ὑπερδύναμιν. 24 cod. περιλόγους. 26 cod. πρὸς θήσει. 28 cod. καθάπέρ τινα κριπῖδα. 30 cod. μηδέν τι.

τῆς ἀρετῆς ἐργάται πολιτογραφοῦνται, προσοικειούμενον οἴδαμεν. ἀλλ' ἐπεὶ καὶ τὸν δι' ἡμᾶς τῇ τοῦ ἡμετέρου φυράματος προσλήψει γενόμενον καθ' ἡμᾶς δημιουργὸν ὁρῶ τοῦ παντὸς καὶ δεσπότην πατρίδα τε καὶ προγόνους προσηκάμενον καὶ τῆς εὐτελοῦς Βηθλεὲμ τὸ μεγαλεῖον πάσῃ γλώσσῃ λαλούμενον, οὐδ' ἐπὶ τοῦ θείου ἀρχιερέως ὅσιον κέκρικα ταῦτα παραλιπεῖν, συνεξωραϊσθῆναι δὲ μᾶλλον διὰ τῆς μνήμης καὶ τὸ τῶν τροφείων χρέος ἐντεῦθεν ἕξειν ἀποπληρούμενον. ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἴσως ἡ πατρὶς καὶ τὸ γένος ἐγκωμίου χρείαν τῷ ἐξ αὐτῶν τῇ τέχνῃ παρέχεται προβαλλόμενα, ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ὁ τόκος μᾶλλον τοῖς ἐξ ὧν προῆλθεν ἀθάνατον τὸ κλέος χαρίζεται, κάτωθεν ἀντιπέμπων ἄνω τὴν αἴγλην ταῖς τῶν ἡλιακῶν ὁμοίως ἀκτίνων ἀντανακλάσεσιν. πατρίδα τοίνυν μίαν τὴν οὖσαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν· Ἀσία γὰρ καὶ Εὐρώπη τὸ κλέος μερίζεται, ἣ μὲν διὰ τῆς Θρᾴκης, ἣ δὲ διὰ τῆς Φρυγίας τὴν γονὴν οἰκειούμεναι. ἀμφισβητησίμου δὲ ταύταις ὄντος τοῦ πράγματος, ἄλλη τρίτη πατρὶς ἡ Βασιλὶς τῶν πόλεων ἀναφαίνεται· ἣ δὴ καὶ ἔτρεφεν ἀγκαλισαμένη, ἀφ' οὗ μικροῦ τῶν παιδικῶν ἀποτετυλίχθαι συνέβη σπαργάνων αὐτῷ, ὡς εἰς ὕστερον αὐτῇ γενησομένῳ δόξαν καὶ ἐγκαλλώπισμα. καὶ ἣ μὲν οἷα κεφαλὴ προθύμως ταύτῃ παραχωρεῖ, τῆς δόξης παραπολαύειν ἐλπίζουσα· ἡ δ' Ἀσία δυσχεραίνει μέν, οὐ μὴν δὲ ἐπὶ πολὺ τὸ φιλόνεικον παρατείνεται, ὑποκύπτουσα τῇ Βασιλίδι καὶ τῇ τῶν προγόνων ἀρκουμένῃ δόξῃ, παρ' ὧν αἱ πρῶται τούτῳ πηγαὶ τῆς γενέσεως· οὓς ἐκ Φρυγίας τὸ γένος ἕλκοντας, δι' ἃς ἐν τῷ στρατιωτικῷ καταλόγῳ βασιλικὰς ἐπλήρουν ὑπηρεσίας, ἡ Βασιλὶς εἶχεν οἰκήτορας, ἀνδρείους μὲν ψυχήν, ἀνδρείους δὲ σῶμα καὶ προδιαζωγραφοῦντας ἐν ἑαυτοῖς τὸ τοῦ ἐξ αὐτῶν γενησομένου κατὰ παθῶν ἀνδρεῖον καὶ εὔτονον. ἀφ' ὧν ἐκφὺς ὁ τούτου πατὴρ ὑπ' αὐτῶν τῶν τεκόντων ἐκ πρώτης ἡλικίας, καθάπερ ὁ Σαμουήλ, καὶ σχήματι θεῷ κληροῦται καὶ πράγματι, καὶ τοῦ γένους εἰς δια-

1 cod. πρὸσοικειούμενον. 3 cod. ὀρῶ. 4 cod. τὲ; item deinceps. 6 cod. παραλειπεῖν. 8 cod. ἐπιμὲν - - ἴσως. 16 ἄλλη] cod. ἀλλ' ἡ. 17 ἣ δὴ] cod. ἤδη. 20 cod. παρὰ χωρεῖ 23 παρ' ὧν] cod. παρῶν. 28 cod. καταπαθῶν. 29 Reg. I, 24.

*

δοχὴν νόμῳ γάμου συνάπτεται γυναικί, κοσμίῳ μὲν ψυχήν, κοσμίῳ δὲ πᾶσι τρόποις καὶ τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ οὐκ ἐνυβριζούσῃ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές. οὐδ' ὁμοῦ τῆς ψυχῆς φάναι καὶ σῶμα τοῖς ἀγαθοῖς τῷ κατ' ἄμφω τὸ ἐπίσημον ἔχοντι ἀνδρὶ κατ' οὐδὲν οὔμενουν ἐφαίνετο ἀποδέουσα, ἀλλ' ἦν ξυνωρὶς ἐπίσημος, ξυνωρὶς τιμία, ξυνωρὶς ζηλωτή, συζυγία πρὸς θαῦμα τοὺς τῶν πολλῶν ὀφθαλμοὺς ἐπιστρέφουσα, ὀλίγα μὲν τῇ σαρκί, τὸ πλεῖστον δὲ ζῶσα θεῷ καὶ τοῖς πρὸς θεὸν φέρουσιν ὡς ἀληθῶς ἔργοις καὶ κατορθώμασιν, ὑπὲρ ὧν καὶ δι' ὧν καθάπερ τι ἔπαθλον ἀρετῆς βλαστῆσαι τὸν ἱερὸν καρπὸν ἠξιώθησαν.

3. Ὃς ἔν τινι μητρῴᾳ κτήσει, οὐ πολὺ ἀφισταμένῃ τοῦ ἄστεος, ἐν ᾗ κατῴκουν, τοὺς ἐν ἄστει θορύβους καὶ τῆς εἰκονομάχου λύττης τηνικαῦτα κρατούσης τὴν μανίαν ἐκλιπόντες, τὰς ὠδῖνας λυσάμενος ἐτρέφετο μᾶλλον εὐσεβείᾳ ἢ γάλακτι. ἄρτι δὲ τοῦ ψελλίζειν ἀρξάμενος, γλυκὺ τοῖς γεννησαμένοις θαῦμα παρείχετο· οὐ γὰρ ὑπολαλεῖν, ἀλλ' ὅ τι σχεδὸν παρεῖχε τῇ ψελλιζούσῃ γλώσσῃ, πλὴν ὅσα τῆς μυστικῆς ἡμῶν λατρείας τῇ εὐλήπτῳ τέως καὶ παιδὸς ἁπαλῇ φύσει δυνατὸν ἐντυποῦσθαι καὶ τῶν χειλέων προέρχεσθαι, καὶ τοῦτο, τῇ κατὰ μικρὸν αὐξήσει τοῦ σώματος ἐπίδοσιν λαμβάνον, συναυξανόμενον εἶχε τὸ θαῦμα καὶ πᾶς ὁρῶν προφήτης τοῦ μέλλοντος ἐχρημάτιζεν. εἰς δὲ πέμπτον ἀναβὰς χρόνον καὶ τοὺς τῶν γραμμάτων τύπους παρὰ τοῦ ἱεροῦ πνεύματος διδασκόμενος (οὐδὲ γὰρ εἰς παιδοτρίβου φοιτᾶν τοὺς τῶν παίδων ἐπιτωθασμοὺς καὶ τὴν ἄλλην μειρακιώδη τερθρείαν ἐκκλίνων ἠνέσχετο), τὰς ἱερολογίας ἁπάσας, ὅσα μάλιστα μὴ μυστηριαζόμενα τῇ τοῦ ἱεροτελεστοῦ φωνῇ εἰς τὴν ἀκοὴν ἐκπίπτει τῶν τελουμένων, εὐφυῶς ἀποστοματίζων, λοιπὸν καὶ τῶν πραγμάτων τὴν μίμησιν ὑπεκρίνετο, ἄρτον προτιθεὶς καὶ χειρίζων θυμιατήριον, ὥσπερ οὐκ ἀνεχομένης τῆς ἱερᾶς ψυχῆς μὴ καὶ ἐν τῷ ἀτελεῖ τῆς ἡλικίας ἐνεργεῖν τὰ θεῖα καὶ πρὸ καιροῦ τῆς ἀκριβείας τὰ τῆς ἀκριβείας προοιμιάζεσθαι. καὶ τοῦτ' ἦν ἀντὶ πάσης παιδιᾶς τῷ ἱερῷ παιδὶ

4 cod. κατάμφω. 7 cod. ὀλίγα. 9 cod. καθάπέρ τι. 11 cod. μητρῶα. 12 cod. ἐνῆ. 19 cod. καταμικρόν. 23 cod. ἐπιτοθασμούς. 24 cod. τερθρίαν. 25 cod. ὅσαι || cod. μυστηριαζόμεναι. 30 cod. προκαιροῦ. 31 cod. ἀντιπάσης.

ἔργον καὶ σπούδασμα, ὀλίγα μὲν τῇ μητρὶ συμπαρομαρτοῦντι, τὰ πολλὰ δὲ τούτοις κατ' ἰδίαν ἐνασχολουμένῳ. ἐπεὶ δὲ πρὸς τὴν μακαρίαν καὶ ἀγήρω μετέβη λῆξιν ἐκείνη, συνῆν τῷ πατρὶ τῶν ἱερῶν τέως ψαλμῶν τὴν μάθησιν ἐξασκούμενος. εὐκληρίᾳ δὲ φύσεως μείζω μὲν τὴν σύνεσιν τῆς ἡλικίας, ὡριμωτέραν δὲ τοῦ τῆς ἡλικίας χρόνου τὴν σωματικὴν ἐδίδου διάπλασιν ὑποφαίνεσθαι, ποριμωτέραν δὲ τοῦ καλοῦ τὴν γνώμην, ἢ ὅσον ἑκατέρῳ τούτων εἰκὸς τὸν χρόνον μετρεῖν. ἐντεῦθεν τὸν δωδέκατον χρόνον διαβὰς καὶ λογικώτερον ἐπιβάλλων τοῖς πράγμασιν (ὢ γνώμης εὐσταθοῦς, ὢ σπουδαίας προθέσεως) κρίσιν ἐποιεῖτο βίων καὶ αἵρεσιν, καὶ τοὺς ἄλλους παρωθούμενος, πρὸς τὸν μονήρη βλέπων, τὴν ἐπιθυμίαν ἀνέφλεγεν· αἱ γὰρ ἀρχαὶ τῶν πραγμάτων ἐκ τοῦ τέλους κρινόμεναι τὴν αἵρεσιν ἀσφαλῆ διδόασι τοῦ βελτίονος· οὐ γὰρ ἀνάλογον τῆς ἡλικίας τὴν κρίσιν εἶχε προβαίνουσαν, ἀλλ' ἐν νεαρῷ τῷ σώματι πολιὰν ὑπέφαινε σύνεσιν. δι' ὧν ἐνήργει, τὴν πρὸς τὸ καλὸν παριστάνων οἰκείωσιν, καὶ οἷς ἐπεκτείνετο, τὸ τῆς ἀδεκάστου γνώμης εὐσταθὲς ὑπεσήμαινεν. καταφρονήσας μὲν δόξης, διαπτύσας δὲ πᾶν, ὃ μὴ πρὸς θεὸν φέρει, τῆς πρὸς αὐτὸν εἴχετο φερούσης, τραχείας μέν, πλὴν ἐπικερδοῦς καὶ μόνης εἰδυίας διαβιβάζειν τοὺς ἀγαθοὺς ἐμπόρους πρὸς ἐκεῖνον τὸν μαργαρίτην τὸν ὄντως πολύτιμον· οἶδεν γὰρ ἔρωτι θείῳ προληφθεῖσα ψυχὴ πρὸς μόνον ὁλικῶς ἐπείγεσθαι τὸ ποθούμενον καὶ πάντα τίθεσθαι παρ' οὐδὲν τὰ μηδὲν συντείνειν πεφυκότα πρὸς τὸ ζητούμενον· τὸ γὰρ ὁλοψύχως αἱρεθὲν εἰς ἐπίκτησιν βέβαιον, τὸ δὲ βεβαίως προσκτηθὲν πρόχειρον εἰς συντήρησιν. ἅπαξ γὰρ τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ καλὸν ποιησάμενος, καθάπερ τινὸς ἐξ ἀφετηρίας τῆς ἀρετῆς τῶν φυσάντων ἄληκτον εἶχε τὴν φοράν, θεὸν ζητῶν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπειγόμενος.

4. Ἐντεῦθεν ἀνδρὶ προσάγεται ἱερῷ ἱεροῦ προεστῶτι φροντιστηρίου καὶ διασήμῳ ἐπ' ἀρετῇ, ᾧ τὸ κλέος πρᾶξις ἐποίει μέγα καὶ θεωρία, ψυχῆς καὶ σώματος τὰ κινήματα μερισάμεναι. ὃς

1 cod. ὀλίγα. 6 cod. ὑπὸ φαίνεσθαι. 9 cod ὦ γν. εὐσταθούς ὦ. 10 cod. αἷρεσιν hic et infra. 16 ἐπεκτείνετο] sic codex. 19 cod. ἐπικερδῶς. 20 μαργ. πολύτιμον] Matth. XIII, 44. 22 cod. μὴδὲν. 23 cod. αἰρεθὲν. 24 cod. πρὸσκτηθὲν. 25 cod. ὀρμὴν || cod. καθάπέρ τινος ἐξαφετηρίας. 29 cod. διάσήμω.

εὐθὺς οἰκειωσάμενος, ὡς οἷα τοῦ νέου τὴν ἀρετὴν προορώμενος, εἰς τὸ αὐτοῦ καὶ σχῆμα καὶ ἔνδυμα μετεστήσατο, καθάπερ τινὰ πίνακα τὰς αὐτοῦ προθεὶς ἀρετάς, καὶ τυπῶν τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι διδάσκαλος ἔργῳ μᾶλλον ἢ λόγῳ τῶν ἀγαθῶν μαθημάτων ἐδείκνυτο· ὑφ' οὗ τὴν ἐγκύκλιον ἐξασκούμενος παίδευσιν τὸ γλυκὺ τῶν θείων Γραφῶν ἔσπα νᾶμα, τῆς ἔξω μέθης τὴν κραιπάλην ὑπ' ἐκείνῳ καθηγητῇ παρωθούμενος. καὶ λοιπὸν ἀνεπιστρόφως τὸ τῆς ἀσκήσεως χειρίζεται ἄροτρον, τοὺς τῆς ἀρετῆς αὔλακας ἐκβαθύνων καὶ πρὸς καρπογονίαν καλῶς παρασκευαζόμενος. καὶ αἱ μὲν νύκτες εἶχον τὴν γλῶσσαν εἰς εὐχὰς καὶ ὕμνους καὶ τὴν τῶν θείων μελέτην σχολάζουσαν, τὰς δὲ χεῖρας αἱ ἡμέραι τοῖς συνασκουμένοις εὐτόνως ὑπηρετουμένας· ᾔδει γὰρ σαφῶς, ὡς οἱ μὲν ἄλλοι πόνοι μέγα μὲν—πῶς γὰρ οὔ;—πλὴν οὐ τοσοῦτον τὸ κέρδος παρέχονται, οἱ δὲ εἰς τὴν τοῦ πλησίον θεραπείαν καταβαλλόμενοι, πολύχουν φέροντες τὸν καρπόν, τὸ παρὰ θεοῦ δοθὲν ἑκάστῳ πολυπλασιάζουσι τάλαντον. οὗ τὸ κεφάλαιον ἀγάπη, τῶν ἀγαθῶν ἡ πηγή, ἀφ' ἧς ὁ ῥυπτικὸς τῶν μολυσμῶν ὁλκὸς προχεόμενος λαμπροὺς λαμπρῶς παρίστησι τῷ θεῷ, τὸ κατ' εἰκόνα διὰ τῆς συμπαθείας τῇ θείᾳ μιμήσει ἀπαραχάρακτον διαζωγραφῶν· διελόμενος γὰρ ἄριστα παρ' ἑαυτῷ καὶ φιλοσοφώτατα ταύτην διὰ βίου κοινωνὸν ἐποιήσατο, τὴν ἀγάπην, δι' ἧς τῶν αἰσθητῶν ἀναπτᾶσα ψυχὴ παλινδρομεῖ πρὸς τὸ πρῶτον ἀξίωμα. ταύτην κρηπῖδα τέθεικεν ἀσφαλῆ, ἐπὶ ταύτην τοῦ τῆς ἀρετῆς οἴκου ἀσφαλῶς κατέπηξε τὸ θεμέλιον. διὰ ταύτης οὔτε δόξης ἴχνος κενῆς παρεδέξατο· τῷ γὰρ φιλαύτῳ φιλεῖ τὸ πάθος τοῦτο παρέπεσθαι. ἐπεὶ τὸ φίλαυτον πάντως φιλόδοξον, οὐ φίλαυτον δὲ τὸ φιλάδελφον, ἀνώτερον ἄρα τοῦ πάθους, δι' ἀγάπης δουλούμενον καὶ δουλοῦν τὰ τῶν ἐντὸς θηρίων ἀτίθασα, τὰς τῶν παθῶν λέγω μανιώδεις ὁρμάς. οὔτε τινὶ δέδωκε πάροδον τῷ θυμῷ ἀνακρουομένῳ ταύτῃ καθάπερ τινὶ χαλινῷ καὶ καλῶς ἡνιοχουμένῳ ἐλαύνοντι τὴν ἐπ'

1 προ ὁρώμενος. 2 cod. καθάπέρ τινα. 6 cod. νάμα. 7 cod. ὑπεκείνω κ. παροθούμενος. 16 cod. πολῦ πλασϊάζουσϊ. 17 cod. ἀφῆς || cod. ὀλκὸς. 18 cod. κατεικόνα. 21 cod. διαβίου. 22 cod. ψυχῆ || cod. κρηπίδα. 23 cod. ἀσφαλή. 26 cod. φιλαυτὸν. 27 cod. διαγάπης || cod. δουλοῦντα. 28 cod. ἀτίθασσα. 29 cod. οὔτέ τινι. 30 τινὶ] cod. τι || cod. ἡνιοχουμένω.

ἀρετήν· οὐδέ τι ὅλως ἐχαρίσατο τῇ ἐπιθυμίᾳ, ἐκ τῆς τοῦ πέλας καὶ τοῦ ποιήματος ἀγάπης ἐπὶ τὸν ποιητὴν μεταβιβάζουσα τὸ ἔσχατον τῶν ὀρεκτῶν, τὸ πρῶτον τῶν ἐφετῶν. διὰ ταύτης ἀνόθευτον ἐτήρει τὸ ἐλευθέριον, ἐκ πρώτης αὐτῆς ἡλικίας διακρουσάμενος τὴν ταύτης ἐναντίαν διάθεσιν, καὶ σύνοικον ὑπ' αὐτῇ προξένῳ κτησάμενος τὴν συμπάθειαν ὅλως ἐγένετο τοῦ θεοῦ.

5. Οὕτω τοίνυν κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν ἐνευθηνῶν ἀνὰ στόμα πάντων ἦν καὶ πάντα πρὸς αὐτὸν ἐπέστρεφεν ὀφθαλμόν. ἄρτι δὲ τῶν ἰούλων περὶ τὰς παρειὰς ἀνθούντων καὶ στεφανούντων τὸ πλῆρες θείας χάριτος πρόσωπον, ὁ τῆς πρακτικῆς συνεπήνθει φιλοσοφίας λειμὼν εὐθαλῶς ἐν αὐτῷ, καὶ "ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ" διατιθέμενος τελειοτέρᾳ βουλῇ τελειοτέρων ἔργων ἐφήπτετο. ἐβουλεύετο δὲ οὐ Γοργιάδι μούσῃ, οὐ τῇ Δημοσθένους δεινότητι χρώμενος, ἀλλὰ θείᾳ τινὶ συνέσει καὶ κρεῖττον ἢ κατὰ ἄνθρωπον, καὶ εὕρισκεν πανταχοῦ τὸ μέγα κτῆμα, τὸ θεῖον χρῆμα, τὴν θεοποιὸν ἀγάπην, μᾶλλον δὲ ἣν εἶχεν προβαλλόμενος ἐχώρει κατὰ σκοπόν, οὐδὲν τῆς πραγματικῆς Ἑρμογένους τέχνης ἐπιδεόμενος. διὰ ταύτης τὸ ἐπιεικὲς αὐτῷ προσῆν τοῦ ἤθους, τὸ ἀπαθὲς τοῦ τρόπου, τὸ πρᾶον, τὸ ἁπλοῦν, τὸ μειλίχιον, τὸ τοῦ ὄφεως φρόνιμον, κεκραμένον τῷ τῆς περιστερᾶς ἀκεραίῳ. ἐντεῦθεν ᾔδει καὶ λόγου μέτρα καὶ σιωπῆς, καὶ χειρὸς κίνησιν καὶ βῆμα ποδός, καὶ γεύσεως κημόν, καὶ ὄψεως ὅρον, καὶ ὀσφρήσεως στάθμην, καὶ ἀσφάλειαν ἀκοῆς, ὡς ἂν ἐν τῇ ἀκηράτῳ καὶ κατὰ φύσιν μένοι περιωπῇ ἡ ψυχή, ἀλλὰ μὴ θάνατος ὁ προαιρετικὸς ἀναβαίνει διὰ τῶν θυρίδων ἐπ' αὐτὴν ἀσυμφανῶς, κατὰ τὴν παροιμίαν. καὶ λοιπὸν ἦν μία σπουδή, τὸ δουλῶσαι τὴν σάρκα τῷ πνεύματι καὶ τὰ λογισμῶν θηρεύειν θηρία καὶ τοὺς χηραμοὺς ἀνακαθαίρειν, τῶν ἐννοιῶν ἰχνηλατουμένων νήφουσι καὶ φυλακτικαῖς οἷα καὶ ταχέσι διανοίας πρὸς τὰ κρείττω κινήσεσιν. ὅθεν οὐδὲν ἡγεῖτο μέγα τῶν ὅσα νένευκε πρὸς φθορὰν καὶ πέφυκε τῷ

2 μεταβιβάζουσα] sic codex. 8 cod. ἀναστόμα || cod. ὀφθαλμὸν. 11 cod. λειμῶν || Psalm. LXXXIII, 5. 14 cod. θεῖά τινι. 16 cod. ἦν. 18 cod. προσῆν. 19 τὸ τοῦ ὄφεως φρόνιμον] Matth. x, 16. 20 τῷ τῆς περιστερᾶς ἀκεραίῳ] Matth. x, 16. 23 cod. καταφύσιν. 25 cod. ἀναβαίνοι. 26 cod. σπουδῇ. 28 cod. ἰχνηλατουμένων νήφουσι καὶ φυλακτικοῖς.

χρόνῳ συμπαραρρεῖν, οὐ δόξαν, οὐ πλοῦτον, οὐ τὴν ἐν λόγοις σοφίαν αὐτήν, ἀλλ' ἕνα πλοῦτον ἐπλούτει, τὴν ἀρετὴν καὶ γνῶσιν τὴν ἀληθῆ, ἣν προξενεῖν τὸ φιλοσοφεῖν ἔργῳ μόνον ἐπίσταται. ᾔδει γάρ, ὡς εἰ καὶ φιλοσοφία γνῶσις τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ πρᾶξις ἀληθοῦς θεωρίας ἐπίβασις, ἐκ δὲ θεωρίας ἡ τῶν ὄντων ἀκριβὴς κατανόησις. ἄρα τῇ πράξει τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ἐφαίνετο κατακτώμενος. τοιοῦτος ἦν ὁ νέος Ἰωσήφ, ὁ τῆς σωφροσύνης κανών, ὁ κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων περιφανῆ στησάμενος τρόπαια, καὶ εὐδοκιμήσας μὲν αὐτός, εὐδοκιμωτέρους δὲ πολλοὺς τῷ καθ' ἑαυτὸν ἐργασάμενος ὑποδείγματι. τί μοι πρὸς ταῦτα Σωκρατικαὶ παραινέσεις, ἢ Πλατωνικαὶ νομοθεσίαι, ἢ πᾶσα ἡ ἐπιπλάστῳ σχήματι τελουμένη δῆθεν Ἑλληνικὴ ἀρετή; ποῖος Σόλων νομικοῖς θεσπίσμασιν, ὡς ὑποθήκαις οὗτος πρακτικῆς φιλοσοφίας ἔργῳ λαλούσαις καὶ πράγματι, πρὸς βελτίους ἤγαγεν ἀνθρώπους διατριβάς; τίς Ἐπιμενίδης τὰ θεῖα σοφὸς οὕτω πολλοῖς βίου θεοειδοῦς ὑπόθεσις γέγονε, δι' οὗ παθῶν μὲν νέκρωσις, ψυχῆς δὲ καὶ σώματος κάθαρσις καὶ ὁ ἡσύχιος ἀνέλαμπε καὶ ἀπράγμων βίος, ἐν ᾧ καὶ θυμοῦ κημὸς καὶ γλώσσης ἐχαλκεύετο χαλινὸς καὶ ἡ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ἐπραγματεύετο συμφωνία, ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν ἓν εἶδος ἀπηκριβοῦτο καλῶς, τοῦ ἀρχαίου κάλλους ἀποστίλβον θείας μαρμαρυγάς;

6. Ἐπεὶ δὲ τοῦ χρόνου προβάντος εἰς ἄνδρας ἐτέλει καὶ τὴν πρακτικὴν ἀνδρικώτερον φιλοσοφίαν μετήρχετο, γεγηθὼς ὁ τούτου καθηγητὴς ἐπὶ τῷ ἐν σώματι τοῦ ἀνδρὸς ἀσωμάτῳ βίῳ καὶ ὡς οἰκείῳ καλλωπιζόμενος ἐπὶ τὸν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τοὺς τῆς Βασιλίδος ἀρχιερατικοὺς οἴακας χειρίζειν λαχόντα ἄγει τῷ τοῦ πρεσβυτέρου τελεσθησόμενον χρίσματι· ὃς οὐ μόνον διὰ τῶν ἐν μέσῳ βαθμῶν ἐπὶ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀπήγαγεν ἔνδυμα, ἀλλὰ ταῖς ἐκείνου μαρτυρίαις καὶ τοῦ μοναχικοῦ φροντιστηρίου καθηγεῖσθαι κεχειροτόνηκε. καὶ λοιπὸν ὁ νέος Μωϋσῆς χειρίζεται τὴν δημαγωγίαν, τῇ μικρᾷ φιλοσοφίᾳ πολλὴν συλλεξάμενος ποιμαντικῆς ἐμπειρίαν. ἀρετῆς γὰρ τελειότητα, οὐχ ἵν' ὅπως τὸ κατ' αὐτὸν μόνον

3 cod. ἥν. 4 cod. ὡσεί. 5 cod. ἀκριβῆς. 6 cod. ἆρα. 8 cod. καταπαθῶν. 19 cod. ἐξῶν. 25 cod. οἰκεία. 26 cod. οἴακας.

ἔχῃ καλῶς, διωρίζετο, ἀλλ' ὅπως ἂν τῷ περιόντι πᾶσι κανὼν χρηματίσειεν. οὐχ οὕτω γὰρ εὔηχοι σάλπιγγες ἐν καιρῷ παρατάξεως πρὸς μάχην διεγείρειν τοὺς στρατευομένους πεφύκασιν, ὡς οἱ κατὰ ἀρετὴν ἱδρῶτες πρὸς τὴν τῶν νοουμένων ἐχθρῶν τοὺς ὑπὸ χεῖρα παρορμῶσιν ἀντιπαράταξιν. καὶ καθάπερ στρατηγὸς πᾶσαν κατὰ τῶν πολεμίων τὴν κατ' αὐτὸν κινεῖ φάλαγγα, ἐπειδὰν αὐτὸς τῆς μάχης κατάρξηται, ἔργοις πρὸς ἀνδρείαν διεγείρων τοὺς σὺν αὐτῷ, οὕτως καὶ οἱ τῶν παθῶν καταστρατηγήσαντες, ἐπειδὰν τοὺς τῆς νίκης στεφάνους λαμπροὺς ἀναδήσωνται, καθίστανται πᾶσι παραίνεσις ἔμπρακτος. ἐντεῦθεν αὐτῷ αἱ μικροῦ παντελεῖς ἀσιτίαι καὶ ἀγρυπνίαι καὶ τὸ ἀνένδοτον ἐν προσευχαῖς, ἀφ' ὧν καὶ δι' ὧν ἡ τοῦ σώματος τῆξις καὶ ἡ ἐν σαρκὶ ἄσαρκος διαγωγὴ καὶ ἡ γαλήνη τῶν λογισμῶν· ἐντεῦθεν ἡ ἀκραιφνὴς τῶν δεόντων διάσκεψις καὶ κρίσις, καὶ ἡ τῶν ἡδέων πάντων ὁμοῦ καταφρόνησις, καὶ τὸ περιστέλλειν χειμῶνος ὥρᾳ καὶ θέρους ἑνὶ χιτῶνι τὸ σῶμα, καὶ ἡ χαμευνία καὶ ἡ σχέδιος τράπεζα ἄρτῳ δεξιουμένη καὶ λαχάνοις τὸν ἀσκητήν, οὐ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἐπί τισι χρόνοις, ἀλλ' ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων, ἐκ πρώτης αὐτῆς ἡλικίας συμπαραταθεῖσα μέχρι τῆς ἐσχάτης καὶ γηραιᾶς. ἐντεῦθεν τὸ κεκρᾶσθαι τὸ αὐστηρὸν τῇ γλυκύτητι καὶ τῇ λειότητι τὸ τραχύ, ὡς μήτε τὸ ἐλεγκτικὸν δι' αὐστηρίαν ἀνόνητον, μήτε ἀπρόσιτον διὰ τραχύτητα τὸ παιδευτικόν, ὡς θαυμαστήν τινα διὰ πάντων εἶναι τὴν συμφωνίαν τῶν ἀγαθῶν. καὶ ἦν ἰδεῖν—ἐκεῖ γάρ μου ἡ διάνοια γίνεται — ἐν καιρῷ τῆς θείας τελετῆς προβεβλημένον τὸν θυηπόλον τοῦ ἀσκητικοῦ τάγματος, καθάπερ ἐκεῖνον ὁ λόγος γράφει τὸν Σαμουήλ, καὶ ὅλον ἐστηλωμένον θεῷ καὶ τῷ βήματι καὶ συγγινόμενον θεῷ νοὸς ἀκηλιδώτοις ἐπιβολαῖς, καὶ ταῖς θείαις θεωρίαις ὅλον θεοειδῆ γινόμενον, ὅλον ἔκδημον, θεοφορούμενον ὅλον καὶ τὴν καλὴν ἀλλοίωσιν ἀλλοιούμενον. δοκεῖ δέ μοι καὶ θείας δυνάμεις περὶ αὐτὸν ἑστάναι καὶ συλλειτουργεῖν αὐτῷ (ὢ θυσίας θεοειδοῦς, ὢ τελετῆς τελειοποιοῦ), ὡς τῆς ἐν σώματι ἀσωμάτου κοινωνοῦντι ταύταις διαγωγῆς.

4 cod. ἰδρῶτες. 6 cod. αὐτῶν. 12 cod. διῶν. 15 cod. περὶ στέλλειν || cod. ἐνὶ. 18 cod. ἐξαπαλῶν. 19 cod. γηραιὰς. 20 cod. κεκράσθαι. 21 cod. διαυστηρίαν. 22 cod. διατραχύτητα. 31 cod. ὦ hic et infra. 32 cod. διαγωγή.

7. Ταῦθ' ὁρῶν ὁ τούτου πατὴρ κατὰ σάρκα εἰς ἔφεσιν ἦλθεν τὸ τοῦ βίου σχῆμα ἀμεῖψαι καὶ τὸ μοναχικὸν μεταμφιάσασθαι ἔνδυμα· εἰς γὰρ ἀρετῆς λόγον σχεδὸν οὐδὲν ὑπελείπετο, τῆς ἀμείνονος διαγωγῆς ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἀναρτησάμενος, καὶ τοῦτο μὴ δι' ἑτέρας χειρός, ἀλλὰ δι' ἐκείνης τῆς ἱερᾶς, ἧς αὐτὸς ἐγεγόνει γεωργός, ἐπεθύμει λαβεῖν, καὶ ταύτην χάριν ἀντὶ πάντων ἀπῄτει τροφείων χειρὶ τοῦ υἱοῦ τελεσθῆναι, καὶ τὴν πολιτείαν μεθαρμόσασθαι. ἀναγεννᾷ οὖν τὸν γεννήσαντα καὶ τῷ τῆς σωματικῆς γενέσεως παρασχόντι τὰς π𝓀ηγὰς τὴν ψυχικὴν ὁ παῖς καὶ καθαρὰν ἐργάζεται ἀναγέννησιν, καὶ χρόνοις τισὶ τὸν ἀσκητικὸν ἑλκύσαντα ζυγὸν καρτερῶς, πλήρη ἡμερῶν, πλήρη ἀρετῶν, πλήρη χαρίτων, καθάπερ τινὰ καρπὸν ὥριμον πρὸς τὰς οὐρανίους ἀποθήκας, ἐπιστάντος τοῦ τέλους, μετὰ χρηστῶν τῶν ἐλπίδων παραπέμπεται, τοὺς τῶν πόνων στεφάνους ἀξίους ἀποληψόμενον. εἶχε μὲν οὕτω καὶ λίαν τὰ κατ' αὐτὸν θαυμαστῶς· οὐ γὰρ πάντα λόγῳ δυνατὸν διαζωγραφεῖν. ἑρμαίου δὲ λαβόμενος τοῦ καιροῦ, τῆς συμπαθοῦς γνώμης, ἣν ὤδινεν ἐκ μακροῦ, τὰς πηγὰς ἀνεστόμωσε καὶ τοὺς τοῦ ἐλέου ὀχετοὺς ἐπαφῆκεν, τὸν τῶν πενήτων αὐχμὸν διαλύοντας, ἐκφορῶν μὲν εἴ τι περιττὸν εἰς τὴν ἐκείνων χρείαν, ἐκφορῶν δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἀναγκαίων· οὐ γὰρ τῇ τοῦ περισσεύματος μεταδόσει, τῇ δὲ τοῦ ὑστερήματος ἐκεῖνος τὸν ἀληθῆ ὡρίζετο ἔλεον καὶ κοινὸν ὄφελος ὁμοῦ προύκειτο πλουσίοις καὶ πένησι, τοῖς μὲν λύων τὰς ἀπορίας, τοὺς δὲ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἀσυμπαθέσιν ἐξαρπάζων βασάνου, κοινὸς εὐεργέτης, κοινὸς κηδεμὼν ἄρχουσιν καὶ ἀρχομένοις, τὰς ἁπάντων μεταπλάττων γνώμας καὶ ῥυθμίζων πρὸς τὰ κρείττω τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, ὀλίγα μὲν λόγοις, τὰ πλεῖστα δὲ ἔργοις πρὸς ἀρετὴν ἐκκαλούμενος. ὅθεν αἰδέσιμος ἦν τοῖς ἐν τέλει, αἰδέσιμος τοῖς ἐν ἀξιώμασι, τοῖς κρατοῦσιν αὐτοῖς, καὶ πᾶν οἰκονομίας ἔργον αὐτῷ κατευθύνετο, μηδενὸς ἀντιπράττοντος. ἐκ δὲ τούτων ἄπιστον οὐκ ἦν, ὡς εἰς κοι-

1 cod. κατασάρκα. 2 cod. μετάμφιάσασθαι. 5 cod. διεκείνης. 12 cod. καθάπέρ τινα; item deinceps. 17 cod. συμπαθοὺς. 22 cod. ὄφελος. 26 cod. καθεαυτὸν ὑπ. ὀλίγα.

νὸν ὄφελος θεὸς ἐνήργει ποτὲ καὶ παράδοξα δι' αὐτοῦ. κἂν, ὅσον ἦν δι' ἀρετὴν ἐργάσασθαι θαύματα δυνατός, τοσοῦτον ἐπικρύψαι καὶ λαθεῖν, ἐσθ' ὅτε πράξας αἰνίγμασί τισι καὶ σκιαῖς, ἐπιτευκτικός, πλὴν ὅπερ εἰς γνῶσιν ἦλθεν πολλῶν καὶ πιστεύεται γεγονός, ὁ λόγος δοκιμάσει διεξελθεῖν.

8. Οὐκ ἐβούλετο πόλει μιᾷ, καίπερ οὔσῃ τοσαύτῃ, τὸ ἑαυτοῦ περιγράφεσθαι συμπαθές, ἀλλὰ τῇ ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ ἐφιλονείκει συνεπεκτείνεσθαι· ἐντεῦθεν τῆς τὸν ἔλεον βλυζούσης χειρὸς μετεῖχον Σκύθαι καὶ Θρᾷκες, ναὶ δὴ σὺν ἄλλοις καὶ οἱ πρὸς τῇ Ἀσίᾳ Μυσοί. καὶ δὴ πρὸς τοὺς ἐν Ὀλύμπῳ ἀσκουμένους, οἷς μελέτη κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων ἀνδραγαθίζεσθαι, ποτὲ διαβάς, ἐπεὶ τὸ ἐπὶ χεῖρας χρυσίον εἰς τὴν ἐκείνων χρείαν ἦν ὅλον δεδαπανηκώς, ἐπανῆκεν τῇ πόλει φροντίδας ἀνελίττων καὶ πανταχόθεν περισκοπῶν, ὅθεν πάλιν πόρον τοῖς πένησιν ἐκπορίσεται. ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν ἐπὶ πολὺ τοῦτον θεὸς ἀθυμεῖν. τερατουργεῖ δὲ συνήθως καὶ τῶν φροντίδων ἐλευθεροῖ. τῶν τις γὰρ ἀγνώστων ἅμα τοῦ τὴν πόλιν εἰσδῦναι, εἴτ' ἄνθρωπος εἴτ' ἄγγελος ἀνθρώπου μορφὴν ὑπελθών, παριόντι διὰ τῆς στοᾶς, ἐκ στενωποῦ τινος ἐπιστὰς ἀπόδεσμον ἐγχειρίζει χρυσίου καὶ "Τῶν οὓς φροντίζεις εἰς ἀνάλωμα λάβε" φάμενος θᾶττον ἢ λόγος ἀπέστη καὶ γέγονεν ἐκποδών. καὶ ἡ μὲν χεὶρ εἶχε τὸν χρυσόν, τοῖς δ' ὀφθαλμοῖς ἄληπτος ἦν ὁ παρασχών. τοῦτο τῆς πρὸς θεὸν οἰκειώσεως ἐκείνου σημεῖον οὐκ ἀγεννές. τοῦτο τῆς μεγαλοψύχου γνώμης σύμβολον ἐναργές. τοῦτο τῆς Ἀβραὰμ εὐλογίας ἔσχε τὸν πληθυσμόν, τῇ φιλοξένῳ καθάπερ τις σπόρος γενόμενον δεξιᾷ. ἐπὶ τοιούτοις ὁ μέγας Ἀντώνιος ἐνευθήνει καλοῖς. αὕτη τῇ φιλοπτώχῳ χειρὶ τοῦ μὴ σπανίζειν χορηγούσῃ γέγονεν ἀφορμή, πρὸς ἣν μηδὲ τὴν Κροίσου ἐκείνου τοῦ Λυδοῦ εὐδαιμονίαν καὶ τὰς χρυσᾶς πλίνθους, μηδὲ τὸν Μίδα μῦθον, παραβάλλεσθαι δυνατόν. ἐν τούτοις δὲ ὄντα ἔβλε-

---

2 cod. διαρετὴν || cod. τὸσοῦτον. 3 cod. τισὶ. 4 cod. γεγωνῶς. 6 in margine Κάθισμα. Θαῦμα α'. 9 cod. σκῦθαι || cod. σὺνάλλοις. 10 cod. ἐνολύμπω. 11 cod. καταπαθῶν. 12 cod. ἐπιχείρας. 16 cod. τὶς. 18 cod. ὑπελθῶν || cod. τινὸς. 20 cod. ἐκ ποδῶν. 21 cod. ὀφθαλμοῖς. 23 cod. σύμβοῦλον.

πεν ἡ πόλις καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν ὄγκον οὐκ ἔκρυπτεν, οὐκ ἐδίδου σιγῇ τῶν ἔργων τὸ μέγεθος· ἡ δὲ φήμη διεδέχετο καὶ μὴ παρόντα πᾶσιν αὐτοῖς ἐδείκνυ τοῖς πράγμασι, καὶ μικροῦ χρησμοὶ στομάτων διὰ πάντων ἐκπίπτοντες τὸ μέλλον ὡς παρὸν προεφήτευον. ταῦτα ᾔδετο πόλεσι πολλαῖς, ᾔδετο ἀγροῖς, ἐλαλεῖτο ἐν ὄρεσιν, ἐν σπηλαίοις, ἐν ἔθνεσιν· διὰ πάντων γὰρ ἐφοίτα τὸ θαῦμα καὶ κοινὸν ὑπῆρχε τῆς οἰκουμένης διήγημα. ταῦτα τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης ἐκκλησίας ἀνεκίνει τὸν ἔρωτα καὶ περικαῶς εἶχε διψῶσα τὸν ἐρώμενον καὶ τὸν καιρὸν ἐπεζήτει τῆς συναφείας, καὶ τὸν τῆς νυμφεύσεως χρόνον προβλέπουσα ἐπὶ γλυκείαις ἐλπίσιν ἡδέως ἐσάλευεν· ᾔδει γάρ, ὡς οὐ χηρωθήσεται τῇ τοῦ προλαβόντος ἀξίᾳ νυμφίου, ἀλλὰ τὸν ἐκ βρέφους ἱερὸν πρὸς θεὸν καλούμενον παραπέμψασα, φημὶ δὴ τῷ τοῦ στέφους ἐπωνύμῳ, τῷ ἐκ σπαργάνων ἱερῷ ἱερῶς ἁρμοσθήσεται, τὸ τῇ ἐκείνου στερήσει κατηφὲς αὐτῇ διαλύοντι.

9. Ὅθεν ἐπιστάντος τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἔδει ταῦτα γενέσθαι, ψῆφος παντὸς τοῦ τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων πληρώματος καὶ τοῦ ὅσοι τὸν μονάδα βίον διήθλουν, ναὶ μὴν καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τὸν ἄξιον τῆς νύμφης Χριστοῦ ἐκκλησίας νυμφίον ἐφέρετο. καὶ τοῦτο βασιλεὺς ὁ μέγας ὁρῶν, πανταχοῦ ~~τῆς~~ [τῆς] διανοίας [~~ὀφθαλμοῖς~~] περιφέρων τὸ βλέμμα, καὶ πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἀεὶ τὴν θεραπείαν ποιούμενος, δεινὸς ὢν μετρῆσαι τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν σκοπῆσαι καὶ δι' ἀμφοῖν ἀσφαλῶς τὸ μέλλον τεκμήρασθαι, τὴν ψῆφον ἐκύρου, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν δι' αὐτοῦ θεὸς ἐπεσφράγιζεν, καὶ καθάπερ τινὰ νικηφόρον ἀθλητὴν ἀναπέμπων εἰς Ὀλυμπίαν ἐπὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀνάγει θρόνον, μειζόνων ἀγώνων καὶ λαμπροτέρων στεφάνων τευξόμενον. καὶ λοιπὸν εἶχεν ἡ νύμφη Χριστοῦ τὸν τῆς ἱερωσύνης θεσμὸν ἀκριβοῦντα καὶ ζῶντα ταῖς τῶν δεομένων ἐλπίσιν, βρύοντά τε τὸν ἔλεον δαψιλῶς καὶ χερσὶ πενήτων προκείμενον, τελοῦντα τὰ θεῖα καὶ τοῖς τελουμένοις ἀρετῆς εἰκόνα, ἀνδρείας στήλην, ἄγαλμα σωφροσύνης καὶ

6 cod. ἐφοῖτα. 8 cod. περὶκαῶς. 10 cod. ἐπιγλυκείαις. 13 cod. παρὰ πέμψασα || τῷ τοῦ στ. ἐπωνύμῳ = Stephanus I patriarcha. 18 cod. σύγκλίτου. 20 ~~τῆς et ὀφθαλμοῖς addidi~~. 23 cod. δϊαμφοῖν. 26 cod. ὀλυμπίαν.

δικαιοσύνης κανόνα δεικνύμενον, τὸν βίον μᾶλλον ἢ τὴν γλῶσσαν διδάσκαλον προτεινόμενον. ἀλλ' οὐκ ἠρκέσθη τοῖς προλαβοῦσιν, οὐ πρὸς ἀνέσεις εἶδεν, ὡς ἄν τις ἄλλος, οὐδὲ τοῦ γήρως ἐφείσατο, ἀλλ' ἱδρῶτας ἱδρῶτες καὶ πόνοι πόνους καὶ ἱερὰς φροντίδας ἱερώτεραι διεδέχοντο, καὶ καθάπερ τις ὑπόπτερος τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος δυνάμει ἐν γηραιῷ τῷ σώματι ἀναλαμβάνει προθυμίαν ἀκμάζουσαν καὶ πάσας διατρέχει τὰς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, ὁμοῦ μὲν λιταῖς τὸ θεῖον εὐμενιζόμενος, ὁμοῦ δὲ τὰς τῷ χρόνῳ πεπονηκυίας κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνακτώμενος, τούς τε τοῦ βήματος κατωκλακότας ἐξ ἀπορίας ἀφθόνοις χορηγίαις ἐπανορθούμενος καὶ ταῖς καθημεριναῖς προόδοις ταῖς τῶν πενήτων μυριάσι διανέμων τὸν ἔλεον· δι' οὗ καὶ ἄπορος εὐημέρει, καὶ ξένος τῆς πατρίδος ἐπελανθάνετο, καὶ ὀρφανὸς οὐκ ἐδάκρυεν καὶ τὴν τῆς χηρείας σιδηρᾶν ἡ χήρα κατεσβέννυεν κάμινον. τίς δικαιοσύνης προέστη οὕτως; τίς ἀδικουμένοις ὤφθη σωτήριος; τίς ἀδικούντων ὁρμὰς ἐπέσχε; τίς διέλυσεν ἔριδας; τίς ὀφρὺν ἀνασπωμένην κατέσπασεν; τίς γνώμην ἀλαζόνα πρὸς μετριοφροσύνην μετήγαγε; πάντα καὶ διὰ πάντων αὐτὸς ἦν ἐξομαλίζων τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, σωτήριον φάρμακον τοῖς ψυχικοῖς γινόμενος ἀρρωστήμασιν. ἀλλὰ τίς πενήτων δάκρυσι ῥάνας τὸ δικαστήριον ἀντὶ τοῦ τῶν δικαίων τυχεῖν μετὰ τῆς πενίας ἀπῆλθεν, τοῦ δικαίου τὴν ἀποτυχίαν ἀποκλαιόμενος; ποία δὲ χήρα, τίς ὀρφανός, εἰς ὄψιν ἐλθόντες ἐκείνου, ἢ μετ' αὐτήν, ἀπωδύρατο τὴν ὀρφανίαν, ἢ κουφιζομένην οὐκ ἔσχε τὴν συμφοράν; πᾶσι παρῆν τῇ προνοίᾳ, τὸ παρενοχλοῦν ἀλγεινὸν ἑκάστῳ ταῖς εὐεργεσίαις διαλυόμενος, λόγοις παρακαλῶν, ἐπικουρῶν χρυσίῳ, περιστέλλων ἀμφιάσμασιν. εἶδον καὶ φύσεις συνεῖναι φύσιν οὐκ ἐχούσας ὑπὲρ λόγον ἐν αὐτῷ συνιούσας, τὸ αὐστηρὸν καὶ μειλίχιον, τὸ ταπεινὸν καὶ σεμνόν, τὸ ἀπότομον καὶ ἐπιεικές· ὧν τὰ μὲν τοῖς βιαζομένοις, τὰ δὲ τοῖς τὴν βίαν ἐπάγουσιν ἐφηρμόζετο, καὶ τὰ μὲν ἦν φάρμακα τὸ σο-

3 cod. εἴδεν. 9 cod. πεπονηκυῖας. 10 cod. κατωκλακότας ἐξαπορίας. 11 cod. μϋριᾶσϊ. 13 cod. ἐδάκρυσεν. 14 cod. σιδηρὰν ἡ χῆρα. 16 cod. ὁρμᾶς || cod. ὀφρῦν. 18 cod. διαπάντων. 22 cod. ποῖα δὲ χῆρα. 24 cod. προνοῖα. 27 cod. ἐναυτῶ.

βαρὸν καὶ φλεγμαῖνον καὶ τὴν ὀφρὺν ἀνασπώντων κατὰ τοῦ πλησίον καθαίροντα, τὰ δὲ τὸ πονούμενον δεξιούμενα.

10. Τούτοις τὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰ κρείττω μετερρυθμίζετο πλήρωμα, καὶ θεὸς εὐμενής, καὶ βασιλεὺς ὁ μέγας γαννύμενος ἐνευφραίνετο· τῆς δὲ ἀδεκάστου γνώμης ἐπὶ τῇ ψήφῳ τὴν κρίσιν ὁρῶν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὸ ἀδιάψευστον ἔχουσαν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ παλαιὸν τῆς ἐκκλησίας ἕλκος, ἤτοι σχίσμα, εἰς συνούλωσιν προθέμενος ἀγαγεῖν, εἰς ἓν συνάγει τὰ Ἑῷα καὶ τὰ Ἑσπέρια, καὶ τὸ τῆς φιλοσοφίας ἄνθος ῥητορικῇ κερέσάμενος προτείνει γλῶσσαν σωτήριον καὶ πειθοῖ δικαίᾳ, χαρίεντι προσώπῳ καὶ μειδιῶσιν ὀφθαλμοῖς λύει τὰ σκάνδαλα καὶ συνάπτει τὰ διεστῶτα, καὶ δείκνυσιν ἔργοις ὅσον τὸ μέσον βασιλέως λόγοις ἐντεθραμμένου καὶ κράτους ἀμετόχου τούτων, τότε μάλιστα τὸν τῆς ἐκκλησίας ἑνωτικὸν κρατῆρα κιρνῶν καὶ ἐν ἀρχιερεῖ τράπεζαν προθεμένῳ, τοῖς τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἀγαθοῖς εὐθηνουμένην καὶ πλήθουσαν. καὶ ἔπρεπε βασιλείας ἐμφιλοσόφου καὶ ἀρχιερωσύνης ἐμπράκτου τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἔργον γενέσθαι καὶ σπούδασμα· δι' ὧν ἀδέκαστος δίκη καὶ τὸ λημμάτων ἄχραντον βῆμα καὶ ἡ τῶν συνεχῶν σοφὴ δικαστηρίων ἐπίνοια, δι' ὧν τὸ παρρησιάζεσθαι τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ταύτης μὴ εὑρίσκειν χώραν ἀντίθετον, δι' ὧν καὶ δάκρυον ὀρφανικὸν προσῆν ἀναστέλλεσθαι καὶ χηρῶν στεναγμὸν καὶ πάσης κακούργου καὶ δολερᾶς σκέψεως στραγγαλιὰν διαλύεσθαι, στρατηγίδα τε στρατηγὸν ἔπαθλον ἀρετῆς ἀποφέρεσθαι, καὶ κέρδους αἰσχροῦ καθαρὰν χεῖρα χειρίζεσθαι τὰ κοινὰ καὶ δημόσια, καὶ πλούσιον τῶν ὑπαρχόντων δήμευσιν μὴ ὑφίστασθαι, καὶ πένητα ὑπάρχειν ἐπηρείας ἀμέτοχον, καὶ γεωργὸν ἡδεῖαν τέμνειν τὴν αὔλακα, μὴ δεδοικότα φόρων ἔκτισιν, ἧς τοὺς καρποὺς γῆς οὐκ ἀπέλαυσε. τούτων καὶ χεῖρες εἰς οὐρανὸν ταθεῖσαι καὶ τῶν ὀφθαλμῶν λιβάδες ἀφεθεῖσαι δακρύων πάλαι τὸ θεῖον ἐξευμενίσαντο, καὶ ἣν τὸ ὑπήκοον ἐξετράχυναν τοῖς πλημμελήμασιν καθ' ἑαυτῶν δικαίαν ὀργήν, τοῖς τῶν δακρύων

1 cod. ὀφρῦν ἀ. κατατοῦ. 7 cod. ἕλκος. 19 cod. σοφῇ. 20 cod. χῶραν. 23 cod. διὰ λύεσθαι.

ῥείθροις—ὢ φιλανθρώπου γνώμης, ὢ συμπαθοῦς—ἐξομαλίσαντες μετέβαλον καὶ πάντων ἀνέστειλαν δάκρυα, συμπαθείας ῥάναντες δάκρυον καὶ τῷ πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐλέῳ τὸν θεῖον ἄνωθεν καθελκυσάμενοι ἔλεον καὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἀφανιζόμενον αὐχμῷ τοὺς θείους οἰκτιρμοὺς ἀνακαινίσαι ἐξεβιάσαντο. ταῦτα τῆς φιλοσόφου γνώμης ἔργα καὶ κατορθώματα, ἀδελφὰ τῶν Μωσέως καὶ Ἀαρών, ἰσόρροπα τῶν Ἠλιοὺ καὶ Ἐλισσαίου, τῶν Δαβὶδ καὶ Σαμουὴλ παραπλήσια.

11. Μέγα τῆς ἀρετῆς ἐκείνου γνώρισμα τὸ τηνικαῦτα τὰς ἀρχιερατικὰς ἀνέχειν φροντίδας, ὅτε βασιλεὺς ἐξ ἔτι παιδὸς τῷ τῆς δικαιοσύνης ἐντραφεὶς γάλακτι, οὐ πρὸς ἀνέσεις ἰδών, οὐ παραιτησάμενος κόπους, ὧν οἱ καρποὶ ἡδονὴν ἀκήρατον φέρουσιν, ἀλλ' ἑαυτὸν τοῖς λόγοις ἀναθείς, τὸ φιλοσοφεῖν τῶν ἄλλων καλῶν ὡς δι' αὐτοῦ συνεισφερομένων αἱρετώτερον ἡγησάμενος δημηγόρον γλῶσσαν προέτεινε, πολὺ γλυκύτερα μέλιτος προχέουσαν ῥήματα, παρόμοια τοῦ Σολομῶντος, τῶν Δαβὶδ ἰσοστάσια· ὅτε καὶ τράπεζαν λόγων μᾶλλον ἢ βρωμάτων προυτίθετο καὶ δογμάτων ὡς ἔκ τινος πηγῆς νᾶμα δαψιλῶς ἀνεδίδετο καὶ τοῦ γραφικοῦ βάθους ἀπταίστως ἡ κρυφιότης ἀνιχνεύετο, καὶ τῶν ἀγαθῶν ὁ χορὸς ὅλως εἶχε παρρησιάζεσθαι. ἐν τούτοις ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος ὢν καὶ σὺν ἀρεταῖς τοὺς λόγους βλέπων ἀνθοῦντας ἐν βασιλείῳ ψυχῇ, νεωτέρῳ χρωμένῃ σώματι, καὶ ἀρχαίας εὐδαιμονίας ἴχνη καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀκολουθοῦσαν κατάστασιν, ὅσην πολιτικήν τε καὶ οἰκονομικήν, ναὶ δὴ καὶ ὅσην ὁ τῆς τῶν πραγμάτων κρίσεως λόγος εἰς τὴν ἠθῶν ἀπένειμε παίδευσιν, ὅλως ἐγένετο τῆς εὐφροσύνης καὶ θεὸν ἀνύμνει, εὐχαριστίας ἀφορμὴν τὸ πρᾶγμα ποιούμενος καὶ παρευδοκιμεῖσθαι λέγων ἡδέως ὑπ' ἀνδρὸς βασιλέως, καὶ ταῦτα κοσμικαῖς περιαντλουμένου φροντίσι, τῶν δὲ καταγηρασάντων ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀκριβέστερον τοῖς πράγμασιν ἐπιβάλλοντος φιλοτιμίᾳ φύσεως καὶ λόγων περιουσίᾳ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ὅσα γε εἰς ψυχὴν μάλιστα φέρει διακριβοῦντος ἐπιστημόνως, καθάπερ οὐ

1 cod. ὢ φ. γ. ὢ συμπαθοῦς. 7 cod. ἡλιοῦ. 10 cod. ἐξέτι. 14 cod. αἱρετ. 15 cod. προχέουσα. 18 cod. νάμα. 21 cod. συναρεταῖς || cod. ψυχή. 28 cod. κατὰ γηρασάντων.

μόνον σωμάτων, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν κρατοῦντος ἀγχινοίᾳ γνώμης καὶ διανοίας ὀξύτητι. ὅθεν, ὥσπερ ἑαυτὸν καταιδούμενος ὁ θαυμάσιος, κατεφρόνει πάσης θεραπείας ἐν ἡλικίᾳ ἐκείνῃ τῇ γηραιᾷ, ὑπερόπτης παντελῶς τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ὅσοις οἶδεν ἀνακτᾶσθαι γινόμενος καὶ πρὸς τὸ συνεργεῖν ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν ἀγῶσι τὴν ψυχὴν μηδαμῶς τὸ σῶμα λυμαίνεσθαι. διὸ ἐν ἀσιτίᾳ μακρᾷ καὶ σωματικῶν ἀλγημάτων ἐπικρατείᾳ τῶν ὑπὲρ δύναμιν πόνων ἁπτόμενος, τοῦτο δὴ τὸ καὶ τῇ φύσει πολέμιον καὶ μεθόδοις ἰατρικαῖς ἀποτρόπαιον, καίτοι τοῦ σώματος αὐτῷ θερμότερον κεκραμένου φύσει καὶ τὸ πρὸς ἐνδείας ὑποδηλοῦντος οὐκ ἐπιτήδειον, ὅμως, ἵνα μὴ τῆς ἀνθρώπων ἐκτὸς εἶναι δόξῃ φύσεως, τί γίνεται; εἰς ἑαυτὴν ὥσπερ ἡ ψυχὴ ἔσθ' ὅτε συστελλομένη καὶ πρὸς θεὸν ἐκδημοῦσα τῇ βίᾳ τῆς φύσεως, καθάπερ τινὸς ἐκ προνοίας ἄνεσιν πραγματευομένη τῷ σώματι, ἠρεμίᾳ βραχείᾳ τὸ τοῦ τόνου ἀνένδοτον μικρὸν ἔλυεν. καὶ τοῦτο τοῖς μὲν οὐκ ὀρθῶς αἱρουμένοις βλέπειν ἐπίδειξις ἐνομίσθη, τοῖς εὐθέσι δὲ τῇ καρδίᾳ καὶ πρὸς παλαιὰ βλέπειν οὐκ ὀκνηροῖς πατρικὰ παραδείγματα ἀρετὴ καὶ ἀρετῶν ἀκρότης καὶ τῷ ὄντι πρὸς θεὸν ἐνδημία καὶ ἀναχώρησις. τοιοῦτος ὁ δρόμος, οὗτος ὁ βίος, τοιαῦτα τὰ κατορθώματα, ἐν ἀνάγκαις τὸ καρτερικόν, τὸ ἀνδρεῖον ἐν περιστάσει, ἐν πόνοις τὸ εὔτονον, ἐν κόποις τὸ μεγαλόψυχον, ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν ἱδρῶσι τὸ εὔθυμον, ἐν ἀσθενείαις τὸ σθεναρόν, ἐν νόσοις τὸ ἀνύπεικτον παντελῶς καὶ ἀνάλωτον.

12. Ἀλλ' ἔφθασεν ἡ τελευταία νόσος καὶ παρῆν ἡ ἐκδημία καὶ ὅσα τῆς ἐκδημίας, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἠλέγχετο ἀσθένεια, ἐνδομυχοῦντος τοῦ πυρετοῦ καὶ τὴν φυσικὴν κατανεμομένου λιβάδα καὶ τὰς ἀδαμαντίνας ἐκείνας δυνάμεις καταλύοντος, καὶ προσηνεῖ βλέμματι πάντας εὐλογίαις ἀμειβόμενος τὰ τελευταῖα ἠσπάζετο. καὶ τῆς γλώσσης ἀτονησάσης, ἡ ἱερὰ χεὶρ τὰς ἀφθέγκτους ἐπεσφράγιζεν εὐλογίας καὶ θεὸς ἐκάλει πρὸς τὴν ἄνω σκηνήν, καὶ ἡ οὐράνιος ἐζήτει χοροστασία τὸν ταύτην ἐπὶ γῆς ἀκριβῶς μιμη-

5 cod. καταρετὴν hic et infra. 6 cod. ἐνασιτία 9 cod. ἱατρικαῖς. 10 cod. ὑπὸδηλοῦντος. 14 cod. ἠρεμία. 17 cod. παρὰ δείγματα. 19 cod. ἐναναγκαις. 22 cod. ἐνασθενείαις. 24 cod. τελευταῖα. 29 cod. χεῖρ.

σάμενον, καὶ τοῦ τιμίου καὶ ἱεροῦ σώματος ἡ θεία διαζευχθεῖσα ψυχὴ περὶ λύχνων ἀφὰς σὺν λαμπάδι παρθενίας πλήρει ἐλαίου πρὸς τὸ μέγα καὶ πρῶτον φῶς ἀπεφέρετο. τὸ δὲ ἐντεῦθεν ἡ νὺξ διεδέχετο, καὶ θαῦμα γίνεται τῶν πώποτε θαυμάτων ἐφάμιλλον, τῆς πρὸς θεὸν ἐκείνου παρρησίας δημοσιεῦον τὸ γνήσιον καὶ τὸ μέγεθος σαφῶς ὑπογράφον τῆς ἀρετῆς· τοῦ γὰρ ἐθίμου συμβόλου τὸ τοῦ πατριάρχου τέλος ἐφύπερθεν ἐν κύκλῳ τοῦ μεγάλου ναοῦ τῇ πόλει διασημαινομένου, γύναιον πενιχρὸν τῶν διὰ τῆς εὐεργέτιδος χειρὸς τὴν ἐφήμερον ποριζομένη[ων] τροφήν, ἐξ ὀλισθήματος σφοδροῦ τὸ σκέλος ἔχον κατεαγός, ἐπὶ καλύβης, ἐκ χόρτου καὶ φορυτοῦ πεποιημένης, ἀκίνητον καὶ ἐρριμμένον, τὴν τοῦ σημαινομένου πυθόμενον αἰτίαν, τῷ τῆς σκυθρωπῆς ἀγγελίας ἀθρόῳ συσχεθὲν ἀφωνίᾳ, πρὸς ἀποπληξίαν ἐχώρει καὶ πάρεσιν. ἀνενεγκὸν δὲ μικρὸν ἀνῴμωξε γοερὸν καὶ ἀνεκλαύσατο, καὶ θρήνους ἀναλαβὸν ἐτραγῴδει τὴν συμφοράν, τὸν εὐεργέτην ἀνακαλούμενον, τὸν σωτῆρα, τὴν τῶν πεινώντων τροφήν, τῶν γυμνῶν τὴν σκέπην, τῶν ἀπόρων τὸν πορισμόν, "Ὢ τῆς σκληρᾶς καὶ ἀπηνοῦς ταύτης" λέγον "νυκτός, ἐν ᾗ τὸ προσηνὲς φῶς τῶν πενήτων ἀπέσβη! ὢ νυκτὸς κατηφοῦς, ζόφον ἀφεγγῆ καταχεαμένης τοῖς τῶν πτωχῶν ὀφθαλμοῖς! ὢ Εὔα προμῆτορ καὶ παρακοὴ καὶ φθόνος καὶ ὄφις καὶ θάνατος, τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαραίτητον ἐπιτίμιον! ὢ σύντροφε πενία διὰ βίου παρεδρεύουσα καὶ πικρῶς ἐπιτιθεμένη, οὐκέτι ἄρα ἔχεις τὴν τιμίαν καὶ ἱερὰν χεῖρα ἀφ' ἡμῶν ἀποσοβοῦσαν τὴν σὴν εἰδεχθῆ ἀγριότητα; ἐπιτίθου λοιπὸν ἀδεῶς, ἐπέμβαινε κειμένοις. τί τῇ σωματικῇ θραύσει καὶ αἱ τῆς ζωῆς συνεθραύσθησαν ἐλπίδες; οἴχεται τὸ τῶν πενήτων ἐφόδιον! ὤ, τίς Ἐρινὺς τὰς ἐμὰς ἐπήρωσε βάσεις, ἵνα μηδὲ τῷ τάφῳ συνέψωμαι παραπεμπομένῳ τῷ πολλοὺς ἐκ τάφου τῶν λυπηρῶν ἀνελκύσαντι"; τούτοις, ὡς εἰκός, καὶ πλείοσιν ἄλλοις τὸ γύναιον ἀπολοφυρόμενον, καὶ πικροῖς λυσάμενον δάκρυσι καὶ τῇ λύπῃ καὶ ταῖς ἀλγηδόσιν ἐξατονῆσαν, ὕπνῳ γίνεται κάτοχον καὶ γλυκὺ ὄναρ

1 cod. θεῖα. 2 cod. ψυχῆ || cod. ἀφὰς || cod. πλήρη. 6 cod. ὑπογράφων || συμβόλου] in margine θαῦμα β'. 9 cod. ἐφ' ἥμερον || ποριζομένη] sic codex || cod. ἐξολισθ. 10 cod. ἐπικαλύβης. 14 cod. ἀνώμοξε. 17 cod. ὦ hic et infra. 22 cod. διαβίου. 24 cod. ἀπὸ σοβοῦσαν. 27 cod. ἐριννὺς.

ἐπιστάντα βλέπει τὸν πατριάρχην, τῷ τοῦ σταυροῦ τύπῳ τὸ κάταγμα τῇ χειρὶ διαχαράξαντα, καὶ "Ἔχεις" εἰπόντα "τὴν θεραπείαν καὶ τὸ βαδίζειν ἀκώλυτον" παρευθὺ μεταστῆναι τῶν ὄψεων. καὶ τὸ ὄναρ ὕπαρ ἦν καὶ ἡ ἐν ὕπνοις ὄψις ἀλήθεια· ἀνενεγκοῦσα γὰρ τοῦ ὕπνου, καίτοι τῶν ὀδυνῶν ἐνοχλουσῶν οὐδαμῶς, τῷ παραδόξῳ τέως οὐκ εἶχεν πιστεύειν ἡ γυνή, ἀλλ' ἔτι τοῖς ὀνείροις ἐδόκει τρέφεσθαι. τελειοτέρᾳ δὲ νήψει διαλυσαμένη τὸ ἀμφίβολον ἀνήλατό τε περιχαρῶς, φωναῖς εὐχαριστηρίοις τὸ θαῦμα διηγουμένη καὶ τὴν σωτηρίαν πανηγυρίζουσα.

13. Καὶ γυνή τις ἄλλη χρονίᾳ μάστιγι πάθους ἀλγυνομένη κρυπτοῦ, κατὰ τὴν αἱμόρρουν ἐκείνην ἁφῇ τῆς σοροῦ κλέπτει τὴν σωτηρίαν καὶ τῆς μακρᾶς βασάνου τὴν ἀπαλλαγὴν εὑρίσκει βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ. ποῖος Ἀσκληπιός, τίς δὲ Χείρων, τοιοῦτον ἐκέρασεν φάρμακον; ποίαις ἰατρικαῖς μεθόδοις τοιαύτης εἶδος ἔστι θεραπείας εὑρεῖν; ἀλλὰ τὸ μὲν τίμιον καὶ ἱερὸν σῶμα τὰς τῶν πολλῶν μόλις διαδρᾶσαν χεῖρας, ἄλλας ἀλλαχόθεν μέρος τι λαβεῖν ἐπειγομένας (συνέρρει γὰρ πανταχόθεν πλήθη, πᾶν γένος, ἡλικία πᾶσα), ὡς ἐγγὺς τῆς κηδείας ἠκούσης τοῦ ἀδυνάτου, τῶν πλείστων καὶ βιαίᾳ ὁρμῇ ἀφαρπάσαι τινὰ μερίδα σπευδόντων καὶ σφίσιν αὐτοῖς ψυχικῆς σωτηρίας ἐφόδιον ἀπενέγκασθαι, ὅμως ῥώμῃ καὶ σπουδῇ τῶν σοφῇ προνοίᾳ ἀναστέλλειν ταῦτα τεταγμένων, ἐπείπερ ἀπεδόθη τῷ τάφῳ καὶ τὸ χρέος ἡ φύσις τῇ γῇ διελύσατο καὶ ὁ πηλὸς ἐδόθη τῷ χοΐ, ὁ κεραμεὺς τὸν πηλὸν οὐδ' οὕτως ἀφῆκεν ἀγέραστον, ἀλλὰ θαύμασι δοξάζει καὶ τάφῳ κρυπτόμενον.

14. Τῶν τις γὰρ τῆς βασιλείου τῶν σηρῶν ἱστουργίας ἐπιστατούντων πλευρίτιδι νόσῳ συσχεθείς, ἐπεὶ πᾶσαν σωτηρίας ἀφορμὴν ἑαυτῷ περικοπεῖσαν εἶδεν καὶ ἰατρὸν ἡμέρας ἀριθμοῦντα καὶ ὥρας ἐπιτηροῦντα καὶ καιρὸν πολυπραγμονοῦντα καὶ τούτοις τρίβοντα τὸν χρόνον, γυναῖκα δὲ καὶ παῖδας ἐπ' αὐτῷ τελευταῖα ῥαίνοντας δάκρυα καὶ δριμυτέραν τὴν ὀδύνην ἐργαζομένους ταῖς

---

4 cod. ἐνύπνοις. 6 cod. εἶχεν. 10 in marg. θαῦμα γ'. κάθισμα. 11 αἱμόρρουν] Matth. ix, 20-26 || cod. ἀφῇ. 13 cod. βραχεῖα κ. ῥοπή. 14 cod. ἔστι. 16 cod. ἄλλος || cod. τὶ. 18 cod. ἠκούσης. 19 cod. ὁρμῇ. 21 cod. προνοῖα. 25 in marg. θαῦμα δ' || cod.τὶς || cod. ἱστουργίας. 27 cod. ἴδεν.

οἰμωγαῖς, ὡς οὖν εἶδεν ταῦτα καὶ πάσης ἐπικουρίας ἀνθρωπίνης τὸ πάθος ἐπικρατέστερον, ἐπὶ θεὸν καὶ τὸν αὐτοῦ καταφεύγει θεῖον θεράποντα Ἀντώνιον, καὶ τοῦ τὸ φῶς κατὰ τὴν σορὸν ὑποτρέφοντος ἐλαίου ἀλειψάμενος—πιστὸς γὰρ ὢν εἶχε βραχύ τι λαβὼν παρ' ἑαυτῷ—παρευθὺ φυγαδεύει τὸ πάθος καὶ καρποῦται τὴν ἴασιν, καὶ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα παρίσταται τῇ σορῷ ἀνθομολογούμενος καὶ τὴν εὐεργεσίαν κηρύττων λαμπρᾷ τῇ φωνῇ.

15. Τῆς δὲ θήκης τοῦ ἀρχιερέως τῇ μετὰ τὴν ὁσίαν ὀγδόῃ, ἐπείπερ μὴ καλῶς ἔχειν ἐδόκει, μετασκευαζομένης ἐπὶ τὸ σεμνότερον, μύρου τις εὐωδία τοῦ πανιέρου σκήνους, ξένη καὶ διαλλάττουσα, τῶν παρόντων ἐπλήρου τὴν αἴσθησιν, ἀφθέγκτως τιμῶσα τὸν κείμενον καὶ τὴν πρὸς θεὸν οἰκείωσιν ἀναγράφουσα. Χριστὸν γὰρ τῷ φθαρτῷ τούτῳ μεγαλύνας σαρκίῳ καὶ μυστική τις αὐτῷ εὐωδία δειχθείς, ὡς τοῖς ἀποστολικοῖς λογίοις προδιαγράφεται, εἰκότως μυριπνόου κατηξίωται καὶ χάριτος, τὴν ἀθάνατον τῆς ἀρετῆς ἀνακηρυττούσης ἐνέργειαν.

16. Ἡ δ' ἐνάτη καὶ φιλοτιμότερον εἰς εὐεργεσίαν τῶν ἐξ ἔθους αὐτῷ τρεφομένων πενήτων θαῦμα παρείχετο, μᾶλλον δὲ θεὸς δι' αὐτοῦ, ὁ καὶ διὰ Μωσέως ὀμβρίσας ἐν ἐρήμῳ τροφὴν παράδοξον καὶ τὰ τῆς Σαραφθίας χήρας ἐπιστασίᾳ προφήτου μικρὰ τῆς ζωῆς πλειστηριάσας ἐφόδια, ἄρτοις δὲ πέντε πεντακισχιλίους καὶ ἑπτὰ πάλιν τετρακισχιλίους θρέψας καὶ μάρτυρας ἀψευδεῖς τὰ τοῦ κόρου τοῦ περισσεύματος ἀρθέντα φορτία παρασχόμενος· τὸ δὲ θαῦμα προσθήκη κἀνταῦθα τῶν τοῖς πένησι διανεμομένων σιτίων ἐστίν. τὰ δὲ ἦν ἄρα ἄρτοι καὶ σῖτος ἐφθός, οὐκ ἀόριστόν τι χρῆμα, ἀλλ' ὅσον συνήθως ὡρισμένῳ μέτρῳ χιλίαις ψυχαῖς διανεμόμενον ἐπαρκεῖν. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐξ ἔθους μέτρα τὰ αὐτά, οἱ δεξάμενοι κόφινοι, αἱ αὐταὶ τῶν διακονουμένων χεῖρες. καὶ ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ χεῖρας φερόντων τὰς σφραγῖδας (ταύταις γὰρ προδιανεμομέναις τὸ τῶν χιλίων ἠριθμεῖτο πλῆθος) δε-

---

1 cod. εἴδεν. 6 cod. παραπᾶσαν. 8 in marg. θαῦμα ε'. 10 cod. τίς. 14 Cor. 2, II, 15. 17 in marg. θαῦμα ς'. 18 cod. ἐξέθους hic et infra. 19 cod. διαμωσέως || Exod. XVI, 10-18. 20 cod. ἀραφθίας || Reg. 3, XVII, 9-16. Luc. IV, 25, 26. 21/23 Matth. XIV, 19-21. XV, 36-38. 24 cod. κἄνταῦθα. 25 cod. ἆρα. 29 cod. ἐπιχεῖρας.

*

δαπάνηται, σιτίων δὲ πλήρεις τρεῖς ὑπολείπονται κόφινοι, τοῖς ἐκτὸς παραβαλοῦσιν σφραγίδων πένησιν ἐπαρκέσαντες.

17. Οἷον δὲ θαῦμα, ὅπερ καὶ εἰς Λέοντα τετέλεσται τὸν πατρίκιον, τὸν τῶν στρατιωτικῶν καταλόγων τὴν ἐφορείαν διέποντα, λελέχθω παρ' ἡμῶν. ἔπασχεν ὁ ἀνὴρ δυσπνοῶν, τῶν ὀργάνων τοῖς ἐπιρρεύσασιν ἀποφραγέντων χυμοῖς καὶ τοῦ ἄσθματος τὴν πάροδον μὴ ἔχοντος ἐλευθέριον. οἷς οὕτω δεινῶς πολιορκουμένῳ, ἀμυδρόν τε φωνοῦντι καὶ ἀσθενές, παρῆσαν μὲν οἱ προσήκοντες τὰ μάλιστα ὀλολύζοντες (πλέον γὰρ στροβεῖ τοὺς ἐνδόξους ἡ τελευτή), οὐκ ἦν δ' αὐτῷ λύσις τῆς ἀρρωστίας ποθέν, ὅτι μὴ πρὸς μόνου τοῦ θείου ποιμένος· ἐφίσταται γὰρ ὑπνουμένῳ καὶ διεγείρας τοῦ σκίμποδος, ὅπως ἔχοι τὸ πάθος ἐπύθετο. ὃς κεφαλήν τε καὶ τὸ νοσοῦν ἐπαφώμενος μέλος, οὐ παιανικὸν ἄκος, οὐδὲ τὰ Χείρωνος φάρμακα χεροῖν ἐπιπάσσει (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ἐκ τῶν τοιῶνδε ἡ θεραπεία), ἀλλ' εὐχὴν παραθεὶς τῷ πάθει τὴν πρόσφορον καὶ τὸν ἀνυπέρβλητον τῶν παθῶν ἡμῶν ἰατῆρα Χριστὸν ἐπικαλεσάμενος, ὁ μὲν ἀπαλλάττεται τῆς δριμείας καὶ χαλεπῆς νόσου, ὁ δὲ τὸ τῆς εὐχῆς πέρας εἶχεν ἐπαληθεῦον· ῥάων γὰρ αὐτίκα γέγονεν, ἀνεμποδίστως τὸ θαῦμα διατρανῶν καὶ πανοικὶ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν πανηγυρίζων.

18. Ταῦτα τοῦ ἀρχιερέως τὰ μετὰ κοίμησιν ἔργα. ἃ δέ μοι παρέδραμεν ὑπὸ τοῦ λόγου ἐν τῇ νεαζούσῃ αὐτοῦ ἡλικίᾳ γεγονότα θαυμαστὰ ἐπαναλαβὼν διηγήσομαι. πάλαι νεάζων τῷ χρόνῳ καὶ τὴν Δαυιτικὴν κινύραν ἀνακρουόμενος ἐν τῷ τεμένει Θεοδώρου τοῦ μάρτυρος, καθύπερθεν πολυανδρίου τινὸς ἱδρυμένῳ, ἐφ' ᾧ τῶν ὑποδίκων σώματα κατερριπτοῦντο νεκρά, δύο τινὰς κατεῖδεν δυσειδεῖς τὴν ὄψιν (φιλοῦσι γὰρ τοῦθ', ὅπερ εἰσίν, ὡς τὰ πολλά, φαίνεσθαι), καθ' αὐτοὺς πρὸς ὀργὴν φάσκοντας· "Ἀπίωμεν τῶν ἐντεῦθεν· τοῦ γὰρ νέου παρόντος οὐχ ὑποίσομεν ἐνταυθοῖ καρτερεῖν". οἵ γε παραχρῆμα δραπετεύοντες ἠφαντοῦντο τῷ ῥήματι. τοῦτο τὴν κατ' αὐτῶν τῷ

1 cod. πλήρης. 3 in margine θαῦμα ζ'. 6 cod. χῦμοῖς. 8 cod. προσῆκοντες. 11 cod. ὑπνουμένω. 13 cod. ἐπαφώμελος. 21 cod. μετακοίμησιν. 23 in marg. θαῦμα η'. 25 cod. ἱδρυμένω. 27 cod. ὅπέρ εἴσιν. 29 cod. παρὰ χρῆμα.

ἁγίῳ προδεδωρημένην παρίστησιν ἐξουσίαν. δεύτερον δὲ τοῦτο καὶ τῷ προτέρῳ ὁμόχρονον συγγεγράφθω.

19. Γύναιον τῶν ἐπιφανῶν ἐφ' ἵππου μετὰ τῶν τῆς γυναικωνίτιδος καλλωπισμῶν διὰ τῆς μονῆς παριὸν εἰς γῆν μικροῦ δεῖν ἠνέχθη κατεαγός. τοῦ γὰρ θεσπεσίου τότε Ἀντωνίου ἐν νεανίαις τελοῦντος καὶ τῆς πύλης ἀπροόπτως ἐξωρμηκότος, σεσοβῆσθαι συμβέβηκεν ἐξαπιναίως τὸ ὄχημα καὶ κάτω ταύτην ἄνωθεν ἂν ἀπεώσατο, εἰ μὴ οἱ συμπορευόμενοι διεσώσαντο. ἡ δὲ τῷ συνενεχθέντι τεθροημένη τὸ τοῦ σχήματος διεκωμῴδει σεμνόν, οἷα πολλάκις τὸ μικρόψυχον ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ· πρὸς ἣν ὁ καὶ ἐν τῇ νεότητι τέλειος "Γύναι, μὴ δυσφήμει", φησί· "ταῖς ἐμαῖς γὰρ χερσὶν εἰς τοῦτό γε ἥξεις τὸ σχῆμα". ἔφη ταῦτα ὁ ὅσιος καὶ χρόνων διῳχηκότων συχνῶν ἧκεν εἰς ἔργον ἡ πρόρρησις, εἰς λήθην μὲν τούτων τοῦ πανολβίου ἐληλακότος, ~~ὑπὸ~~ τοῦ γυναίου δὲ προσειληφότος τὴν μνήμην καὶ τὸν εἶναι τὸν αὐτῇ ταῦτα τότε παρηγγελκότα, διασαφήσαντος.

20. Τοιαῦτα ὁ τῶν ἁγίων θεός, ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων, ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί, ὁ ἀνοίγων τὴν χεῖρα καὶ ἐμπιμπλῶν πᾶν ζῷον εὐδοκίας, ὁ δοξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν καὶ θαυμαστὸς ὑπάρχων ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. ἀλλ' ἐπεὶ τῇ βραχείᾳ τοῦ λόγου κύλικι καθάπερ ἐκ πελάγους μεγάλου τοῦ θαυμαστοῦ Ἀντωνίου καὶ μεγάλου ἐν πατριάρχαις βίου μικρὸν ἀπηντλήσαμεν, φέρε τῇ πρὸς τοὺς διδασκάλους παραθέσει τὸν μαθητὴν καταμάθωμεν. Ἀδὰμ ὡς τοῦ γένους ἀρχὴ καὶ ῥίζα θαυμάζεται· ἀλλὰ καὶ οὗτος πολλῶν ἀρχηγός, οὐ σωματικῇ συναφείᾳ τεχθέντων, πνευματικῇ δὲ πολυπλασιασθέντων· οὐ καταδίκης πατρῴας κληρωσαμένων ἐπιτίμιον, κλῆρον δὲ μᾶλλον χαρισμάτων, ζωὴν ἀίδιον προξενούντων, οὐ θάνατον, δι' ἧς τῆς πατρικῆς τὸ γνήσιον συγγενείας χαρακτηρίζεται. καὶ ὑπέκυπτε μὲν τῶν θηρίων ἡ φύσις ἐκείνῳ, πλὴν οὐ τῶν ἐντὸς καὶ συνοίκων,

3 in marg. θαῦμα θ'. 6 cod. σεσοβεῖσθαι. 9 cod. τῶ || cod. οἷα. 11 cod. γῦναι. 13 cod. ἧκεν. 15 cod. πρὸσείληφότος. 18/19 διδοὺς - εὐδοκίας] Psalm. CXLIV, 15, 16. 19 δοξάζων τοὺς δοξάζοντας] Reg. 1, II, 30. 20 θαυμαστὸς - αὐτοῦ] Psalm. LXVII, 35. 21 cod. κύλκι. 23 cod. φέρει. 24 cod. κατὰ μάθωμεν. 26 cod. κατὰ δίκης.

ἔνθεν ὄφις καὶ φθόνος καὶ δόλος τὸν θάνατον ἐτεκτήνατο· ὁ δὲ τῇ αὐτοκρατορίᾳ τοῦ λόγου πᾶν τὸ ἀγριαῖνον ἐπιπειθὲς ἐργασάμενος οὐδὲν πρὸς ἀπάτην τῶν ἐχθρῶν καταλέλοιπεν ἐπιτήδειον ὄργανον. Ἄβελ, πρῶτος θυσιῶν εὐπροσδέκτων ἐργάτης, πλὴν ἐναίμων καὶ τῆς ἀλόγου μοίρας· ὁ δὲ τῆς ἀναιμάκτου θύτης θυσίας, ἧς ἐκεῖναι τύπος καὶ σκιά, λόγῳ καλλιερουμένης καὶ πνεύματι, καὶ θύων ἑαυτὸν καθ' ἑκάστην τῇ τῶν ἀλόγων παθῶν νεκρώσει ἀνώτερος καὶ τοῦ φθόνου καὶ τῶν ἐκγόνων τούτου, δόλου καὶ φόνου, κατέστη καὶ πάσης τῆς παρομοίας σειρᾶς. μέγας ὁ Σήθ, ἀλλὰ τοὺς ἀπογόνους ἔσχεν τῇ τῆς ἀδελφοκτόνου συγγενείας ἐπιμιξίᾳ, ὄγκῳ σωμάτων τὸν ὄγκον τοῦ παραπτώματος ὑπογράφοντας· ὁ δὲ τὴν μὲν ἀρετὴν ἐκείνου παρήλασεν, τῆς δὲ κακίας χρησταῖς εἰσηγήσεσι τοὺς ἐξ αὐτοῦ πνευματικῶς ὠδινηθέντας μετασχεῖν σχεδὸν οὐ δέδωκε πάροδον. Ἐνὼχ καὶ Νῶε, ὁ μὲν τῇ μεταθέσει μακαρίζεται, ὁ δὲ τῇ παντὸς γένους ζῴων ἐν τῷ κατακλυσμῷ σωτηρίᾳ· τὸ δὲ ἡμέτερον κἀνταῦθα τῶν παραδειγμάτων οὐκ ἐλαττούμενον τῷ τρόπῳ τὸ ὑπερκείμενον ἀποφέρεται· ἥ τε μετάθεσις οὐκ ἐλπίδι θανάτου περικοπτόμενον ἔχει τὸ εὐφρόσυνον, ἀλλὰ ζωῆς ἀιδίου διαδοχῇ δρέπεται τὴν ἡδονὴν καθαρὰν καὶ σῴζει οὐ λάρνακα ξυλίνην, ζῴων ἀλόγων πλήρη, ἀλλ' ἐκκλησίαν, ἧς εἰκόνες ἐκεῖνα, παντὸς γένους λογικῶν καὶ πάσης ἡλικίας εὐθηνουμένην καὶ πλήθουσαν. μετὰ Ἀβραὰμ τῇ κλήσει τοῦ καλοῦντος τῆς πατρικῆς ἑστίας μετανάστης γενόμενος μέχρι θανάτου ἐφάνη ὑπήκοος· πλὴν ὁ μέν, πλάνην φυγὼν δεισιδαίμονα, ἣν φυγεῖν καὶ φύσις αὐτὴ διδάσκαλος καὶ γνώμη μὴ παντελῶς τῇ τοῦ χείρονος ἐπικρατείᾳ τὸ κριτικὸν παραφθείρασα, σκότους φῶς καὶ θανάτου ἠλλάξατο καὶ ἀσεβείας εὐσέβειαν, αἱρετὰ πάσῃ λογικῇ φύσει πράγματα καθ' αὑτά· ὁ δὲ τῷ τῆς εὐσεβείας ἐξ ἔτι παιδὸς γάλακτι τραφεὶς καὶ τοῖς αἱρετοῖς ζῶν, οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὅλως τινὸς οὔμενουν οὐδ' ἴχνος παραδεξάμενος τῶν φευκτῶν, τελειοτέρᾳ κρίσει

1 cod. ἐτεκτείνατο. 4/5 Gen. IV, 4. 6 cod. ἐκεῖνα || cod. σκιᾶ || τύπος καὶ σκιὰ] Hebr. VIII, 5. Col. II, 17 || cod. καλλιερουμένων. 7 cod. καθεκάστην. 10 Σὴθ] Gen. IV, 25, 26. 11 cod. ὑπὸγράφοντας. 15 μεταθέσει] Gen. V, 24. 17 cod. ἥτε. 19 cod. διαδοχή. 20 λάρνακα ξυλίνην=κιβωτὸν] Gen. VIII, 1-19. 25 cod αὐτῇ. 26 cod. παρὰ φθείρασα. 28 cod. καθαυτά || cod. ἐξέτι.

τὴν εὐσεβεστέραν ἐζήτει καὶ αἱρετωτέραν κατάστασιν, ζωῆς ζωὴν καὶ φωτὸς φῶς καὶ αἱρετῶν ἁπλῶς ἀλλασσόμενος αἱρετώτερα. ὅσῳ δὲ τῶν αἱρετωτέρων πρὸς τὰ αἱρετὰ τὸ διάφορον, τοσοῦτον ἄρα καὶ τῶν αἱρουμένων πάντως τὸ μέσον συναποδείκνυται. ἀλλ' ὁ μὲν Ἀβραὰμ τοὺς τῇ Μαμβρῇ ξενοδοχῶν παροδεύοντας ἅπαξ ἔλαθεν ξενίσας ἀγγέλους, ὁ δὲ τοὺς τῆς οἰκουμένης διὰ παντὸς δεξιούμενος πένητας ἐξενάγει Χριστὸν διὰ βίου, ἀφάτῳ φιλανθρωπίᾳ τὰ ἐκείνων οἰκειούμενον· δι' ὧν οὐκ ἀγγέλων προσχήματι, ἀλλ' ἀληθείᾳ πραγμάτων τὴν παντουργὸν τῇ ψυχῇ τριάδα εἰσοικισάμενος, οὐχ ἑνὸς ἔσχεν ἐπαγγελίαν υἱοῦ, σαρκικῇ παρ' ἐλπίδας τεχθησομένου συναφείᾳ, πολλῶν δὲ μᾶλλον τῇ τῆς πρακτικῆς συζυγίᾳ φιλοσοφίας υἱῶν ἐν πνεύματι κληθῆναι πατὴρ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἔσχε καὶ ὑπὲρ ἐλπίδας εἶδεν τὸν πληθυσμὸν τῆς ἐπαγγελίας ἐπάξιον, οὐ τριακοσίων οἰκογενῶν ἐπιδρομῇ πολλῶν βασιλέων συγκόψας ἔφοδον, ἀλλὰ τῇ ἀρρενωπῷ τοῦ τῆς ψυχῆς τριμεροῦς ὁρμῇ πᾶσαν καταστρεψάμενος παράταξιν ἐπιτιθεμένων καὶ τὸ συγγενὲς αἰχμαλωτιζόντων τυραννικῶς διὰ τῆς ἡδυπαθείας, ὡς ἐν ἐπιπλάστῳ βασιλείας προσχήματι. τῷ Ἰσαὰκ συνανῆλθε, τῷ οὐρανίῳ κελεύοντι πατρὶ κατακολουθῶν, οὐκ ἐπὶ γεωλόφου τινός, ἀλλ' ἐπ' ὄρους τῶν ἀρετῶν, τοῖς τῆς ἐγκρατείας πεφορτισμένος ξύλοις, δι' ὧν ἐπὶ τοῦ τῆς καρδίας βωμοῦ τὸ τῆς πρὸς θεὸν ἐφέσεως ἀνάπτων πῦρ θῦμα παρέσχεν δεκτὸν ἑαυτόν.

21. Πρὸς δὲ τὸν Ἰακὼβ πολλὴν εὑρίσκω τὴν μίμησιν, οὐκ ἐν τῷ ἀπλάστῳ μόνον τῶν τρόπων τῷ ποικίλως ἐμπολιτεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς πατρικῆς ἑστίας ἀποστῆναι καὶ τὴν ἐπὶ ξένης ἑλέσθαι διατριβήν, πλὴν οὐκ ἐπὶ συνοικήσει γυναικῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' αἱρετῶν ἀδελφῶν ἐφέσει, θεωρίας καὶ πράξεως, ὡς ἂν τῇ πράξει μετάσχοι τῆς θεωρίας, πρὸς μίαν πηγήν, τὸ πρῶτον ἀγαθόν, ἀναφερομένας ἢ ἀναγούσας· δι' ὧν τῷ πληθυσμῷ τῶν ἐπισήμων, οὐ θρεμμάτων ἀλόγων, μᾶλλον δὲ λογικῶν, τὸ ἐν πατριάρχαις ἐπίσημον ἀπηνέγ-

---

1 cod. αἱρετοτέραν. 2 cod. αἱρετότερα. 3 cod. αἱρετοτέρων || cod τὸσοῦτον ἆρα. 5/6 Gen. xviii, 1-8. 7 cod. διαβίου. 9 cod. εἰσοἰκησάμενος. 10 cod. παρελπίδας. 13 cod. ἴδεν. 14 τριακ. οἰκογενῶν] Gen. xiv, 14, 15. 18/22 cfr. Gen. xxii, 1-14. 19 cod. γεὼ λόφου. 23/26 Gen. xxv, 27. xxviii, 1-7. 25 cod. ἐπιξένης ἑλέσθαι. 27 cod. ἀφέσει.

κατο. Ἀαρὼν πρῶτος ἀρχιερεύς, ἀλλὰ τῆς τυπικῆς σκηνῆς καὶ σκιώδους· ὁ δὲ τῆς ἀληθινῆς καὶ ἧς ἐκείνη τύπος. μετὰ Μωσέως τὸν νέον ἐδημαγώγησεν Ἰσραήλ, μετὰ Σαμουὴλ ἐκ βρέφους ἱερὸς καὶ μέχρι γήρως θεῷ λειτουργῶν τὸ τοῦ Δαυὶδ ἐμιμήσατο πρᾶον, εἰ βούλει, καὶ τὸ ἀνδρεῖον, οὐ κατὰ Γολιὰθ ἀνθρώπου τινὸς μεγέθει σώματος μέγα φρονοῦντος ἀριστεύσας καλῶς, ἀλλὰ κατὰ τοῦ νοητοῦ Γολιάθ, τοῦ πονηροῦ καὶ ἀσάρκου δαίμονος, ἐγκρατείας ῥάβδῳ καὶ πίστεως σφενδόνῃ ἐξελθὼν καὶ λαμπρὸν στησάμενος τρόπαιον. Ἠλίας τὰς τῆς Ἰεζάβελ διέφυγεν ἐπιβουλάς, ὁ δὲ τὰς τῆς ἀναιδοῦς ἁμαρτίας. σὺν τῷ Ἐλισσαίῳ διπλῆν εἶχε τὴν τοῦ πνεύματος χάριν, ἀσκητικοῖς καὶ ἱερατικοῖς κεκοσμημένος χαρίσμασιν. καὶ ἵνα τοὺς ἐν μέσῳ διὰ τὸ πλῆθος παρήσωμεν, τὸν ἐρημικὸν οὐκ ἔχων Ἰωάννου βίον, ἐν μέσῃ πόλει τὸ φιλόσοφον ἐμιμήσατο. καὶ οὗτος σχέδιον, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτόν, εἶχε τράπεζαν. καὶ οὗτος ἐσθῆτι τὸ σῶμα τριχίνῃ περιεκάλυπτεν καὶ καθάπερ τινὶ δερματίνῃ ζώνῃ τῇ τῶν παθῶν νεκρώσει συνέσφιγγε τὴν ὀσφύν, καὶ συνέρρει πρὸς αὐτὸν οὐ μία πόλις, οὐδὲ ἓν ἔθνος, ἀλλ' ὄχλοι παμπληθεῖς τῆς πολυανθρώπου πόλεως, ἐθνῶν καὶ πόλεων συνειλεγμένοι παντοδαπῶν, Ἑῷοί τε καὶ Ἑσπέριοι, οὐχ ὕδατι βαπτισθησόμενοι, ἀλλὰ πνευματικῇ καθαρθησόμενοι τελετῇ, θείοις ὀργίοις τοῖς ἐκείνου τελουμένῃ καὶ χειρὸς καὶ γλώσσης, καὶ τελούσῃ τοὺς ἀξιουμένους τῇ κοινωνίᾳ τῆς θεοποιοῦ μετοχῆς. ταῖς δὲ τῶν ἀποστόλων ἑπόμενος διδασκαλίαις καὶ παραδόσεσι, καὶ τούτοις τὸν ἑαυτοῦ βίον ῥυθμίζων ἀεί, τὸ τῆς μαρτυρίας ἔργοις ἐβεβαίωσε γνήσιον ἐν τῷ τῶν μαρτύρων ὑπὲρ εὐσεβείας ἔχειν ζῆλον καὶ θνήσκειν καθ' ἑκάστην τῇ συνειδήσει τῇ τῶν ἀσκητικῶν πόνων χρονίᾳ βασάνῳ τε καὶ δριμύτητι· ὃ τῆς μαρτυρικῆς ἀνδραγαθίας οὐδὲν ἀτιμότερον.

22. Πάντων τοίνυν ὁσίων τε καὶ δικαίων, τῶν μὲν τὸν τρόπον, τῶν δὲ τὸν δρόμον, τῶν δὲ τὴν πρᾶξιν, ὁμοῦ δὲ πάντων

---

5 cod. καταγολιάθ. 9 Reg. 3, XIX, 2, 3 || cod. ἡλίας || cod. ἰεζάβελ. 10/11 Reg. 4, II, 9. 11 cod. ἱερατικοὶς. 13 Ἰωάννου] Matth. III, 1-4. 15 cod. τρυχίνω. 16 cod. ὀσφῦν. 21 τελούσης cod. 26 cod. καθεκάστην τῆ συνηδείσει.

τὴν πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἀνένδοτον μιμησάμενος ἔφεσιν, οὗ νῦν τρανότερον ἀπολαύων ἐποπτεύοις καὶ περιέποις, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, τὴν ἱερὰν ποίμνην καὶ τὰ εὐσεβείας σαῖς λιταῖς κρατύνοις σκῆπτρα, καὶ χεῖρα παρέχοις τῷ εὐσεβεῖ κράτει, τῶν κοσμικῶν αὐτῷ κοινωνῶν φροντίδων, καὶ πρεσβεύοις θεῷ παριστάμενος ἀδιαλείπτως, ὑπὲρ οὗ προσηύχου συνὼν αὐτῷ καὶ τῷ βίῳ τούτῳ παρών, καὶ συνδιασῴζοις αὐτῷ τὴν κοσμικὴν ὁλκάδα ἐπ' ἀκλύστῳ τῆς θείας γαλήνης λιμένι, πᾶσαν κατευνάζων σπιλάδα καταιγίδος πονηρευομένων καὶ βυθίζων ὁρατῶν ἐχθρῶν καὶ ἀοράτων ἐφόδους ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

---

1 cod. τρανώτερον. 3 cod. θεῖα καὶ ἱερᾶ. 7 cod. συνδιασώζοις - - ὀλκάδα.

II.

ΑΡΕΘΑ

ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΕΙΣ ΕΥΘΥΜΙΟΝ

τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

---

1. Τί τοῦτο, σύνταγμα ἱερόν, κλῆρος ἡγιασμένος, δῆμος ἔνθεος; τίς ἡ κοινὴ ὑμῶν συνδρομὴ καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς αὕτη πανήγυρις, οὐδὲν μὲν χαρμόσυνον ἐπιφαίνουσα, οὐδ' ὅσα τῶν εἰωθότων σεμνύνειν πανήγυριν, ἀλλ' εἴ τι στυγνόν τε καὶ κατηφές, εἴ τι θρηνῶδες καὶ γοερόν, εἴ τι τῶν ἐν μεγίσταις συμφοραῖς ἐπιφυομένων ἀνθρώποις τὸ χαλεπόν τε καὶ σχέτλιον ἐπιδείκνυται, ταῦτα τῷ εὐαγεῖ τούτῳ ἀθροίσματι δαψιλῶς ἐξυφαίνουσα, ὡς μονῳδίαν ἐοικέναι ἀπολοφύρασθαι; τίς οὖν ἡ τοσαύτη πληγή; τί τὸ κατειληφὸς οὕτως ἐξαίσιον ἄλγος ὑμᾶς, ὡς μηδ' ἂν ἀνανεῦσαι ὅλως ἐᾶν, μηδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς φέρειν ἁπλοῦς, τῆς ἀπὸ τῶν δακρύων ἀπηλλαγμένους στυγνότητος; Εὐθύμιος ὁ τοῦ θεοῦ μέγας ἀρχιερεὺς τὸν θρῆνον ὑμῖν ἐνεστήσατο τοῦτον, οὐ προσηκόντως καθυβρισμένος, τοῦ θρόνου ἀπελαθείς, ὑπερορίᾳ χειρὶ παλαμναίᾳ κατακριθείς, θανάτῳ τανῦν ὑπαχθείς, τῷ ὁρωμένῳ τάφῳ παραδοθείς. καὶ τί τούτων εἰς θρῆνον τοσοῦτον, μᾶλλον δὲ τί τούτων οὐ τῆς τελεωτάτης χαρᾶς τε καὶ θυμηδίας καὶ ὧν ὁ ἀπ' αἰῶνος ἅπας θεῷ ἀνακείμενος ἄνθρωπος καλλωπίζεται; "μνήμη δικαίου μετ

---

1 Codex Mosquensis 302, fol. 54-57. 21 Prov. x, 7.

ἐγκωμίων”· ἐγκώμιον δὲ ἐξομολογήσει καὶ αἴνῳ φαιδρύνεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ θρήνῳ καὶ κωκυτῷ, ὃ νῦν ὑμεῖς ποιεῖτε, συμφύρεσθαι πέφυκεν. οὐκ ἔστι ταῦτα τῶν σωφρονεῖν βουλομένων· ἀλλότρια τῆς ἡμετέρας ἀγέλης τὰ δρώμενα. ἀνέστη πρὸς τὸ ποθούμενον ὁ καλὸς ἐραστής, ἐξεδήμησε πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην ὁ σταδιεύς, ἀπῆλθε πρὸς τὸν βραβέα ὁ παγκρατιαστής, ἔτι ῥεόμενος τοῖς τῆς ἀγωνίας ἱδρῶσιν, ἔτι τῷ πόνῳ τοῦ σκάμματος πυκνῶς ἐνασθμαίνων καὶ συγκοπτόμενος. ἐδράξατο τῆς ἐκεῖθεν ἀνέσεως, μετέσχε τῆς ἀπραγματεύτου ζωῆς. τὰ κάλλη τῶν οἷς ἐνηγώνισται κατοπτεύει, λοιπὸν τὰ γέρα παντοκράτορι κομίζεται δεξιᾷ, ἐντρυφᾶν ἤδη τῆς ἐκεῖσε ἐνῆρκται μακαριότητος. ἀνθ' ὧν ἔδει σκιρτᾶν καὶ εὐφραίνεσθαι, ὅτι τῶν ἐν οὐρανοῖς ἐπαπολαύει μισθῶν, ὅτι τῷ τῶν δακρύων αὐτοῦ σπόρῳ, ὃν κλαίων ἐπὶ τῆς γῆς κατεβάλετο, νῦν ἐνηδόμενος τὰ δράγματα τούτου συγκομίζει καὶ ἐπαγάλλεται. σὺ δὲ θρήνων ποιῇ ἀφορμάς, ἃ τῆς παντελοῦς εὐφροσύνης παραίτια. οὐ τῷ θεῷ ταῦτα εὐάρεστα, οὐ τῷ κειμένῳ ἁρμόδια. εἰ γὰρ καὶ “ἔδοξεν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι”, ᾗ φησιν ὁ ἱεροφάντης, “καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἔξοδος αὐτοῦ καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα”, ἀλλ' οὖν ἐστι νῦν “ἐν εἰρήνῃ, ὅτι ὁ θεός”, τὰ ἐχόμενα τοῦ λόγου ἀναλαβεῖν, “ἐπείρασεν αὐτὸν καὶ εὗρεν αὐτὸν ἄξιον ἑαυτοῦ. ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτὸν καὶ ὡς ὁλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτόν”. ταύτῃ τοι “καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἀναλάμψει”, ἡνίκα πάντες οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, τῷ καθαρῷ καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ συναπτόμενος, σκότος δὲ καὶ ζόφος τοῖς τῆς ἀριστερᾶς περιχεθείη μερίδος καὶ “στήσεται δίκαιος κατέναντι τῶν θλιψάντων αὐτόν”, εἴ τι τῷ θεηγόρῳ πειστέον προφήτῃ, τὰ τῆς ἀποκειμένης ἐκδικήσεως ὑπογράφοντι.

2. Ἀλλὰ τί τούτων ἄξιον θρήνων; τί τῆς ἐπεχούσης κατηφείας παραίτιον; τί σκυθρωπότητος πρόξενον; τί δὲ τῶν οὐ προσηκόντων τῇ παναγίᾳ τοῦ κειμένου ψυχῇ καὶ ᾗ ὁ ἐπαινετὸς χαρακτὴρ τῷ ἀπὸ γενεᾶς αὐτοῦ βίῳ μετέπρεπε; Σελεύκεια μὲν

---

1 ἐξομολ. καὶ αἴνῳ] Sir. LI, 11, 12. 17 Sapient. III, 2,3. 19/23 Sap. III, 3-7. 23 Sir. L, 7 «ὡς ἥλιος ἐκλάμπων». Epist. Ierem. 66 «ὡς ὁ ἥλιος λάμψουσιν». 25/26 Sap. V, 1.

γὰρ αὐτὸν τιθηνεῖται, εἰς Γρηγορίου τοῦ θείου τὸ γένος ἀνάπτουσα, ὃν ἄλλον θαυματουργὸν ἡ μικρῷ πρὸ ἡμῶν ηὐμοίρησε γενεά, τῆς τῶν Ἰσαύρων καὶ τοῦτον ὁρμώμενον Δεκαπόλεως, καὶ τὸ "γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται" ἔργῳ κυροῦσά τε καὶ κρατύνουσα. ὑπέλαβε δὲ τὰ πρῶτα μὲν ὁ Βιθυνὸς Ὄλυμπος, τῆς κατὰ θεὸν φιλοσοφίας τὸ κάλλιστον ἐνδιαίτημα, μεθ' ὃν τὸ πρὸς τῷ Ἀστακηνῷ ἱερὸν φροντιστήριον κόλπῳ, ἀγῶσι κἀνταῦθα τοῖς ἐξ ἀρετῆς λαμπρυνόμενον. ἀλλ' ὅσα μὲν οὗτος κατὰ τοῦ ἀντιπάλου πάντων ἡμῶν ἵστησι τρόπαια καὶ ὅσοις νικητηρίοις ἀναδέδηται στεφάνοις, τοὺς κατὰ ψυχὴν ἄθλους ἐξανυόμενος, αὐτοῖς ἐκείνοις ἐκδιηγεῖσθαι παραχωρῶμεν, οἳ καὶ παρῆσαν τῷ ἡττήτῳ τούτῳ ἀνδρὶ καὶ τῇ αὐτοψίᾳ μάρτυρες ἀπαράγραπτοι, πείνης φημὶ καὶ δίψης τὴν καρτερίαν, γυμνότητος τὸ ὑπερβάλλον, ἐφ' ἱματίῳ ἑνὶ τὸν ἐνυπόστατον ἐκεῖνον κρυμὸν ὑφιστάμενος, ἀγητήρων τε καὶ μαυλιστήρων τὴν κατηναγκασμένην αἰώραν· οἷς τῶν ἑαυτοῦ βλεφάρων τὸν ὕπνον ἀπήλαυνε, μετὰ τοῦ θείου Δαυὶδ ἀνευρεῖν τὸ τοῦ θεοῦ ποθῶν σκήνωμα καὶ τόπον τοῦ καταπαῦσαι, οὗ μὴ σάλος βιωτικῶν περιστάσεων, μὴ κλύδων ψυχῶν τοῖς πονηροῖς πνεύμασι ταραττόμενος. ταῦτα μὲν οὖν ἐκείνοις παραχωροῦντες καὶ διηγεῖσθαι καὶ τῇ περὶ αὐτῶν μνήμῃ ἐναγλαΐζεσθαι, αὐτοὶ τὰ μετ' ἐκεῖνα προσθήσωμεν.

3. Εἶχεν ἐκ τούτων ἡ περιώνυμος αὕτη καὶ βασίλειος πόλις τὸν καλὸν τοῦτον καὶ περιβόητον ἀριστέα πιστῶν οἴκοις φιλοξενούμενον καὶ τούτοις ἀντιδιδόντα τῆς φιλοξενίας μισθόν, ὅνπερ λαμβάνειν εἰκὸς τοῖς ἄνδρα τοσοῦτον δεξιουμένοις καὶ θεραπεύουσιν, ἐπεὶ καὶ ἡ Σαραφθία γυνὴ οὐδὲν διημάρτανε τῆς τῷ Θεσβίτῃ χάριτος ὑπούσης, ἀλλ' ἀντελάμβανε διαρκεστέρας τοῦ βίου τὰς ἀφορμάς, τοῦτο τῆς τοῦ προφήτου ξενοδοχίας κερδαίνουσα. ἐφοίτα καὶ κατὰ πάντων ἡ ἀγαθὴ τούτου φήμη, ἐπεὶ μηδὲ οἷόν τε "πόλιν κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένην", κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνήν. τί τὸ ἐντεῦθεν; γνώριμος γίνεται βασιλεῖ, ἄγαται βασιλεὺς τὸ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ περιδέξιον, φίλον ποιεῖται αὐτοῦ καὶ σύσκηνον τῷ κατὰ καιρὸν πατριάρχῃ. μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ καὶ τάραχος καὶ

3/4 Psalm. cxi, 2. 15/17 Psalm. cxxxi, 4, 5. 25 Σαραφθία γυνή] Reg. 3, xvii, 9-16. Luc. iv, 25, 26. 29 Matth. v, 14.

κλύδων τὴν ἐκκλησίαν διαλαβών, ὃν ἀλαζονεία τοῦ τηνικαῦτα κατάρχοντος ἐξεφύσησεν· εἶτα πρὸς τὸν τοιοῦτον σάλον ὁ τούτου δημιουργὸς ἐκκακήσας, καὶ δὴ βιβλίον ἀποστασίου τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ τιμῆς τῇ τοῦ θεοῦ ἐπιδοὺς ἐκκλησίᾳ κακὸς κακῶς ᾤχετο, ἐρήμην ταύτην προστασίας καταλιπών. ἐζήτει τὸν προστησόμενον ὁ καιρός· εὑρίσκετο οὗτος λοιπόν. τί γὰρ ἂν τοῦ πᾶσι καταθυμίου αἱρετώτερον ἄλλο ἢ προτιμότερον; ἀφ' οὗ γε καὶ (ὃ μὴ πολλοῖς τῶν ἄλλων ἀπήντα) ψήφῳ τῆς κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐκκλησίας ἐπὶ τὸν ἱερὸν ταύτης τῆς Κωνσταντίνου θρόνον ἀνάγεται. ὁρᾷς, ὁποῖος οὗτος καὶ ὅσος καὶ οἵων τυγχάνει τέως τῶν ἀντιδόσεων δι' ἀρετῶν εὐδοκίμησιν;

4. Ἀλλ' ὢ πῶς τὰ ἐφεξῆς μετελεύσομαι, τὸν φθόνον τῶν ἀπαισίων, τὸν φόνον τῶν παλαμναίων, τὴν ἀπηνῆ καὶ ἄδικον κρίσιν ὑπὸ κριταῖς (ὢ δίκη θεοῦ καὶ δικαιωτήρια ἀρρεπῆ), οἷς ἐμέλησε μὲν τῶν ἱερῶν οὐδενός, χρηματισμοῦ δὲ μόνον τὸ πᾶν, δι' ὃν αὐτοί τε τοῦ ὁλοκλήρου καὶ ὑγιοῦς τῆς ἐκκλησίας ἀποσχισθέντες οὐ κατενύγησαν καὶ τοῦ δι' ἐπιθυμίας αὐτοῖς καιροῦ δεδραγμένοι, οὐδ' ἂν εἴ τι καὶ τοιχωρυχεῖν, εἴ τι καὶ βαλαντιοτομεῖν ἐφεῖτο, εἴ τι καὶ ἀπηνέστερον προὔκειτο, ἠφείδησαν ἂν τὸ παράπαν, εἰς πλήρωσιν οἴκων ἀνομιῶν οἱ ἐσκοτισμένοι τῆς γῆς ἐπειγόμενοι. ἐντεῦθεν ἡ ἀνυπέρβλητος αὐτῶν λύσσα κατὰ τῶν τοῦ θεοῦ ἀρχιερέων, ὅτι μηδ' ἄλλο τούτοις μηδὲν ὧν ἐθρασύνοντο πρὸς δικαίωμα, καὶ ἡ παντὸς ἱεροῦ τάγματος ἀπεμπόλησις ἀνέδην καὶ ἀπαρακαλύπτως συντελουμένη. ἐντεῦθεν καὶ τούτῳ τῷ μακαρίῳ πρὸς οἷς ἄλλοις αὐτῷ ἐμπαροινοῦντες ἠσέλγησαν· οὐ γὰρ κινεῖν εὐπρεπὲς αὖθις καὶ χραίνειν τῇ τούτων ἀκαθαρσίᾳ τὴν γλῶσσαν, ἃ καὶ βάρβαρος ὀφθαλμὸς εἰς δέον μωμησάμενος ἀπεστύγησεν, ἐπεὶ καὶ παρῆσαν κατὰ πρεσβείαν Σαρακηνοὶ καὶ μετεῖχον τῆς ἐπέκεινα πάσης σκηνῆς τραγικῆς ἀτοπίας ὁμοίοις προσκαθημένοις ὅμοιοι θεαταί, ὅτι μηδὲ ὅσιον ἄλλως πιστῶν ταῦτα θεάτρου, οὐδ' ἐναγέσιν ἐξάγιστα θεᾶσθαι δραματουργούμενα.

5. Ἐπὶ τοιούτοις τοιγαροῦν πρωτολείοις καὶ τὰ ἐχόμενα ἐπη-

---

20 Psalm. LXXIII, 20.

κολούθει, ἡ ὑπερόριος καταδίκη, ἡ παρὰ πάντων τῶν γνωστῶν τοῖς ἐπικρεμαμένοις ἐγκατάλειψις φόνοις, τῶν [μὲν] ἀπεναντίας τὸν ὠθούμενον βλέπειν ἠναγκασμένων, τῶν δὲ καὶ πόρρω κεχωρισμένων, ἤτοι τῇ παρακαθημένῃ στρατιωτικῇ ὠμότητι καὶ κουστωδίᾳ ἀπειργομένων, ἢ καὶ τῇ ἐμφύτῳ τῶν πολλῶν ὀλιγωρίᾳ τῷ παραλογισμῷ μετὰ τὴν χρείαν ἀχρειουμένων καὶ τοῖς ἐκ διαμέτρου δεξιουμένων τὸν προτοῦ περισπούδαστον· φιλεῖ γὰρ ἀεὶ ταῖς εὐτυχίαις τὸ ἀντίπαλον ἐφεδρεύειν, ὡς ἂν μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄκρατον διατηροῖτο τοῦ ἐναντίου, ῥυπαίνοιτο δὲ βασκανίᾳ φαυλότητος τὰ λαμπρότατα. πρὸς τούτοις καὶ ὁ βλεπόμενος τάφος τοῦτον ταμιευόμενος (φιλοχρίστων βασιλέων φιλανθρωπίᾳ τὸ ἀπηνὲς καὶ ἀμείλικτον τοῦ ἔτι περιόντος καὶ ταῦτα τῷ οἰχομένῳ συγκατεργασαμένου τυράννου ἐκνικησαντων), καὶ τοῖς οἰκείοις κἂν μετὰ θάνατον γοῦν ὁ ἀνοσίως κατάκριτος ἀποκαθιστάμενος, ἵν' ἔχοι καὶ πάλιν ἡ τῆς ἐπαγγελίας ἁγία γῆ τὰ τοῦ ἠγαπημένου ὀστᾶ Ἰωσὴφ διὰ τῶν ἱερῶν λογάδων ἀνασῳζόμενά τε καὶ κηδευόμενα· μόνον γὰρ ἐκέλευσαν βασιλεῖς καὶ πανταχόθεν ὥσπερ ἀπὸ συνθήματος— τί γὰρ οὐκ ἔμελλεν οὕτως ταῦτα ἐνεορτάζεσθαι; — τὰ πλήθη συρρεύσαντα πρῶτα μὲν διαποντίῳ πομπῇ τὸν ἀθλοφόρον ἐκ τῆς ὑπερορίας παρέπεμπε, λαμπάσι τὴν ὑγρὰν ἀμυθήτοις (ἔστιν ἃς καὶ βασιλέων ἐπεχορήγει φιλοθεΐα) καταφαιδρύνοντα, εὐώδεσι θυμιαμάτων ἀτμοῖς τὴν τῆς θαλάσσης ἀηδίαν διασκεδάζοντα καὶ ὕμνοις ἀνενδότοις τὸν ἱεράρχην ἀξιοχρέως γεραίροντα.

6. Ἐπεὶ δὲ τῇ Ῥάβδῳ οὕτω καλουμένῃ προσέσχον ἀκτῇ, ἤρετο μὲν τοῦ βασιλείου ἀκάτα τὸ ἱερώτατον σκῆνος, τῇ δὲ τοῦ μάρτυρος Αἰμυλιανοῦ θείᾳ σκηνῇ εἰσῳκίζετο, ἔνθα τοῖς καταλλήλοις ὕμνοις ὁ τοῦ θεοῦ θεράπων ὑποβληθεὶς καὶ λόγοις ἐπιταφίοις τετιμημένος, τῶν ἀρχιερέων τινὸς τῇ θεολήπτῳ γλώσσῃ τὴν τοιαύτην ὁσίαν τετελεκότος, ἀνήγετο πάλιν ὁ ἱερὸς σκίμπους ἐκεῖθεν αἰρόμενος, καὶ τῷ ἐνταῦθα σεμνείῳ προσκομιζόμενος, ἤρετο βοὴ παρὰ πάντων, ἀρχόντων, ἀρχομένων, πλουσίων, πενήτων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδίων, ἡβώντων, ἀνήβων, τῶν μὲν τὸν μετὰ

2 cod. φόρνοις || μὲν inserui. 3 ὠθούμενον in margine; ποθούμενον in textu. 15 Exod. XIII, 12.

θεὸν πατέρα ἀνακαλούντων, τῶν δὲ τὸν ποιμένα ἐπιζητούντων, τῶν δὲ τὸν προστάτην ἐπιποθούντων, πενήτων τὸν τροφέα, γυναίων τὸν μετὰ θεὸν ἀντιλήπτορα, τῶν παίδων τὸν σωφρονιστὴν ἐπιβοωμένων καὶ πάντων τὸν πᾶσι πρὸς τὴν κατεπείγουσαν χρείαν εἰς παραμυθίαν εὑρισκόμενον. οὕτω καὶ ταύτης τῆς ἐπικηδείου προόδου σὺν εὐφημίᾳ ἀνυομένης, τὸ ἱερὸν τοῦτο κατελαμβάνετο τέμενος, ὑφ' ᾧ τὰ λείποντα τῶν νενομισμένων συντελεσάμενοι καὶ τῷ περιλοίπῳ σκήνει τῇ πίστει τῶν συνδεδραμηκότων κινδυνεύοντι διασπασθῆναι βιαίως τοῦτο τῶν ἁρπαζόντων ἐκτιναξάμενοι, τῇδε τῇ ἱερᾷ κατατίθεμεν σορῷ τὸν ἱερὸν τῳόντι καὶ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον.

7. Ἆρά σοι μικρὰ ταῦτα χαρακτηρίσαι ἀνδρὸς ἀρετήν, θεοῦ πρόνοιαν, δεξιωτέροις τε καὶ τοῖς ἀπ' ἐναντίας τούτων εἰσέτι ζῶντας τοὺς ἑαυτοῦ θεράποντας ταλαντεύοντος; οὐκ ἂν οἶμαί τις ἀντείποι, ἐκεῖνος δὲ μόνος, ὃς καὶ τὴν τοὺς πολλοὺς ἀνεμποδίστως ἐνταῦθα παίζουσαν εὔροιαν ἆθλον ἐνόμισεν ἀρετῆς καὶ τὴν τοῦ βίου δυσκολωτέραν πορείαν ποινάς τινας ψήφῳ ἄνωθεν εἰσαεὶ ἐπιμετρουμένας ἀνθρώποις, κακῶς οὕτως εἰδὼς ἐπιζημίως τε ἑαυτῷ καὶ τῆς τοῦ ζυγοστατοῦντος σοφίας ἀλλοτριώτερον. ἀλλὰ γὰρ ὧδε τοῦ λόγου γενομένοις ἀντεξεταστέον τὰ νῦν ἐπὶ τῷ μακαρίῳ τούτῳ συντελεσθῆναι τοῖς ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ προβᾶσι, καὶ καταληπτέον θεοῦ δικαιοσύνην, τοῖς καταλλήλοις ἑκάστῳ τὸ δέον ἐπισταθμίζουσαν. ὁ μὲν γὰρ βασιλεύς τε καὶ βασιλείου γονῆς καὶ μετὰ τῆς ἐξουσίας τὸ ἄθλιον ψυχάριον ἀποπτύσας οἵων ἔτυχε τῶν ἐπικηδείων; μᾶλλον δὲ μικρὸν ἄνω τὸν λόγον ἀνηρτηκότες οὕτω τὰ ἑκατέρωθεν θεωρήσωμεν· ὁ μὲν γὰρ ἐνταῦθα θησαυριζόμενος οὕτω τραφείς τε καὶ ἀναχθείς, τοσούτοις δὲ καὶ τοιούτοις τὴν ἀρετὴν βεβασανισμένος καὶ λαμπρυνάμενος, τοιούτου τοῦ τέλους, τοιαύτης ἐκύρησε καὶ ταφῆς, ἐνδόξου καὶ μεγαλοπρεποῦς, ὡς ὁρᾶτε, καὶ οἵα τοῖς τῷ θεῷ ἀνακειμένοις ἀκόλουθος, καὶ ταῦτα τῆς τοῦτον τῷ ἀνηκέστῳ τύμματι δεδηγμένης δρακοντείου κεφαλῆς ἔτι τῷ λοιπῷ σπαιρούσης ὁλκῷ καὶ πολλῷ τῷ θράσει ῥεούσης, μὴ

---

5 cod. ἐπικηδίου. 8 cod. περιλοίπω. 25 cod. ἐπικηδίων.

ἄν τι τῶν χρηστοτέρων ἐπὶ τούτῳ προβῆναι, εἰ καὶ διακενῆς ἔμελλε θράττεσθαι, τοῦ ἐπιγείου κράτους εἰς ἀφρὸν αὐτῷ παρασκευακότος τὰ κύματα διαλύεσθαι.

8. Καὶ οὕτω μὲν οὗτος. Ἀλέξανδρος δέ, εἴ τι μὲν εἰς θρύψιν τῆς κατὰ γῆν εὐετηρίας ὁρᾷ, ἐξ ἔτι σπαργάνων λαχών, τραφείς τε ὑπ' ἀδελφῷ χρηστῷ τε καὶ εὐαγεῖ — καὶ τί γὰρ πλέον εἰπεῖν ἢ ἀδελφῷ;—· ὅς, καίτοι πολλὰ κατ' αὐτοῦ νεωτερίζειν ἐπικεχειρηκώς, ἡλίσκετο μέν, οὐ μέντοι καὶ τῆς εἰς αὐτὸν κακονοίας ἔτινε δίκας, οἷα τοιαῦτα πολλὰ τοῖς πρὶν ἐξεγένετο, ἀλλ' ἐπείχετο μόνον καὶ ἀπεπαύετο τῆς μισαδέλφου πρὸς τοῦ ἐπιβουλευομένου ὁρμῆς· συνετηρεῖτο δέ, ὡς μὴ ὤφελε, τῇ βασιλείᾳ, τοῦτο δοκοῦν δίκαιον τῷ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπηρεαζομένῳ, ἀστασίαστον τῷ τὴν ἀρχὴν συλλαχόντι καὶ ἀπαθῆ παραδοῦναι κακῶν. ἐπεὶ δὲ Λέων ὁ εὐμενέστατος καὶ γλυκὺς βασιλεὺς τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ὑπείκων μετ' εἰρήνης ἀπελύετο τῶν τῇδε, τὴν αὐτοκράτορα τύχην Ἀλεξάνδρῳ καταλιπών, ἔδειξεν οὗτος εὐθὺς ἐκ προοιμίων μηδὲν ἀπονάμενος τῆς ἐπιεικοῦς τοῦ ὁμαίμονος συναναστροφῆς, οἷος ἦν, καὶ τὴν παροιμίαν ἐπαληθεύουσαν, ἄνδρα γε τῷ κρατεῖν ἄφρονα ἐπὶ τὰ χείρω προκόπτοντα· ὃς γὰρ λοιμὸς καὶ ἀποφρὰς ἄνθρωπος, ὃς αἰσχροποιὸς ἀνήρ, ὃς ἁπάσης κακίας δημιουργός, ἐγγύθεν αὐτῷ παραθέων καὶ συμβούλοις ἐναριθμούμενος, οὗτος αὐτῷ ἐπῃνεῖτο καὶ συνδιαφέρειν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ἐπανείληπτο, ἀφ' οὗ γε, καὶ εἴ τι τοὺς πολλοὺς τέως ἐλάνθανε τῶν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ συσκευαζομένων, λαμπρῶς ἤδη ἀνεκαλύπτετο καὶ ἰταμῶς ἐπαρρησιάζετο· ἠκύρωντο μὲν γὰρ αἱ τοῦ ἀνεξικάκου καὶ σωτῆρος αὐτοῦ διαθῆκαι, ἐπαροινοῦντο καὶ ἀπεδοκιμάζοντο οἱ τἀδελφοῦ φίλοι, παρηνομεῖτο δὲ καὶ αὐτὸ τὸ βασίλειον λέχος, οὐδέν τι ἐξαμαρτὼν, καὶ τῆς βασιλείας ἀπεωθεῖτο, καὶ εἰ μὴ κύριος ἐγκατέλιπε γῇ βασιλείου σπέρμα γονῆς, [redacted] ἂν καὶ τὸν νῦν εὐτυχῶς βασιλεύοντα Κωνσταντῖνον παραγκωνισάμενος εὐνουχίᾳ Σκλαβηνῷ μειρακίῳ, αἰσχρῷ μὲν ἰδεῖν, αἰσχροτέρῳ δὲ ἐντυχεῖν, τὰ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς παρεδίδοτο.

---

13 cod. ἀπαθεῖ. 26 ἐπαροινοῦντο] sic codex. 28 cod. ἀποωθεῖτο 29 cod. σπ. γονῇ, ἄν; Lipomanus: et nisi terris dominus regiae stirpis semen reliquisset, ipsum hunc etiam, quem nunc feliciter etc.

9. Ταύτης τῆς ἀτοπωτάτης ἔργον καινοτομίας καὶ ἡ ἐπὶ τῷ μακαρίῳ τῷδε κακοπραγία· τοῖς γὰρ πολλάκις ἐληλεγμένοις τῷ Λέοντι ἐπιβούλοις, δι' ἃ καὶ τῶν ἐκκλησιῶν παρεώσθησαν, μᾶλλον δὲ ἑαυτοὺς δέει τοῦ φωραθῆναι ὑπέστειλαν, χρησάμενος ὡς ὁμογνώμοσι συμβούλοις, ἀνδράσι χαλεποῖς τε καὶ θηριώδεσι καὶ μόνον πρὸς ἕν, τὸ χρηματίζεσθαι, βλέπουσιν, ἔδρασεν οἷα εἰκὸς τὸν ἐκδοθέντα τοιούτοις ἀλάστορσι. καὶ τὰ μὲν ἄλλα παρήσειν μοι δοκῶ, ὅσα κατὰ τῶν ἁγίων ἐνύβρισεν· ἐκείνων δὲ μόνων ἐπιμνησθεὶς τὸ πᾶν οἶμαι δηλώσειν τῆς τούτου σκαιότητος. νόμος χριστιανῶν βασιλεῦσι, μᾶλλον δὲ καὶ πᾶσι χριστιανοῖς, τοῖς θείοις ἐπιβαίνουσιν ἀνακτόροις ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ ἐπιβαίνειν, Παύλου τοῦ ἱεροῦ ἀποστόλου τὸν νόμον εἰσαγαγόντος καὶ πολιτεύσαντος. τοῦτον τὸν νόμον οἱ τὰ πάντα σοφοί τε καὶ καθαρώτατοι λύσαντες κεκαλυμμένῳ τὴν κεφαλὴν εἰσηγήσαντο τοῖς ἀψαυστουμένοις ἐπεισιέναι ἀνθρώπῳ παχυδέρμῳ τε καὶ ὑώδει καὶ μονονοὺ καὶ γρυλλίζοντι καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τῇ Βοιωτίᾳ ὑὶ παρισουμένῳ καὶ τούτῳ παρακεχωρημένῳ καὶ ἐπὶ μείζω οἴῳ τε παιδοτριβηθῆναι τολμήματα. ὃ καὶ καλῶς ποιοῦν συνδεδράμηκε, καὶ δή γε εἰσῆγον καὶ τῇ ἱερᾷ τοῦτον παρίστων τραπέζῃ, ἐλύτρῳ περικαλύψαντες ἀλουργεῖ, αἰσχύνην αὐτῷ τε καὶ ἑαυτοῖς μνώμενοι. τὸ δ' ἦν, οἶμαι, ποινὴ τῆς εἰς Εὐθύμιον τοῦτον τὸν ἱερὸν μιαιφονίας. μονονοὺκ ἐτόλμα τοῦτο 'Αλέξανδρος καὶ τῶν φρενῶν ἐσυλᾶτο καὶ οὐκέτι ἐν ἑαυτοῦ [ἦν], ἀλλὰ μεγάλῳ τῷ εἰρημένῳ πρὸς τὸ κρεῖττον καταφρονήματι τὸ μέγιστον προσετίθει τε καὶ ὀλέθριον. τοῖς γὰρ κατὰ τὴν ἱπποδρομίαν ἀγάλμασι τὰ ἀνθεστήρια θύσας τὴν ἔνδικον ἀντελάμβανε μισθαποδοσίαν. οὔπω τὸ πᾶν ἀπήρτιστο τῆς βακχείας καὶ ὃ μὲν ἐλεεινὸς φοράδην τοῖς ἑαυτοῦ κοιτῶσιν εἰσεκομίζετο, οὐδὲν ἀνεκτότερον Ἡρώδου τούτου διαγενόμενος, ὃς Ἰάκωβον τὸν Ζεβεδαίου εἰς χάριν τῶν χριστοκτόνων ἀνῃρηκὼς καὶ Πέτρῳ ἐπιτιθέμενος τῷ κορυφαίῳ κατάλληλον εἶχε τὴν ἀμοιβήν, ἐν μέσῃ

---

11 Corinth. 1, xι, 5. 15 cod. μόνον οὐκ. 16 Βοιωτίᾳ ὑὶ] Corpus paroem. II, σ. 151, 333. 17/18 apogr. τολμήματα vel τολμήσειν. 21 cod. μόνον οὐκ. 23 cod. ἑαυτοῦ^{σ}α. 28/30 Acta apost. xxι, 1-6, 21-23.

πανηγύρει καὶ βασιλείῳ δορυφορίᾳ οἰδήματι ἀλγεινοτάτῳ καὶ σκωλήκων ἀπιστουμένῃ ἐκζέσει τὸν βίον καταστρεψάμενος.

10. Πῶς δαὶ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς οὑτοσίν; ἴστε τὴν κακοδαιμονεστάτην αὐτοῦ ἐκφορὰν καὶ τὴν πρὸς τὸν τάφον ἐπιταχύνουσαν πρόοδον, καθ' ἣν συντέτριπτο μὲν ὁ βασίλειος νεκροφόρος ἀσκάντης, ὥσπερ ἀγανακτήσας δυσσεβεστάτῳ φορήματι, ἀπῶζεν δὲ τὸ ἄθλιον σῶμα δριμεῖάν τε καὶ δυσάντητον ἀποφορὰν καὶ πᾶσαν θυωμάτων εὔπνοιαν συγχέουσαν, ἐξώγκωτο δὲ θαυμάσιον οἷον (καὶ ταῦτά γε δὴ καὶ τὰ τῆς ἔνδον οἰκονομίας, ἔτι ζῶντος φασὶ δι' ἀφεδρῶνος ἐκφορηθείσης πλαδώδους μὲν τῆς σαρκός, μυδῶντος δὲ ἤδη τοῦ βαρυτόνου χρωτός), ὡς μόλις φθάσαι τῇ ὡρισμένῃ πτυέλῳ αἰσχρῶς τε καὶ ἀκόσμως ἀπορριφῆναι. παράλληλα κείσθω τοῖς ἡμετέροις τὰ τούτου, καὶ δὴ δεικνύσθω τί μὲν ὁ θεοπειθής τε καὶ εὐσεβής, τί δὲ ὁ τολμητὴς καὶ θεοστυγής, καὶ πῶς μὲν τελευτὴ τιμᾶται ὁσίου, πῶς δαὶ ἡ τοῦ βεβήλου χλευάζεται. πρὸς γὰρ τοῖς εἰρημένοις οὐ τῆς νενομισμένης ὁσίας ἐτύγχανεν, οὐ βασιλείου πομπῆς ὑπό γε τῶν ἐν τέλει συγκροτουμένης, πλὴν ὅσων ὀλίγων καὶ τῶν χυδαίων σχεδόν, οἳ καὶ τῷ τυχόντι τὸ εἰωθὸς συντελέσειαν, καίτοι πολλοὺς τοὺς σπουδαστὰς ἔχων καὶ οὐ κεκωλυμένην τὴν συνδρομήν, εἰ μή που καὶ κατάχρεως καὶ τῶν ἀνυπερθέτως τοῖς αὐτοκράτορσι, κατανύεσθαι. ἀλλ' ἔδει τοιαύτῃ τὸν ὑβριστὴν ταφῇ χρήσασθαι συμβόλῳ τῶν ἐκεῖσε μαστίγων, ἃς τὰ τῇδε τούτῳ ἠσεβημένα ἐξεπορίσαντο. ἀλλ' οὗτος μὲν οὕτως, ἀξίους ἀποπλήσας ἀλάστορας.

11. Τί δαὶ οἱ τούτῳ τὸ διαβούλιον ἐνστησάμενοι καὶ μάλισθ' ἡ περισκαίρουσα τῇ πονηρᾷ κεφαλῇ οὐρά; τῶν μέν τινων τὸν ὄλεθρον τεθεάμεθα, ὧν καὶ τὸ μνημόσυνον μετ' ἤχου ἀπώλετο, τοῦ δ' ὅσον οὔπω ἐφέστηκεν· οὐ γὰρ ὁ στεναγμὸς τῶν πενήτων εἰς τέλος ἀπολεῖται, καὶ ᾄσεται χορὸς τῶν νεανίδων, αἱ καθ' ἡμᾶς φημι ἅγιαι ἐκκλησίαι, τὸν ἐπινίκιον τοῦ νέου καὶ ἀλαζόνος Φαραώ, σὺν ἅρμασι καὶ ἀναβάταις ὑποβρυχίου χωρήσαντος· εἰς τοῦτο γὰρ αὐτῷ φέρει τὸ ἀκαμπὲς καὶ σκληρὸν καὶ ἀμείλικτον. ἀλλὰ τὰ μὲν

---

8 cod. ἐξώγκῳ τὸ. 26 μνημ. μετ' ἤχου ἀπώλετο] Psalm. IX, 7. 27/28 στεναγμὸς - - ἀπολεῖται] Psalm. IX, 19. 29/30 Φαραὼ - ἀναβάταις] Exod. XV, 19.

ἐῶμεν, λοιπὸν δὲ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐχώμεθα λόγων, τοσοῦτον ὑπειπόντες τοῖς φθάσασιν.

12. Ὦ κράτος ἀρχιερέων θεοῦ, μετὰ τῶν δι' ἀρετὴν ἠδικημένων συναγαλλόμενε, μετὰ τοῦ Ἄβελ διαφθονούμενε, μετὰ Ἰακὼβ τοῦ πάλαι ζηλοτυπούμενε, μετὰ Ζαχαρίου σφαζόμενε, μετὰ Ἰακώβου τοῦ Ζεβεδαίου εἰς ἀρεστὸν τοῖς Ἰουδαίοις θυόμενε, μετὰ τοῦ θείου Ἀθανασίου ἀπελαυνόμενε, μετὰ Παύλου τῷ τῆς ὑπερορίας βρόχῳ ὡς οὗτος τῷ τῆς ὁμολογίας ὡραϊζόμενε, μετὰ τοῦ χρυσοῦ Ἰωάννου ἐν ἐξορίᾳ συνθανατούμενε, μετὰ Νικηφόρου καὶ Φωτίου τῶν ἀοιδίμων τοῖς διωγμοῖς καὶ θανάτοις συνδοξαζόμενε, σὲ οὐκ ἐκάλυψε τάφος, ἀλλὰ τῇ ὑπ' οὐρανὸν ἀνεκάλυψεν· οὐκ ἔκρυψε γῆ, ἀλλὰ τοῖς ἁπανταχοῦ μέρεσιν αὐτῆς ἐνεφάνισεν ἄξιον ἀρχιερέα τοῦ προκεχειρικότος θεοῦ, ἄξιον κήρυκα τῶν μεγαλείων αὐτοῦ, ἄξιον καὶ τῶν ἱερῶν ἑαυτοῦ πόνων τὸ τέλος ἀπενεγκάμενον. ἀλλ' ὅμως τῶν σεαυτοῦ πόνων ἀπέχων τὰς ἀμοιβὰς καὶ τῷ καθηγεμόνι συνὼν ἤδη καὶ διδασκάλῳ Χριστῷ αὐτόθεν ἡμῖν τοῦτον ἐξευμενίζοις στῆσαι τὴν καταιγίδα, τὸν κλύδωνα ἐπισχεῖν, καταπαῦσαι τὸν σάλον, τοῖς συνηδικημένοις ἡμῖν βραβεῦσαι τὸ πρόσφορον, ἤτοι τῆς κρίσεως τούτων εἰς νῖκος ἐξαγομένης, ἢ καὶ τῶν ἐπηρεασάντων ἐπεγνωκότων, ἃ ἐπλημμέλησαν, παλινῳδίαν ἀναβαλλομένων ἐπάξιον.

---

6 ἀρεστὸν] Acta apost. xii, 3. 11 cod. ἀπεκάλυψεν. 12 cod. ἀνεφάνισεν. 18 cod. ὑμῖν.

III.

ΑΡΕΘΑ

ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας

πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων γραφεῖσαν ἐπιστολήν.

1. Καὶ τῆς ἱερᾶς ὑμῶν υἱότητος λόγον ἀποδιδόναι περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλπίδος κατεπειγούσης καὶ τῆς μεγάλης καὶ θεσπεσίας Χριστοῦ σάλπιγγος Παύλου τὰς ἀσυνέτους κενοφωνίας περιίστασθαι παρεγγυώσης, ὡς ἐπ' οὐδενὶ μὲν χρησίμῳ συντελουμένας, εἰς μάχας δὲ καὶ φιλονεικίας ἀποτελευτᾶν εἰωθυίας καὶ τὸ ἁπλοῦν τε καὶ ἄδολον καὶ εἰρηναῖον γνώρισμα τῆς Χριστοῦ μερίδος εἰς τοὐναντίον διαβαλλούσας, μέσος ἀμηχανίας ἐπὶ πολὺ κατεστάθην, τίνι προσνείμω τὴν τῶν προαιρουμένων ἀποσκοπεύων ῥοπήν, πότερον τοῖς ἐν προσχήματι τοῦ μαθεῖν ἐπὶ τὰς εἰκῇ καὶ μάτην ἐρεσχελίας παρακαλοῦσιν, ἢ τὴν γλῶσσαν πεδήσας καὶ τὴν τοῦ λόγου ῥύμην τῷ τῆς σιωπῆς χαλινῷ κατάγξας τὸ πᾶν τῆς τοῦ θείου Παύλου γέ νωμαι διδασκαλίας· ταῦτα κατ' ἐμαυτὸν στρέφων οὐκ ἐπὶ βραχὺν χρόνον καὶ ἐφ' ἑκάτερα ταλαντεύων τὴν γνώμην, ὀψὲ μὲν ἀλλ' οὖν ἀνεῦρον ὅ τι καὶ χρήσομαι ἐμαυτῷ. ἵνα γοῦν μὴ τῇ τελέᾳ σιγῇ ἐπὶ τὸ ἄπορον τῇ ὑμετέρᾳ υἱότητι προβαίνων καταφανῶ, μηδ' αὖ πάλιν τῇ τοῦ λέγειν ἀσχέτῳ φορᾷ πόρρω δόξω φερόμενος τῆς σοφῆς ἐπισκήψεως, ἅτε δὴ τὸν τῆς σωφροσύνης ἐνδακὼν χαλινόν, ἀμφότερα ταῦτα κεράσας εἰς ἓν καί τι μὲν ἐπεγνωκὼς ῥητέον

---

1 Codex Mosquensis 302, fol. 42a-46a. 6 τὰς ἀσυν. κενοφωνίας περιίστασθαι] ad Timoth. 2, II, 16 «τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιίστασο». 8 cod. εἰωθείας.

εἶναι τοῖς τὸν λόγον ἐπιζητοῦσιν ὑμῖν, τί δὲ ἐπισχεῖν τῷ μεταρσίῳ Παύλῳ πειθόμενος, ἥκω τανῦν σὺν ἐπιρρώσει τοῦ θείου καὶ ἡγεμονικοῦ πνεύματος εἰς τὸν τοῦ λέγειν ἀγῶνα καθεὶς ἐμαυτόν· οὐδὲ γὰρ εὐπρεπὲς ἄλλως οὐδ' ὅσιον τοὺς μὲν ἐπὶ διαστροφῇ τῆς εὐσεβείας τὸν ἑαυτῶν λόγον προβαλλομένους μηδὲν κατοκνεῖν, ἡμᾶς δὲ ῥαθυμοῦντας καὶ ἀναπεπτωκότας ὁρᾶσθαι, τὸ νόστιμον τῆς ὀρθῆς πίστεως ἅλας μωραίνοντας.

2. Τὸ μὲν οὖν μήτε τὸν χρόνον τινὰς δυσωπεῖν, εἰς ἔτη που συγκεφαλαιούμενον πεντακόσια, καθ' ὃν παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενος τὸν ἱερώτατον κλῆρον παρέπεμψαν πρὸς ἡμᾶς ἐλευθεριώτατον καὶ οἰκουμενικὸν θέσπισμα, μήτε τὸ πλῆθος τοῦτο μὲν τῶν συγκροτησάντων τοῦτο δὲ τῶν ἐπιγενομένων ἀξιολόγων καὶ θείων τῷόντι ἀνδρῶν τὴν ἐν Χαλκηδόνι μεγάλην καὶ θαυμασίαν σύνοδον καταδέχεσθαι καὶ ταῖς πρὸ ταύτης τρισὶ συγκαταλέγειν τε καὶ συναριθμεῖν, ὀκνῶ μὲν ἀλλ' ὅμως εἰρήσεται εἰς ἀπειθεῖς, ὄντως ἀποσκυβαλιζομένων ἔργον ἀνθρώπων καὶ μὴ ἂν ἑλέσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐνατενίσαι σκοπὸν προστησαμένων, ἀλλὰ τῷ φωτὶ ἑαυτῶν κεκρικότων πορεύεσθαι καὶ τῇ φλογί, ᾗ ἐξέκαυσαν. τί δ' ἂν τινι καὶ δοθείη καὶ τί προστεθείη πρὸς γλώσσας τοιαύτας, ἔριδι καὶ διχοστασίαις τὸ τοῦ ζῆν χαρακτηριζούσας ἐξαίρετον καὶ τοῦτο πρός τε τὸ σαρκικῶς ἀλλ' οὐ κατὰ Χριστὸν βιοῦν ἀπορρεούσας, πρός τε τοσαύτας ἱερὰς καὶ θείας ἀντιβλεπούσας συνόδους, τὰς μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι μὲν κρηπῖδα δὲ τὴν ἐν Χαλκηδόνι τιθεμένας, καὶ ἔρεισμα πίστεως οὐδεμίαν αὐτὰς ἐχούσας, οὐδὲ τὴν φαυλοτάτην οἰκουμενικὴν σύνοδον τὴν ἑαυτῶν κατὰ τοῦ χρηστοῦ σίτου ζιζανιώδη ἐπισπορὰν ῥωννῦσαν καὶ ἐπισχύουσαν; πλὴν εἰ μή που σπήλαια λῃστῶν διὰ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ προτειχίσματος, οὐ διὰ τῆς θύρας, βιαζομένων τὴν εἴσοδον, ἢ καὶ εἰς ἀλώπεκας ἀφανίζοντας μὲν ἀμπελῶνας, μικροὺς δέ, οὐ μέντοι γε καὶ ἀγρὸν πλήρη δογμάτων ἐνθέων, τῆς ἀκραιφνοῦς πίστεως χρόνῳ καὶ λόγῳ τὸ κράτος καταπλουτούντων, καὶ τῆς τῶν γεωργούντων φι-

---

7 ἅλας μωραινοντας] cfr. Matth. v, 13. Luc. xiv, 34. 14 πρὸ] cod. πρὸς. 18 φωτὶ - - ἐξέκαυσαν] cf. Esai. L, 11. 21 cod. τούτῳ - - τῷ. 26 cod. ἐπεισπορὰν. 28 ἢ] cod. εἰ. 29 ἀλώπεκας - - μικροὺς] cf. Cant. II, 15.

λοπονίας οὐκ ἀτιμότερον· ὂν ὁ τοὺς εὐλογοῦντας ἀντευλογῶν μόνος εὐλόγησε κύριος.

3. Καὶ πρός γε τούτοις ἐκεῖνό φημι, ὡς, εἴ τις Νεστορίῳ τῷ δυσσεβεῖ καὶ τῷ μετ' αὐτὸν ἴσην ἐκ διαμέτρου τὴν ἀσέβειαν ἀπενεγκαμένῳ δυστυχεστάτῳ Εὐτυχεῖ καταχαρίζεσθαι βουληθείη, οὐκ ἄν τι τοιοῦτον οὐδὲν κατασπουδάσαι ἐργάσασθαι, ὡς τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ διαβεβλημένως κεχρῆσθαι, τῷ μὲν ὡς τὴν τῶν δύο υἱῶν ἐπὶ τοῦ θεανθρώπου ταύτην ἀθετοῦσαν μανίαν καὶ εἰς μιᾶς ὑποστάσεως εὐσεβῆ τε καὶ σώφρονα σύνθεσιν τὸν αὐτὸν ἐνοποιοῦσαν καὶ ἀφορίζουσαν—πῶς γὰρ ἂν εἷς ἀνθ' ἑνὸς Ἀδὰμ καὶ κύριος εἷς ὁ πρὸς δύο κατατεμνόμενός τε καὶ διασπώμενος πρόσωπα;—, τῷ δὲ ὡς τὸ δυστυχὲς ἀπελέγξασαν φρόνημα τοῦ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς σωτηρίου ἐνανθρωπήσεως τὴν σάρκα φαντάζοντος. αὐτὴ τοῖς ἐναλήθεσι δόγμασι τῶν ἐπὶ Χριστοῦ ἀληθῶν φύσεων ἀσυγχύτῳ συνδρομῇ τε καὶ συνυπάρξει ἕνα υἱὸν ἐκ δύο τῶν ἐναντίων φύσεων εἰς μιᾶς συνέλευσιν ὑποστάσεως τὸν μονογενῆ υἱὸν ὡς ἄνωθεν κατὰ τὸ ὑπερούσιον ἐκ πατρὸς καὶ κάτωθεν κατὰ τὸ ἡμέτερον ἐκ μητρὸς εἰλικρινῶς καὶ ἀνεπιθολώτως χρηματίσαντα δογματίσασα· ἤτοι πῶς ἂν ἀληθῶς πάθοι καὶ τίνι σωτηρίως τὸ πάθος προβαίνοι, αὐτὸς ἢ φάσματι περιάπτων τὸ πάθος, ἢ γοῦν ἀπρόσιτον φύσιν τῷ πάθει διεφθορώς, ὡς μηδὲ πιστεύεσθαι τὸ ἐντεῦθεν τοῖς ἄλλοις βραβεύειν τὴν σωτηρίαν τὸν μηδὲ τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὸ ἀπαθὲς διασώσαντα; καὶ ὡς, εἴ τις τὸ φρόνημα ἀθετῶν ἀποσκιρτᾶν ἕλοιτο, λάθοι ἂν κατὰ κρημνῶν τὴν ἀσέβειαν ὁμοτίμων ἐξωθῶν ἑαυτὸν καὶ τῇ ἐναντιότητι τῶν ληρημάτων εἰς τραγελάφους τε τὸ μυθῶδες καὶ κενταύρους τὸν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως χαρακτῆρα ἀφομοιούμενος, καὶ ταὐτὸ ἐκεῖνο Σεβήρῳ τῷ δυσσεβεῖ ἐκ τάφου ἀνεῳγμένου τοῦ ἑαυτοῦ λάρυγγος ἐρευγόμενος καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν Σεβήρῳ κατακυλιόμενος ἀρὰν καὶ τοῦ ἐνδίκου κληρονομῶν ἀναθέματος· ὁ γάρ, οἷς ἂν ἀντιλέγον ὁρῷτο τὸ ἀποσκευαζόμενον, τούτοις τῇ πρὸς αὐτὸ διαβολῇ τε καὶ ἀθετήσει συνηγορῶν, οὗτος ὁμόγλωσσος ἐκείνοις καὶ ὁμογνώμων, κἂν μήπω ταὐτὸν ἐκείνοις τὸ βλάσφημον κατὰ τῆς ἀληθείας

27 ἐκ τάφου - - - λάρυγξ] Psalm. v, 10. xiii, 3.

ἐξεμῇ. καίτοι γε ἐχρῆν, οἶμαι, ἐκείνων τὸ δύσφημον ἐκφαυλίσαντας καὶ ταύτην ἀσπάζεσθαι τὴν ἐν γενναιότητι δογμάτων θεοπρεπῶν τοὺς θῆρας λαμπρῶς παραδειγματίσασαν καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν φωλεοὺς ὑποδῦναι καταναγκάσασαν καὶ σεμνύνουσαν μὲν Κύριλλον, οὗ δῆθεν ὑμεῖς ἀντεχόμενοι καὶ ᾧ συνομολογεῖν ἐγνωκότες ταύτην ἀποκηρύττετε, ὑπεραγαμένην δὲ μάλιστα καὶ εἴ τις τῷ θείῳ τούτῳ ἀνδρὶ τὴν περὶ τούτων γνώμην ἐνάμιλλος. πῶς δ' ἄν, εἰ διάφορος αὕτη Κυρίλλῳ τὴν κατὰ τὴν οἰκονομίαν ὁμολογίαν, ἢ παρεδέχετο Κύριλλον ὅλως, ἢ τοῖς ἄλλοις πατράσι συνεξεθείαζεν, ἀλλ' οὐ ταὐτὸν Εὐτυχεῖ τε καὶ Διοσκόρῳ ἐμίσει καὶ ἀπεστρέφετο; σωφρόνων γὰρ ἂν καὶ παντὸς τὴν ἀλήθειαν τιμωμένην μηδὲν καθυφεῖσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι τῶν ὅσα καπηλεύειν τὸν ὀρθὸν λόγον ἐπίσταται καὶ πρὸς καιροὺς καὶ τύχας τὸ φίλτρον ἐξειθικότα διασκευάζεσθαι.

4. Γέλως δέ με καὶ πρὸς ἐκεῖνο τῶν παρ' ὑμῶν ἔχει προτεινομένων· ἀπόβλητον γὰρ ὑμῖν κατασπεύδουσι τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἀποφῆναι ὡς ἂν ἐξῇ ἀδεῶς τὸ πρὸς μίαν σύνθετον φύσιν κακὸν παρεμπόρευμα παρρησιάζειν, πρὸς ὃ ταύτῃ ἐν μιᾷ ὑποστάσει ἐκ δύο ἀναλλοιώτων φύσεων τὸ ἀγώνισμα, πολλοῖς ἐκβιάζεσθε ταύτην τοῖς Νεστορίῳ ἀνωμολογημένοις συνομογνωμονεῖν. ἐγὼ δέ, εἰ μὲν ὅτι Νεστορίῳ ἔν τισιν ὁμογνωμονεῖ, διὰ ταῦτα δικαίως ἐκβάλλεσθαι οὔπω φημί, πρὶν ἂν τῶν κατεπειγόντων ἀπαλλαγεὶς εἰς τὸν ἐπιτήδειον ἀφικέσθαι παρῇ· οἷς δὲ συνομολογεῖ τούτῳ, εἰ δυσσεβείας φέρει κατάγνωσιν, οὐκ ἂν ἄλλον ἔχοιμι τούτου μείζω τοῖς οὕτω πρεσβεύουσιν ἀθείας ἔλεγχον κατασκεδάσαι. εἰ γὰρ ὅτι θεὸν τέλειον ἐκ πατρὸς τὸν υἱὸν πρὸ τῶν αἰώνων καὶ ἄνθρωπον τέλειον ἐκ μητρὸς τὸν αὐτὸν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν προελθεῖν Νεστόριος ἐμπεδοῖ, μέχρι τούτου διανοούμενος κάλλιστα — συνᾴδει δὲ τούτοις καὶ ἡ ἐν Χαλκηδόνι — θεὸν ἀληθῆ τὸν Χριστόν, τὸν ἐν ἀρχῇ τε θεὸν καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὄντα καὶ ἄνθρωπον ἀληθῆ τὸν σαρκὶ γενόμενον ὕστερον καὶ σκηνώσαντα ἐν ἡμῖν, καὶ εἴ τι τούτοις ὁμόγλωσσον. εἰ μέχρι τοῦ περὶ ταῦτα τὰ δόγματα Νεστόριον ὑγιαίνειν συνεπομένους κατ' ἄκρας ἐκείνῳ εὐθύνετε, δέδοικα μὴ τοῖς ἀντιφθεγγομένοις τῶν τοιούτων προστίθενται δογμάτων οἱ μέμψιν τοῖς τούτοις συμφθεγγομένοις ἐπά-

γοντες, καὶ οὕτως οὐκ ἄδηλον ἤδη πρὸς οἷον καταφέρονται βάραθρον, ὀψὲ μὲν καὶ μόγις ἀλλ' οὖν τοὺς ὑποσμύχοντας ἀνακαύσαντες σπινθῆρας καὶ τὸ ἀπόρρητον πάντῃ περιφανῶς ἐκλαλήσαντες· οὐκ ἂν γὰρ εἰς μέμψιν αὐτοῖς τοῦτο προὐχώρει, εἰ μή που τοῖς ἔν τισι συμφωνουμένοις τὸ ἀηδὲς ἑαυτοῖς κατεμάνθανον· ἐπεὶ οὕτω γε ἢ καὶ πᾶσαν ἀτιμάσουσι πίστιν ὀρθόδοξον ἐν οἷς, τοῖς μὴ διόλου διαφερομένοις, τῇ τῶν δογμάτων εὐθύτητι συμφωνεῖ καὶ ἀσπάζεται, ἐκεῖνο τούτων λαμβάνουσα, τὸ σιτῶδες καὶ τρόφιμον, τοῦ δὲ ἀχυρώδους τε καὶ ἀχρείου καλῶς διαπτύουσα, ἢ τοῦτο μὴ προσιέμενοι εἰς λογοποιοὺς ἀπωσθεῖεν καὶ συκοφάντας, μᾶλλον δὲ μεμψιμοίρους καὶ φθονερούς· τὸ γὰρ τοῖς ἀπεκλελεγμένοις ἐνδιαβάλλειν ὡς κεχρημένον τὸν καθάπαξ ἀπεκλεξάμενον, ἢ πᾶσι μωμεῖσθαι κατ' ἴσον ἀξίοις καὶ μή, πῶς οὐ συκοφαντῶν πρᾶξις καὶ μεμψιμοίρων καὶ φθονερῶν;

5. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἴσως καὶ πέρα τῆς προθέσεως ὁ ζηλωτὴς λόγος διεζωγράφησε, πολλῶν ἀνδρῶν καὶ μεγάλων οὔμενουν ἡλίκων ὑπὲρ ἡμᾶς ἐξειπεῖν τὰ τῆς εὐσεβείας πιστώσασθαι καὶ πρὸς ἐνδίκους εὐθύνας τοὺς ἀντιλέγοντας παραστήσασθαι τὸν ἐπὶ τούτοις ἀγῶνα διηθληκότων ἐπὶ λαμπροῖς τοῖς στεφάνοις καὶ ἀοιδίμοις ταῖς ἀναρρήσεσι· μεθ' ὧν καὶ ὁ χθές τε καὶ πρώην ἱερὸς μὲν τὸ γένος, ἱερώτερος δὲ τὴν σοφίαν, ὅση τε θεία καὶ ὅση τῆς κατ' ἀνθρώπους λογίζεται· τίς οὗτος; ὁ τοῖς οὐρανίοις ἀδύτοις τανῦν ἐγκατοικιζόμενος Φώτιος, ὃς τοῖς κατὰ ταῦτα εἰκαιολογοῦσι τῶν Ἀρμενίων ὑμῶν γενναίῳ λόγῳ καὶ θεοφιλεῖ ψυχῆς παραστήματι καὶ ἀναντα-γωνίστῳ γνώμῃ καὶ διαρκεῖ σοφῶς ἐφορμήσας εἶχε μὲν τῶν ἀντιπάλων ὅσον φιλήκοον, ὅσον εἰς σύνεσιν οὐ παρέσφηλεν, ὅσον ταῖς ἀποθήκαις ἢ τοῖς σταθμοῖς τοῦ θεοῦ δίκαιον ἐναυλίσασθαι· εἰ δέ τι τούτου περιελέλειπτο, πυρὸς δαπάνῃ καὶ θρέμματα θυραυλοῦντα τοῖς λύκοις εὐεπιχείρητα, ἤ, ἵνα τὸ χαλεπώτερον εἴπω, μοῖρα τῶν ἄλλων ἐλεεινὴ τῇ πρὸς τὴν ἐνάργειαν διαμάχῃ αἰσθήσεως ἐνδεὴς ἢ καὶ κολάσεως, οὐδὲν πρᾶγμα. "ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ". ἡμῖν μὲν γὰρ εὐχῆς ἔργον οὐ διαλεῖπον, πάντας ἐντὸς τῶν

24 cod. ἀνταγωνίστῳ. 25 cod. ἀντιπάλλων. 31 Num. xvi, 5.

ἱερῶν ἀπολαβοῦσι σηκῶν, σύμφωνον ἀναπέμπειν τῷ παναγίῳ θεῷ τὴν ὑμνῳδίαν· εἰ δέ τινες ἑκόντες ἀποδιδράσκοντες τοὺς παρ' ἐκείνῳ τῷ θεοσόφῳ ἐλέγχους, ἢ τὸ ἄμεινον τῆς κρίσεως παρωσάμενοι, ἐφ' ὧν οὐδ' ἂν αὐτὸς ὁ τοῦ ψεύδους πατὴρ κατὰ πάντα μωμεῖσθαι τὰ κάλλιστα σπουδὴν θέμενος ἀντιλέγων ὀφθείη, πρὸς φιλόνεικον μετατάττονται σύστημα, οὐκ ἀπαθῶς μὲν ἀλλ' ὅμως ὑποίσομεν, ἐκεῖνο ἑαυτοῖς ἐπιλέγοντες, ὡς εἴ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμῖν οὐδαμῶς, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις τοῦτο συνήθεια. ὅθεν ἃ μόνα ἔστι ῥηθῆναί μοι, κατὰ τὸ ἀναγκαῖον εἰπὼν πρὸς ὑμᾶς ἐντεῦθεν ἤδη διαναπαύσω τὸν λόγον.

6. Οἱ τῷ τρισαγίῳ τὸ πάθος περισσεύοντες ὕμνῳ καὶ τῷ μεγάλῳ πατρὶ Ἰωάννῃ, ᾧ τὸ χρυσοῦν εἰς ἐπώνυμον στόμα, τὴν τοιαύτην ἐπιφημίζοντες βλάσφημον συνηγορίαν, ἐοίκασί μοι ἢ ἑαυτοὺς τὸ παράπαν ἐξαπατᾶν καὶ καθ' ἑαυτῶν παίζειν ἐπισφαλῶς, ἢ πρὸς μὴ νοῦν ἔχοντας οἴεσθαι τὰ τοιαῦτα προΐεσθαι. τίς γὰρ ἄν, προσερήσομαι τούτοις, ἀκριβέστερος τὰ τοιαῦτα γινώσκειν, καὶ τίνα καὶ ποῦ ταῦτα λαβεῖν εὑρόντα κατὰ τὸ ἀνόθευτον εὐπορώτερον; πότερον, παρ' οἷς γενέσθαι σὺν ἀληθείᾳ ἱστόρηται, ἢ παρ' οἷς ἐξ ἑτέρων τὸ μαθεῖν ἐξεγένετο; ἐγὼ μὲν οἶμαι παρ' οἷς γενέσθαι, κἂν μή τις ἄλλος συγκατατίθηται. ἀλλά, πρὸς τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ἆρά γε ἱκανὸς ὑμῖν ὁ ταῦτα συγγράψας σχολαστικὸς Σωκράτης τὸ βέβαιον ἐμποιεῖν, ὡς παρ' ἡμῖν τὰ τοῦ θείου ᾄσματος πεπραγμάτευται, ἢ καὶ τούτῳ μετὰ τῶν ἄλλων ἐπηρεάζειν κατὰ πολλὴν ὑμῶν δόξειεν ἐξουσίαν; Θεοδοσίου γάρ, ᾗ φησιν οὗτος, τοῦ νέου τὰ τῆς βασιλείας ἰθύνοντος σκῆπτρα καὶ Πρόκλου τοῦ ἀοιδίμου τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς μεταχειρίζοντος οἴακας, συνηνέχθη τὸ τοιοῦτο γενέσθαι ἐν τῷ Ἑβδόμῳ οὕτω καλουμένῳ πεδίῳ· ἐνοδίοις ποτὲ τοῦ πλήθους λιταῖς ἐξιλασκομένου τὸν εὐδιάλλακτον, ἀθρόον ἐκ τούτων οἷα τινὶ τυφῶνι παιδίον ἐπὶ πολὺ τοῦ ἀέρος, ὡς μηδὲ ὄψιν δυνατὴν ἐξικνεῖσθαι, μετεωρισθέν, εἶτα μετ' ὀλίγον αὖθις τοῖς περιγείοις ἀποκατασταθέν, ἀκοῦσαί τε τὸ μακάριον τοῦτο διήγγελλε μέλος καὶ τούτῳ τὸ θεῖον ἐξευμενίζεσθαι τὰς ἄνω χοροστασίας ἐντέλλεσθαι.

21/1 cf. Theoph. p. 93 Boor.

καὶ τὸν μὲν ὕμνον, ὡς νῦν καὶ παρ' ἡμῖν ᾄδεται, οὕτω κἀκεῖνος ἐκτίθεται· εἰ δέ τις παρενθήκη γεγένηται, ὑμᾶς δηλαδή, οὐχ ἑτέρους, εἰς τοὺς νοθεύοντας ἐπιγράφεται πατέρας. εἴ τις καὶ ἀποδεικτικώτερον χρῆσθαι τοῖς μετὰ χεῖρας, οὐκ ἀμάρτυρος, βέλτιστοι, ὁ θεῖος οὗτος αἶνος ἡμῖν, οὐδὲ τὸ καινὸν τῆς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μελέτης εἰς γένεσιν πάντοτε ὑποβαλλόμενος. ἀνείληπται δὲ τοῦ τεσσαρακοστοῦ πρώτου ψαλμοῦ, ἀφ' ὧν φασιν ὁ τῶν τοιούτων μελοποιός· "ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρόν, τὸν ζῶντα". πρόδηλον δέ, ὡς εἴ τις τὸ "ζῶντα" εἰς τὸ "ἀθάνατον" μεταλάβοι, αὐτόθεν εὑρήσει τὸν ὕμνον ἀπαγγελλόμενον. κἂν μὲν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ πάθους ἡ τοῦ πνεύματος λύρα τὸ ᾆσμα τοῖς ὧδε κατέθετο, ἡμεῖς τε ἀνευρήσομεν καὶ πραγμάτων ἀπαλλαξόμεθα. εἰ δὲ τούτων οὐδὲν οὐδαμῶς, οὐκ ἂν ἐν δίκῃ καὶ ἑαυτοῖς τὸ νοθεύειν ἐπίβλημα καὶ ἡμῖν κόπους παρέχετε. διὸ αἰδεσθέντες τὸ "μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια" ἀπόσχεσθε τοῦ πρὸς τὴν εὐσέβειαν εἰς μάτην διαπληκτίζεσθαι καὶ πολλῷ πλέον τοῦ τὸν θεῖον παραλαμβάνειν Ἰωάννην συνίστορα· ὃν παιδευτὴν μὲν καὶ πολιοῦχον ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία αὐχεῖ, οὐ μέντοι καὶ τῆς τοσαύτης ἐμπαθείας εἰς τὴν παροῦσαν ἐπὶ τῆς ἀπαθοῦς γεννήτορα φύσεως. ἀλλ' εἰ μέντοι ἐπὶ πολιτικοῖς συμβολαίοις ἀμφισβήτησις συνετελεῖτο, εἶτά τις νοθεύων ὑφωρᾶτο τῶν συμβολαίων τὰ γράμματα, οὐκ ἀποινὶ τῶν δικαστῶν ἀπηλλάττετο, καὶ ταῦτα εἰς μικρά τε καὶ περὶ μικρῶν ἀδικῶν· ἃ δὲ περὶ μεγάλων ἐπάγεται τὴν ζημίαν, ὡς εἰς τὸ σέβας φερόντων τὴν βλάβην καὶ τῇ ψυχῇ τὸν ὄλεθρον προξενούντων, ταῦτα νοθεύων τε καὶ παραποιῶν οἴει τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν διαδιδράσκειν, ἀλλ' οὐχὶ πολλῶν σκηπτῶν τὴν κακουργίαν ἐντρέπῃ ἀνταλλάξασθαι; παντὸς μάλιστά γε τοῦτο ἐρῶ.

7. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ὑμῶν ἐπαινέσομαι, τὸν τρισάγιον ὕμνον, ὃς τῷ ἐπὶ θρόνου καθημένῳ ὑψηλοῦ τε καὶ ἐπηρμένου ὑπὸ τῶν φρικτῶν ἐκπληκτικῶς Σεραφὶμ παρὰ τῷ διορατικωτάτῳ τῶν προφητῶν ἀνακράζεται Ἡσαΐᾳ, εἰς μόνον τὸ τῆς δόξης περιιστώντων

1 cod. ὑμῖν. 8 Psalm. XLI, 2. 14 νοθεῦον? 15 Prov. XXII, 28. 29 ἐπὶ θρόνου - - ἐπηρμένου] Es. VI, 1. 25 οἴει = οἴῃ. 30 cod. σεραφείμ.

ἀπαύγασμα, καὶ ταῦτα Γρηγορίου μὲν τοῦ θείου τὸν λόγον καὶ δὴ καὶ Ἀθανασίου τοῦ πολυάθλου ἐξ ἐκείνου τὸ τριττὸν ἐμπεδούντων τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν σεπτῶν ὑποστάσεων, εἰ μή που παρέργως ἀναγινώσκομεν τὸ "οὕτω μὲν οὖν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς Σεραφὶμ συγκαλύπτεται καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιασμοῖς, εἰς μίαν συνιοῦσι κυριότητά τε καὶ δύναμιν". τὸ γάρ τοι ἐξ Ἰωάννου τοῦ ἠγαπημένου λαμβάνειν τὰς ἀφορμὰς τῆς τοιαύτης ἐκλήψεως, δι' ὧν φησιν οὗτος, "ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας· ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ", συναρπάζοντός ἐστι τὸ ζητούμενον, ἀλλ' οὐκ ἐπερειδομένου ταῖς σοφαῖς ἀποδείξεσιν· οὐ γὰρ περὶ τοῦ υἱοῦ ἀποτεταγμένως ὁ λόγος ἐνταῦθα, ἀλλὰ περὶ τῆς θείας ἁπλῶς φύσεως. τί γὰρ "τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ θεὸς καὶ πεπώρωκε τὴν καρδίαν"; τοῦτο δὲ οὐκ ἰδιάζουσαν τοῦ υἱοῦ δόξαν ἐμφαίνει, εἰ μὴ κοινήν τε καὶ συνυπάρχουσαν ταῖς τρισὶν ἁγιαστικαῖς ἰδιότησι. μᾶλλον δὲ γνησιώτερον τὸ ῥητὸν ἐπισκέψασθαι εἰς τὸν πατέρα δοκῶ μοι τὰ τῆς ἐννοίας ἀναμφιλέκτως ἐπαναφέρεσθαι, οὗ δίχα τὴν πρὸς τὸν υἱὸν ἄφοδον οὐκ ἂν ὑπάξοι τινὶ ὁ σύμφυτος τούτῳ θεολογῶν ἀνεδίδαξεν, "οὐδένα" φάσκων "πρὸς αὐτὸν ἔρχεσθαι, μὴ τοῦ πατρὸς ἕλκοντος". ἀλλ' εἴπερ τοῦτο, ἐκεῖνον πάντως καὶ τὸ τῆς πωρώσεως μετὰ τοῦ τυφλοῦν αἰτιάσαιτο. εἰ δὲ τὸ "καθῆσθαι τὸν κύριον" ἐπὶ τὸν υἱὸν ὑμῖν ἔδοξε τὴν διάνοιαν παραπέμπειν, τῆς τοῦ θρόνου περιγραφῆς καὶ τοῦ τῆς καθέδρας σχηματισμοῦ τὴν ἐπ' ἐσχάτων τυχὸν παραδηλούντων ἐμφάνειαν, ἀλλ' ὥρα καὶ τὸν παρὰ τῷ Δανιὴλ παλαιὸν ἡμερῶν εἰς τὸν υἱὸν ὑμῖν προσλογίζεσθαι· οὗ τί ἂν εἴη ἀνοητότερον; ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς· "τί δαὶ ὁ ὕμνος οὗτος ἀλλοτριοῖ τῆς ἁγιαστικῆς ὑμνολογίας τὸ πρόσλημμα"; ἀντερήσομαι πάλιν κἀγώ· τί δέ; εἰ μὴ τὴν ἀλλοτρίωσιν δίδωσιν, ἆρά γε καὶ πάθος διὰ τοῦτο τῷ ἀπαθεῖ καὶ τῷ ἀνωλέθρῳ προσμαρτυρήσεις τὸν ὄλεθρον; ὢ τῆς παρανοίας! πῶς γὰρ τὸν ἄρτι παρ' ὑμῶν ἀπαθῆ καὶ ἀθάνατον ἀνυμνούμενον ἐξ ὑπογυίου θνητότητι καὶ πάθει περιβάλλειν οὐκ ἐγκαλύπτεσθε; καὶ ὅτι μὲν τὸ πάθος δόξα τῷ σαρκωθέντι υἱῷ καὶ Παύλῳ

---

1 apogr. γρηγορίῳ μ. τῷ θείῳ. 2 apogr. ἀθανασίῳ τῷ πολυάθλῳ. 4 cod. ἀναγινώσκωμεν || Gregorii Theologi orat. xxxviii, § η'. 5 cod. σεραφίμ. 8 Iohan. xii, 41. 11/12 Iohan. xii, 40. 18/19 Iohan. vi, 44. 23 Daniel vii, 9.

τοῦτο δοκοῦν εἰς καύχημά τε καὶ σεμνολόγημα, οὐκ ἂν πάνυ διατειναίμην· ἀλλ' οὐκ, εἰ δόξα τῷ σαρκωθέντι, ἤδη καὶ γυμνῇ τοῦτο τῇ θεότητι προσαφθήσεται καὶ ὅτε μὴ τούτου μνησθῆναι καιρός· κατ' ἴσον γὰρ τοῦτο τοῦ καὶ τὸ πρόσλημμα συναναχθῆναι τῷ παντὶ δογματίζειν καὶ τῷ πατρί τε καὶ πνεύματι κατὰ τὸ εἶναι περιχωρεῖν καὶ συνεπεκτείνεσθαι, καὶ οὕτως μηκέτι τὸν υἱὸν μόνον τὸ πρὸς μίαν ἀνακραθῆναι φύσιν τὰς ἐνθεωρουμένας ἐν τῇ κατ' αὐτὸν οἰκονομίᾳ φύσεις ὑμῖν ἐξέστω ληρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν πατέρα τε καὶ τὸ πνεῦμα εἰς τὴν αὐτὴν φύσιν συνάγειν· οὗπερ τὸ ἄτοπον, τῆς περὶ τὸν Χριστόν φημι ἀνακράσεως καὶ τῆς εἰς μιᾶς συναλοιφὴν φύσεως, εἰδείητε μὲν καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν κατ' ἐνέργειαν ἤ τινα σχέσιν τῶν ἐν τῷ Χριστῷ φύσεων ἕνωσιν εἰς τὴν Νεστορίου λύσσαν ἀποπεμψάμενοι. καὶ εἰ τὸν πρόχειρον ὄλεθρον ἐκφυγόντες ἀτοπωτέρῳ περιηνέχθητε, ἐκ δύο μὲν φύσεων κατ' οὐσίαν τὸν θεάνθρωπον ὑφιστῶντες καὶ ἀσυγχύτους δῆθεν ἀνομολογοῦντες τὰς ἑκατέρων αὐτῶν ἰδιότητας, τῇ δὲ μιᾷ ὑποστάσει εἰς μίαν αὖθις σύνθετον φύσιν ἀνακιρνάντες καὶ φύροντες, ὡσπερεὶ δεδοικότες μὴ τὸ ἀκραιφνὲς τῶν ὀνομάτων μετὰ τῆς δυάδος τῶν φύσεων εἰς πρόσωπα τοσαῦτα τὸν ἕνα Χριστὸν διασπάσωσιν· εἰδείημεν δ' ἂν καὶ ἡμεῖς ἐνθεώτερόν τε καὶ εὐσεβέστερον καὶ δύο φύσεις ἀκαινοτομήτους ἐν τῷ Χριστῷ καταγγέλλοντες καὶ τῇ μιᾷ ταύτας μηδὲν ὑποστάσει λυμαίνεσθαι ὑφορώμενοι, ὡς τῆς τοῦ λόγου ὑπάρξεως ἐν ἑαυτῇ ἀτομούσης τὸ ἡμέτερον φύραμα, ἀλλ' οὐ τελείῳ προσώπῳ χαριζομένης τὴν ἑαυτῆς ἕνωσιν, καὶ μήτε τὴν παρὰ τῷ θείῳ Γρηγορίῳ μῖξιν εἰς φυρμὸν ὑποπτεύοντες (καινὴ γάρ), μήτε τὴν κρᾶσιν ὑποστελλόμενοι (παράδοξος γάρ), ἣ μὲν τῷ πρὸς ἀλλήλας ἀπαραποδίστως διαβιβάζειν τὰς ἑκατέρᾳ προσούσας καθ' ὅσον πεφύκασιν ἐνεργείας (ἐπὶ τὸ καινότερον γὰρ τοῦτο τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ μίξει ἐξάγεται), ἣ δὲ τῷ μηδαμῶς φύρειν κἂν τῇ συνόδῳ τὰς ἰδιότητας τὸ παράδοξον ὑποδυομένη τῆς ἐν τῇ κράσει γνωριζομένης ἑτεροιώσεως. οὐ γὰρ ἐπ' ἀπωλείᾳ πάλιν ἐρῶ ἑαυτοῦ ἡ πρὸς ἡμᾶς τοῦ θεοῦ συγκατάβασις, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸ τῆς

1 καύχημα] cf. Philip. iii, 3.   15 cod. ὑφ^{ε}ιστῶντες.   29 cod. κἄν.

φύσεως ἡμῶν ἀσθενὲς ὑπερηρεισμένον τῷ κρείττονι καταγωνίσηται τὸν ἀντίπαλον καὶ τὸ δεσπόζον τῆς ἑαυτοῦ δόξης μὴ ἐξιστάμενον ἀποχρῶσαν παρέχηται τῷ συμπλεκομένῳ βοήθειαν. τὸ γὰρ εἰς μίαν συμφύρειν τὸν θεάνθρωπον φύσιν πρὸς οἷς τῷ ἀλλοκότῳ τῆς δόξης ὑπάγεται, ἔτι καὶ ταῖς τοῦ Μανιχαίου μανίαις συμφθέγγεται καὶ πρὸς τὰς ἄλλας αἱρέσεις οὐκ ἀπηγόρευσεν. εἴτε γὰρ ὑπὸ τοῦ κρείττονος πλεονεκτηθείη τὸ ἧττον, θεὸς ὁ τὸ πάθος ἀνεχόμενος καὶ τὸν πολέμιον θριαμβεύων, οὐκ ἄνθρωπος· εἴτε τὸ θεῖον ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐκνικηθείη, πρῶτον μὲν πῶς ῥανίς, ἢ ψακάς, ἢ σταγὼν βραχυτάτη — ἢ πῶς ἀξίως ἐρῶ; — τὸ ἀνεξάντλητον πέλαγος ἐκνικῴη; ἐπεί, τοῦ ὑπερβάλλοντος οὔμενουν ὅσον εἰπεῖν τῷ καταδεεῖ ὑβριζομένου, αὐτὸ μὲν ἀνάγκη σμικρύνεσθαι, ὑποβαίνειν τε τῷ ἀτιμοτέρῳ τὸ τίμιον καὶ τῷ ἑδραζομένῳ τὸ ἑδραιοῦν καὶ τῇ οὐσίᾳ τὸ ὑπερούσιον, ὃ καὶ ἀμήχανον καὶ πρὸς ἀμφίκρημνον τοὺς ἑπομένους ἀπωθούμενον ὄλεθρον, ἢ διὰ τὴν ὑπόβασιν τὸ σῷζον ἢ διὰ τὴν πλεονεξίαν τὸ σῳζόμενον διαφθείροντας. οὗ τί ἂν ἀτοπώτερον εἴη; εἰ δὲ ἰσότητι τῆς κατ' αὐτὰ φύσεως ἀλλήλοις ἐπιδοίη τὰ εἰς ἑτέρας φύσεως γένεσιν ἀθροιζόμενα, οὐκέτι μὲν σῴζοιτο εἰλικρινεῖ λόγῳ ἑκατέραις τὰ ἰδιώματα, ἀλλὰ πρὸς ἕτερόν τι μεταχωρήσει τῷ τρόπῳ τῆς ἀντιπεπονθήσεως, καθὸ καὶ πάθος τῇ ἀπαθεῖ φύσει προσνεμηθείη, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀπομάχεσθαι τοὺς τῶν τοιούτων ἐπιβόλους ἀπελέγξει δογμάτων, πῇ μὲν ἀπαθὲς ὑποτιθεμένων τὸ θεῖον καὶ σῴζειν κἂν τῇ κατὰ Χριστὸν συνελεύσει τὸ τῶν ἰδιωμάτων ἀκήρατον, πῇ δὲ παθητὸν τῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον συνανακράσει καὶ φύρσει καὶ πρὸς ἀλλοιότερον ἑαυτοῦ μεταγίνεσθαι. ὁ μὲν οὖν λόγος ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τάχα ἂν τὸ περιττὸν καὶ πλέον ἤπερ ἐχρῆν.

8. Ἂν μὲν οὖν ὧν ὑμεῖς τε ᾐτήσατε, εἰ μὴ κατεσχηματισμένως εἰς φλυαριῶν ἀνεύρεσιν ἀφορμήν, ἡμεῖς τε ἠλπίσαμέν τι ἐκβαίη, χάρις θεῷ μὲν τῆς τῶν σωτηρίων ἡμῖν χορηγίας ἐν τῷ παρ' ἡμῶν τοῦ διδασκαλικοῦ λόγου σοφῷ ῥεύματι, ὑμῖν δὲ τῆς φιληκοΐας καὶ εὐπειθείας· εἰ δὲ μηδὲν ἐκ τούτου τῶν βελτιόνων ἐκπορισθείη, ἐμοὶ μὲν ὅσα ἐμὲ σπουδάζειν οὐδὲν καθυστέρηται ἴσως. ὅμως οὐκ ἐπιζήμιον παροραθέντας μετὰ τῶν ἄλλων καὶ

ἡμᾶς θείων πατέρων τετάχθαι, οἷς σπουδὴ μὲν καὶ αὐτοῖς τῶν ἀπολλυμένων φροντίζουσι πολλὰ καὶ μετὰ τὸν βίον καταλείπειν χρηστὰ φάρμακα, ἀπήντησε δὲ τῶν προσδοκωμένων οὐδέν, εἰς πέτρας τὸ τοῦ ἐμοῦ Ἰησοῦ σπείρουσι καὶ λίθους ἠγνοηκόσιν ὡς ἕψουσι καὶ χύτραν ποικίλλουσι, τὸ τῆς θύραθεν παροιμίας εὔκαιρον φθέγξασθαι.

2 cod. καταλίπειν. 4 Matth. xiii, 3, 20, 21. Marc. iv, 5, 16, 17. Luc. viii, 5, 13 || λίθους ἕψουσι] Corpus paroem. II, p. 185, n° 63. 5 χύτραν ποικίλλουσι] Corpus paroem. II, p. 91 et 729.

INDEX NOMINUM.

СБОРНИКЪ

ГРЕЧЕСКИХЪ и ЛАТИНСКИХЪ ПАМЯТНИКОВЪ

КАСАЮЩИХСЯ ФОТІЯ ПАТРІАРХА

ИЗДАЛЪ

А. ПАПАДОПУЛО-КЕРАМЕВСЪ

ВТОРОЙ ВЫПУСКЪ

С.-ПЕТЕРБУРГЪ
Типографія В. Киршбаума, Дворц. площ., д. М-ва Финансовъ
1901

СБОРНИКЪ

ГРЕЧЕСКИХЪ и ЛАТИНСКИХЪ ПАМЯТНИКОВЪ

КАСАЮЩИХСЯ ФОТІЯ ПАТРІАРХА

ИЗДАЛЪ

А. ПАПАДОПУЛО-КЕРАМЕВСЪ

ВТОРОЙ ВЫПУСКЪ

С.-ПЕТЕРБУРГЪ

Типографія В. Киршбаума, Дворц. площ., д. М-ва Финансовъ

1901

BIBLIOTHECA APOSTOLICA VATICANA

MONUMENTA

GRAECA ET LATINA AD HISTORIAM

PHOTII PATRIARCHAE

PERTINENTIA

EDIDIT

A. PAPADOPULOS-KERAMEUS

II

PETROPOLI

Typis V. Kirschbaum

1901

Печатается по опредѣленію Историко-филологическаго факультета Императорскаго С.-Петербургскаго Университета. 24 Марта 1901 г.

Деканъ *С. Платоновъ*.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Издаваемый здѣсь впервые новый текстъ о жизни преподобнаго Іосифа Пѣснописца взятъ изъ единственнаго доселѣ извѣстнаго списка, содержащагося въ греческомъ кодексѣ XII вѣка подъ № 1534 въ Fonds ancien Парижской Національной библіотеки (л. 67—77) [1]. Текстъ этотъ по нашей просьбѣ былъ переписанъ и дважды въ Парижѣ сличенъ съ оригинальнымъ спискомъ однимъ почтеннымъ и ученымъ другомъ.

Авторомъ нашего текста по его заглавной надписи является Өеофанъ, монахъ-пресвитеръ (т. е. іеромонахъ) и игуменъ того монастыря, который основалъ преподобный Іосифъ въ Константинополѣ, возлѣ храма святаго Іоанна Златоустаго. Вѣроятно, что этотъ монастырь, если при этомъ обратить вниманіе на ученость Іосифа и на сицилійское его происхожденіе, былъ нѣкоторымъ образомъ и школою пѣснописанія и гостинницею для прибывавшихъ изъ Сициліи въ Константинополь паломниковъ.

Въ число учениковъ Іосифа вошелъ съ малыхъ лѣтъ и названный выше Өеофанъ. Въ первой главѣ жизнеописанія Іосифа Өеофанъ упоминаетъ о томъ, что онъ по собственному опыту знаетъ добродѣтели Іосифа, такъ

[1] Catalogus codicum hagiographicorum Graecorum bibliothecae Nationalis. Bruxellis 1896, стр. 231.

какъ онъ учился у него съ дѣтства; во ~~второй~~ 11ой главѣ говоритъ онъ также, что Іосифъ съ дѣтскаго возраста зачислилъ его въ число своихъ учениковъ въ монастырѣ, гдѣ и постригъ его въ монашество. Отсюда повидимому слѣдуетъ, что и Ѳеофанъ послѣдовалъ примѣру своего учителя, сдѣлавшись пѣснописцемъ, а потому онъ одинъ и можетъ быть отожествленъ съ пѣснописцемъ Ѳеофаномъ Сицилійскимъ, котораго одна служба со стихирами и канономъ святому Вириллу, епископу Катанскому, находится въ кодексѣ X вѣка (подъ № 553 въ Петербургской Императорской Публичной Библіотекѣ) [1]. Этотъ же самый Ѳеофанъ можетъ быть вѣроятно отожествленъ и съ тѣмъ Ѳеофаномъ монашествующимъ (μονάζοντι), на имя котораго сохранилось до насъ одно посланіе патріарха Фотія. Въ этомъ посланіи говорится о нѣкоемъ еретикѣ, т. е. иконоборцѣ, который былъ назначенъ хартуларіемъ тамъ, гдѣ пребывалъ Ѳеофанъ. Патріархъ Фотій, пользуясь этимъ обстоятельствомъ, восклицаетъ въ своемъ посланіи къ Ѳеофану, что «пресловутой Сициліи пришла гибель» (τῆς περιβοήτου Σικελίας ἔφθασεν ὁ ὄλεθρος) [2]. Если можно не сомнѣваться въ тожествѣ этого Ѳеофана съ одноименнымъ ему пѣснописцемъ монастыря Іосифа, то тогда конечно вышеупомянутое выраженіе Фотія образно и, должно быть, въ сжатой формѣ обозначаетъ просто сицилійскій въ Константинополѣ монастырь, тѣмъ болѣе, что послѣднимъ управлялъ Ѳеофанъ въ качествѣ игумена съ 883-го года.

Наконецъ, біографъ Іосифа, Ѳеофанъ говоритъ и о самомъ себѣ въ 14-й главѣ своего сочиненія. Онъ разсказываетъ тамъ, что при патріаршествѣ Фотія (878—886) Іосифъ пѣснописецъ, который исполнялъ должность

[1] Смотри нашу статью: Θεοφάνης Σικελός въ Byzantinische Zeitschrift, т. IX, стр. 370—378.

[2] Φωτίου ἐπιστολαί, изд. Валетты, стр. 429—431.

ризничаго храма Св. Софіи, предчувствовавъ приближеніе своей смерти, рѣшилъ немедленно передать патріарху ризницу передъ своею кончиною, согласно находящемуся у него въ рукахъ оффиціальному списку ея и такимъ образомъ съ чистою совѣстью отойти ко Господу. Это свое рѣшеніе онъ дѣйствительно и исполнилъ во время Великаго Сорокадневнаго Поста, незадолго до своей смерти, а именно около конца Марта 883-го года. Итакъ, представляя патріарху Фотію ризничную книгу, Іосифъ привелъ съ собою и возлюбленнаго ученика своего Ѳеофана, что безъ сомнѣнія обозначало, что Іосифъ этимъ желалъ указать патріарху на Ѳеофана, какъ на преемника своего въ игуменствѣ своего монастыря.

Дѣйствительно, по смерти Іосифа Ѳеофанъ сдѣлался непосредственнымъ его преемникомъ въ его монастырѣ (см. § 16), и потому онъ какъ рукоположеніемъ своимъ въ санъ священника, такъ и назначеніемъ на должность игумена былъ обязанъ патріарху Фотію, о которомъ онъ и упоминаетъ дважды въ жизнеописаніи преподобнаго Іосифа съ особеннымъ уваженіемъ, какъ о мужѣ, обладающемъ вѣрнымъ сужденіемъ и ученомъ, какъ объ іерархѣ, просвѣщенномъ отъ Бога, даже какъ о святомъ (см. § 12 и 14). А такъ какъ онъ упоминаетъ о патріархѣ Фотіи, какъ о покойномъ, то можно отсюда заключить, что Ѳеофанъ записки свои объ Іосифѣ составилъ очевидно послѣ смерти Фотія, т. е. послѣ 897 года [1].

Особенно послѣдняя глава этихъ записокъ у читателя оставляетъ такое впечатлѣніе, что Ѳеофанъ, оканчивая свой трудъ о жизни преподобнаго Іосифа, находился подъ вліяніемъ важныхъ церковныхъ вопросовъ, которые съ 898 года подготовлялись къ рѣшенію. Въ этомъ именно

[1] О смерти патріарха Фотія именно въ этомъ году см. нашу статью въ Byzant. Zeitschrift, т. VIII, стр. 649.

мѣстѣ своего труда Ѳеофанъ проситъ преподобнаго Іосифа, чтобы онъ молился Христу о прекращеніи смутъ и о мирной впредь жизни Церкви; далѣе онъ сильно ударяетъ на то, чтобы Іосифъ собственными мольбами упросилъ Христа, дабы православная вѣра навсегда сохранялась неповрежденной. Очевидно, здѣсь Ѳеофанъ имѣетъ въ виду смуты, происшедшія съ 891 года при папѣ Формозѣ, а также расколъ, вызванный изъ-за нихъ между Римскою и Византійскою Церквами, и наконецъ горячій споръ объ исхожденіи Св. Духа отъ Отца и Сына, каковое нововведеніе Византійская Церковь считала еретическимъ и антиканоническимъ. Эти волненія между двумя Церквами были улажены въ Константинополѣ посредствомъ собора, состоявшагося при патріархѣ Антоніи и папѣ Іоаннѣ IX. Хотя мы и не имѣемъ точныхъ и опредѣленныхъ свидѣтельствъ объ условіяхъ, на которыхъ состоялось тогда соединеніе Церквей [1], но несомнѣнно то, что соборъ 899—900 или 900—901 годовъ имѣлъ своею цѣлью восполнить и подтвердить акты VIII Вселенскаго собора, бывшаго въ 879—880 гг. Итакъ житіе преподобнаго Іосифа Ѳеофанъ по всей вѣроятности писалъ между приготовленіями и началомъ собора, т. е. между 898—899 годами.

Этимъ жизнеописаніемъ преподобнаго Іосифа, составленнымъ Ѳеофаномъ, воспользовался другой біографъ Іосифа, нѣкій Іоаннъ, риторъ и діаконъ Великой Константинопольской Церкви, жившій въ неизвѣстное время, но во всякомъ случаѣ онъ жилъ позже X-го вѣка и не позже XII-го, такъ какъ трудъ его о преподобномъ Іосифѣ сохранился уже въ кодексѣ XIII-го вѣка [2], изъ котораго и изданъ

---

[1] Объ этомъ соборѣ см. тамъ же, стр. 651—652.

[2] Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Vaticanae. Bruxellis 1899, стр. 8, № 825.

God. Henchen'омъ [1], со сличеніемъ съ другимъ еще кодексомъ, относящимся къ неизвѣстному времени. Этотъ Іоаннъ въ житіи преподобнаго Іосифа говоритъ слѣдующее о нашемъ Өеофанѣ: Θεοφάνει μὲν οὖν τινι, τοῦ ἱεροῦ πρεσβυτερίου ἠξιωμένῳ καὶ τῷ καταλόγῳ ἠριθμημένῳ τῶν μοναχῶν, ὁ βίος τοῦδε τοῦ μακαρίου πεπόνηται· οὐ μὴν ἀλλὰ παρέδραμεν τοῦτον πολλά, ὅτι κατὰ σπουδὴν ἐκείνῳ συνεξυφάνθη τὸ πόνημα· ἀμέλει καὶ οἷς ἐκεῖνος τοῦ μάκαρος τοῦδε τὸν βίον ἐσμίκρυνεν, ἐν τούτοις ἡμᾶς ἐπὶ τὸ εὖρος τῆς διηγήσεως προεβίβασεν. («Нѣкіимъ Өеофаномъ, священнаго сана пресвитера удостоеннымъ и въ спискѣ монаховъ зачисленнымъ, составлено житіе сего блаженнаго (т. е. Іосифа); многое однако имъ недосказано, по причинѣ того, что трудъ былъ имъ написанъ съ большою поспѣшностью; но, безъ сомнѣнія, это-то, что тотъ умалилъ житіе блаженнаго, и поощрило насъ къ расширенію нашего разсказа»).

Ясно изъ этихъ словъ, что Іоаннъ въ основу своего сочиненія положилъ нынѣ издаваемый нами трудъ Өеофана и дополнилъ его тѣми свѣдѣніями о преподобномъ Іосифѣ, каковыя тотъ упустилъ написать. Дѣйствительно, Іоаннъ шагъ за шагомъ слѣдуетъ за Өеофановскими записками, заимствуя изъ нихъ иногда и цѣлыя выраженія, которыя онъ развиваетъ разными подробностями; другими словами, Іоаннъ передаетъ и объясняетъ трудъ Өеофана въ риторико-панегирическомъ стилѣ съ цѣлью возвеличить славу преподобнаго Іосифа. Къ сожалѣнію, цѣль эта заставила Іоанна нарушить подлинную хронологію Өеофана и для возвеличенія Іосифа создать такіе эпизоды изъ его жизни, которые не могутъ быть подтверждены какимъ-нибудь другимъ источникомъ IX или X вв. Напротивъ того, приводимые Іоанномъ случаи изъ жизни Іосифа опроверга-

[1] Acta Sanctorum, April. I, стр. XXXIV — XLI. Migne, Patrol. graec. т. 105, стр. 939 — 976.

ются самимъ же Өеофаномъ, который для него служилъ главнымъ и прямымъ источникомъ. Вотъ почему теперь, когда уже былъ найденъ этотъ источникъ, все, что разсказывается историками, начиная съ XVII в. о преп. Іосифѣ по отношенію къ церковной исторіи IX в. при помощи одного лишь труда Іоанна, должно получить другую, настоящую историческую окраску, основанную на трудѣ Өеофана.

Сочиненіемъ Өеофана пользовался также и первый составитель краткихъ житій святыхъ церковнаго года (т. е. Пролога), такъ какъ глава его о преп. Іосифѣ основана прямо на текстѣ Өеофановомъ и даже составлена изъ подобранныхъ отсюда выраженій. Такимъ образомъ, здѣсь въ немногихъ словахъ изложено все сочиненіе Өеофана. Къ сожалѣнію, и этотъ конспектъ не остался безъ поддѣлки со стороны позднѣйшихъ редакторовъ, какъ это видно изъ списковъ краткихъ греческихъ и славянскихъ синаксаріевъ, извѣстныхъ намъ съ XIII вѣка. Одно такое краткое греческое изложеніе было уже издано Henchen'омъ [1], второе же находится въ печатныхъ греческихъ служебныхъ минеи [2], а другое было переведено на новогреческій языкъ Никодимомъ Святогорцемъ [3]. Нынѣ мы приводимъ въ концѣ настоящаго выпуска четвертое краткое изложеніе, взятое нами изъ имѣющагося у насъ кодекса XV в., въ которомъ содержится краткій литургическій Синаксаристъ (т. е. Прологъ) за 2-е полугодіе. Это краткое изложеніе мы раздѣлили на 7 главъ. 1-я, 2-я и 3-я главы вытекаютъ прямо изъ текста Өеофанова. Тоже можно сказать и о началѣ 4-й главы; но остальная часть послѣдней несогласна ни съ текстомъ Өеофана, ни съ текстомъ Іоанна.

---

[1] См. Migne, Patrolog. gr. т. 105, стр. 931—934.

[2] Μηναῖον τοῦ 'Απριλίου. Βενετία 1890, стр. 11—12.

[3] Νικοδήμου 'Αγιορείτου Συναξαριστής, изд. Филадельфея, т. II, стр. 73.

Такимъ образомъ — это вставка, сдѣланная позднѣе названныхъ двухъ писателей. Что касается до 6-й главы, то и она получается прямо изъ текста сочиненія Ѳеофана (срвн. § 12). Впрочемъ, по отношенію къ кесарю Вардѣ здѣсь замѣчается явная, а можетъ быть и умышленная вставка, заключающаяся въ словахъ: καλῶς γε τοῦτον διελεγξάμενος, ἀλλ' εὐθὺς ἀνακληθείς, которая въ томъ видѣ, какъ она выражена, не согласуется съ ходомъ мысли ни Ѳеофана, ни Іоанна, который къ тому же и совершенно не знаетъ Варды.

Наконецъ, 6-я глава представляетъ собою явную уже, совершенно позднѣйшую вставку. Дѣло въ томъ, что по мѣсту своего нахожденія глава эта по отношенію къ предыдущимъ главамъ представляетъ собою полный анахронизмъ, причемъ въ ней содержится такой разсказъ объ изгнаніи въ Херсонъ преп. Іосифа, который, на основаніи текста Ѳеофана, оказывается ложнымъ. Правда, разсказъ этотъ можетъ быть подтвержденъ 28-ю главою сочиненія Іоанна[1], хотя послѣднимъ Херсонъ здѣсь не упоминается. Но при этомъ нужно замѣтить, что и самъ Іоаннъ въ этой главѣ намѣренно поддѣлалъ соотвѣтственную главу сочиненія Ѳеофана, а именно 12-ю. По словамъ Ѳеофана, изгнаніе Іосифа въ Херсонъ было дѣломъ Варды, между тѣмъ, слѣдующій Ѳеофану и копирующій его Іоаннъ, умалчивая о Вардѣ, выставляетъ Іосифа изгнаннымъ при императорѣ Ѳеофилѣ съ тою цѣлью, чтобы показать, что Іосифъ дважды былъ изгнанъ и пострадалъ за возстановленіе въ церквахъ иконъ. Такимъ образомъ, Іоаннъ очевидно старается возвеличить славу Іосифа, какъ преподобнаго исповѣдника, не обращая вниманія на то, что этимъ самымъ нарушается какъ хронологія, такъ и историческая правдивость писателя, которымъ онъ поль-

---

[1] Migne т. 105, стр. 968.

зовался въ качествѣ главнаго источника. Такъ, вставка въ сокращенномъ синаксаріи (§ 6) составлена въ сущности подъ вліяніемъ текста Іоанна, но вмѣстѣ съ тѣмъ со знаніемъ подлиннаго сократителя сочиненія Ѳеофана, каковой сократитель упоминалъ поименно городъ Херсонъ и самъ нѣкоторымъ образомъ дополняетъ разсказъ Іоанна.

Седьмая и послѣдняя глава краткаго синаксарія является очевидною вставкой, такъ какъ разсказываемое въ ней чудо неизвѣстно ни Ѳеофану, ни Іоанну.

Изъ всего сказаннаго нами о сокращенномъ синаксаріи видно, что часть синаксарія до начала 4-й его главы и почти вся 5-я глава его вытекаетъ прямо изъ труда Ѳеофана. Шестая же и 7-я главы, а также большая часть 5-й главы заимствованы изъ другаго какого-нибудь мѣста, но при условіяхъ, исключающихъ возможность придавать какую-либо вѣру разсказанному въ нихъ. Въ окончательномъ выводѣ изъ всего сказаннаго нами получается, что краткій синаксарій поддѣланъ для того только, чтобы возвеличить святость преподобнаго Іосифа въ большей степени, чѣмъ это сдѣлано первымъ его жизнеописателемъ.

А. П.-К.

Февраль, 1901 г.

Μηνὶ τῷ αὐτῷ (= Ἀπριλίῳ) εἰς τὰς γ΄.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΣΗΦ ΤΟΥ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΥ,

πρότερον μὲν μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου γεγονότος, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἱερῶν καὶ ὑπερτίμων σκευῶν τῆς τοῦ θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας φύλαξ προχειρίζεται παρὰ Βασιλείου ἄνακτος· συγγραφεὶς παρὰ Θεοφάνους μοναχοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου τῆς αὐτοῦ μονῆς.

1. Πολλῶν τῶν ἐν ποικίλοις διαλαμψάντων πλεονεκτήμασι, μαθητῶν φημι τοῦ Λόγου καὶ προφητῶν, τῶν τε πόνοις ἠριστευκότων ἀθλητικοῖς καὶ ἀγῶσιν ἀσκητικοῖς ἐπὶ μέγα διαπρεψάντων τὰ κατορθώματά τε καὶ προτερήματα ὑμνῳδίαις καὶ ᾄσμασιν ὁ θεῖος οὗτος καὶ ἱερώτατος Ἰωσὴφ ἐξυμνήσας, καὶ δι᾽ αὐτῶν εἰς θεὸν τὴν τῶν ὕμνων ἀναπέμψας προσαγωγήν, παρ᾽ οὗ τὸ κράτος αὐτοῖς καὶ ἡ τῆς ἀγαθοεργίας περιουσία, πάρεστιν καὶ οὗτος νυνὶ τὴν ἰσόρροπον ἀμοιβὴν ἐκζητῶν παρ᾽ ἡμῶν καὶ τὸν τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ προτείνων ἐσμὸν εἰς ἐμφάνειαν· παντὸς γὰρ ἁγιοπρεποῦς τάγματος τὸν βίον, τοὺς τρόπους, τὰ ἔργα, τὴν ἄσκησιν ἀνιχνεύων, ὤφθη τούτων διάπυρος ζηλωτὴς ὁ μακάριος, οὓς ἐξύμνει πόθῳ καὶ οὓς ἀνευφήμει λόγοις ἔργοις ἀπομιμούμενος, τῶν καλῶν ὑποδεικνύειν γεωργὸν ἀξιόχρεων. ἀλλὰ τίς λόγος τὸν τούτου βίον διεξιέναι δυνήσεται κατὰ χρέος; ποῖος δὲ καὶ νοῦς τὰ ἐκείνου προ-

5 φύλαξ προχειρίζεται] sic codex. 10 cod. ἐπιμέγα. 19/20 ὑποδεικνύειν codex; an ὑποδεικνύων ⟨ἑαυτὸν⟩? 21 cod. καταχρέως.

τερήματα ὑπ' ὄψιν τοῖς φιληκόοις ἐνέγκοι; τὴν ἐκείνου μελισταγῆ καὶ ἡδυτάτην γλῶσσαν εὐπορεῖν ηὐξάμην ἄν, ὥστε μετ' εὐκρινείας τὸν πλοῦτον τῶν αὐτοῦ παραστῆσαι καλῶν καὶ μὴ πόῤῥω τοῦ δέοντος φωραθῆναι τῇ γραφῇ χρώμενος. πλήν, καθ' ὅσον οἷόν τέ μοί ἐστιν, ἁπλῇ τινι καὶ ἀκατασκεύῳ φράσει πρὸς τὸ ἔργον ἀποδύσασθαι κατεθάῤῥησα, ταῖς αὐτοῦ πεποιθὼς πρὸς τὸ θεῖον ἐντεύξεσιν, ὡς εἶναι τοῖς ἐντευξομένοις τὰ κατ' αὐτὸν πρὸς ὠφέλειαν. ἐπεὶ οὖν τὰ τούτῳ προσόντα τῶν ἀρετῶν γεώργια δῆλά μοι καθεστήκει, ὡς αὐτῷ μαθητιῶντι παιδόθεν, ἄλλα τε πρὸς πλειόνων τῶν ἀκριβέστερον εἰδότων εἰς ἐμὴν ἐλήλυθε γνῶσιν, ἀρχὴν θεῖναι τῷ λόγῳ πρεπωδέστατον ἔκρινα, ἣν καὶ ἡ τῶν πραγμάτων φύσις καὶ οἱ περὶ ταῦτα κομψῶς ἔχοντες τάττειν θεσπίζουσιν, εἰ καὶ τούτων ἐγὼ μακράν που διῴκισμαι καὶ τὸ σῶμα νόσοις περιστοιχιζόμενος ἀνηκέστοις καὶ αὐτὴν ναρκῶσαν τὴν γλῶσσαν καὶ οὐκ εὔλαλον κέκτημαι.

2. Τὸ περιφανὲς καὶ περίδοξον Σικελίας ἔδαφος τούτῳ τῷ ἀοιδίμῳ καὶ μακαρίῳ Ἰωσὴφ τροφὸς καὶ πατρὶς ἐτύγχανεν, μᾶλλον δὲ μία τις τῶν ἐκεῖ πόλεων τοῦτον οἷά τινα περίδοξον ἐξέφυσεν ὄρπηκα, πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἐπὶ λόγῳ καὶ μεγαλοφυΐᾳ γνωρίμους ἐνέγκασα, γεωργήσασα δὲ καὶ τοῦτον τὸ εὐφυὲς εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀληθείας ἐπιδεικνύντα. γεννήτορες δὲ Πλωτῖνος καὶ Ἀγάθη, ὁ μὲν πλουτῶν τῷ βλαστήματι, ἡ δὲ ταῖς γλυκείαις ᾠδῖσιν εὐδαιμονοῦσα· τοιοῦτοι γὰρ τῷ ὄντι καὶ οὗτοι πεφήνασι, σεμνότητι διαλάμποντες, οἵ γε δὴ τὸν μακάριον τοῦτον οὐ τροφαῖς ἐξέτρεφον φθειρομέναις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱεροῖς ἐπαιδοτρίβουν μαθήμασιν. ὃς παιδόθεν φέρων τὸ εὐφυὲς τοῖς λόγοις προέκοπτε, τῇ τε ἀναγνώσει χρώμενος εὐφυῶς καὶ τῇ γραφῇ τὸ θαρσαλέον ἐπιδεικνύς. οἷς οὕτως αὐξανομένου καὶ καλὴν τὴν ἐπίδοσιν ἐπ' ἀγαθοῖς τεκμηρίοις χαρακτηρίζοντος, ἐλεεινὸν τῇ πόλει δυστύχημα συνεκύρησεν· ἥλω γὰρ χερσὶ Βαρβάρων καὶ πολλῶν πλειόνων δὲ δοριαλώτων ἀποφανθέντων, οὗτος ὁ τίμιος καὶ ἱερὸς Ἰωσὴφ σὺν

1 cod. ὑπόψιν. 4 cod. καθόσον 5 cod. μοιέστὶν. 6 cod. πεποιθῶς. 9 cod. καθεστήκοι - - ἀλλάτε. 13 cod. ἐγῶ. 17 cod. ἀοιδήμῳ || τρόφος. 21 cod. γεννήτωρες. 27 cod. θαρσαλαῖον.

τοῖς τεκοῦσι καὶ ἀδελφοῖς ἀποδρὰς τῆς ἐκείνων μείζων ἐγεγόνει ἐπικρατείας· ὧν πρὸς τὴν Πέλοπος γῆν ἀναχθέντων θεῷ τὰ τῆς σωτηρίας ἀνέφερον χαριστήρια, ὃς οἶδεν μόνος εὐσεβεῖς κινδύνων λυτροῦσθαι καὶ φυλάττειν ἐκ πειρασμῶν ἀπαθεῖς.

3. Τί οὖν ὁ θαυμάσιος οὗτος Ἰωσήφ; οὐ γεννητόρων προὐτίμησε φίλτρον· οὐκ ἀδελφῶν στοργὴν τῆς θεοῦ προέκρινεν ἀγαπήσεως· οὐχ ὑπέμεινε βιωτικαῖς χρανθῆναι κηλῖσιν· οὐ τὸν ἐν μέσῳ χυδαῖον ἐπανείλετο βίον. πάντα γὰρ ταῦτα παρ' οὐδὲν θέμενος, οἷς ἡ φύσις φιλοστοργότερον διακεῖσθαι εἰώθει, πρὸς τὴν τῶν ἄλλων προκαθημένην Θεσσαλίας πόλιν Θεσσαλονίκην ἐπάνεισιν, οὔπω μὲν τοῖς ἰούλοις τὴν ὄψιν φέρων σκιαζομένην (χρόνον γὰρ πεντεκαιδέκατον ἤνυε), φρόνημα δὲ δεικνὺς γηραιὸν καὶ οὐ τῶν ῥεόντων, ἀλλὰ τῶν ἀεὶ διαμενόντων ἐπωδίνων τὸν ἔρωτα. παρίστησι δὲ τοῦτο ὁ μακάριος δι' ἔργου καὶ σαλπίζει τὸ πρακτέον μεγαλοφωνότατα· ἀποκείρεται γὰρ πρὸς ἀνδρὸς εὐλαβοῦς τὴν κόμην, ὃς φροντιστηρίου προβεβλημένος κατῆρχε καὶ τῆς ποίμνης ἐπιστημόνως μετεχειρίζετο τὸ πηδάλιον. καὶ τότε ἀποκαρεὶς ἐν ἀτελεῖ σώματι τὰ τῶν τελείων ἆθλα μετήρχετο, ὥστε καὶ τὸν ποιμένα θαυμάζειν καὶ τοὺς φοιτητάς, καίτοι τοῖς ἀγῶσι προγυμνασθέντας, συγκαταπλήττεσθαι. ἐχρῆτο γὰρ νηστείαις τὴν φύσιν ὑπερβαλλούσαις καὶ ὑπόδειγμα τοῖς ὁρῶσιν ἐγκαθιστάμενος καλόν· οὐ γὰρ κλίνη τις αὐτῷ κατωνόμαστο, οὐ μαλακή τις στρωμνή, οὐ σῖτα τὴν ὄψιν καταγοητεύοντα καὶ τὸν φάρυγγα καθηδύνοντα, οὐχὶ τῷ ἀνθηρῷ περιεργαζόμενος χρώματι καὶ τῷ λείῳ θρύψιν ἐναποτίκτων· κλίνη γὰρ τούτῳ τὸ ἔδαφος ἦν, κωδίοις μικροῖς καὶ εὐτελέσι καλυπτόμενον, χιτὼν ἀφελὴς καὶ τὸ τραχὺ φέρων ὡς περιφάνειαν, τροφὴ δὲ ἄρτος μόνος στηρίζων καὶ τὴν ἐκείνου συνέχων ζωήν, καὶ ποτὸν ὕδωρ νηφάλιον ἀεὶ καὶ ψυχὴν πιαῖνον ἢ πρὸς ἀτόπους ἐκτροπὰς ἐφελκόμενον· ἐφ' οἷς ἡ στάσις παννύχιος, ἡ γονάτων κατάκλισις συνεχὴς καὶ τοσαύτη νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, ὅση τις οὐδ' ἀριθμῷ ὑποπίπτουσα. οἱ ὕμνοι ἐν τῷ τοῦ-

2 ὧν - - ἀναχθέντων pro οἳ - - ἀναχθέντες. 6 cod. στοργῆν. 10 cod. προκαθεμένην. 14 cod. διέργου. 20 cod. ἔχρητο. 29 cod. ἢ] ἡ. 30 cod. κατάκλησις. 31 cod. τίς.

*

του στόματι καὶ ἡ τοῦ θεοῦ διὰ παντὸς αἴνεσις, τὸ δάκρυον ἀεὶ τῶν βλεφάρων ἀποχεόμενον καὶ τοῦτον καταλευκαῖνον ὁσημέραι. ἔργον αὐτῷ πρὸς τούτοις ἡ τῶν θείων Γραφῶν μελέτη καὶ ἡ τούτων γραφὴ καὶ συνεχὴς προσοχὴ καὶ τῶν θείων ἐντολῶν ἐκπλήρωσις, ὡς ἐκ τούτου πρακτικόν τε ὁμοῦ καὶ θεωρητικὸν ἀποτελεῖσθαι· εἰ δὲ δεῖ τι καὶ πλέον εἰπεῖν, καὶ ἡ πρὸς τοὺς λόγους τριβὴ καὶ τὸ σχολάζειν μαθήμασιν, ἅπερ γλῶσσαν καὶ χεῖρα καθοδηγεῖν οἶδε καὶ προάγειν ἐπὶ τὸ βέλτιον. ὑπῆρχον γὰρ τῇ ποίμνῃ οἱ τούτων ὄντες ἐν πείρᾳ, οὓς ἐγγὺς καθορῶν καὶ ἀναστρεφόμενος ἐθηρᾶτο τῶν λόγων τὸ μέλι καὶ τοῖς σίμβλοις τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἀπεθησαύριζεν εἰς τοσοῦτον τάχει καὶ δεξιότητι φύσεως, ὥστε καὶ τοῖς συνοῦσι καὶ αὐτῷ τῷ παιδευτῇ θαῦμα παρέχειν οὐ τὸ σμικρότατον.

4. Τούτοις ὁ μακάριος συναυξόμενός τε καὶ ἀρδευόμενος "ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρ' ὕδασιν", ἡλικίᾳ τε προκόπτων καὶ χάριτι, τῆς ἀνωτάτω φιλοσοφίας ἐπεμελεῖτο μᾶλλον, σκληραγωγίαις τὸ σαρκίον ὑποπιέζων καὶ τὰς τούτου κινήσεις ταῖς πρὸς τὸν ποιμένα καταστέλλων ἐξαγορεύσεσιν. ἀεὶ γὰρ τὰς τοῦ πονηροῦ προσβολὰς ἐμφανεῖς αὐτῷ καθιστῶν εἶχε τοῦτον πρὸς τὰς τῶν πολέμων ἐπηρείας ἐπαλείπτην καὶ σύμμαχον· ἐν ᾧ κατὰ πάντα πᾶσιν εὐδοκιμῶν ἄτρωτος ἦν τῶν τοῦ ἐναντίου βελῶν καὶ τὸ τῆς ἁγνείας τίμιον ἀνεπιβούλευτον διεφύλαττεν. τοσούτοις διαλάμπων τοῖς κατορθώμασιν ὁ μέγας Ἰωσὴφ καὶ ἄλλοις ἀγαθοῖς ἐσεμνύνετο πλείοσιν· ἦν γὰρ τὸ ἦθος σεμνός, τὸ φρόνημα μέτριος, πραῢς τὴν ψυχήν, τὴν γνώμην ἁπλοῦς, ἀκακίᾳ συζῶν, παντὸς ἀπεχόμενος δόλου, πάσης μακρυνόμενος κακουργίας, ἀφιλάργυρος τῷ τρόπῳ, ἀφιλοχρήματος, εὐσυμπάθητος, παιδόθεν τὸν ἔλεον πρὸς τοὺς πένητας ἀσπαζόμενος, τὸ δ' ἀφιλόνεικον εὐδιάγνωστον, τὸ εἰρηναῖον ἀριδηλότατον, τὸ ἀληθὲς οἰκεῖον· τὸ ψεῦδος οὐδὲ τοῖς χείλεσιν ἔσχε πάροδον, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν παντὸς καθαρεύων πονηροῦ πράγματος ἐγινώσκετο κατὰ τοὺς παρὰ τῆς Γραφῆς μαρτυρουμένους δικαίους.

---

2 cod. ὁσήμεραι. 9 cod. ἐμπείρα. 10 τὸ] cod. τῷ. 14/15 Psalm. 1, 3.
13 cod. σμικρότατο. 15 cod. παρύδασιν. 20 cod. ἐπιρροίας.

τοιοῦτος ἦν ταῖς ἀρεταῖς ὁ ἀοίδιμος Ἰωσήφ· τοιαύταις διέλαμπεν προκοπαῖς, αἷς συνακμάζων ἐκ νέας ἡλικίας μέχρι τέλους φύλαξ αὐτῶν ἀναπέφηνεν ἀκαταίσχυντος, ἄλλα πλείω τούτων συνεπικτώμενος καὶ τῷ τῆς ψυχῆς θαλαμεύων ταμείῳ καὶ λαμπρότερος ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἀναδεικνύμενος.

5. Ἀλλ' ὧδε μὲν τοῦ μακαρίτου Ἰωσὴφ τοῖς πνευματικοῖς καρποῖς βρίθοντος, τῷ τε τοῦ πρεσβυτερίου τετιμημένου βαθμῷ καὶ τὰ τῶν ἱερέων ἐνεργεῖν προκεχειρισμένου, ὁ νέος θαυματουργὸς καὶ τῆς Δεκαπολιτῶν λήξεως βλαστὸς Γρηγόριος, πάσαις θαυμάτων ἐργασίαις προλάμπων, τῇ Θεσσαλονικέων ἐπεδήμησε πόλει καὶ τῇ ποίμνῃ, καθ' ἣν τῆς φιλοσόφου διαγωγῆς ὁ τίμιος καὶ ἱερὸς Ἰωσὴφ εἴχετο, προσπελάσας ὁρᾷ τοῦτον καὶ στέργει γνησιώτατα· καὶ τὸν ἐκείνου τῶν προτερημάτων ἐσμὸν διαγνούς, ἵνα μὴ τὸν λόγον τοῖς ἄλλοις μηκύνω, πείθει τὸν αὐτοῦ καθηγητὴν παρακλήσεσι πλείοσι συνεῖναι τούτῳ καὶ τοῖς ἀσκητικοῖς καμάτοις συνασχολεῖσθαι· ὃς τῷ πατρικῷ μὴ ἐνδοιάσας κελεύσματι (ἔμαθε γὰρ τῷ χρόνῳ καὶ τὸ τῆς ὑπακοῆς ἐν Χριστῷ τίμιον) σὺν αὐτῷ τῇ βασιλίδι ἀνήει μεγαλοπόλει. μεθ' οὗ ναῷ ἱερομάρτυρος ἑαυτὸν ἐγκατακλείσας σεπτῷ, λέγω δὴ Ἀντίπα τοῦ θείου, πλησίον ὑπάρχοντι τοῦ ἁγίου Μωκίου, τὰς ἐκείνου σπουδαιότερον ἀρετὰς παρεζήλου· ἃ γὰρ εἶχεν πλεονεκτήματα, ἀσφαλέστερον καθ' ἑαυτὸν ἐβεβαίου, καὶ ἃ μὴ εἶχε προσεπορίζετο προθυμότερον. οὐρανὸς γὰρ ἐκεῖνο τὸ οἰκίδιον ἦν, πάσης γεώδους ἀπεξενωμένον συγχύσεως, μυστικὴ κολυμβήθρα καὶ ταύτῃ πᾶν τὸ βλάπτον ἐβύθιζον καὶ τὸν ἁγνισμὸν ταῖς ἑαυτῶν ἐποιοῦντο ψυχαῖς· ἀρετῶν παιδευτήριον τὰς αἰσθήσεις ἡνιοχοῦν καὶ τὰ ἄνω μόνα φρονεῖν ἐκπαιδεῦον· ᾧ χαίροντες, ἢ βασιλείοις αὐλαῖς ἕτεροι, καὶ ταῖς σκληραγωγίαις καὶ ἀσκητικοῖς καμάτοις ἐπαγαλλόμενοι, ἢ οἱ κατασαρκοῦντες ἑαυτοὺς ἁβρότερον καὶ ταῖς ἀνέσεσι θηλυνόμενοι, ἀσωμάτων διέζων βίον καὶ πρὸς τὴν ἀγγελικὴν ἀσαρκίαν παρημιλλῶντο, ἀσιγήτως τοὺς ὕμνους θεῷ ἀναφέροντες, γρηγοροῦντες εὐχαῖς, ἀσιτίαις, καὶ τῇ τῶν

ὁ
16 cod. ἐνδυάσας. 17 cod. τω τῆς. 19/20 cod. ὑπάρχοντα.

θείων Γραφῶν μελέτῃ καὶ (ἵν' ἐπιτόμως εἴπω τὰ χρόνοις παρεκταθέντα συχνοῖς) ἐγκαρτεροῦντες καὶ λαμπρυνόμενοι.

6. Ἐπεὶ δὲ ἡ χριστόμαχος αἵρεσις πάντας ἐκύκα καὶ συνετάραττε καὶ πολλὴν τοῖς ὀρθοδοξοῦσιν ἐνεποίει τὴν κάκωσιν, τοῦ μισοῦντος μᾶλλον θεὸν ἢ φιλοῦντος δυσσεβῶς τὰ βασίλεια χειρίζοντος σκῆπτρα, ἧκόν τινες δεήσεις προσάγοντες τῷ θείῳ πατρὶ Γρηγορίῳ Ἰωσὴφ τὸν μακάριον πρὸς τὴν πρεσβύτιδα Ῥώμην πρέσβιν ἐκπέμψαι τὰ συνέχοντα τῇ Ἐκκλησίᾳ σημανοῦντα πάντας δεινά· ἑώρων γὰρ ἅπαντες οἱ ὀρθόδοξοι τὸ τίμιον καὶ εὐκατάστατον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ ἐν λόγοις ἡδὺ καὶ ἱκανὸν πρὸς τὴν ἀποστολὴν ἐδοκίμαζον. ἀλλ' ὁ μὲν εἰσεδέξατο τὸ ἐπίταγμα χαίρων, ὡς ἅτε περὶ θεοῦ καὶ ψυχωφελὲς τυγχάνον, καὶ τὸν ἐπὶ Ῥώμης ἐστέλλετο πλοῦν· νῆες δ' ἐπιστᾶσαι Βαρβαρικαὶ δεσμώτην κατὰ τὴν Κρήτην μετὰ καὶ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ πάντων ἀπέφερον· ὃς τῇ εἱρκτῇ μὲν καὶ τοῖς δεσμοῖς ἐπηγάλλετο, τοὺς ἄλλους δὲ δεσμώτας τοῖς ἀλγεινοῖς καταπίπτοντάς τε καὶ ῥαθυμοῦντας περὶ τὰ θεῖα εὐπροθύμους ἀπετέλει καὶ ταῖς εὐχαῖς καὶ ὑμνῳδίαις εὐχαρίστως ἐπαγρυπνεῖν ἢ τῷ ὕπνῳ καταβαπτίζεσθαι παραινέσεσι καὶ ὀνειδισμοῖς παρεσκεύαζεν. ἀλλὰ καί τινα ἐπισκοπικῷ τιμώμενον ἀξιώματι, τῇ φρουρᾷ συνταλαιπωρούμενον κατιδών, ὀρθοδόξοις λόγοις καὶ εἰσηγήσεσι τῆς Εἰκονομαχικῆς κακοδοξίας πρὸς τὴν ὑγιᾶ καὶ ὀρθὴν τῆς Ἐκκλησίας δόξαν ἐπέστρεψε, καὶ προσέτι τὸν ἀρνεῖσθαι Χριστὸν βίᾳ πεπεισμένον Βαρβαρικῇ μάρτυρα ταῖς οἰκείαις ἀπειργάσατο παραινέσεσιν· ὃς τοσαύταις ἐπὶ σταυροῦ πληγαῖς ἐβλήθη καὶ τετραυμάτισται, ὅσας ἐχώρει τὸ σῶμα.

7. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐνήργει καὶ ἔπραττεν ὁ μέγας Ἰωσὴφ καὶ δέσμιος ὤν, πείθων ἐν λόγοις, διδάσκων ἐν ἔργοις καὶ πολλοῖς πρόξενος ἀναδεικνύμενος σωτηρίας. βαβαὶ τῆς γνώμης! βαβαὶ τῆς φιλοκάλου ψυχῆς καὶ φιλοχρίστου! ἐν φρουρᾷ κατησφάλιστο καὶ ἐδίδασκεν· δεσμὰ περιέκειτο καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐκήρυττεν· ἐστενοχωρεῖτο ταῖς θλίψεσι καὶ μάρτυρας προσῆγε θεῷ, ὃς καὶ τὰ τούτου δεσμὰ διελύσατο, λύτρα χριστιανοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ

3 ἐκύκα] cod. ἐκύμα. 12 cod. τυγχάνοντα.

καταθέσθαι διερεθίσας καὶ πρὸς τὰ τῇδε ἀνασωσάμενος οὐκ ἀμηνυτὶ οὐδ' ἀπροόπτως, ἀλλὰ νυκτερινῷ προαγγέλματι καὶ μηνύματι. ἐπέστη γάρ τις αὐτῷ τῇ φρουρᾷ κόσμιος ἀνὴρ τῇ στολῇ, ἱεροπρεπὴς τὴν ἰδέαν, καὶ νῦν ἥκειν ἐκ Μύρων εἰπὼν (ἴστε δὲ πάντες ὅστις οὗτος), "Δέξαι ταύτην τὴν κεφαλίδα" διεκελεύσατο. ὃ δὲ χερσὶ λαβὼν ὁμοῦ τε ἀνεγίνωσκε καὶ ἔψαλλε· "Τάχυνον ὁ οἰκτίρμων καὶ σπεῦσον ὡς ἐλεήμων εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν, ὅτι δύνασαι βουλόμενος". καὶ τὸ ᾀδόμενον ἔργον πρωΐας παραδοξότατον γέγονεν.

8. Ἐν τούτοις τοῦ τῆς αἱρέσεως προμάχου, Θεοφίλου λέγω τοῦ ἄνακτος, καὶ τῆς βασιλείου τιμῆς καὶ τῆς αὐτῆς ζωῆς ἐνδίκως ἐκπεπτωκότος, ἡ νύμφη Χριστοῦ Ἐκκλησία τῶν τιμίων καὶ ἱερῶν καὶ σεπτῶν εἰκονισμάτων ἀπείληφε τὴν εὐπρέπειαν, πάντων τῶν ὀρθοδοξούντων ἀποθεμένων τὴν σκυθρωπότητα καὶ τὸ εὔχαρι καὶ φαιδρὸν τῇ ἄνωθεν ἀντιδεξαμένων ἐπικουρίᾳ· οὕτω γὰρ οἶδεν ἀεὶ νικᾶν ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τῆς ἀληθείας ἰσχὺς καταπαλαίειν τοὺς ἐναντίους. τότε δὴ καὶ ὁ πανόλβιος Ἰωσὴφ τῆς αἰχμαλωσίας παρών, τῇ μὲν Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς πλήθεσι συγχορεύων ἐφήδετο, τῇ στερήσει δὲ καὶ ἀπουσίᾳ τοῦ ποιμένος τε καὶ διδασκάλου Γρηγορίου ἤσχαλλέ τε καὶ ἀπωδύρετο· οὗτος γὰρ παρῆν καὶ ὁ ἐκπέμψας ἀπῆν· ᾤχετο γὰρ ὁ μέγας Γρηγόριος πρὸς τὸν πλάσαντα τῶν πόνων θεριῶν τὸ γεώργιον. ἀλλ' οὖν γε τῇ προτεραίᾳ διαγωγῇ ἀποκαταστὰς καὶ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ προσπτυξάμενος σκῆνος, θαυμάτων παντοδαπαῖς χάρισιν ἀπαστράπτον, προσκαρτερεῖ μὲν τῷ τόπῳ τῆς αὐτῆς φιλοσόφου παλαίστρας ἐγκεκλεισμένος ἐχόμενος καὶ συμμεριστὴν τῶν πόνων Ἰωάννην ἔχων τὸν τοῦ θείου Γρηγορίου μαθητήν τε καὶ μιμητήν.

9. Ἀπανίσταται δὲ μετὰ χρόνους συχνοὺς τῶν ἐκεῖθεν καὶ τῷ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου σηκῷ, ᾧ τῶν λόγων ἡ χάρις καὶ χύσις Χρυσόστομον ἐπωνυμίαν παρέσχετο, τῇ καθ' ἡμᾶς γειτνιῶντι μονῇ, τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου πρὸς θεὸν ἐκδημήσαντος, ἐμφιλοχωρεῖ ἐπὶ ἔτη πέντε. ἤδη δὲ πλειόνων μοναζόντων τῷ τιμίῳ

1/2 cod. ἀμυνητὶ. 7 cod. σπεύσον. 24 cod. ἀπαστράπτων. 32 cod. ἤδη.

καὶ ἱερωτάτῳ Ἰωσὴφ συῤῥευσάντων διὰ τὴν καλλίστην καὶ ἐνάρετον αὐτοῦ βιοτήν, καὶ συνεῖναι τῷ τόπῳ μὴ δυναμένων, τὸ καθ' ἡμᾶς τῆς ἀρετῆς ἐν χώρῳ ἐρήμῳ τότε ὄντι καθιδρύσατο φροντιστήριον· ἐν ᾧ τὸ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου ὡς θησαυρὸν ἄσυλον μετατίθησι λείψανον, ναὶ δὴ καὶ Ἰωάννου τοῦ ἀξιεπαίνου ὑπὸ τῷ ἐπίπροσθεν ἐδάφει τῆς τοῦ ὁσίου Γρηγορίου θήκης ἐγκατακρύπτει τὸ σκῆνος, τὸν ἐπ' αὐτοῖς πόθον καὶ μετὰ πότμον δεικνὺς ἀειθαλῆ τε καὶ ἄσβεστον. ἐπεὶ δὲ πάλαι τοῖς Θετταλικοῖς ἐνδιατρίβων ὁρίοις ὁ θαυμαστὸς Ἰωσὴφ πρὸς ἀνδρὸς ὁσιωτάτου καὶ ὑψηλοῦ τὰ θεῖα ἱερώτατον λείψανον τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Βαρθολομαίου λαβὼν εἶχε, ξενίζουσαν εὐωδίαν καὶ θαυμάτων αἴγλην ἐναπαστράπτον, ναόν τε τούτῳ σὺν τῷ κλεινῷ Γρηγορίῳ τῇ ἰδίᾳ ποίμνῃ συνανεδείματο, ἐν φροντίδι πλείονι καθεστήκει καὶ μελῳδήμασι τὰς αὐτῶν πανηγύρεις κοσμεῖν· ὃς ἐν τούτοις μήπω λίαν θαῤῥῶν, μήτ' ἄλλον ἔχων τὸν προθυμούμενον, τῷ τοῦ ἀποστόλου θείῳ περιφὺς λειψάνῳ σὺν δάκρυσι καὶ στεναγμῷ ἠξίου τοῦ ἐπιθυμουμένου τυχεῖν· οὗ γε δὴ καὶ θᾶττον ηὐμοίρησε καὶ τοῦ ἐλπισθέντος οὐ διαπέπτωκεν. ὁρᾷ γὰρ νύκτωρ, ὥσπερ καθ' ὕπαρ, πρὸ τῆς τοῦ ὁσίου μνήμης Γρηγορίου ἄνδρα τινὰ φοβερὸν ἐν ἀποστολικῷ σχήματι τῷ ναῷ τῆς μονῆς πρὸς ταῖς πυλίσι τοῦ βήματος καὶ τοῦτον εἰς ἑαυτὸν ἐκκαλούμενον, ὃς ἀπὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης ἀράμενος Εὐαγγέλιον καὶ τοῖς τοῦ ὁσίου Ἰωσὴφ στέρνοις ἐπιθεὶς καὶ εὐλογήσας ἀπέλυσεν. ἐφ' οἷς συντάττειν παραυτίκα ὁ μεγαλόφρων Ἰωσὴφ ἀπαρξάμενος τὰ ἐφύμνια εἰς πέρας ῥᾷστα ταῦτα προήνεγκεν· ἅ γε δὴ τοῖς περὶ ταῦτα τότε δείξας λογίοις ἔγνω κραταιότερον τῶν πονηθέντων τὸ ἀπλημμέλητον.

10. Αὕτη τοίνυν ἡ ἀπαρχὴ τοῦ θείου χαρίσματος τούτῳ, τῆς ἀποστολικῆς εὐλογίας τὸ πρωτόλειον, εἰς ψυχὴν ἀγαθὴν ὡς εἰς χώραν εὔγειον καταβεβλημένον καὶ καρποφορῆσαν ἀριθμὸν ὑπερβαίνοντα. ἐντεῦθεν λοιπὸν τοῖς θεοῦ φίλοις τὰς ᾀσματικὰς συνέταττε μελῳδίας, ἀποστόλων χοροῖς, προφητῶν δήμοις, μαρτύρων

---

2 cod. βιωτήν. 12 cod. τούτων. 13 cod. καθεστήκοι. 14 cod. πανηγύρει. 19 cod. ἄνδρά τινα. 24 cod. ἐφῦμνια. 28 cod. πρωτόλιον.

πλήθει, ἀσκητῶν ἀγέλαις, ἀσκουσῶν χοροστασίαις, πρὸς τούτοις ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ ἀναριθμήτοις ἁγίοις τὰ πρὸς τὸν φιλάνθρωπον θεὸν ἱκετήρια, πᾶσαν κατάνυξιν καὶ θυμηδίαν ἐμποιοῦντα, τά τε πάθη τοῦ δεσπότου καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ θείου σταυροῦ ἀνάρτησιν, τὰς πρὸς τὴν πάναγνον Θεομήτορα δυσωπήσεις τε καὶ ἐξιλεώσεις. ὤ, πῶς εἴπω, ἀγαπητοί, ὅσας λιβάδας ἐξ ὀμμάτων κατέχεε δακρύων; μεθ' ὅσης δὲ τῆς εὐκολίας, μεθ' ὅσης τῆς εὐφραδείας καὶ ταχύτητος ἀπονητὶ καὶ ἀμελετήτως, ὅσα ἐμὲ γινώσκειν οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ τὸ διήγημα. τὸ δ' ἐλευθέριον ἐν τούτοις, τὸ εὐκρινές, τὸ εὔρυθμον καὶ βίας ἐκτός, αὐτὰ τὰ πονηθέντα παρ' αὐτοῦ διελέγχει σαφέστατα. τὸ δ' ἐξ αὐτῶν ὠφέλιμον τίς οὐ καθ' ἡμέραν πλουτεῖ; τίς ὑποψάλλων καὶ ἀκουτιζόμενος οὐ πρὸς κατάνυξιν πρόσεισι καὶ γόνυ κλίνων οὐ τὰ στέρνα βάλλει πυγμαῖς; οὕτως ἐν ταῖς πάντων γλώσσαις μακαρίζεται Ἰωσήφ, ἐν πάσαις Ἐκκλησίαις ἀποθειάζεται, ἐν ἅπασιν ᾄδεται καὶ μεγαλύνεται· τὴν γὰρ οἰκείαν γλῶσσαν πᾶσι δεδανεικὼς καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναθεὶς τὰ ἑκάστου παρολισθήματα, πείθει πάντας ἐξαγορεύειν τὰ ἑαυτῶν πλημμελήματα.

11. Τοιαῦτα τὰ ἐκείνου γεώργια· τοιαῦτα τὰ κατορθώματα, ὧν πλήρη ἐξ αὐτῶν τὰ τῆς οἰκουμένης πληρώματα, ὡς λέγειν καὶ περὶ αὐτοῦ, καθὰ δὴ καὶ περὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος μαθητῶν, "εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης" ἡ τῶν ᾀσμάτων ποικίλη μεγαλοπρέπεια. οὗτοι μὲν οὖν κροτοῦσι ταῦτα, ἄλλοι δὲ τῶν ἀρετῶν τὸν ἑσμόν, τὸ πρᾶον, τὸ ἄδολον, τὸ ἀπόνηρον, τὸ ἀμνησίκακον, τὸ ἀόργητον· οἱ ἐν συμφοραῖς τὴν παράκλησιν, οἱ πενόμενοι τὸν τροφέα, οἱ ἐπιξενούμενοι τὸν φιλόξενον, οἷς τοσοῦτον τὰ τῆς χρείας ἐπήρκει, ὡς πατρίδα τὴν ἐπὶ ξένης ἡγεῖσθαι διατριβήν, μόνῃ κλήσει διαλλάττουσαν τῆς ἐνεγκαμένης. οἱ τοῦ βίου τὸν πρὸς θεὸν ὁδηγόν· τέκνα γὰρ γονέων ταῖς πνευματικαῖς ἐπῳδαῖς ἀφέλκων τὸ τῆς ἁγνείας ἔπειθεν ἀσπάζεσθαι τίμιον καὶ τῆς χαμερποῦς τύρβης καὶ

1 cod. πλήθη. 12 cod. ὑποψάλλων. 19 cod. γεώργεια. 20 cod. πλήρης. 22/23 Psalm. xviii, 5. Rom. x, 18.

πολυόχλου τὸν ἀκύμονα ποθεῖν βίον. διὰ τοῦτο καὶ στόμα θεοῦ ἐχρημάτισε κατὰ τὸ τοῦ προφήτου ῥητόν, ἐκ προσώπου τοῦ σοφίσαντος φάσκοντος· "ὁ ἐξάγων τίμιον ἐξ ἀναξίου στόμα μου ἔσται". μεθ' ὧν κἀμὲ τὸν ἐλάχιστον πατρικῶν ἀγκαλῶν ἀφαρπάσας, μᾶλλον δὲ τῆς πολυταράχου βιοτῆς ἀπαλλοτριώσας, θεῷ τῷ πάντων ποιητῇ καὶ δεσπότῃ τῇ τῶν τριχῶν ἀποκάρσει προσῳκειώσατο· ᾧ τὰ χαριστήρια συντιθεὶς καὶ ἀεὶ πλέον τῶν ἄλλων προσφωνῶν οὐκ ἐλλείπω.

12. Ταύτῃ τοιγαροῦν τῇ καλλίστῃ καὶ ἐναρέτῳ πολιτείᾳ, ἤτοι τῷ κύκλῳ τῶν ἀρετῶν, Ἰωσὴφ τὸν ἀοίδιμον στεφανούμενον ὁ βάσκανος καὶ τῶν δικαίων ἐχθρὸς καθορῶν, κατ' αὐτοῦ πειρασμοὺς ἀνεῤῥίπισε καὶ πρό γε τούτου τῇ τοῦ θεοῦ Ἐκκλησίᾳ σκανδάλων ἀφορμὰς ἐτεκτήνατο, λέγω δὴ τὰ περὶ τοῦ καίσαρος Βάρδα λαληθέντα τε καὶ πραχθέντα, ἵνα συντόμως εἴπω. ὅθεν βασιλείῳ χειρὶ καὶ νεύματι μακρὰν ὑπερόριος γίνεται, τουτέστιν ἐν Χερσῶνι τῇ πόλει, ἵνα καὶ τοῦ ἐντεῦθεν τύχῃ μακαρισμοῦ (ὑπὲρ γὰρ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας ὁ κίνδυνος καὶ οἱ ἀγῶνες), ἐν ᾗ καρτερῶν ὁ μακαρίτης ἐπὶ ἱκανόν, καὶ κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν ἀδιαλείπτως εὐχαριστῶν, μετά τινας χρόνους πρὸς τὸ βασίλειον ἐπανάγεται ἄστυ· ὃν τιμαῖς μείζοσιν ἀναβιβάζειν οἱ ἐπὶ τῶν σκήπτρων καταστάντες ἑλόμενοι διήμαρτον τοῦ σκοποῦ διὰ τὸ φιλήσυχον αὐτὸν εἶναι καὶ ἐνάρετον πάνυ. πλὴν νικῶσιν οἱ βασιλεῖς ταῖς πλείοσιν ἐνστάσεσι καὶ τῶν ἱερῶν καὶ ὑπερτίμων σκευῶν τῆς τοῦ θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καίπερ ἀποδυσπετοῦντα καὶ ἀνανεύοντα, προχειρίζονται φύλακα, Ἰγνατίου δηλαδὴ τοῦ θείου ἀρχιερέως ὁσίως πατριαρχοῦντος καὶ τὸν θρόνον τῆς βασιλίδος μεγαλοπόλεως εὐσεβῶς οἰακίζοντος. οὗ μετὰ τὴν πρὸς κύριον ἐκδημίαν καὶ Φώτιος ὁ ἀείμνηστος πατριάρχης, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀναδεδεγμένος πηδάλιον, τὸν αὐτὸν μακαρίτην Ἰωσὴφ ἔστεργέ τε καὶ ἐξεθείαζε καὶ τῶν ἐκείνου καλῶν ἐπαινέτης καθίστατο τῶν ἄλλων ὑψηλότερόν τε εἶναι καὶ ὑπερκείμενον· ὃς τῷ σοφῷ πλουτῶν τὴν ἁγιότητα καὶ

3 Hierem. xv, 19. 10 cod. ἦτοι. 15 cod. τουτἔστιν. 22 cod. πλείωσιν. 24 cod. ἀπὸδυσπετοῦντα. 27 cod. οὖ. 30 καθίστατο, ⟨λέγων⟩? 31 cod. ἁγιώτητα.

ἀρετὴν ἤδη κρίνειν ὀρθότατα καὶ βίον δοκιμάζειν ὑπὲρ ἅπαντας ἀσφαλέστερον.

13. Ἦν μὲν οὖν τοιοῦτος ὁ ἀνήρ, τοιαῦτα καρποφορῶν καὶ διὰ ταῦτα πᾶσι χρηματίζων ἐπέραστος· ἐποθεῖτο γὰρ τοῖς πολλοῖς, ὡς τοῖς ἀγχιστεύουσιν ἕτεροι· ἠγαπᾶτο καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἐναντίων, εἴποτε τοιοῦτοί τινες ὤφθησαν, πατέρων οὐκ ἔλαττον. καὶ αὐτὸς γὰρ πρὸς πάντας τὸ τῆς ἀγάπης διεφύλαττε τίμιον, τὰ τοῦ Δαβὶδ ἀναφθεγγόμενος ῥήματα· "μετὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην ἤμην εἰρηνικός". τοιούτοις κοσμούμενος ὁ μακάριος Ἰωσὴφ καὶ πανταχόσε διαθρυλούμενος, καὶ οἷς προδιεγίνωσκεν ἐπεραστότερος ἦν· ἠνέχθη γάρ τις αὐτῷ εὐλογηθησόμενος καὶ παρευθὺ μαθητὴς ὠνομάζετο. ἕτερος πρὸς τῶν γεννητόρων σταλείς, ἵν' εὐχὴν λάβοι, καὶ μοναχοῦ κλῆσιν δεδεγμένος ἀπῄει. ἄλλος φροντίδος ἀξιωθῆναι παρ' αὐτοῦ ἐξῃτεῖτο καὶ χρόνοις ὀλίγοις τὰ τῆς προῤῥήσεως προὔβαινε, καὶ ἡ φροντὶς ἦν τῷ αἰτουμένῳ ἡ πρὸς κύριον μεταχώρησις.

14. Καὶ τίς τὰ τοιαῦτα σθένει λογογραφεῖν, πολλά γε ὄντα καὶ κόρον ταῖς ἀκοαῖς ἀποτίκτοντα; τὸ οἰκεῖον δὲ μόνον τοῦ ἀνδρὸς εἰπεῖν ἐξαρκεῖ εἰς τὴν τῆς ἐκείνου ἀρετῆς ἐπίδειξιν καὶ παράστασιν. ἐπόθει τὴν πρὸς τὸν πλάστην ἀνάλυσιν τοῖς αὐτοῦ πεποιθὼς ἀριστεύμασιν, καὶ ταύτην προδιαγνοὺς πολλοῖς μὲν πολλάκις ὑπεδήλου συμβόλοις, ἐνεφάνιζε δὲ κἀκ τούτου ἀριδηλότερον. ὁ τῶν Νηστειῶν παρῳχήκει καιρὸς καὶ ἡ τοῦ σωτηρίου πάθους μεγάλη καὶ σεβασμία ἐφεστήκει Παρασκευή· ἐν ᾗ τὸ γραμματεῖον, ἐφ' ᾧ αἱ πᾶσαι τοῦ ποιμνίου ἀναγεγραμμέναι κτήσεις ὑπῆρχον, ἀράμενος καὶ σὺν τούτῳ κἀμὲ προσλαβὼν τῷ Φωτωνύμῳ τοῦ θεοῦ ἀρχιερεῖ καὶ τὴν κλῆσιν ἔχοντι τοῖς ἔργοις ἐπαληθεύουσαν ἐγχειρίζει. οἷς μετὰ τῶν ἄλλων ἁπάντων καταπλαγεὶς ὑπενόει μὲν μετὰ τῶν λοιπῶν τὸ ἀπόῤῥητον καὶ ὅπερ ἦν ἀληθὲς ὑπετόπαζεν, ὑπεῖξε δὲ τῇ γνώμῃ τοῦ ἀνδρὸς ἐπιστυγνάζων καὶ θαμβούμενος. ὃς ἀνθυπονοστήσας τῇ ποίμνῃ εὔθυμος ἦν τῆς τοιαύτης φροντίδος ἀπαλλαγείς· καὶ ὑπονοστήσαντι ἀπῆρκτο παραυτίκα καὶ τὰ τῆς νό-

4 cod. ἐπόθειτο. 8 Psalm. cxix, 6, 7.

σου διαφαίνεσθαι προαγγέλματα· τὰ δὲ ἦν ῥῖγος σὺν ὑπεκκάοντι πυρετῷ. ὁ δὲ ὅσιος ἀλγῶν πάνυ ηὐχαρίστει τῷ θεῷ, καὶ νοσῶν ἐφιλοσόφει τὰ περὶ τῆς διαζεύξεως προθυμότερον· ἐπευλόγει τὰ τέκνα, ἐπηύχετο τοῖς φίλοις, συνετίθει γλώσσῃ τὰ ἐξιτήρια, τοῖς πενθοῦσιν ἐπετίμα σφοδρότερον. πλὴν τοῦ ἀλγεῖν οὐχ ὑφίεντο· τὸ γὰρ αἴτιον κραταιότερον ὁπλισάμενον ἐγγὺς παρεῖναι τὴν τελευτὴν ὑπεσάλπιζεν. οἷς οὕτω δονούμενός τε καὶ κυμαινόμενος, τοῦ κλινιδίου διαναστάς, χερσὶν ἐπιστηριζόμενος τῶν παρόντων, τῶν θείων καὶ ζωοποιῶν μετείληφε μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ, ὑποκλίνων μὲν βραχύ τι τὴν κεφαλήν, ὑποψάλλων δὲ ἀμυδρά, οἷα εἴθιστο, καὶ βλέμματι καὶ σχήματι τὴν πρὸς θεὸν εὐχαριστίαν ἀναπέμπειν ὑποδηλῶν. εἶθ' οὕτως ἀναπεσὼν ἐπὶ τοῦ κλινιδίου, ἑβδόμης ἀπὸ τῆς κατακλίσεως ἀνυομένης ἡμέρας, τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν ψυχὴν θεῷ τῷ πλάστῃ πάντων παρέθετο μηνὶ Ἀπριλλίῳ τρίτῃ.

15. Τότε θρῆνος ἄμετρος καὶ κωκυτὸς παρά τε τῶν μοναστῶν καὶ μιγάδων καὶ τῆς ἄλλης πληθύος (πολλοὶ γὰρ παρῆσαν τῶν ἐπ' ἀξιώμασι καὶ τῶν ἀρχιερατικαῖς κοσμουμένων τιμαῖς) ἀνερρήγνυτο, καὶ οἱ μὲν "Ἀπῆρεν" ἔλεγον "τῶν ἐντεῦθεν τῆς Ἐκκλησίας ἡ χελιδών! σεσίγηκεν ἡ ᾀσματόφθεγκτος γλῶσσα"! οἱ δὲ "Ἀπέστη ὁ τῶν λιμωττόντων τροφεύς, τῶν ὀρφανῶν ὁ πατήρ, τῶν πενθούντων τὸ παραμύθιον"! καὶ τῆς φήμης ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν διαδοθείσης, συνέρρευσαν πλείονες, οἱ μὲν ποθοῦντες ἰδεῖν καὶ προσπτύξασθαι, οἱ δὲ προσάψασθαι καὶ χάριτος μετασχεῖν, καὶ τοσοῦτοι, ὡς μὴ δύνασθαι τούτους τὴν αὐλαίαν θέσιν τοῦ τόπου χωρεῖν. τοῦτό σοι τοῦ βίου πέρας, θαυμάσιε· τοῦτό σε πρὸς θεὸν διεπέμψατο ἐν πολιᾷ αἰδεσίμῳ καὶ χρόνῳ, ὃν ὅρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὁ μέγας οἶδε Δαβίδ, "τὰ ἔτη ἡμῶν ἑβδομήκοντα" ἐν ψαλμοῖς μελῳδῶν. ἐντεῦθεν τῆς εἰωθυίας ψαλμῳδίας ἐπιτελεσθείσης, τῷ διευτρεπισμένῳ τάφῳ ὁ τοσοῦτος ἀνὴρ κατατίθεται καὶ τῆς ἐν γῇ παροικίας τὴν ἐκεῖθεν ἀντικαταλλάττεται λῆξιν, δι' ἣν οἱ ἀγῶνες, δι' ἣν τῆς ἀσκητικῆς διαγωγῆς οἱ πόνοι καὶ

1 cod. συνυπεκκάοντι. 2 cod. ηὐχαρίστη. 3 cod. προθυμώτερον. 12 cod. εἴθ'. 13 cod. κατακλήσεως. 15 cod. κοκυτὸς. 23 cod. πρόσπτύξασθαι. 27 Psalm. LXXXIX, 10. 29 διευτρεπισμένῳ] sic codix.

πρὸς ἣν ἀφορῶν μέχρι γήρως καὶ πρεσβείου καρτερῶν οὐκ ἐπώκλασεν. ἀλλ' εἰ καὶ τῷ τῆς φύσεως ἐπειθάρχησε νόμῳ, καὶ τεθαμμένος ἐξᾴδεται πανταχοῦ καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις ἁπάσαις ὁ μέγας ἐκβεβόηται Ἰωσήφ, τὸ ἄκακον ἐσχηκὼς τοῦ Ἰώβ, τὸ ἄπλαστον Ἰακώβ, τὸ σῶφρον τοῦ Ἰωσήφ, τὸ πρᾶον Δαβὶδ καὶ τῶν ἱερῶν πατέρων τὴν ἄσκησιν· οἷς καὶ συμμακαρίζεται καὶ συγκατασκηνοῖ ἐν αἰδίῳ εὐφροσύνῃ τε καὶ χαρᾷ· τοῖς γὰρ ἀγῶσιν ἰσοστατεῖ καὶ τὰ ἔπαθλα.

16. Ταῦτά σοι, ὦ πατέρων ἄριστε, ἐκ πλειόνων ὀλίγα διαγράφω τε καὶ ὑποφωνῶ, ὃν τῆς σῆς ποίμνης, εἰ καὶ παρ' ἀξίαν, ἄρχειν προείλου· ὃν ποιμένα κατέστησας, μηδ' ὡς χρεὼν πρόβατον χρηματίζοντα· ὃν νόσῳ τρυχόμενον ἐννοῶν χαίρεις, ὡς ἔοικε, καθὼς μοι φανεὶς φαιδρὸν ἐμφαίνων τὸ πρόσωπον, κατηφιῶντι καὶ δυσχεραίνοντι, διεσήμανας. πλὴν πρὸς τὴν σὴν φαιδρότητα τὸ στυγνὸν ἡμῶν μετερρύθμισας καὶ χαίρω παιδαγωγίαν ἔχων ψυχωφελῆ τὴν τοῦ σώματος πάρεσιν, ὡς μὴ χώραν ἔχειν τὰς τῶν παθῶν ἐμβολὰς καθ' ἡμῶν ἐπισκήπτειν καὶ πρὸς τὰ τῆς ἁμαρτίας συνωθεῖν βάραθρα· κρείττων γὰρ πληγὴ σώματος ἢ ψυχῆς κάκωσις, καὶ τραύματα τιτρώσκοντα σώματα ὀνησιφόρα, ἢ εὐδαιμονία ψυχὴν θανατοῦσα καὶ ἀπολλύουσα. ἀλλὰ στῆσον κἂν μετρίως γοῦν τὸ τοῦ πάθους δεινόν, ἢ πεῖσον καρτερεῖν γενναιότερον, τῇ τε σῇ ποίμνῃ ἄνωθεν ἐπικούρει, θεόληπτε, καὶ τὰ τέκνα τά τε νῦν ὄντα τά τε ἐσόμενα ἡνιόχει καὶ φρούρει δεξιῶς τε καὶ συμφερόντως καὶ πρὸς τὰς ἐκεῖθεν καὶ νῦν, καθὰ καὶ πρότερον, καθοδήγει μονάς, πλέον ἄρτι σοι συμπαρομαρτοῦντος τοῦ δύνασθαι, θεῷ ἐγγίζων τρανότερον, τῷ μόνῳ φιλαγάθῳ καὶ πανοικτίρμονι καὶ πᾶσι τὴν ὑπεράπειρον καταβαλλομένῳ πρόνοιαν καὶ κηδεμονίαν. καὶ τόνδε τὸν τοῦ λόγου πόνον εὐμενῶς προσηκάμενος τὴν ἐκεῖθεν ἀντίδος ἡμῖν σωτηρίαν, εἰ καὶ παρ' ἀξίαν πρὸς ἡμῶν ἐσχεδίασται, οἷς καὶ λόγος οὐκ εὔφωνος καὶ σύνεσις οὐκ ἐπαινουμένη· ἐπὶ πᾶσι δὲ τοῖς παρ' ἡμῶν αἰτουμένοις συμπαράλαβε

1 cod. πρεσβίου. 3 cod. ἐξάδετε. 11 cod. χρεῶν. 12 cod. ἔοικε. 15 cod. μετερύθμισας. 23 cod. ἡνιόχει. 29 cod. παραξίαν.

μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἁπάντων τοὺς δήμους, οὓς πολλάκις ὕμνησας, οὓς ἐδόξασας, οὓς ὑποχρέους ταῖς εὐφημίαις κατέστησας, ᾄδων αὐτοῖς τὰ ἐφύμνια, συγχορεύων ταῖς πανηγύρεσιν, μεγαλύνων ταῖς εὐφημίαις, ἵνα καὶ ἡ πρεσβεία ἐνεργεστέρα καὶ ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ δαψιλέστερα ᾖ.

17. Τὰ δ' ἄλλα ἄλλοι λεγέτωσαν, τουτέστιν τὴν τῆς θήκης εὐωδίαν ἐκπεμπομένην, τῶν πολυειδῶν ἀλγημάτων τὰς θεραπείας, τὴν τοῦ ψύχους καὶ θερμοῦ πλεονεξίαν πρὸς τὴν τῆς ἰσότητος εὐταξίαν, τὴν τῶν συμφορῶν τῶν ἐπερχομένων ἀπαλλαγήν, τὴν τῶν λυπούντων πρὸς εὐθυμίαν μεταβολήν· τοιαῦτα γὰρ τὰ τῆς ἀρετῆς βραβεῖα, ἔνθεν μὲν παρεχόμενα τοῖς ἀξίοις, ἐκεῖθεν δὲ μείζω καὶ ὑπερφυῆ παρὰ τοῦ πάντων σωτῆρος ἡμῶν καὶ θεοῦ ἀνταποδιδόμενα.

18. Ἀλλ', ὦ ὁσίων ἀγλάισμα καὶ δικαίων ἐγκαλλώπισμα, ὦ χριστιανῶν χαριέστατον σεμνολόγημα καὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως εὐγενέστατον βλάστημα, ὦ τῶν ἀπ' αἰῶνος πάντων ἁγίων συμμέτοχε καὶ σύσκηνε καὶ συνόμιλε, ὦ τῆς Ἐκκλησίας εὐοσμότατον ἄρωμα καὶ τῆς πίστεως ἀκράδαντον ἔρεισμα καὶ στερέωμα, ἡ τῶν καταπονουμένων ἑτοίμη παράκλησις καὶ τῶν λυπουμένων θυμηρέστατον παρηγόρημα, ἡ τῶν νοσούντων ἢ καχεκτούντων εὐεξία καὶ ἄκεσις, τῶν ὀδυνωμένων θεόσδοτον ψυχαγώγημα, τῶν ποικίλαις καμνόντων καὶ παντοδαπαῖς περιστάσεσι προασπιστὴς καὶ προστάτης θερμότατος, πρόστηθι πάντων ἡμῶν πρὸς τὸν δεσπότην Χριστόν· τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ εἰρηνεύειν, ἐκ μέσου πάντα τὰ σκάνδαλα ποιῆσαι, δεήθητι· τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τῶν χριστιανῶν μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀκράδαντον ταῖς σαῖς πρὸς τὸν δεσπότην λιταῖς καὶ ἀνεπιβούλευτον διατήρησον, ὅπως δόξαν ἀναπέμπωμεν αὐτῷ καὶ τιμὴν καὶ προσκύνησιν παρὰ πᾶσαν ἡμῶν τὴν ἐνθάδε ζωὴν καὶ τὴν ἐκεῖσε μετὰ σοῦ καὶ πάντων τῶν ἀξίως εὐαρεστησάντων αὐτῷ σὺν τῷ ἀνάρχῳ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

---

3 cod. ἄδων αὐτοὺς - - - συγχωρεύων. 6 cod. τουτ' ἔστιν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ

ΙΩΣΗΦ ΤΟΥ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΥ

καὶ ποιητοῦ.

Ζῶντος θεοῦ σὺ θεῖος ὑμνητής, πάτερ,
ἐγὼ δέ σου θανόντος ὑμνητὴς νέος.

Οὗτος Σικελῶν ἐπαρχίας ὑπῆρχε, γεννητόρων Πλωτίνου καὶ Ἀγάθης, ἐπιεικὴς καὶ εὐσεβὴς τὸν τρόπον, τῇ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν σχολάζων. ἁλούσης δὲ τῆς πατρίδος ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν, οὗτος σὺν τῇ μητρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς πρὸς τὴν τοῦ Πέλοπος ἀνήχθη, κἀκεῖθεν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔνθα τὸν μοναστὴν ὑπέρχεται βίον καὶ πρὸς τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας ἀποδύεται. κλίνη δὲ αὐτῷ ἔδαφος κῳδίῳ καλυπτόμενον, χιτὼν ἀφελής· ἄρτος βραχὺς ἡ τροφή, ποτὸν ὕδωρ, στάσις παννύχιος, γονάτων κατάκλισις, συνεχεῖς ἐπὶ στόματος ὕμνοι, ἐργόχειρον καλλιγραφία, ἡ ταύτης σχολὴ ἀνάγνωσις τῶν θείων Γραφῶν. ἐκ τούτων τοιοῦτος γέγονε, πρᾶος, σεμνός, μέτριος, ἁπλοῦς, ἀκέραιος καὶ τὰ τούτοις ἑπόμενα. τούτοις πλουτῶν χειροτονεῖται πρεσβύτερος.

2. Χρόνος παρῆλθεν οὐχὶ συχνὸς καὶ μετὰ Γρηγορίου, ᾧ τὸ ἐπώνυμον Δεκαπολίτου, ἀνδρὸς ἐλλογίμου, τῇ Κωνσταντίνου ἐπιδημεῖ· μεθ' οὗ τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀντίπα ἐγκλείεται, σκληραγωγίαις καὶ ἀσκητικοῖς δρόμοις ἐπαγαλλόμενος. ἐπεὶ δὲ ἡ χριστομάχος αἵρεσις ἀνεφύη τῶν Εἰκονομάχων, καὶ ὁ μα-

---

13.14 cod. κατάκλησις. 16 cod. ἀκέρεος. 19 cod. ἐλογίμου.

κάριος εἰς Ῥώμην ἀπέπλεεν, τινῶν εὐσεβῶν εἰς τοῦτο αὐτὸν ἀξιωσάντων. νῆες δὲ καθ' ὁδὸν Βαρβαρικαὶ συναντήσασαι δεσμώτην εἰς τὴν τῶν Κρητῶν τοῦτον ἀπήγαγον καὶ εἱρκτῇ ἐναπέθεντο, οὓς ἐδίδασκε τὴν σωτήριον ὁδὸν καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν ἐλυτρώσατο. ἔνθα ἱεροπρεπής τις ἀνὴρ αὐτῷ ἐπιστὰς "Ἐκ Μύρων τῆς Λυκίας ἐνταῦθα πάρειμι" ἔφη· "ἀλλὰ δέξαι ταύτην τὴν κεφαλίδα". ὁ δὲ λαβὼν ὁμοῦ τε ἀνεγίνωσκε καὶ ἔψαλλε· "Τάχυνον, ὁ οἰκτίρμων, καὶ σπεῦσον ὡς ἐλεήμων εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν, ὅτι δύνασαι βουλόμενος". καὶ τὸ ᾀδόμενον ἔργον πρωΐας ἐγένετο.

3. Τοῦ γὰρ προμάχου τῆς αἱρέσεως ἐκποδὼν γενομένου, ἡ τοῦ θεοῦ Ἐκκλησία τῶν εἰκονισμάτων ἀπείληφε τὴν εὐπρέπειαν, καὶ ὁ τίμιος Ἰωσὴφ ἐλευθερωθεὶς τῆς εἱρκτῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν διεσῴζετο. ἐπεὶ δὲ λείψανον ἱερώτατον τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Βαρθολομαίου παρά τινος λαβὼν εἶχε καὶ ναὸν ἐπ' ὀνόματι τούτου συνάμα τῷ κλεινῷ Γρηγορίῳ ἐδείματο καὶ ἐν φροντίδι πλείονι καθειστήκει καὶ μελῳδήμασι τὰς αὐτοῦ πανηγύρεις κατακοσμῆσαι, ἠξίου τοῦ ποθουμένου τυχεῖν. τοιγαροῦν καὶ ἐπέτυχε. ὁρᾷ γὰρ ἄνδρα τινὰ φοβερὸν ἐν ἀποστολικῷ τῷ σχήματι ἐξελθόντα, ἀπὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης Εὐαγγέλιον ἀράμενον καὶ τοῖς στέρνοις ἐπιθέντα καὶ εὐλογίας αὐτὸν ἀξιώσαντα.

4. Τὸ δὲ ἦν ἀπαρχὴ τοῦ θείου χαρίσματος· οὕτω γὰρ ἀπόνως καὶ μετ' εὐκολίας τὰς ἱερὰς μελῳδίας τοῖς αἰτοῦσι παρεῖχεν, ὡς νομίζειν τινὰς μὴ ἐξ ἑαυτοῦ ταύτας γεννᾶν, ἀλλ' ἐκμανθάνειν ἀλλαχοῦ πρότερον καὶ ἀποστοματίζειν καὶ οὕτω τοῖς αἰτουμένοις παρέχειν· τὸ δὲ μὴ τοιαύτην ἔχειν τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἐκ θείου χαρίσματος, καθὰ προέφημεν, ταῦτα προφέρειν πεπίστευται. ἐντεῦθεν τοῖς ἁπάντων στόμασιν ᾄδεται καὶ πᾶσι ποθεινὸς καὶ ἐπέραστος, οὐ μόνον ἰδιώταις καὶ ἄρχουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς βασιλεῦσι γίνεται.

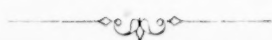
5. Εἰ καὶ παρὰ Βάρδα ὑπερορίᾳ καταδικάζεται, καλῶς γε τοῦτον διελεγξάμενος, ἀλλ' εὐθὺς ἀνακληθεὶς τῶν ἱερῶν σκευῶν

6 cod. μήρων τ. λικίας. 8 cod. οἰκτίρμον. 24 cod. ταυτα.

τῆς τοῦ θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας τὴν φυλακὴν πιστεύεται, Ἰγνατίου πατριαρχοῦντος τοῦ θείου. οὗ μετὰ τὴν ἐκδημίαν παρὰ Φωτίου στέργεται καὶ ἐκθειάζεται· οὗτος γὰρ μετὰ τὸν Ἰγνάτιον πατριάρχης ἀναδείκνυται.

6. Ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως στερρῶς ἀγωνιζόμενος ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα· μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν Θεοφίλου ἀναῤῥυσθεὶς ἐκ Χερσῶνος παρὰ τῆς βασιλίδος Θεοδώρας, τῆς ποιησάσης τὴν Ὀρθοδοξίαν, καὶ πολλοὺς αὖθις ὑμνολογήσας ἐκοιμήθη καὶ κατετέθη τὸ τίμιον αὐτοῦ λείψανον ἐν τῇ μονῇ, ἐν ᾗ κατάκειται.

7. Ἄνθρωπός τις ἔχων δοῦλον χρήσιμον, ἐπείπερ ὁ δοῦλος ἔφυγεν, ἀπελθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Φανερωτήν, παρεκάλει αὐτὸν φανερῶσαι τὸν δοῦλον αὐτοῦ. προσμείνας οὖν τῷ ναῷ ἐπὶ τρισὶ νυχθημέροις καὶ μηδὲν μαθών, λυπηθεὶς ἐβούλετο ἀναχωρῆσαι. ὄρθρου δὲ ὄντος καὶ ψυχωφελῶν λόγων ἀναγινωσκομένων, μικρὸν ἀφύπνωσε καὶ ὁρᾷ τὸν μάρτυρα λέγοντα αὐτῷ· "Ἱνατί λελύπησαι; τοῦ ποιητοῦ Ἰωσὴφ κοιμηθέντος ταύτῃ τῇ νυκτί, ὀψικεύθη παρ' ἡμῶν πάντων, οὓς κανόσιν ἐτίμησεν, ἡ ἁγία ψυχή, καὶ νῦν παραγέγονα τοῦ λοιποῦ δηλῶσαί σοι· ἄπελθε κατὰ τὸν δεῖνα τόπον καὶ εὑρήσεις ὃν ζητεῖς οἰκέτην σου".

5 cod. ἐξορίσθη. 14 cod. ψυχοφελῶν.

[illegible]

6. [illegible]

7. [illegible] χρήματα [illegible]

INDEX NOMINUM.

INDEX VERBORUM.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΛΚΗΣ

ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΜΥΡΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ

ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΥΠΟ

Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΚΕΡΑΜΕΩΣ

Ἐπιμελητοῦ τῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Μουσείου τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς.

ΣΜΥΡΝΗι,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Ο «ΤΥΠΟΣ».

(Ἐντὸς τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ἀριθ. 8).

1877.

Акаѳистъ Божіей Матери,

Русь и патріархъ Фотій.

I.

Содержаніе Акаѳиста Божіей Матери въ краткихъ чертахъ. — Акаѳистъ Божіей Матери, какъ историческій фактъ. — Трудности опредѣленія времени появленія Акаѳиста Божіей Матери (изданія текста, четьи-минейныя сказанія). — Общій обзоръ мнѣній о времени и причинахъ установленія праздника Акаѳиста Божіей Матери и составленія его пѣснопѣнія, начиная съ IX вѣка сплошь до настоящаго времени. — Неопредѣленность вопроса. — Заключеніе.

Столица византійской имперіи, великій Константинополь, былъ нѣкогда осажденъ однимъ нехристіанскимъ народомъ, угрожавшимъ ему опасностью полнаго разоренія; но онъ нечаянно спасся, благодаря явному заступничеству Пресвятой Богородицы; изъ жалости къ осажденнымъ христіанамъ она не замедлила явиться въ средѣ ихъ невидимымъ военачальникомъ противъ врага. Однако такая свыше дарованная помощь была слѣдствіемъ продолжительнаго моленія, приносившагося колѣнопреклоненно-стоящимъ народомъ въ великомъ храмѣ Святой Софіи, въ которомъ вмѣстѣ съ этимъ воспѣвалось особенное пѣснопѣніе, посвященное Пресв. Богородицѣ, такъ называемый *Акаѳистъ* (ἀκάθιστος ὕμνος = несѣдальное пѣснопѣніе). Съ тѣхъ поръ установленъ специальный ежегодный праздникъ—Акаѳистъ, въ который отъ лица Константинополя и всей имперіи возносилось общее благодарственное моленіе къ Пресв. Богородицѣ за ея прежнюю благостыню.

Такова въ краткихъ чертахъ гипотеза объ историческомъ происхожденіи извѣстнаго намъ Акаѳиста. Имъ въ сущности передается

дѣйствительное событіе въ религіозной концепціи, которое засвидѣтельствовано подлинными историческими документами, но затемнено преданіемъ. Говорится ни о чемъ другомъ, какъ только о дѣятельности народа, который, находясь въ крайне опасномъ положеніи и напрягая свои послѣднія силы, спасся исключительно силою своей искренней и живой вѣры въ божественное покровительство. Византійскіе писатели, умалчивая про народное движеніе, говорятъ только о его слѣдствіи, какъ воспоминаніи о сверхъестественномъ спасеніи города отъ угрожавшей ему гибели. Такъ издавна переданный намъ историческій фактъ привлекъ къ себѣ вниманіе при изученіи византійской исторіи. Прежде всего потребовалось его хронологическое опредѣленіе, когда многіе писатели и отнесли его ко временамъ царствованія Ираклія. Дальнѣйшее изложеніе покажетъ неосновательность подобнаго мнѣнія, хотя жертвами его явились весьма извѣстные историки. Заблужденіе выяснилось только въ настоящее время, съ появленіемъ нѣсколько одностороннихъ и безпріемныхъ изслѣдованій. Они, хотя далеко отстоятъ отъ положительнаго рѣшенія вопроса о времени и причинахъ происхожденія Акаѳиста Богородицѣ, усилили однако сомнѣнія въ цѣнности и научномъ значеніи доселѣ преобладающаго мнѣнія.

Сколько бы ни писалось объ Акаѳистѣ Божіей Матери, можно съ увѣренностью сказать, что онъ по существу остается пока неизслѣдованнымъ. Свидѣтельствуетъ объ этомъ, во-первыхъ, отсутствіе до настоящаго времени критическаго изданія самаго пѣснопѣнія. Между тѣмъ только такое изданіе могло бы дать намъ указанія какъ на древность сохранившихся списковъ, такъ и на подлинность первоначальной редакціи пѣснопѣнія или, по меньшей мѣрѣ, наиболѣе достовѣрныя свѣдѣнія о настоящемъ. Двоякій характеръ существующихъ изданій — популярности и полуученности — совершенно недостаточенъ и безполезенъ въ цѣляхъ опредѣленія первоначальнаго преданія о текстѣ. Популярнымъ изданіемъ слѣдуетъ считать текстъ пѣснопѣнія въ печатныхъ церковныхъ книгахъ. Филологи обыкновенно пользуются изданіемъ текста въ извѣстной Anthologia профессоровъ Christ'a и Параники[1]), а также въ Analecta sacra кардинала Pitra[2]), составленныхъ на основаніи тринадцати манускриптовъ, хотя и не столь

1) Anthologia graeca carminum christianorum. Lipsiae 1871, стр. 140—147.

2) Pitra, Analecta sacra spicilegio Solesmense parata, т. I, стр. 250—262.

древнихъ редакцій. Однако изданіе Питры не удовлетворяетъ научнымъ требованіямъ; сохранено не мало древнихъ списковъ, значительно расходящихся въ стилѣ, а мѣстами съ пропусками и перестановками. Поскольку такія разногласія остаются невыясненными, по стольку мы должны сомнѣваться въ неповрежденности текста со стороны переписчиковъ, или пѣвцовъ. Какъ бы то ни было, при поверхностномъ изученіи текста Акаѳиста, полезно сопоставлять его съ популярными списками; такихъ, найденныхъ послѣ Питры, пять: два — открыты трудолюбивымъ монахомъ Александромъ Эвморфопуломъ въ рукописяхъ Великой Аѳонской Лавры[1]); третій сличилъ Ѳаддеевъ на основаніи Патмосской рукописи XI вѣка[2]); съ четвертымъ познакомилъ насъ проф. Параника по рукописи, хранящейся въ библіотекѣ Халкинской Богословской Школы, не опредѣливъ однако ея даты и нумера[3]); а съ пятымъ текстомъ — Архимандритъ Амфилохій[4]). Полезенъ также и текстъ въ Тріоди, отпечатанной въ Римѣ (въ 1738 г.) и представляющей стихометрію извѣстнаго манускрипта[5]).

Второй и самый важный недостатокъ, способствующій трудности опредѣлить время составленія Акаѳиста Божіей Матери, заключается въ непростительномъ игнонирированіи спеціальныхъ сказаній объ Акаѳистѣ, попадающихся въ формѣ четьи-минейныхъ повѣствованій, и въ отсутствіи надлежащаго ихъ сличенія и разбора. Прежде всего слѣдуетъ отличать первоначальное сказаніе отъ различныхъ позднѣйшихъ его редакцій; а при внимательномъ ихъ сличеніи съ оригиналомъ мы убѣждаемся въ томъ, что распространенныя мнѣнія объ Акаѳистѣ находятъ свое объясненіе въ непроизвольной порчѣ и ошибочной интерпретаціи первоначальнаго сказанія. Оно обнародовано нѣкогда Константинопольскою церковью съ цѣлью объяснить причины установленія новаго переходящаго праздника — Акаѳиста, т. е. праздника похвалы Божіей Матери. Это извращеніе и ошибочное истолкованіе — весьма древни; несвоевременное же ихъ раскрытіе благопріятствовало появленію въ различныя времена такого изобилія про-

1) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, т. 12, стр. 395—396.

2) Извѣстія Русскаго Археолог. Института въ Константинополѣ, Софія 1898, т. 3, стр. 213—216.

3) Ἐκκλ. Ἀλήθεια, т. 13, стр. 44—48.

4) Амфилохія Кондакарій въ греческомъ подлинникѣ XII—XIII в. Москва 1879, стр. 106—111.

5) Τριῴδιον νεωστὶ τυπωθὲν καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας διορθωθὲν κατὰ τοὺς παλαιοὺς βίβλους ἐν ἔτει ͵αψλη', стр. τξη'—τπβ'.

тиворѣчащихъ мнѣній, благодаря которому вопросъ о времени происхожденія Акаѳиста Божіей Матери въ настоящее время признанъ открытымъ и нерѣшеннымъ.

По древнѣйшему изъ этихъ мнѣній, приписываемому хронографу IX вѣка, монаху Георгію, обыкновенно прозываемому Амартоломъ, составленіе Акаѳиста и Кондака «Взбранной Воеводѣ» относится къ 677 году, когда Константинополь былъ окончательно освобожденъ отъ нашествія и осады Арабовъ [1]). Однако мнѣніе это основывается не на подлинномъ произведеніи *Χρονικόν* монаха Георгія, которое остается пока неизвѣстнымъ, но на позднѣйшей его редакціи писателя-исправителя его разными прибавками и дополненіями. По другому же мнѣнію, болѣе распространенному и не менѣе древнему, праздникъ нашъ относится, какъ мы уже говорили, ко временамъ царствованія Ираклія и патріархіи Сергія. Оно появляется впервые въ качествѣ заглавія первоначальнаго сказанія объ Акаѳистѣ, явно же подтверждается въ XIII вѣкѣ анонимнымъ авторомъ хроники подъ заглавіемъ *Σύνοψις Χρονική*. Въ концѣ своего сказанія объ извѣстной осадѣ Константинополя Аварами и Персами при Иракліѣ, онъ положительно заявляетъ: «Съ тѣхъ поръ въ память чуда установлено, чтобы ежегодно воспѣвалось всенощное бдѣніе Акаѳиста, когда Сергій и составилъ пѣнія по порядку буквъ, такъ называемыя *οἶκοι* (= икосами) побѣдоносной и поборницѣ нашей». (*Ἔκτοτε οὖν εἰς μνήμην τοῦ θαύματος ἡ τῆς ἀκαθίστου κατ᾽ ἔτος ἐτυπώθη ψάλλεσθαι παννυχίς, τοῦ Σεργίου συνταξαμένου τοὺς κατὰ στοιχεῖον, οὓς δὴ καὶ οἴκους λέγομεν, ὕμνους τῇ νικοποιῷ καὶ ὑπερμάχῳ ἡμῶν*) [2]). Вопреки своей категоричности, мнѣніе это оказывается ошибочнымъ при внимательной его оцѣнкѣ. Вѣрно, что имя патріарха Сергія тѣсно связуется съ нашествіемъ Персовъ и Аваровъ въ 626 г. тѣмъ, что онъ установилъ особенный праздникъ въ память тогдашняго спасенія города, но не слѣдуетъ этотъ праздникъ смѣшивать съ извѣстной намъ службой Акаѳиста. При этомъ нужно замѣтить, что имя патріарха Сергія не упоминается ни въ одномъ изъ многочисленныхъ списковъ Акаѳиста, написанныхъ до XIII вѣка [3]); и, независимо отъ этого, вообще византійскіе хронографы того-же XIII

---

1) *Γεωργίου χρονικόν*. С.-Петербургъ 1859, стр. 612, изд. E. de Muralt.

2) К. *Σάθα*, *Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη*, т. 7, стр. 109.

3) Списковъ Акаѳиста сохранено до насъ много, начиная съ X вѣка; характерно, что только списки XV вѣка приписываютъ Акаѳистъ Сергію. См. Pitra, Analecta sacra, т. I, стр. XXXI.

вѣка не знали настоящаго автора нашего пѣснопѣнія. Безъименная замѣтка, найденная Петромъ Папагеоргіу въ рукописи XIII вѣка, говоритъ: «Эти божественные икосы не принадлежатъ, какъ говорятъ нѣкоторые, Сергію, украшавшему тогда константинопольскій престолъ, но дивному Роману, прозванному сладкопѣвцемъ». (Οὗτοι οἱ θεῖοι οἶκοι οὐκ εἰσίν, ὥς τινες λέγουσιν, Σεργίου τοῦ τηνικαῦτα κοσμοῦντος τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τοῦ θείου Ῥωμανοῦ, ὃς ἐπεκαλεῖτο μελῳδός) [1]). Авторъ замѣтки приводитъ далѣе причину, почему и онъ самъ вмѣстѣ съ «нѣкоторыми» считаетъ именно Романа составителемъ пѣсней-икосовъ, но другой читатель зачеркнулъ ее, вѣроятно найдя ее неудовлетворительной. Такимъ образомъ въ XIII вѣкѣ ни Сергій, ни Романъ не могли называться авторами Акаѳиста. Между тѣмъ мнѣніе о его появленіи во времена Ираклія настойчиво распространялось, о чемъ можно судить изъ краткаго сказанія, составленнаго Никифоромъ Каллистомъ Ксанѳопуломъ (XIV в.) и читаемаго въ Тріодяхъ [2]). Послѣ же продолжительнаго молчанія относительно нашего вопроса авторовъ позднѣйшихъ Ксанѳопула, въ XVII в. патріархъ Іерусалимскій Досиѳей [3]) высказалъ мнѣніе, что службу и пѣснопѣніе Акаѳиста Божіей Матери слѣдуетъ отнести ко времени Льва Исавра и патріарха Германа. Онъ основывается исключительно на первоначальномъ четьи-минейномъ сказаніи, гдѣ, какъ послѣднее чудесное спасеніе города въ отношеніи къ предыдущимъ нашествіямъ, описывается бывшее при Львѣ Исаврѣ. Однако въ томъ-же XVII вѣкѣ Мелетій Каллона относитъ составленіе Акаѳиста къ 626 году, авторомъ же его считаетъ Сергія. Аргументація Каллоны несостоятельна сама по себѣ, характерна только въ одномъ отношеніи: писатель прямо сознается въ томъ, что пѣснопѣніе *μόνον κατὰ παράδοσιν (только по преданію)* приписывается Сергію. Но въ подтвержденіе преданія онъ считаетъ нужнымъ привести цѣлую сказочку, конечно, или имъ самимъ измышленную, или слышанную отъ кого нибудь изъ современныхъ ему монаховъ. Сказка такова: «Кто составилъ эти икосы: — я не знаю; *да и писано ли объ этомъ гдѣ-либо?* Только по преданію говорятъ нѣкоторые, что составилъ ихъ самъ Сергій, но что впослѣдствіи

---

1) Byzantinische Zeitschrift, VIII, стр. 408.

2) Минейное сказаніе Ксанѳопула содержится во многихъ спискахъ и въ разныхъ изданіяхъ греческой Тріоди. См. еще Gretser, Georgius Codinus. Parisiis 1625, стр. 248—250. Migne, Patrol. gr., т. 92, ст. 1348—1353.

3) Δοσιθέου Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, стр. 623.

онъ впалъ въ ересь, и неправильно исповѣдывалъ божественные и священные догматы нашей православной вѣры..., но, проклятый, богохульно разглагольствовалъ будучи одержимъ своей нечестивой ересью. Поэтому святый царьградскій синодъ, справедливо лишившій сана, изгналъ его и всѣ его лжемудрствованія, равно какъ и всѣхъ его единомышленниковъ предалъ анаѳемѣ. Онъ же, не перенеся оскорбленія и уничиженія отъ православныхъ, тайно убѣжалъ изъ Константинополя; послѣ чего и гнусно скончался. Тогда святые и богоносные отцы, божественною ревностью движимые, взяли всѣ его сочиненія, которыхъ, какъ говорятъ, было много, какъ и массу хвалебныхъ пѣснопѣній Богородицѣ, и передали ихъ всѣ сожженію; но въ то время, когда они сжигались, происходилъ въ огнѣ трескъ, и эти икосы выбрасывались вонъ, не смотря на троекратное ихъ вверженіе обратно въ огонь. Святые отцы, увидѣвъ такое чудесное явленіе, поняли, что изъ всѣхъ другихъ только эти пѣснопѣнія были угодны Богородицѣ, и, найдя ихъ душеполезными и спасительными, передали ихъ святой церкви, какъ весьма великое и душеспасительное сокровище, о которомъ и свидѣтельствовала Блаженнѣйшая Дѣва, тѣмъ троекратнымъ трескомъ будто говоря: только эти хвалебныя пѣсни мнѣ нравятся; примите ихъ, какъ драгоцѣнный даръ; онѣ доставятъ многимъ спасеніе и оставленіе грѣховъ». (Ποῖος δὲ νὰ ἐσύνθεσε τούτους τοὺς οἴκους, δὲν ἠξεύρω νὰ εἶναι ποθὲς γραμμένον· μόνον κατὰ παράδοσιν λέγουν τινές, πῶς αὐτὸς ὁ Σέργιος νὰ τοὺς ἐποίησε καὶ ὅτι μετέπειτα ἠσέβησε καὶ δὲν ὡμολόγει πλέον ὀρθῶς τὰ τῆς ὀρθοδόξου μας πίστεως θεῖα καὶ ἱερὰ δόγματα..., ἀλλ' ἐβλασφημολόγει ὁ τρισκατάρατος τὰ τῆς δυσσεβεστάτης του αἱρέσεως φλυαρήματα. Διὰ τοῦτο δικαίως καὶ ἡ ἁγία τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων σύνοδος τὸν ἐκάθηρε καὶ ἐξωστράκισε καὶ τὰ ἀσεβέστατα αὐτοῦ μωρολογήματα καὶ πάντας τοὺς ὁμόφρονάς του ἀναθεμάτισεν· αὐτὸς δὲ μὴ ὑποφέρων τὸν ὀνειδισμὸν καὶ ἀτιμίαν ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους ἔφυγε κρυφὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κάκιστος κακῶς ἐτελεύτησεν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ θεοφόροι πατέρες ζήλῳ θείῳ κινούμενοι ἔβγαλαν ὅλα του τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ὡς λέγουν ἦσαν πολλὰ καὶ μάλιστα τῆς Θεοτόκου ἐγκώμια πολλότατα, καὶ τὰ ἔκαυσαν ὅλα· καὶ καθὼς ἐκαίοντο, ἐγίνετο κτύπος εἰς τὴν φωτίαν καὶ τοῦτοι οἱ οἶκοι ἐκφέροντο ἔξω· καὶ μ' ὅλον ὅτι τοὺς ἐμετάβαλαν ὡς τρεῖς φοραῖς, πάντα μὲ κτύπον ἐπηδοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν φωτίαν· ὥστε θεωρήσαντες οἱ ἅγιοι πατέρες τοιοῦτον θαυμάσιον, ἐγνώρισαν ὅτι μόνον τοῦτοι οἱ ὕμνοι ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἦσαν ἀρεσκούμενοι τῇ Θεοτόκῳ, καὶ ἐξετάσαντες τοὺς ηὗραν ψυχωφελεῖς καὶ

σωτηριώδεις, καὶ τοὺς ἐπαράδωσαν εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὡς μέγαν τινὰ καὶ ψυχοσωτήριον θησαυρόν, ὥσαν νὰ ἔλεγεν ἡ μακαριωτάτη παρθένος μὲ τοὺς τρεῖς κτύπους τῆς φωτίας: Τοῦτοι μόνον οἱ ἔπαινοι μοῦ ἀρέσκουν· τούτους λάβετε ὡς δῶρον πολύτιμον· τοῦτοι μέλλουν νὰ δώσουν πολλῶν σωτηρίαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν) 1).

Однако уже въ XVIII вѣкѣ Josephus Maria Quercius думалъ лишить славы Сергія и приписалъ составленіе Акаѳиста Божіей Матери Георгію Пизидѣ, ссылаясь просто на то, что, какъ въ Акаѳистѣ, такъ и въ извѣстномъ стихотвореніи Пизиды 2): Εἰς τὴν γενομένην ἔφοδον τῶν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἀστοχίαν Богородица называется στρατηγός. Quercius упустилъ изъ виду, что въ данномъ стихотвореніи нѣтъ даже простаго намека на опредѣленіе какой-нибудь службы въ родѣ Акаѳиста. Тѣмъ не менѣе къ мнѣнію столь шаткому примкнули многіе изъ ученыхъ 3).

Наконецъ въ XIX вѣкѣ преобладаютъ различныя мнѣнія. Константинъ Икономосъ пишетъ: «По мнѣнію большинства (кого?) икосы Богородицы составилъ Аполлинарій Александрійскій, жившій въ IV вѣкѣ» 4). Почти тоже самое, только другими словами, повторяетъ Мануилъ Гедеонъ: «По всей вѣроятности пѣснопѣніе составлено послѣ смерти Юліана Отступника» 5). Онъ же находитъ Юліана, какимъ то чудомъ, даже въ самомъ пѣснопѣніи. Іоаннъ Саккеліонъ подтверждаетъ мнѣніе Икономоса безъ серьезнаго обоснованія 6). Иннокентій высказывается за Сергія 7), такъ-же и Pitra 8); за нимъ послѣдовали

---

1) Μελετίου ἱερομονάχου Καλλονᾶ τοῦ Κρητός, Οἱ κδ' οἶκοι τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, παραφραστικῶς μετενεχθέντες εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων ἁπλῆν γλῶσσαν. Ἐνετίῃσιν 1695. См. Εὐαγγέλου Κοφινιώτου Ἀκάθιστος ὕμνος. Ἐν Ἀθήναις 1901, стр. 20—22.

2) Pisidae expeditio persica, Bonnae 1836, стр. 47—68.

3) Филарета еписк. Черниговскаго, Историческій обзоръ пѣснопѣвцевъ. Черниговъ 1864, стр. 243. — Ловягинъ, Богослужебные каноны. Изд. третье. С.-Петербургъ 1875, стр. 192. — А. Петровскій, Правосл. Богословская Энциклопедія, СПБ. 1900, т. I, стр. 378. — Сергій Послушникъ, Акаѳисты. Библіографическія замѣтки. СПБ. стр. 8—9. — А. Поповъ, Православные Акаѳисты, въ Православномъ Собеседникѣ. Казань 1902, т. I стр. 61—62.

4) К. Οἰκονόμου, Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς. Ἐν Πετρουπόλει 1830, стр. 667.

5) Πατριαρχικοὶ πίνακες. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885—1887, стр. 240—241.

6) Ἰ. Σακκελίων, Περὶ τῶν κδ' οἴκων τῆς Θεοτόκου въ журналѣ Σωτήρ, Аѳины 1891, стр. 89—99.

7) Иннокентій, Истор. обзоръ богослужебныхъ книгъ Грекороссійской Церкви. Кіевъ 1836, стр. 59.

8) Analecta sacra, т. I, стр. XXXI и 250.

еще и другіе: Christ [1]), Bouvy [2]), Параника [3]), Семителосъ [4]) и Dieterich [5]). Амфилохій хочетъ Романа пѣснопѣвца [6]); тоже самое и Эвморфопулъ [7]). Ставросъ Вутира примыкаетъ къ мнѣнію составителя хроники монаха Георгія, что Акаѳистъ относится къ временамъ Константина Погоната [8]). Нужно замѣтить здѣсь, что Вутирѣ принадлежитъ остроумное замѣчаніе, что въ самомъ пѣснопѣніи ничто не побуждаетъ насъ высказаться за Сергія: оно явно осуждаетъ его монофелитское ученіе въ слѣдующихъ стихахъ: «Ибо для этого вышній Богъ и явился на землѣ смиреннымъ человѣкомъ» [8]) и «неописуемое Слово все было долу, но и горняго отнюдь не оставляло. Устроитель всего желая спасти міръ, пришелъ къ нему по собственному обѣтованію, и будучи пастыремъ, какъ Богъ, ради насъ явился подобнымъ намъ человѣкомъ; ибо, призвавъ подобное подобнымъ, онъ, какъ Богъ, слышитъ» [9]) (Акаѳистъ ст. 172—176 и 217—223). Правильность заключенія Вутиры даетъ намъ полное основаніе полагать, что Акаѳистъ — произведеніе дѣйствительно гораздо позднѣйшее временъ Сергія. Всетаки положительное рѣшеніе вопроса ему не удалось. Мнѣніе его о составленіи пѣснопѣнія во времена Погоната [10]), оказавшееся несостоятельнымъ, послужило поводомъ Крумбахеру считать вопросъ объ Акаѳистѣ пока нерѣшеннымъ [11]). Поэтому и Евангелъ Кофиніоти въ своемъ трактатѣ объ Акаѳистѣ прямо называетъ *неопредѣленными* вопросы, относящіеся ко времени и автору Акаѳиста [12]).

Причина подобной запутанности и неопредѣленности, равно какъ и научной безплодности столькихъ спеціальныхъ изслѣдованій лежитъ, по нашему мнѣнію, въ неправильности постановки вопроса и въ не-

---

1) Anthologia graeca carminum christianorum, стр. XXXV.

2) Ed. Bouvy, Poètes et mélodes. Nimes 1886, стр. 206.

3) Ὁ ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, т. 25, стр. 136—150.

4) Δ. Χ. Σεμιτέλου Ἑλληνικὴ μετρική. Ἀθήνησιν 1894, стр. 131.

5) K. Dieterich, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur. Leipzig 1902, стр. 36.

6) Архим. Амфилохія Кондакарій, стр. 16.

7) Cp. Krumbacher, Geschichte d. byz. Litt²., стр. 672.

8) Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ὑψηλὸς θεὸς ἐπὶ γῆς ἐφάνη ταπεινὸς ἄνθρωπος.

9) Ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω καὶ τῶν ἄνω οὐδ' ὅλως ἀπῆν ὁ ἀπερίγραπτος λόγος. Σῶσαι θέλων τὸν κόσμον ὁ τῶν ὅλων κοσμήτωρ πρὸς τοῦτον αὐτεπάγγελτος ἦλθε· καὶ ποιμὴν ὑπάρχων ὡς θεὸς δι' ἡμᾶς ἐφάνη καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος· ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον καλέσας ὡς θεὸς ἀκούει.

10) Νεολόγου Ἑβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις 1893, т. II, стр. 411—413, 431—434, 511—513.

11) Geschichte d. byz. Litteratur ², стр. 672.

12) Ε. Κοφινιώτου, Ἀκάθιστος ὕμνος. Ἐν Ἀθήναις 1901, стр. 13 и 16.

прочности точки отправленія. Требуется прежде всего, какъ мы говорили выше, ближайшее ознакомленіе и точный разборъ тѣхъ письменныхъ документовъ, которые относятся непосредственно къ происхожденію службы и пѣснопѣнія Акаѳиста.

II.

Первоначальное сказаніе объ Акаѳистѣ Божіей Матери; его содержаніе.—Объясненіе разнообразности его заглавій въ церковныхъ книгахъ. — Заглавіе, относящее Акаѳиста Божіей Матери ко временамъ Ираклія и Сергія; неточность заглавія и полная несостоятельность этого мнѣнія. — Значеніе спеціальнаго праздника 7-го августа въ память осады Константинополя при Сергіѣ. — Непониманіе Ксанѳопула и другихъ сократителей первоначальнаго синаксаря объ Акаѳистѣ Божіей Матери.—Разборъ и опроверженіе мнѣній о появленіи Акаѳиста при Константинѣ Погонатѣ и при Львѣ Исаврѣ.—Главнѣйшая и двоякая цѣль Акаѳиста Божіей Матери по первоначальному синаксарю на основаніи его молитвы къ Богородицѣ. — Заключеніе: пѣснопѣніе и праздникъ Акаѳиста дѣло позднѣе VII и VIII вѣковъ. — Внутреннія указанія пѣснопѣнія на время происхожденія Акаѳиста Божіей Матери.

О происхожденіи пѣснопѣнія Акаѳиста упоминается, собственно говоря, въ одномъ только документальномъ текстѣ, который мы называемъ оригинальнымъ или первоначальнымъ сказаніемъ объ Акаѳистѣ. Оно довольно пространно; при внимательномъ же его чтеніи мы убѣждаемся въ томъ, что оно представляетъ собою оффиціальный документъ константинопольской церкви, составленный по поводу великой опасности, внезапно постигшей городъ. Лишенные всякой надежды отъ людей и возможности самозащиты, народъ и духовенство прибѣгаютъ къ Богородицѣ и въ торжественномъ моленіи просятъ о ея немедленномъ заступничествѣ. Служба началась чтеніемъ текста во всеуслышаніе: онъ уяснялъ собравшимся причину, по которой предстояло имъ возносить моленіе, по окончаніи же его воспѣвалось теперь впервые пѣснопѣніе Богородицѣ, знаменитый Акаѳистъ. Разумѣется, что текстъ въ формѣ минейнаго сказанія не носилъ опредѣленнаго заглавія въ тотъ моментъ, когда онъ былъ прочитанъ въ храмѣ святой Софіи; разъясненіе причинъ настоящаго богослуженія не зависѣло отъ такого или иного заглавія; требовалось только ознакомленіе публики съ самимъ содержаніемъ текста. Впрочемъ извѣстно, что въ восточныхъ церквахъ житія святыхъ, или легендарныя сказанія, катехизическія бесѣды или синодальныя грамоты читаются безъ особаго заглавія. Напротивъ, опредѣленное заглавіе стало необходимымъ послѣ, когда уже общеизвѣстный текстъ Акаѳиста долженъ былъ вписаться въ

греческія четьи-минеи; дать же ему такое или иное заглавіе — вполнѣ зависѣло отъ переписчиковъ. По этому чтеніе носитъ различныя заглавія въ различныхъ рукописяхъ, древнѣйшія изъ которыхъ относятся къ X вѣку: такъ Διήγησις ἀναγινωσκομένη εἰς τὴν Ἀκάθιστον или Λόγος ἀναγινωσκόμενος εἰς τὴν Ἀκάθιστον и пр. Есть титулъ пространный: «Полезное сказаніе, собранное изъ древнѣйшей исторіи и повѣствующее о странномъ чудѣ, происходившемъ тогда, когда Персы и Варвары окружили войною эту царицу (Константинополь) и погибли, наказанные божественною правдой; съ тѣхъ поръ городъ, сохранившійся неповрежденнымъ молитвами Богородицы, ежегодно воспѣваетъ благодарственное пѣснопѣніе и этотъ праздникъ называетъ Акаѳистомъ». (Διήγησις ὠφέλιμος ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας συλλεγεῖσα καὶ ἀνάμνησιν δηλοῦσα τοῦ παραδόξως γενομένου θαύματος, ἡνίκα Πέρσαι καὶ Βάρβαροι τὴν βασιλίδα ταύτην πολέμῳ περιεκύκλωσαν, οἳ καὶ ἀπώλοντο θείας δίκης πειραθέντες, ἡ δὲ πόλις ἀσινὴς συντηρηθεῖσα πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου ἐτησίως ἔκτοτε ᾄδει εὐχαριστήριον, ἀκάθιστον τὴν ἡμέραν κατονομάζουσα [1]). Однако этотъ титулъ, вопреки своей обстоятельности, представляетъ громадную неточность. Самый текстъ повѣствованія упоминаетъ не только объ одномъ нашествіи — Персовъ и Варваровъ (или Аваровъ), но еще и о двухъ другихъ нашествіяхъ; слѣдовательно онъ былъ измышленъ самимъ каллиграфомъ и недостовѣрность его съ самаго начала выясняется самимъ текстомъ. Происхожденіе его легко объясняется простымъ соображеніемъ: авторъ титула увлекся тѣмъ, что повѣствователь подробно описываетъ нашествіе Аваровъ и Персовъ, посвящая ему первую и большую часть своего синаксаря; вслѣдствіе чего онъ далъ ему исключительное предпочтеніе. Между тѣмъ титулъ, случайно происшедшій, послѣдовательнымъ и частнымъ списываніемъ сказанія сталъ въ концѣ концовъ общимъ и законнымъ. Такимъ образомъ этотъ случайный и непроизвольный недосмотръ способствовалъ впослѣдствіи возникновенію предубѣжденія будто Акаѳистъ Божіей Матери относится ко временамъ Ираклія и Сергія.

Однако неточность и полная несостоятельность вышеупомянутаго заглавія становятся яснѣе путемъ отрицательнымъ, — при внимательномъ разсмотрѣніи текстовъ, составленныхъ во времена Ираклія и Сергія. Первый изъ нихъ, содержащійся въ извѣстной Алексан-

1) Изданія Combefis, Historia monothelitarum. Parisiis 1648, стр. 805 — 826. I Migne, Patroog. gr., т. 92, ст. 1353—1372.

дрійской или Пасхальной хроникѣ, представляетъ изложеніе аваро-персидской осады Константинополя въ 626 году. Осада города началась 29 іюля и кончилась 8 августа[1]). Но въ этомъ изложеніи вовсе не упоминается объ установленіи какого-нибудь переходящаго праздника Акаѳиста по поводу даннаго событія. Мало того, если бы Сергій при такихъ обстоятельствахъ составлялъ длиннѣйшее пѣснопѣніе Акаѳиста, хроника упоминала бы объ этомъ, разъ она сочла нужнымъ упомянуть о томъ, что Сергій составилъ и ввелъ въ чинѣ божественной литургіи какой-то кратчайшій тропарь[2]). Оказывается, что эта Пасхальная хроника ничего не знаетъ о всенощномъ бдѣніи или о пѣснопѣніи Акаѳиста, точно такъ-же какъ и извѣстное стихотворное повѣствованіе Пизиды[3]). Оба говорятъ просто, что снятіе аваро-персидской осады было слѣдствіемъ чудотворнаго дѣйствія Богородицы; она явилась какъ бы пробѣгающей по крѣпостнымъ стѣнамъ и «оттуда избивала и поражала враговъ». Что дѣйствительно въ это время были вознесены патріархомъ Сергіемъ благодарственныя моленія, объ этомъ насъ увѣряютъ позднѣйшіе хронографы, но въ какой формѣ они были составлены не упоминаютъ[4]). Свои же свѣдѣнія они заимствуютъ изъ мемуаровъ литургическаго характера неизвѣстнаго писателя, но очевидца событій 626 года. Мемуары сохранились въ парижскомъ манускриптѣ X в. (Cod. Parisiensis, Suppl. 241); они носятъ такое заглавіе: «О взбѣшенномъ движеніи безбожныхъ Варваровъ и Персовъ противъ богохранимаго города и объ ихъ постыдномъ отступленіи благодаря человѣколюбію Бога ходатайствомъ Богородицы» (Περὶ τῆς τῶν ἀθέων Βαρβάρων καὶ Περσῶν κατὰ τῆς θεοφυλάκτου ταύτης πόλεως μανιώδους κινήσεως καὶ τῆς φιλανθρωπίᾳ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς Θεοτόκου μετ' αἰσχύνης ἐκείνων ἀναχωρήσεως)[5]). Въ римскомъ же спискѣ заглавіе таково: «О взбѣшенномъ движеніи безбожныхъ Аваровъ и Персовъ противъ Богохранимаго города и объ ихъ постыдномъ отступленіи благодаря человѣколюбію Бога ходатайствомъ Богородицы» (Περὶ τῶν ἀθέων 'Αβάρων τε καὶ Περσῶν κατὰ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως μανιώδους κινήσεως καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς

---

1) Du Cange, Πασχάλιον. Parisiis 1688, стр. 392—397.

2) Тамъ-же, стр. 390.

3) Тамъ-же стр. 392—397, и G. Pisidae, Expeditio persica, стр. 64—65.

4) См. Nicephori opuscula historica, стр. 18 de Boor.

5) Catalogus cod. hag. graec. bibliothecae Nationalis Parisiensis. Bruxellis 1896, стр. 330.

Θεοτόκου μετ' αἰσχύνης ἀναχωρήσεως. Cod. Vatic. 1572)[1]). Третій списокъ, раньше хранившійся въ Эскуріалѣ, но дальнѣйшая судьба котораго теперь неизвѣстна, имѣетъ заглавіе: «Сказаніе, повѣствующее о взбѣшенномъ движеніи безбожныхъ Аваровъ и Персовъ противъ богохранимаго города и какъ онъ спасся человѣколюбіемъ Бога, послѣ того какъ они ушли со стыдомъ» (Λόγος διαλαμβάνων περὶ τῆς τῶν ἀθέων Ἀβάρων καὶ Περσῶν κατὰ τῆς θεοφυλάκτου πόλεως μανιώδους κινήσεως καὶ ὅπως φιλανθρωπίᾳ θεοῦ ἐρρύσθη ἀναχωρησάντων αὐτῶν μετ' αἰσχύνης). Наконецъ текстъ этотъ является помѣщеннымъ въ церковныхъ книгахъ въ видѣ синаксаря спеціальнаго праздника въ память происходившаго тогда чуда; содержаніе его относится къ осадѣ 626 года[2]). Редакція эта, вслѣдствіе своего оффиціальнаго характера и пространности, правда, могла бы обезпечить достовѣрность распространеннаго мнѣнія, но къ сожалѣнію ея повѣствованіе совсѣмъ не касается нашего вопроса и ни намека нѣтъ объ установленіи акаѳистнаго праздника. Тамъ просто говорится, что, послѣ снятія осады: «Патріархъ (Сергій) военачальникъ и множество народа, стоя при воротахъ (города), которыя мы называемъ Золотыми, какъ и есть, и видя дымъ и огонь варварскихъ орудій, воздѣвали руки къ небу и вопіяли со слезами благодаренія: Десница твоя, Господи, прославлена въ силѣ; десница твоя разбила враговъ, и величіемъ славы твоей сокрушилъ ты супостатовъ». (Ὁ ἱεράρχης καὶ ὁ στρατηγὸς καὶ πλῆθος τῆς πόλεως ἀξιόλογον ἑστῶτες πρὸ τῆς πύλης, ἣν Χρυσῆν καλοῦμεν ἀπὸ τοῦ πράγματος, καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸν καπνὸν τῶν βαρβαρικῶν ὀργάνων θεώμενοι, τὰς χεῖρας ἀνατείναντες εἰς οὐρανοὺς ἐβόων δάκρυα προχέοντες χαριστήρια: Ἡ δεξιά σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύι· ἡ δεξιά σου χείρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης σου συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους). Еще эта редакція знаетъ, что: «Благочестивый іерархъ умерщвленіемъ плоти и боговдохновенной ревностью духа самъ себя приноситъ Богу въ жертву всесожженія; и не кровью тельцовъ и козловъ убѣждается онъ во спасеніи, но самъ приноситъ безкровную жертву спасенія во всечестномъ храмѣ Богородицы, въ Влахернахъ; всегда со всѣмъ народомъ празднуя, возсылаетъ моленія за избавленіе отъ бѣдствій и проситъ о вѣчной охранѣ города». (Ὁ ἱεράρχης ὁ τίμιος ἑαυτὸν διαπαντὸς προσάγων τῷ θεῷ ὁλόκαυτον καλλιέρημα, τῇ τε νεκρώσει τοῦ σώματος

---

1) Catal. cod. hag. graec. bibliothecae Vaticanae. Bruxellis 1899, стр. 128.

2) Изданія: A. Mai, Nova Patrum bibliotheca, Romae 1852, t. 6, pars 2, стр. 423—437. Leo Sternbach, Analecta Avarica. Cracoviae 1900.

καὶ τῇ ἐνθέῳ ζέσει τοῦ πνεύματος, οὐχ αἵματι ταύρων καὶ τράγων πορίζεται τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν, ἀλλ' ἀναιμάκτους θυσίας σωτηρίου ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῷ ἐν Βλαχέρναις ἀναφέρει, διαπαντὸς λιταῖς πανδήμοις τὴν τῶν κακῶν θριαμβεύων ἀπαλλαγήν, ἀπόρθητον αἰτῶν τὴν πόλιν δι' αἰῶνος φυλάττεσθαι). За этими словами слѣдуетъ молитва къ пророку Исаіи о ходатайствѣ его предъ Богородицей: «чтобы она вѣчно спасала городъ и народъ, который, хотя грѣшенъ, однако всегда къ Богу и Богородицѣ прибѣгаетъ» [1]).

Безъ сомнѣнія здѣсь имѣется въ виду опредѣленный праздникъ, установленный самимъ Сергіемъ въ память освобожденія Константинополя отъ аваро-персидской осады. Дѣйствительно, такой праздникъ существуетъ 7 и 8 августа, какъ объ этомъ мы достовѣрно знаемъ изъ многочисленныхъ синаксарскихъ списковъ. Такъ въ древнѣйшемъ пергаментномъ синаксарѣ августа мѣсяца, хранящемся въ Вѣнской Придворной Библіотекѣ, содержатся свѣдѣнія о томъ, что 8 августа читали въ церквахъ: «Краткую исторію о нашествіи Персовъ и Аваровъ» во времена царя Ираклія (Ἱστορία σύντομος περὶ τῆς ἐλεύσεως τῶν Περσῶν καὶ Ἀβάρων) [2]); исторія эта остается пока неизданной. Затѣмъ уставъ Константинопольской архіепископіи IX в., сохраняющійся въ плохомъ состояніи въ 266 патмосскомъ пергаментномъ манускриптѣ, опредѣляетъ: «Въ тотъ-же день (= 7 августа) память благочестивой нашей царицы во святыхъ апостолахъ Ирины; и литія бываетъ въ Влахернахъ противъ Варваровъ. И память о нашествіи Варваровъ, когда они молитвами пресвятой Богородицы потоплены были въ Рогатомъ Заливѣ». (Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τῆς ἐν εὐσεβείᾳ γενομένης ἡμῖν βασιλίσσης ἐν τοῖς Ἁγίοις Ἀποστόλοις Εἰρήνης· καὶ λιτὴ ἀπέρχεται ἐν Βλαχέρναις κατὰ τῶν Βαρβάρων. Καὶ μνήμη τῆς ἐλεύσεως τῶν Βαρβάρων, ὅτε διὰ τῶν πρεσβειῶν τῆς παναγίας Θεοτόκου ἐβυθίσθησαν ἐν τῷ Λάκκῳ). Еще въ другомъ позднѣйшемъ спискѣ мы читаемъ: «Память нашествія Аваровъ во времена царя Ираклія и патріарха Сергія» (Μνήμη τῆς ἐπελεύσεως τῶν Ἀβάρων κατὰ τοὺς καιροὺς Ἡρακλείου βασιλέως καὶ Σεργίου πατριάρχου [3]). Въ временномъ уставѣ Константина Порфиророднаго говорится: «И память дарованной намъ сверхъ ожиданія и всякаго чаянія вѣрной помощи отъ

1) Изданіе Sternbach, стр. 16—17 и 24.

2) Lambecii Comment. liber VIII, стр. 119.

3) А. Дмитріевскій, Описаніе литургическихъ книгъ. Τυπικά. Кіевъ, 1895, т. I, стр. 101.

Христа и истиннаго Бога нашего противъ безбожныхъ враговъ, которые окружили насъ со всѣхъ сторонъ — съ суши и моря; когда безсѣменно зачавшая Пресвятая Владычица наша Богородица и Приснодѣва Марія ходатайствовала о спасеніи этого бохохранимаго города, во времена царя Ираклія; совершается же этотъ сѵнаксъ въ Ея священномъ домѣ въ Влахернахъ». (Καὶ μνήμη τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ πᾶσαν ἐλπίδα δωρηθείσης ἡμῖν τελείας βοηθείας παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ κατὰ τῶν πανταχόθεν διά τε γῆς καὶ θαλάσσης κυκλωσάντων ἡμᾶς ἀθέων ἐχθρῶν, μεσιτευσάσης τὴν σωτηρίαν τῇ θεοφυλάκτῳ ταύτῃ πόλει καὶ βασιλίδι τῆς ἀσπόρως τεκούσης παναγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας κατὰ τοὺς καιροὺς Ἡρακλείου βασιλέως· τελεῖται δὲ ἡ τοιαύτη σύναξις ἐν τῷ σεβασμίῳ αὐτῆς οἴκῳ τῷ ὄντι ἐν Βλαχέρναις) [1]).

Изъ этихъ оффиціальныхъ свидѣтельствъ довольно ясно, что Акаѳистъ и праздникъ похвалы Божіей Матери не имѣютъ ничего общаго съ осадою Константинополя при Ираклiѣ и Сергіѣ. А что касается до вопроса: почему съ древнѣйшихъ временъ всѣ вѣрили противоположному, мы можемъ только повторить и здѣсь данное нами выше объясненіе: первая ошибка лежитъ въ неточномъ заглавіи первоначальнаго синаксаря Акаѳиста. Со времени общепризнанная, она подкрѣплена впослѣдствіи произвольнымъ истолкованіемъ того-же синаксаря со стороны Ксанѳопула и другихъ его сократителей. Первоначальный синаксарь учитъ, что акаѳистный праздникъ имѣетъ причиною своего происхожденія осаду Константинополя, бывшую непремѣнно послѣ царствованія Льва Исавра. По синаксаристу населеніе переживаетъ крайне тяжелыя минуты; въ своемъ безсиліи оно вспоминаетъ о древнихъ благодѣяніяхъ Богородицы, потому и воздаетъ ей всеобщее благодареніе. Но вмѣстѣ съ тѣмъ оно ходатайствуетъ о томъ, чтобы Богородица ниспослала свою помощь *и теперь, какъ раньше*, защитила и спасла городъ, что именно и послужило поводомъ къ установленію Акаѳиста. Синаксаристъ, разъясняя Акаѳистъ, упоминаетъ сначала о древнѣйшемъ чудѣ Богородицы при Сергіѣ и Ираклiѣ. Прежде же чѣмъ перейти къ описанію *другихъ* осады и чуда, онъ говоритъ нѣсколько словъ о тогдашнемъ спасеніи города и заканчиваетъ словами: «*Въ воспоминаніе этого благодѣянія мы совершаемъ на-*

1) Рукопись 40 собранія Св. Креста въ библіотекѣ Іерусалимской Патріархіи, листъ 199. Ср. Hipp. Delehaye, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano. Bruxelles 1902, стр. 872—876.

стоящій ежегодный сѵнаксъ и правимъ всенощную службу, принося Ей благодарственныя пѣсно-пѣнія» (ἧς τινος εὐεργεσίας εἰς ἀνάμνησιν τὴν παροῦσαν ἐτησίαν πανδημεὶ σύναξιν ποιοῦμεν καὶ παννύχιον ἄγομεν ἑορτήν, εὐχαριστηρίους ᾠδὰς αὐτῇ προσφέροντες [1]). Необходимо замѣтить здѣсь, что слова эти, примѣняемыя синаксаристомъ къ празднику, или лучше просто читаемыя во время Акаѳиста, какъ и все предыдущее, заимствованы почти буквально изъ синаксаря 7 августа. Составитель первоначальнаго синаксаря Акаѳиста не только ничего здѣсь не прибавляетъ отъ себя, но онъ даже слова Акаѳиста не употребляетъ. Однако сократители синаксаря и особенно Ксаноопулъ, отъ котораго обыкновенно и научаемся касательно Акаѳиста, передѣлали его содержаніе по своему. Слова его: εὐχαριστηρίους ᾠδὰς (*благодарственныя пѣнія*) самъ произвольно Ксаноопулъ разъясняетъ словами ὕμνον καὶ ἀκάθιστον (пѣніе и Акаѳистъ); а въ подтвержденіе своей передѣлки онъ позволилъ себѣ передѣлку и самаго текста такимъ образомъ: «*И такъ, съ тѣхъ поръ, въ память столь великаго и сверхъестественнаго чуда, передано церкви посвящать этотъ праздникъ божіей матери въ этотъ день, когда и былъ воздвигнутъ трофей ея побѣды; назвали же его* (*т. е. праздникъ*) *Акаѳистомъ* (*несѣдальнымъ*) *потому, что тогда* (*т. е. при Сергіѣ и Иракліѣ*) *такъ и поступали всѣ* (*т. е. не сидѣли*) — *народъ и духовенство города*». (Ἔκτοτε οὖν εἰς μνείαν τοῦ τοσούτου καὶ ὑπερφυοῦς θαύματος ἡ Ἐκκλησία τὴν τοιαύτην ἑορτὴν παρέλαβε τῇ μητρὶ ἀνατιθέναι τοῦ θεοῦ τῷ παρόντι καιρῷ, ὅτε καὶ τὸ τρόπαιον τῇ θεομήτορι γέγονεν· ἀκάθιστον δὲ ὠνόμασαν διὰ τὸ τότε οὕτω πρᾶξαι τὸν τῆς πόλεως κλῆρόν τε καὶ λαὸν ἅπαντα) [2]). Благодаря такой произвольной и по времени позднѣйшей интерпретаціи, укрѣплено мнѣніе, о которомъ мы говоримъ. Однако фальсификаторовъ можно поймать на ихъ собственныхъ ошибкахъ и противорѣчіяхъ. Ксаноопулъ, хотя въ началѣ разсказываетъ о чудѣ при Сергіѣ, исключительно къ нему примѣняя Акаѳистъ, впослѣдствіи, забывшись, упоминаетъ о другомъ чудѣ при Константинѣ Погонатѣ, о третьемъ при Львѣ Исаврѣ непосредственно прибавляя: «*И такъ по причинѣ всѣхъ этихъ сверхъестественныхъ чудесъ всечистой Богоматери, мы празднуемъ въ этотъ день; называется же этотъ праздникъ Акаѳистомъ потому, что*

---

1) Migne, т. 92, ст. 1364.

2) Тамъ-же, ст. 1352.

тогда весь народъ воспѣвалъ пѣснопѣніе матери Слова въ ту ночь, стоя на ногахъ; и мы, хотя при пѣніи всѣхъ другихъ икосовъ обыкновенно сидимъ, во время пѣнія икосовъ Богоматери всѣ слушаемъ стоя». (Διὰ ταῦτα τοίνυν ἅπαντα τὰ ὑπερφυῆ θαυμάσια τῆς παναγνου καὶ Θεομήτορος τὴν παροῦσαν ἑορτὴν ἑορτάζομεν· ἀκάθιστος δὲ ὀνομάζεται, διότι ὀρθοστάδην τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὸν ὕμνον τῇ τοῦ Λόγου μητρὶ ἔμελψαν, καὶ ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις οἴκοις καθῆσθαι ἐξ ἔθους ἔχοντες ἐν τοῖς παροῦσι τῆς Θεομήτορος ὀρθοὶ πάντες ἀκροώμεθα). Говоря это, сократитель обнаруживаетъ явный самообманъ; въ заключеніе получается, что нашъ Акаѳистъ не составленъ при Сергіѣ и Ираклiѣ, какъ онъ самъ говоритъ выше, но при Львѣ Исаврѣ. Но и это тоже невѣрно, потому что первоначальный текстъ относитъ составленіе Акаѳиста ко времени позднѣйшему Льва Исавра. Пока ограничиваясь этимъ общимъ замѣчаніемъ, переходимъ къ прямому опроверженію двухъ другихъ предубѣжденій.

По первому изъ нихъ всенощная служба Акаѳиста и его пѣснопѣніе относится ко временамъ Константина Погоната. Мнѣніе опирается на такъ называемую лѣтопись монаха Георгія. И здѣсь, какъ мы уже упомянули, исключительную роль играетъ произволъ одного изъ исправителей хроники, пожелавшаго представить се въ болѣе совершенномъ видѣ различными прибавками и дополненіями. Съ этою цѣлью онъ заимствуетъ изъ различныхъ источниковъ всякіе эпизоды, относящіеся ко временамъ многихъ царей, которые и помѣщаетъ въ своей хроникѣ почти дословно. Въ данномъ вопросѣ, хотя самое событіе объ опасности, когда-то угрожавшей городу, онъ беретъ буквально изъ первоначальнаго синаксаря Акаѳиста, однако онъ съ своей стороны вставляетъ слѣдующее: «...когда и составлены Акаѳистъ и кондакъ пресвятой Богородицѣ» (Τῇ ὑπερμάχῳ, στρατηγῷ, Πρόσταγμα χριστιανῶν и Πρεσβεία θερμῇ)[1]). Но подобная вставка опровергается самымъ синаксаристомъ, это разъ; а во-вторыхъ снятіе осады при Константинѣ Погонатѣ вспоминается 25 іюня, на что указываютъ всѣ константинопольскіе древніе типики Великой Церкви. Уставъ при Константинѣ VII Багрянородномъ опредѣляетъ: «Въ тотъ-же день (25 іюня) празднуется память помощи, дарованной намъ сверхъ слова и всякаго чаянія отъ Великаго Бога и спасителя нашего Іисуса Христа, молитвами безсѣменно зачавшей всесвятой Владычицы нашей Богородицы и Присно-

1) Γεωργίου χρονικόν, стр. 611—612. Ср. Синаксаря Акаѳиста у Migne, т. 92, ст. 1364.

дѣвы Маріи противъ безбожныхъ Сарациновъ, окружавшихъ нашъ Царьградъ съ суши и моря» (Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀνάμνησις τελεῖται τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ πᾶσαν ἐλπίδα δωρηθείσης βοηθείας παρὰ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν πρεσβειῶν τῆς ἀσπόρως αὐτὸν τεκούσης παναγίας καὶ δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας κατὰ τῶν διὰ γῆς τε καὶ θαλάσσης κυκλωσάντων τὴν καθ' ἡμᾶς βασιλίδα πόλιν ἀθέων Σαρακηνῶν)[1]).

Другіе, ссылаясь на краткій синаксарь, утверждаютъ, что праздникъ Акаѳиста установленъ былъ по поводу спасенія города при Львѣ Исаврѣ и патріархѣ Германѣ. Достаточно вспомнить 16 августа, когда спеціально празднуется это событіе. Такъ, напримѣръ, Константинопольскій церковный уставъ при Константинѣ Багрянородномъ опредѣляетъ: «Въ тотъ-же день (16 августа) воспоминаніе великаго и непреодолимаго человѣколюбія Бога нашего, силою котораго и молитвами Его всенепорочной матери Онъ погубилъ и разсѣялъ нашедшую толпу Агарянъ во времена Льва Исавра, иначе Конона, когда они съ суши и моря окружили этотъ великій городъ; они подверглись раззоренію въ день памяти ея святаго Успенія (15 августа), когда и наступили. Въ тотъ же періодъ года празднуется память постигшей насъ въ древнія времена страшной грозы землетрясенія, отъ которой сверхъ всякаго чаянія избавилъ насъ человѣколюбивый Богъ». (Μηνὶ τῷ αὐτῷ ις' ἡ ἀνάμνησις τῆς περὶ ἡμᾶς μεγάλης καὶ ἀνυπερβλήτου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν φιλανθρωπίας, δι' ἣν τὰ ἐπελθόντα τῶν Ἀγαρηνῶν πλήθη κατὰ τοὺς χρόνους Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, τοῦ καὶ Κόνωνος, κυκλώσαντα τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν διά τε γῆς καὶ θαλάσσης πρεσβείαις τῆς παναχράντου αὐτοῦ μητρὸς ἀπώλεσε καὶ διέφθειρε· τὴν δὲ πανωλεθρίαν ἐδέξαντο κατὰ τὴν μνήμην τῆς τιμίας αὐτῆς μεταστάσεως, ἐν ᾗ καὶ ἐπῆλθον· ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ περιόδῳ τοῦ ἔτους τελεῖται μνήμη τῆς μετὰ οἰκτιρμῶν ἐπενεχθείσης ἡμῖν ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις φοβερᾶς ἀπειλῆς τοῦ σεισμοῦ, ἧς παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ὁ φιλάνθρωπος Θεός).

Такимъ образомъ, съ устраненіемъ предразсудковъ становится яснымъ, что чудеса Богородицы при Ираклiѣ, Константинѣ Погонатѣ и Львѣ Исаврѣ не имѣютъ непосредственнаго отношенія къ возникновенію Акаѳиста. Цѣль этого двоякая: съ одной стороны — воздать бла-

1) Рукопись 40 Іерусалимскаго монастыря Св. Креста, листъ 173. Ср. Hip. Delehaye, Synaxarium, стр. 772.

2) Рукопись 40 Св. Креста, л. 203. Ср. Delehaye тамъ-же, стр. 901—904.

годареніе Богородицѣ за ея прежнее покровительство, съ другой — испросить сызнова ея милосердное вниманіе къ городу, которому угрожаетъ опасность. Древнія чудеса при Ираклiѣ, Погонатѣ и Львѣ перечисляются въ доказательство того, что городъ дѣйствительно пользуется покровительствомъ Богородицы; за это именно и подобаетъ, чтобы всѣ единогласно восхваляли, благодарили и воспѣвали Ее. Однако истинное настроеніе слушателей къ подобному благодарственному моленію требуетъ, прежде всего, нравственную чистоту и добродѣтельную жизнь. «Вѣрно», говоритъ синаксаристъ, «что мы должны въ дѣлахъ нашихъ приносить благодареніе Богоматери потому, что Ей, какъ и Ея сыну, такая именно благодарность болѣе пріятна, чѣмъ самыя мелодичныя пѣснопѣнія, исполненныя на флейтахъ или органѣ» (τὴν δι᾽ ἔργων εὐχαριστίαν προσάγειν τῇ Θεομήτορι· ταύτῃ γὰρ ἥδεται μᾶλλον αὐτή τε καὶ ὁ ταύτης υἱός, ἤπερ αὐλῶν ἢ ὀργάνων μουσικωτάταις ᾠδαῖς). Но такъ какъ природа человѣка слаба, и умъ его непонятливъ, слѣдовательно оба эти и то и другое: «благопріятствуетъ нашей нерѣшительности въ трудахъ добродѣтели и тому, что мы прикасаемся мало къ ней, какъ бы концемъ перста, и вслѣдствіе этого много намъ недостаетъ для воздaнія благодарности, то возблагодаримъ Ее (Богородицу) хотя бы голыми словами» (ἀποκνεῖν ἡμᾶς πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπίπονον ποιεῖ καὶ βραχέα ταύτης ἁπτόμεθα καὶ ὅσῳ εἰπεῖν ἄκρῳ δακτύλῳ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἔκτισιν τῆς εὐχαριστίας ἐνδεῶς ἔχομεν, κἂν τὴν διὰ ῥημάτων ψιλῶν εἰσενέγκωμεν). Далѣе, обращаясь къ Богородицѣ, ораторъ восклицаетъ съ амвона: «*Мы громогласно поемъ твои чудеса; прославляемъ попеченіе; провидѣніе величимъ; покровительство воспѣваемъ; помощь восхваляемъ; милосердіе славословимъ; воспоминая твои прежнія дарованія и отъ сколькихъ опасностей мы избавлены тобою, настоящее благодарственное пѣснопѣніе мы возносимъ къ тебѣ (хотя) недостойное твоихъ благодѣяній (ибо и что могла бы быть ихъ достойнымъ?—однако пріятны тебѣ твоихъ чадъ лепетанья)*» (Ἄδομεν μεγαλοφώνως τὰ σὰ θαυμάσια· τὴν κηδεμονίαν δοξάζομεν· τὴν πρόνοιαν μεγαλύνομεν· τὴν προστασίαν ὑμνοῦμεν· τὴν βοήθειαν ἐκθειάζομεν· τὴν εὐσπλαγχνίαν δοξολογοῦμεν· καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς παρελθοῦσι μεμνημένοι τῶν σῶν δωρεῶν καὶ ἐξ ὅσων κινδύνων ἐρρύσθημεν διὰ σοῦ, ταύτην σοι τὴν εὐχαριστήριον ᾠδὴν ὡς χρέος προσάγομεν, οὐκ ἀντάξιον μὲν οὖσαν ταῖς σαῖς εὐεργεσίαις· τί γὰρ ἂν καὶ εἴη τούτων ἀνταξιον; πλὴν φίλα σοι τὰ τῶν σῶν παίδων ψελίσματα); «*по случаю же настоящихъ* (бѣдствій) *и прискорбныхъ* (обстоятельствъ) *испраши-*

ваемъ твою быстрѣйшую помощь» (ἐπὶ δὲ τοῖς ἐνεστῶσι καὶ λυποῦσιν ἡμᾶς παρακαλοῦμεν τὴν σὴν ὀξυτάτην βοήθειαν).

Такимъ образомъ мы вынуждены полагать, что именно настоящее положеніе вещей вызываетъ у жителей воспоминаніе о прежнихъ благодѣяніяхъ Богородицы, т. е. при Ираклiѣ, Константинѣ Погонатѣ и Львѣ Исаврѣ. При этомъ логическая связь испрашиванія «быстрѣйшей помощи» съ упоминаніемъ предшествующихъ благодѣяній абсолютно требуетъ, чтобы подъ λυποῦντα мы подразумѣвали четвертую осаду; и хотя въ самой молитвѣ не встрѣчается слова осада, однако оно не только звучитъ въ перифразѣ: ἐνεστῶσι καὶ λυποῦσιν ἡμᾶς, но и въ концѣ молитвы тѣ же самыя настоящія бѣды прямо называются трепетомъ, битвами, войнами. Обратимъ наше вниманіе на молитву: «Молимся о твоемъ заступничествѣ: отжени отъ насъ препятствія; разсѣй давящія насъ тучу и мрачную ночь, подъ вліяніемъ которыхъ враждебно кидаемся другъ на друга, какъ въ ночномъ сраженіи, или, лучше сказать, какъ бѣшеные сами свои тѣла раздираемъ и не знаемъ родственниковъ, и не познаемъ своихъ соплеменниковъ; и на это осмѣливаемся — кто? мы, которые удостоены того-же крещенія, той же церкви, тѣхъ-же таинствъ, чтобы не болѣе распространяться». (Δεόμεθα τῆς σῆς ἀντιλήψεως· λῦσαι τὰ ἐν τῷ μέσῳ προσκόμματα· διασκέδασαι τὴν ἐπέχουσαν ἡμᾶς νεφέλην τε καὶ σκοτόμαιναν, ὑφ' ἧς ὥσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ βάλλομέν τε καὶ βαλλόμεθα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἰδίων σαρκῶν ἁπτόμεθα καὶ ἀγνοοῦμεν τοὺς συγγενεῖς καὶ τὸ ὁμόφυλον οὐκ ἐπιγινώσκομεν καὶ ταῦτα τολμῶμεν τίνες; οἱ τοῦ αὐτοῦ βαπτίσματος, τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας, τῶν αὐτῶν μυστηρίων ἠξιωμένοι, ἵνα μὴ λόγον ἀποτείνωμεν μακρόν).

Значитъ, Константинопольское населеніе находилось не только въ осадномъ положеніи, но и въ междоусобной войнѣ, на причины которой авторъ молитвы не указываетъ, но обращается опять къ Богородицѣ: «Поэтому умоляемъ твое милосердіе: сжалься надъ твоимъ народомъ и достояніемъ твоимъ и будь ходатайцей передъ рожденнымъ изъ тебя Богомъ нашимъ; *помоги намъ находящимся въ краю опасности и избави насъ отъ невыносимыхъ бѣдствій*. Ты видишь, о Владычица, какія бѣды разлиты вокругъ насъ; и такъ встань и не отвергни насъ окончательно. Зачѣмъ Ты отворачиваешь лице Твое и забываешь нашу бѣдность? *Уничтожи предстоящіе трепеты и устрашенія, устрани раздорныя столкновенія, прекрати сраженія и войны; утиши надвигавшіеся на насъ гнѣвъ божій и разореніе; усмири вну-*

тренніе бунты и смятенія и подари Твоимъ рабамъ миръ и тишину, чтобы мы, прибавивши настоящее ко многимъ товимъ благодѣяніямъ, во всякое время провозглашали Твои чудесныя (дѣла)». (Διὰ τοῦτο ἱκετεύομεν τὴν σὴν εὐσπλαγχνίαν οἶκτον λαβεῖν τοῦ σοῦ λαοῦ καὶ τῆς κληρονομίας σου, καὶ στῆναι πρέσβιν πρὸς τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα Θεὸν ἡμῶν, καὶ βοηθῆσαι μὲν ἡμῖν τὰ ἔσχατα κινδυνεύουσιν, ἐξελέσθαι δὲ ἡμᾶς συμφορῶν ἀνηκέστων. Ὁρᾷς, ὅσοις, ὦ δέσποινα, κακοῖς περιαντλούμεθα. Ἀνάστηθι οὖν καὶ μὴ ἀπώσῃ εἰς τέλος. Ἵνα τί τὸ πρόσωπόν σου ἀποστρέφεις καὶ ἐπιλανθάνεις τῆς πτωχείας ἡμῶν; Διάλυσον τοὺς ἐπικειμένους φόβους καὶ τρόμους· ἄνελε τὰς φιλονείκους ἐνστάσεις· παῦσον τὰς μάχας καὶ τοὺς πολέμους· κόπασον τὴν καθ' ἡμῶν κινηθεῖσαν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ καὶ θραῦσιν· καταπράϋνον τὰς ἐν τῷ μέσῳ στάσεις καὶ ταραχὰς καὶ γαλήνην καὶ εἰρήνην βράβευσον τοῖς οἰκέταις σου, ἵνα ταῖς πολλαῖς εὐεργεσίαις προστεθείσης καὶ ταύτης ἀνακηρύττωμεν διὰ παντὸς τὰ σὰ τεράστια).

Такимъ образомъ содержаніемъ молитвы синаксариста наглядно объясняется главная цѣль Акаѳиста. Онъ долженъ былъ, какъ мы уже говорили раньше, опредѣлить и оправдать исключительное собраніе и вмѣстѣ съ тѣмъ, въ цѣляхъ всеобщаго благодаренія, представить слушателямъ форму всенароднаго обращенія къ Богородицѣ. Синаксарь изданъ въ то время, когда уже преобладали съ одной стороны бунты и безпорядки внутри, съ другой — страхъ, ужасъ, войны и битвы съ нашествіемъ извнѣ и осадою города. Составитель молитвы — очевидецъ свидѣтель; его синаксарское повѣствованіе вмѣстѣ съ молитвою произнесены были въ ту самую ночь, въ которую отслужено было первое всенощное бдѣніе Акаѳиста; оба составляютъ оффиціальный документъ Константинопольской архіепископіи. Дальше говорящій даетъ народу наставленіе о ежегодномъ совершеніи акаѳистнаго богослуженія въ знакъ вѣчной благодарности и заканчиваетъ такъ: «Однако дошедшіе до этого и паруса опустившіе слова мы подплыли къ невозмутимой пристани молчанія; и здѣсь мы опять напоминаемъ собраннымъ, что не слѣдуетъ, чтобы мы оказались неблагодарными владычицѣ нашей и благодѣтельницѣ и, на дѣлѣ облагодѣтельствованные, стали медлить приносить словесное благодареніе; впрочемъ этимъ мы самимъ себѣ пользу заготовляемъ. Ибо, если мы будемъ благодарны за настоящія (блага), мы пріобрѣтаемъ большое дерзновеніе для будущаго и способимся неизрѣченныхъ благъ». (Ἀλλ' ἐνταῦθα γενόμενοι καὶ τὰ ἱστία τοῦ λόγου χαλάσαντες, εἰς τὸν ἀσφαλῆ τῆς σιωπῆς ὡρμήσαμεν λιμένα, ἐκεῖνο πάλιν τοὺς συνειλεγμένους ανα-

μνήσαντες, μὴ ἀγνώμονας φανῆναι πρὸς τὴν εὐεργέτιν καὶ δέσποιναν, μηδὲ διὰ τῶν ἔργων εὐεργετουμένους ὀκνεῖν τὴν διὰ τῶν λόγων εὐχαριστίαν προσφέρειν· καὶ γὰρ πάλιν εἰς ἡμᾶς τὸ κέρδος ἐπάνεισιν· ἐὰν γὰρ ἐπὶ τοῖς φθάσασιν εὐχάριστοι γενώμεθα, μεγάλην ἑαυτοῖς πρὸς τὰ μέλλοντα εὐτρεπίσομεν παρρησίαν καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν)[1]).

Изъ анализа этого оффиціальнаго синаксаря, къ которому частью невнимательно относились, или совершенно его игнорировали занимавшіеся вопросомъ объ Акаѳистѣ Божіей Матери, получается слѣдующее общее заключеніе: во-первыхъ, Акаѳистъ не имѣетъ своей цѣлью благодарить Богоматерь за снятіе исключительно *одной опредѣленной осады*, но за три прежнія чудесныя благодѣянія; во-вторыхъ, константинопольское населеніе восхваляетъ Богородицу за прошлое и молится о спасеніи города *отъ настоящей осады*, которая по свидѣтельству самого синаксариста происходитъ послѣ Льва Исавра. Слѣдовательно пѣснопѣніе Акаѳиста и праздникъ похвалы Божіей Матери дѣло позднѣе VII и VIII вѣковъ.

Приступая теперь къ общему разсмотрѣнію самаго Акаѳиста Божіей Матери, мы прежде всего замѣчаемъ, что онъ научаетъ насъ тому же самому, чему и синаксарь. Нѣкоторые думали почерпнуть изъ самаго пѣснопѣнія Акаѳиста указанія на опредѣленіе времени его составленія. Однако они не искали ихъ тамъ, гдѣ дѣйствительно они находятся. Изъ третьей, напримѣръ, строфы попытались вывести доказательство въ подвтрждeніе мнѣнія, что пѣснопѣніе составлено при патріархѣ Сергіѣ ошибочнымъ истолкованіемъ стиха: «*Радуйся, поклоненіе огню прекратившая*» (ст. 116). Въ дѣйствительности фраза эта не имѣетъ въ виду Персовъ, побѣжденныхъ Ираклiемъ, но уничтоженіе огнепоклонства. Съ такими словами обратились къ Богородицѣ волхвы, прибывшіе въ Виѳлеемъ изъ Персіи; они восхваляли рожденіе богочеловѣка, религія котораго должна была прекратить персидскую пиролатрію. Въ ст. 112: «*Радуйся, извергшая мучителя человѣчнаго изъ начальства*» видѣли Фоку, тираннически царствовавшаго до Ираклія, между тѣмъ здѣсь въ богословскомъ смыслѣ разумѣется, что съ пришествіемъ Христа уничтожена въ мірѣ тиранническая власть діавола надъ варварскимъ язычествомъ, пиролатріей и идолопоклонствомъ. Икосы Акаѳиста Божіей Матери рѣшительно ничего не говорятъ относительно времени его происхожденія; это скорѣе можно

---

1) Migne, т. 92, ст. 1372.

найти въ кондакѣ: онъ, въ качествѣ вступленія, вмѣстѣ съ эпилогомъ находится въ полной гармоніи съ оригинальнымъ синаксаремъ Акаѳиста. По кондаку городъ, «какъ избавленный отъ бѣдъ», которыя постигли его при Ираклiѣ, Погонатѣ и Львѣ Исаврѣ, возноситъ къ Богородицѣ, своей «военачальницѣ», пѣсни *«побѣдныя и благодарственныя»*. Въ томъ-же самомъ кондакѣ, непосредственно послѣ благодаренія, городъ проситъ Богородицу, «какъ имѣющую державу непреоборимую, *освободить его отъ всякихъ напастей»*, гдѣ и разумѣются современныя опасности. Такимъ образомъ двоякая цѣль праздника похвалы Божіей Матери, различаемая въ синаксарѣ, явна и въ самомъ кондакѣ, хотя въ краткихъ выраженіяхъ: такъ первая его половина разъясняетъ первую половину синаксаря: воздается благодарность за освобожденіе города отъ прежнихъ опасностей; другая же половина разъясняетъ вторую цѣль синаксаря: общее моленіе объ избавленіи города ἐκ παντοίων κινδύνων, которыя будутъ не что иное, какъ страхи, трепеты, смятенія, битвы и войны синаксаря. Тоже самое тягостное положеніе рисуется и въ эпилогѣ пѣснопѣнія: «О всепѣтая Матерь, родившая святѣйшее всѣхъ святыхъ слово! Принявъ *нынѣшнее приношеніе, избавь отъ всякой бѣды всѣхъ, и спаси отъ будущаго мученія»*.

III.

Четвертая осада Константинополя при царѣ Михаилѣ III и патріархѣ Фотіѣ отъ Руси (860 годъ).—Историческія свидѣтельства о ней.—Точная характеристика событія въ двухъ бесѣдахъ патріарха Фотія: εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥώς. — Содержаніе первой бесѣды. — Взаимное сходство Акаѳиста, первоначальнаго синаксаря и первой бесѣды патріарха въ существенныхъ чертахъ. Общее заключеніе: установленіе Акаѳиста не имѣетъ въ виду одной опредѣленной осады города. — Переходность праздника похвалы Божіей Матери и его принадлежность постному періоду въ связи съ его происхожденіемъ при патріархѣ Фотіѣ.

Такъ какъ самое пѣснопѣніе Акаѳиста Божіей Матери гармонируетъ по духу съ первоначальнымъ синаксаремъ, пора намъ опредѣлить время, какъ установленія праздника, такъ и составленія самаго пѣснопѣнія Акаѳиста. Прежде всего: былъ ли другой какой-нибудь случай, когда Константинополь подвергался «различнымъ опасностямъ», подобнымъ какъ при Ираклiѣ, Константинѣ Погонатѣ и Львѣ Исаврѣ? Если справиться въ хроникахъ, то узнаемъ, что нехристіанская и варварская осада позднѣйшая эпохи Льва, но и наиболѣе грозная и опасная происходила въ 860 г. отъ нашествія на Констан-

тинополь пока нехристіанизованныхъ Руси (῾Ρῶς). Хотя хронографы и описываютъ намъ случившееся при осадѣ чудо Богородицы, однако разъ возникшее и постепенно укоренившееся извращеніе истины побудило историковъ не ставить этой осады въ связь съ вопросомъ объ Акаѳистѣ.

Время нашествія Руси точно опредѣляетъ найденная въ Брюсселѣ Σύνοψις χρονικὴ слѣдующими словами: «Михаилъ, сынъ Ѳеофила, со своей матерью Ѳеодорой (царствовалъ) года 4 и самъ одинъ лѣтъ 10 и съ Василіемъ годъ 1 и 4 мѣсяца. Въ его царствованіе, 18-го Іюня мѣсяца, индикта 8-го, 6368 года (=860 г.), въ 5-омъ году его власти наступили Русь на двухъ стахъ ладьяхъ; но они молитвами всехвальной Богородицы были завоеваны христіанами и окончательно побѣждены и исчезли». (Μιχαὴλ υἱὸς Θεοφίλου σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ Θεοδώρᾳ ἔτη δ΄ καὶ μόνος ἔτη ι΄, καὶ σὺν Βασιλείῳ ἔτος ἕν, μῆνας δ΄. Ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας μηνὶ ἰουνίῳ ιη΄ <ἰνδ.> η΄, ἔτους ͵ςτξη΄, τῷ ε΄ ἔτει τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ ἦλθον ῾Ρῶς σὺν ναυσὶ διακοσίαις, οἳ διὰ πρεσβειῶν τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου κατεκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ κατὰ κράτος ἡττήθησάν τε καὶ ἠφανίσθησαν) [1]). Продолжатель хроники Ѳеофана, имѣя въ виду тотъ-же самый 860 годъ, пишетъ: «Съ этихъ поръ угнетало Ромэевъ нашествіе Руси (народъ же они скиѳскій, дикій и грубый), который сожигалъ Понтъ и Черное море и самый Городъ окружалъ во время, когда Михаилъ отправился въ походъ противъ Исмаилитовъ; но они, подвергшись гнѣву Божію, возвратились къ себѣ, какъ только Фотій, управляющій церковью, умилостивилъ Бога. Немного времени спустя посольство ихъ прибыло въ Царьградъ съ просьбою сдѣлать ихъ (Русь) участниками въ святомъ крещеніи, что и было исполнено». (Ἐντεῦθεν γοῦν τὰ μὲν τῶν Ῥωμαίων ἡ τῶν Ῥὼς ἐκάκου ἐπιδρομὴ (ἔθνος δὲ οὗτοι Σκυθικόν, ἀνήμερόν τε καὶ ἄγροικον) τόν τε Πόντον αὐτόν, οὐ μὴν καὶ τὸν Εὔξεινον, κατεπίμπρα καὶ αὐτὴν τὴν Πόλιν περιεστοίχιζεν, τηνικαῦτα τοῦ Μιχαὴλ κατὰ Ἰσμαηλιτῶν ἐκστρατεύοντος· πλὴν ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν τότε θείας ἐμφορηθέντες ὀργῆς, Φωτίου τὸ θεῖον ἐξιλεωσαμένου, τοῦ τῆς Ἐκκλησίας τὰς οἴακας ἔχοντος, οἴκαδε ἐκπεπόρευντο· καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ πάλιν τὴν βασιλεύουσαν πρεσβεία αὐτῶν κατελάμβανεν τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν μετοχῇ γενέσθαι αὐτοὺς λιτανεύουσα· ὃ καὶ γέγονεν) [2]). Тотъ-же самый фактъ въ хроникѣ псевдо-Симеона магистра изложенъ такъ: «Въ 10-омъ году его (Михаила) Русь, забрав-

---

1) F. Cumont, Anecdota Bruxellensia I. Gand 1894, стр. 33.

2) Theophanes continuatus, стр. 196. Ср. Cedren., т. 2, стр. 173 Bonn. Zonarae epit. historiarum, т. 4, стр. 15 Dind.

шись за Іеронъ, много совершили убійствъ. Они тогда обложили городъ. Сейчасъ-же послѣ того какъ съ трудомъ успѣлъ перебраться императоръ, приходятъ (населеніе) съ патріархомъ Фотіемъ въ храмъ Богородицы въ Влахернахъ и съ пѣснопѣніями вынесшіе ризу Богоматери дотролнуись краемъ до воды въ морѣ; тогда, хотя была тишь, сразу подули вѣтры и поднялась сильная буря; и корабли Руси были разбиты и немногіе изъ нихъ (Руси) избѣгли опасности». (Τῷ ι' ἔτει αὐτοῦ οἱ Ῥῶς ἔνδοθεν τοῦ Ἱεροῦ φθάσαντες πολὺν εἰργάσαντο φόνον. Περικυκλοῦσιν οὖν τὴν πόλιν, καὶ τοῦ βασιλέως μόλις διαπεράσαι ἰσχύσαντος, εὐθὺς σὺν τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ τὸν ἐν Βλαχέρναις τῆς Θεοτόκου ναὸν καταλαμβάνουσι καὶ μεθ' ὑμνῳδιῶν τὸ ἅγιον τῆς Θεοτόκου ἐξαγαγόντες μαφόριον τῇ θαλάσσῃ ἄκρως προσέβαψαν· καὶ νηνεμίας οὔσης εὐθὺς ἀνέμων ἐπιφοραὶ καὶ τῆς θαλάσσης ἠρεμούσης κυμάτων ἐπαναστάσεις ἀλλεπάλληλοι ἐγεγόνεισαν, καὶ τὰ τῶν ἀθέων Ῥῶς πλοῖα κατεάγησαν, ὀλίγων ἐκπεφευγότων τὸν κίνδυνον) [1]). Слова эти представляютъ дополнительное продолженіе хроники монаха Георгія, гдѣ нашествіе и разореніе Руси повѣствуется такъ: «Царь же (Михаилъ) выступилъ въ походъ противъ Агарянъ, оставивши для охраны города градоначальника Оорифу, который немедленно оповѣстилъ царя о нашествіи безбожныхъ Руси въ то время, когда онъ (царь) еще не осуществилъ ни одного изъ своихъ плановъ и намѣреній и находился при Мавропотамѣ. Тогда царь вынужденъ былъ прекратить свой путь и вслѣдствіе этого онъ ничего не совершилъ отважнаго и достойнаго царя. Русь же успѣвшіе пробраться въ Іеронъ, много христіанъ избили и невинную кровь пролили. Было же около двухъ сотъ ладьей, которыми окруженъ былъ городъ; онѣ навели большой страхъ на находящихся внутри. Прибывшій царь съ трудомъ могъ перебраться, и вмѣстѣ съ патріархомъ Фотіемъ отправился въ храмъ Богоматери въ Влахернахъ, гдѣ они примиряли и умилостивляли Бога». (Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει ταύτην φυλάττειν Ὠορύφαν ὕπαρχον ὄντα, ὅστις, οὔπω τοῦ βασιλέως μηδὲν ἐξ ὧν ἐμελέτα καὶ κατὰ νοῦν εἶχεν ἐργασαμένου, τὴν τῶν ἀθέων Ῥῶς ἐμήνυσεν ἄφιξιν γεγενημένου ἤδη κατὰ τὸν Μαυροπόταμον. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς καὶ τῆς ἐρχομένης μετεσχέθη ὁδοῦ καὶ δι' ἣν ταύτην ἀφῆκεν οὐδὲν βασιλικὸν καὶ γενναῖον εἰργάσατο· οἱ δὲ Ῥῶς φθάσαντες ἔνδον τοῦ Ἱεροῦ γενέσθαι, πολὺν εἰργάσαντο φόνον χριστιανῶν καὶ ἀθῶον αἷμα ἐξέχεον. Ὑπῆρ-

1) Theoph. cont., стр. 674—675.

χον δὲ πλοῖα διακόσια, ἃ περιεκύκλωσαν τὴν πόλιν καὶ πολὺν φόβον τοῖς ἔνδον ἐνεποίησαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς καταλαβὼν μόλις ἴσχυσε διαπερᾶσαι, καὶ δὴ σὺν τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς τοῦ θεοῦ μητρὸς παρεγένετο, κἀκεῖ τὸ θεῖον ἐξιλεοῦντο καὶ ἐξευμενίζοντο) [1]). Тѣ-же самыя извѣстія повторяются въ XII в. тогдашнимъ антіохійскимъ патріархомъ Іоанномъ, написавшимъ императору Алексѣю Комнину: «Развѣ ты не слыхалъ о чудесахъ, которыя совершала Богоматерь въ различныя времена и при различныхъ опасностяхъ, ради спасенія этого Царьграда, когда его осаждали враги, и (не слыхалъ), что почти въ самый день моленія подоспѣла помощь и оборона отъ непріятеля? Развѣ ты не знаешь, что въ дни царя Михаила, сына Өеофила, Тавроскиөы, толпою напавшіе и обложившіе городъ, окружали его, какъ будто въ сѣтяхъ, царь же съ архіереемъ и всѣмъ населеніемъ города поспѣшивъ въ Влахерны и потомъ погрузивши краемъ въ море святую ризу Богоматери (обычно называемую мафоріонъ), увидѣли странное и поразительное явленіе? Море, до того времени тихое, сразу взбушевавъ, поглотило всѣ ладьи враговъ. Уцѣлѣло же ихъ очень немного и столько, сколько было достаточно оповѣстить своихъ о страшной катастрофѣ». (Οὐκ ἀκούεις ἡλίκα κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ κινδύνους ἡ Θεομήτωρ τεθαυματούργηκε περὶ ταύτην δὴ τὴν βασιλίδα πόλιν ὑπ' ἐχθρῶν κυκλωθεῖσαν, αὐθημερὸν πολλάκις τῇ ἱκετείᾳ τῆς βοηθείας ἀκολουθησάσης καὶ τῆς κατὰ τῶν πολεμίων ἀμύνης; οὐκ ἀκούεις ὅτι ἐν ταῖς τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ ἡμέραις, τοῦ Θεοφίλου παιδός, Ταυροσκύθαι βαρεῖ στόλῳ προσενεχθέντες καὶ κύκλῳ διαλαβόντες ὥσπερ ἐντὸς δικτύων ἅπασαν εἶχον; τοῦ δὲ βασιλέως σὺν ἀρχιερεῖ καὶ παντὶ τῷ τῆς πόλεως πλήθει τὸ ἐν Βλαχέρναις καταλαβόντων τέμενος καὶ κοινῇ τὸ θεῖον ἐξιλασαμένων, εἶτα βάπτεται μὲν κατὰ τῆς θαλάσσης ἄκρως τὸ ἅγιον τῆς Θεομήτορος ῥάκος (μαφόριον σύνηθες τοῦτο καλεῖν), γίνεται δ' εὐθὺς θαῦμα ἔκπληκτον καὶ παράδοξον· ἐκ γὰρ σταθερᾶς μεσημβρίας καὶ νηνεμίας ἀθρόον ἐκταραχθεῖσα ἡ θάλασσα πάντων τῶν βαρβάρων σὺν αὐτοῖς βυθίζει τὰ σκάφη, ὀλίγων κομιδῇ περιλειφθέντων, ὅσοι δηλαδὴ ἤρκουν τοῖς οἴκοι τὴν καινὴν ἀγγεῖλαι συμφοράν) [2]).

Однако наиболѣе подробное изложеніе съ точки зрѣнія характеристики событія мы находимъ въ двухъ извѣстныхъ бесѣдахъ патріарха

---

1) Theoph. cont., стр. 826—827. Γεωργίου χρονικόν, стр. 736—737, изд. Muralt. Ср. Theodosii Meliteni chronographia изд. Tafel. Monachii 1859, стр. 168.

2) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 1900 г., т. 20, стр. 358.

Фотія: по случаю нашествія Руси, εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ῥῶς [1]). Внимательное ихъ чтеніе и сопоставленіе съ Акаѳистомъ и съ синаксаристомъ раскрываютъ передъ нами поразительное сходство между собою этихъ трехъ текстовъ по содержанію. Содержаніе первой бесѣды, произнесенной въ храмѣ святой Софіи, можетъ служить подлиннымъ объясненіемъ λυποῦντα = «горестныхъ событій» синаксариста — несчастій, смутъ, страха, трепета или тѣхъ-же παντοῖα δεινά = «различныхъ бѣдствій», на которыя указываетъ кондакъ Акаѳиста. Патріархъ послѣ чтенія синаксаря, которымъ и была разъяснена цѣль предстоящаго богослуженія, начинаетъ говорить уже перепуганнымъ слушателямъ: «Что это? что за гнѣвъ и ударъ тяжелый и грозный? Откуда упалъ на насъ этотъ далекій сѣверный и страшный громъ, какія сгущенныя тучи страстей и какихъ судебъ мощныя тренія выдавили противъ насъ эту невыносимую молнію? Откуда нахлынуло это варварское густое и сплошное море?» [2]). Нашествіе происходитъ въ іюнѣ мѣсяцѣ потому, что уже стебли пшеницы и ея колосъ поспѣли, а на виноградныхъ вѣтвяхъ еще были незрѣлые плоды. Тяготѣющія надъ населеніемъ страданія — неизбѣжное слѣдствіе божественнаго гнѣва. «*Мы избавлялись отъ бѣдъ, которымъ часто подвергались; надлежало бы благодарить, но мы не отблагодарили; спасались, но оставались безпечными; получали защиту, но оказывались невнимательными; за что и слѣдовало потерпѣть наказаніе*... Тѣхъ, которые должны были намъ нѣчто малое, самое ничтожное, мы жестоко истязали, наказывали. *Не вспоминали о благодарности по минованіи благодѣянія*, и за то, что сами получали прощеніе, не миновали ближнихъ, но какъ только освобождались отъ угрожавшихъ намъ ужасовъ и опасностей, становились отъ этого гораздо суровѣе; не думали о множествѣ и величіи собственныхъ долговъ и прощеніи ихъ спасителемъ и не обращали вниманія на маловажность и незначительность, въ сравненіи съ нашими долгами, одинаковыхъ съ нами рабовъ, но получая себѣ человѣколюбивое прощеніе многаго и великаго, другихъ за малое безчеловѣчно ввергали въ рабство. Сами радовались, (другихъ) печалили; прославлялись, безчестили; укрѣплялись и благодуше-

1) Бесѣды Фотія по случаю нашествія Руси изданы въ слѣдующихъ книгахъ: Порфирія Успенскаго, Четыре бесѣды Фотія. СПБ. 1864. Carol. Müller, Fragmenta histor. graecorum. Parisiis 1883, т. 5^2, стр. 162—173. Nauck, Lexicon Vindobonense. Petropoli 1867, стр. 201—232. Φωτίου λόγοι καὶ ὁμιλίαι, изд. Σ. Ἀριστάρχου. Ἐν Κωσταντινουπόλει 1901, т. 2, стр. 5—57.

2) Nauck, стр. 201. Müller, стр. 162. Ἀριστάρχου, стр. 5—6.

ствовали, обижали, безумствовали» [1]). Они, неоднократно облагодѣтельствованные Богомъ, никогда не воздавали надлежащаго благодаренія жизнью трезвою и человѣколюбивою; безнравственность ихъ—причина настоящаго безвыходнаго положенія; осада—божественное наказаніе. Горькіе упреки патріарха сильно дѣйствуютъ на душевное настроеніе слушателей. Каждый начинаетъ сознавать въ себѣ ихъ справедливость, всѣ заливаются слезами и рыдая обѣщаютъ пастырю исправленіе своей нравственной жизни. Самъ говорящій не можетъ удержаться отъ слёзъ. «Но послушайте... И я плачу вмѣстѣ съ вами; но малыя капли не угашаютъ пламени, долго разгоравшагося,—что я говорю? Напротивъ даже болѣе разжигаютъ его!—и случайная слеза не можетъ умилостивить гнѣва Божія, воспламененнаго нашими грѣхами. И я плачу вмѣстѣ съ вами; но слёзы многихъ несчастныхъ мы презирали; не говорю о томъ, какъ сами ихъ и причиняли. И я плачу вмѣстѣ съ вами, если только теперь время плакать и наступившее несчастіе не гораздо выше проливанія слёзъ. Не вижу я теперь и пользы отъ слёзъ; ибо когда предъ нашими глазами мечи враговъ обогряются кровью (нашихъ) единоплеменниковъ, а мы, видя это, вмѣсто того чтобы помочь, бездѣйствуемъ, не зная, что дѣлать, и проливаемъ слёзы, какое отъ этого утѣшеніе несчастнымъ?.. Не теперь надлежало плакать, возлюбленные, а ненавидѣть грѣхъ отъ начала; не теперь горевать, а раньше избѣгать грѣхъ удовольствій, которыя причиняли намъ это горе... Не теперь надлежало рыдать, а благоразумно жить... *Не теперь ходить ко всенощнымъ службамъ и на литіи*, ударять себя въ грудь и глубоко вздыхать, воздѣвать руки и преклонять колѣна, жалобно плакать и печально смотрѣть, когда на насъ направлены изощренныя жала смерти, а прежде надлежало дѣлать это, прежде раскаиваться въ (дѣлахъ) злыхъ... [2]). Часто я сѣялъ въ слухъ вашъ слова увѣщанія и угрозы [3]), но, кажется, они падали въ тернія; я предостерегалъ, укорялъ, часто указывалъ вамъ на гибель содомлянъ и бывшій прежде того потопъ... Часто я внушалъ вамъ: берегитесь, исправьтесь, обратитесь, не попускайте изощриться мечу, лукъ напрягается; не обращайте долготерпѣнія (Божія) въ поводъ къ нерадѣнію, не злоупотребляйте благостью (Его).... Но вы не раскаялись, но отяготили уши свои, чтобы не слышать по слову

---

1) Nauck, стр. 202—203. Müller, стр. 163. Ἀριστάρχου стр. 7—8.

2) Nauck, стр. 204—205. Müller, стр. 163—164. Ἀριστάρχου стр. 9—11.

3) Изъ этого видно, что патріархъ Фотій, вѣроятно уже съ самаго начала своей патріархіи (857—860), часто увѣщевалъ въ проповѣдяхъ свою паству.

Господа. Посему излилась на насъ ярость его и возсталъ онъ на грѣхи наши, и обратилъ противъ насъ лице свое... Горе мнѣ», восклицаетъ дальше патріархъ, «что я дожилъ до этихъ несчастій, что мы сдѣлались посмѣшищемъ у сосѣдей нашихъ поруганіемъ и посрамленіемъ у окружающихъ насъ; что неожиданное нашествіе варваровъ не дало времени молвѣ возвѣстить о немъ, дабы можно было подумать что нибудь о безопасности, но въ одно и то-же время мы и увидѣли и услышали и пострадали, хотя напавшіе и отдалены были (отъ насъ) столькими странами и народоначальствами, судоходными рѣками и безпристанищными морями. Горе мнѣ, что я вижу, какъ народъ грубый и жестокій окружаетъ городъ и расхищаетъ городскія предмѣстія, все истребляетъ, все губитъ, нивы, жилища, пастбища, стада, женщинъ, дѣтей, старцевъ, юношей, всѣхъ поражаетъ мечемъ, никого не жалѣя, ничего не щадя; всеобщая гибель! Онъ, какъ саранча на жатву и какъ плѣсень на виноградъ, или лучше, какъ жгучій зной, или тифонъ, или потокъ, или, не знаю, что назвать, напалъ на нашу страну и истребилъ цѣлыя поколѣнія жителей. Ублажаю тѣхъ, которые сдѣлались жертвою убійственной и варварской рукой, потому что умершіе раньше они избавились отъ чувствованія несчастій, постигшихъ насъ неожиданно; а если бы было чувство и у самихъ этихъ отшедшихъ, то и они вмѣстѣ со мною оплакивали бы оставшихся въ живыхъ, какъ эти страдаютъ во все время, какихъ преисполнены скорбей и не избавляются отъ нихъ, какъ ищутъ смерти и не находятъ ея. Ибо гораздо лучше однажды умереть, нежели постоянно ожидать смерти и непрестанно скорбѣть о страданіяхъ ближнихъ и сокрушаться душою»[1]). И что всего хуже, подобныя несчастія постигли ихъ во время отсутствія царя и арміи. «Гдѣ теперь царь христолюбивый? Гдѣ воинства? Гдѣ оружія, машины, военные совѣты и припасы? Не другихъ ли варваровъ нашествіе удалило и привлекло къ себѣ все это? Царь переноситъ продолжительные труды за предѣлами (имперіи), вмѣстѣ съ нимъ страдаетъ и войско; а насъ изнуряетъ очевидная гибель и смерть, однихъ уже постигшая, къ другимъ приближающаяся. Этотъ скиѳскій, грубый, варварскій народъ, какъ выползши изъ самыхъ предмѣстій города, подобно полевому звѣрю истребляетъ окрестности его»[2]). Константинополь однако остается пока нетронутымъ; онъ только былъ окруженъ

1) Nauck, стр. 206—208. Müller, стр. 164—165. Ἀριστάρχου стр. 13—17.
2) Nauck, стр. 208—209. Müller, 165. Ἀριστάρχου 17.

врагами со всѣхъ сторонъ; они разрушаютъ окрестности и безпощадно избиваютъ населеніе. Но такъ какъ помощи не откуда ожидать, гибель города неизбѣжна. Патріархъ вспоминаетъ Іеремію: «Пріиди ко мнѣ плачевнѣйшій изъ пророковъ и оплачь вмѣстѣ со мною Іерусалимъ, не тотъ древній градъ—матерь одного народа, разросшагося отъ одного корня въ двѣнадцать вѣтвей, но (матерь городовъ) всей вселенной, какую только озаряетъ христіанская вѣра, превосходнѣйшій по древности и красотѣ, по обширности и блистательности, по множеству жителей и великолѣпію, оплачь со мною этотъ Іерусалимъ, еще не взятый и не низложенный, но уже близкій къ тому, чтобъ быть взятымъ, и видимо потрясаемый, оплачь со мною этотъ царственный городъ, еще не отведенный въ плѣнъ, но уже отдавшій въ плѣнъ надежду спасенія... О царственный городъ, какія бѣды столпились вокругъ тебя! И родныхъ дѣтей твоихъ и красивыя предмѣстія столицы поглощаютъ бездны моря и уста огня и меча распредѣляя ихъ между собою по обычаю варваровъ. О благая надежда многихъ! какая гроза бѣдствій и какое множество ужасовъ обложили тебя кругомъ, унизили твою громкую славу! О городъ, царствующій почти надъ всей вселенной, какое войско, необученное военному искусству и составленное изъ рабовъ, глумится надъ тобою, какъ бы надъ рабомъ! О городъ, украшенный добычами многихъ народовъ, какой народъ вздумалъ обратить тебя въ свою добычу! О (городъ), воздвигнувшій множество памятниковъ побѣды надъ врагами Европы, Азіи и Либіи, — какъ теперь простерла на тебя копье варварская и низкая рука, поднявшись поставить памятникъ побѣды надъ тобою!»[1]) Патріархъ, продолжая дальше свою іеремiаду, воображаетъ городъ уже павшимъ и оплакиваетъ со слезами на глазахъ великолѣпіе и изящество храмовъ, которыхъ неприступные жертвенники угрожаетъ осквернить вторженіе нечестивыхъ. Онъ оплакиваетъ близкое разрушеніе святой Софіи и приглашаетъ молящихся слушателей расплакаться съ нимъ; нѣтъ спасающаго, нѣтъ помощника. Но въ эту минуту, благовременно подготовленную витійскою способностью, патріархъ восклицаетъ: «Но доколѣ плачь? доколѣ сѣтованіе? Доколѣ рыданіе? Кто услышитъ и какъ прекратится пораженіе? Кто будетъ заступникомъ, кто возопіетъ за насъ? Нѣтъ Моисея, нѣтъ Авраама, чтобы отверзть уста и съ дерзновеніемъ сказать къ Богу: не погуби праведнаго съ нечестивымъ, и да не будетъ съ пра-

---

1) Nauck, стр. 209—211. Müller, 165—166. Ἀριστάρχου 18—20.

ведникомъ тоже, что съ нечестивымъ» [1]). Затѣмъ глубоко вѣрующій патріархъ сейчасъ ободряетъ слушателей: «Но, если захотите, скажу странное, но истинное,—то и вы можете пріобрѣсть себѣ Моисея, можете выставить Авраама. Можете, если захотите, сдѣлать, чтобы и онъ вамъ сказалъ: Господь будетъ поборать за насъ, а мы будемъ спокойны». Слушатели, повидимому, со слезами выражаютъ патріарху готовность къ раскаянію и къ чистой жизни. Однако, онъ считаетъ неискренними обѣщанія, даваемыя во время опасности. «Но если хотите знать, я боюсь, что ваше рыданіе кратковременно, ваша милостыня—скоропреходяща, благоразуміе—мимолетно, братолюбіе—только дотолѣ, пока сдружаетъ васъ опасность отъ окружающихъ враговъ—это общее бѣдствіе, смиреніе и благонравіе—только дотолѣ, пока угрожаетъ плѣненіе, воздержаніе отъ надменности и обузданіе гнѣва и употребленіе языка на духовныя пѣснопѣнія, а не на срамныя рѣчи,—только дотолѣ, пока крики непріятелей раздаются въ ушахъ вашихъ, литіи и всенощныя бдѣнія, посты и воздыханія—только дотолѣ, пока смерть отъ меча предъ вами [2]). Вотъ, что смущаетъ и тревожитъ меня гораздо больше оружія варваровъ; вотъ чего я боюсь. Я вижу, какъ легко теперь всѣ вообще дѣлаютъ то, чего прежде не дѣлали даже только нѣкоторые и притомъ съ трудомъ. Меня страшитъ и печалитъ то, что мы, когда предстоитъ пораженіе, тогда и склоняемся къ исправленію, и когда угрожаютъ бѣдствія (τὰ λυπηρά) [3]), тогда и принимаемся за добрыя дѣла. Поэтому теперь и нѣтъ ни Моисея, ни Авраама. А если бы вы и по минованіи постигшаго насъ несчастія (τῆς νῦν ἡμᾶς κατεχούσης συμφορᾶς) [4]) сохранили такое-же благонравіе, настроеніе и поведеніе, то выставили бы многихъ Моисеевъ и Авраамовъ поборать за васъ и ходатайствовать о васъ предъ Богомъ. Что я говорю: Моисея и Авраама? Самого, общаго намъ и имъ, Владыку вы имѣли бы поборникомъ и защитникомъ вашимъ» [5]). Дальше патріархъ старается окончательно возстановить душевное спокойствіе слушателей: «Но остановите ваши слёзы, перестаньте плакать; будьте

---

1) Nauck, 211—212. Müller, 166. Ἀριστάρχου 20—22.

2) Видно, что во время произношенія бесѣды совершалось въ храмѣ Святой Софіи всенощное бдѣніе, къ которому приготовлялись постомъ, какъ объ этомъ говорится въ началѣ бесѣды.

3) Этому соотвѣтствуетъ λυποῦσι во всеобщей молитвѣ къ Богородицѣ, которую сохранилъ намъ первоначальный синаксарь Акаѳиста.

4) Слово это встрѣчается также въ Акаѳистѣ: ἀπὸ πάσης ῥῦσαι συμφορᾶς ἅπαντας = «отъ всякаго избави насъ всѣхъ несчастія» (стихъ 292).

5) Nauck, стр. 212—213. Müller, стр. 167. Ἀριστάρχου стр. 25—26.

добрыми стражами; съ дерзновеніемъ говорю вамъ: я ручаюсь за ваше спасеніе; говорю это, полагаясь на ваши обѣты, а не на свои дѣла, — на ваши увѣренія, а не на свои слова. Я ручаюсь за ваше спасеніе, если вы сами твердо сохраните свои обѣщанія; я — за отвращеніе бѣдствій, если вы — за твердое исправленіе, я — за удаленіе враговъ, если вы — за удаленіе отъ страстей; или лучше не я поручитель за это, но и за меня, и за васъ, если вы будете неуклонными исполнителями вашихъ обѣщаній, вы сами будете порукою, сами окажетесь ходатаями. И Господь человѣколюбивый и сожалѣющій о бѣдствіяхъ человѣческихъ изгладитъ беззаконія наши и избавитъ насъ» [1]) Далѣе приглашаетъ всѣхъ на общую молитву къ Богородицѣ. «Наконецъ, возлюбленные, настало время прибѣгнуть къ матери Слова, единой нашей надеждѣ и прибѣжищу. Къ ней возопіемъ съ благоговѣніемъ: спаси городъ твой, какъ сама знаешь, Владычица! Ее поставимъ ходатайцею предъ сыномъ ея и Богомъ нашимъ и ее сдѣлаемъ свидѣтельницею и порукою нашихъ обѣтовъ, чтобы она возносила наши моленія и низводила (на насъ) человѣколюбіе рожденнаго ею, разсѣяла тучу враговъ и озарила насъ лучами спасенія. Ея молитвами да избавимся отъ *настоящаго гнѣва* и *отъ будущаго нескончаемаго осужденія* во Христѣ Іисусѣ» [2]).

Такъ кончается первая бесѣда патріарха Фотія, произнесенная во время самаго разгара войны и осады. Воззваніе его къ Богородицѣ, чтобы она избавила всѣхъ *отъ настоящаго гнѣва и будущаго осужденія*, встрѣчается въ другихъ словахъ въ концѣ пѣснопѣнія (Акаѳ. ст. 289—293): *«О всепѣтая Матерь, родившая святѣйшее всѣхъ святыхъ слово! Принявъ нынѣшнее приношеніе, избавь отъ всякой бѣды всѣхъ, и спаси отъ будущаго мученія»*.

Вышеприведенныя выдержки прямо указываютъ на то, что бесѣда Фотія, первоначальный синаксарь и пѣснопѣніе Акаѳиста тѣсно связаны между собою, а потому послѣ этого врядъ ли остается сомнѣніе въ томъ, что праздникъ похвалы Божіей Матери установленъ не ранѣе 860 года. Судя по содержанію бесѣды патріарха, Акаѳистъ намъ создали совершенно случайныя обстоятельства. Тогдашняя служба, на которую онъ часто указываетъ, сопровождалась литіями и всенощнымъ бдѣніемъ, стояніемъ и постомъ. Однако и главныя свойства извѣстнаго намъ ежегоднаго праздника Акаѳиста Божіей Матери, т. е.

1) Nauck, стр 214. Müller, 167. Ἀριστάρχου 27.
2) Nauck, стр. 215. Müller, 167. Ἀριστάρχου 27.

его переходность и принадлежность къ праздникамъ постнаго періода, вполнѣ гармонируютъ съ условіями полагаемаго его происхожденія при патріархѣ Фотіѣ. Во первыхъ, онъ т. е. Акаѳистъ не долженъ по необходимости праздноваться въ опредѣленный день мѣсяца, потому что случайно вызванъ; онъ долженъ быть переходящимъ праздникомъ. Во вторыхъ, онъ долженъ принадлежать къ такому періоду года, къ которому вполнѣ подходятъ печаль, раскаяніе, посты и бдѣнія и пр., а именно къ постному періоду.

Переходность праздника не только сохраняется въ преданіи, но на нее прямо указываетъ синаксарь Великой Церкви, составленный послѣ 878 года, во время второй патріархіи Фотія. По нему Акаѳистъ празднуется въ день, въ который прикажетъ самъ патріархъ. Синаксарь постановляетъ слѣдующее: «Въ субботу пятой недѣли Апостолъ къ Евреямъ... И на какую недѣлю поста повелѣваетъ патріархъ, или въ среднюю или въ слѣдующую за ней, мы правимъ всеноцное бдѣніе въ Влахернахъ» (Τῷ Σαββάτῳ τῆς ε´ ἑβδομάδος ὁ Ἀπόστολος πρὸς Ἑβραίους... καὶ οἵαν ἑβδομάδα τῶν Νηστειῶν κελεύει ὁ πατριάρχης, εἴτε τῇ μέσῃ εἴτε τῇ μετὰ ταύτην ἑβδομάδι, γίνεται ἡ παννυχὶς ἐν Βλαχέρναις)[1]). Въ X вѣкѣ назначена извѣстная суббота. Объ этомъ свидѣтельствуетъ синаксарь Великой Церкви, составленный въ 950—956 году; вмѣстѣ съ тѣмъ объясняется имъ и причина Акаѳистнаго богослуженія. «Въ субботу средней недѣли синаксисъ пресвятой, пречистой Владычицы нашей Богородицы и Приснодѣвы Маріи, въ ея досточтимомъ храмѣ, въ Влахернахъ, когда съ вечера совершается всенощная служба, въ которой мы воздаемъ Ей благодареніе отъ всего сердца, за то, что Она сверхъ всякаго чаянія *избавляла городъ въ разныя времена отъ опасностей со стороны Персовъ и Варваровъ*». (Τῷ Σαββάτῳ μετὰ τὴν μέσην ἑβδομάδα σύναξις ἐπιτελεῖται τῆς παναγίας ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας ἐν τῷ σεβασμίῳ αὐτῆς οἴκῳ, τῷ ὄντι ἐν Βλαχέρναις, τῆς παννυχίδος ἀπὸ ἑσπέρας τελουμένης, ἐν ᾗ εὐχαριστίαν αὐτῇ ἐξ ὅλης καρδίας προσάγομεν ἀνθ᾽ ὧν ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα τὴν δουλικὴν ταύτην πόλιν ἐκ τῶν ἅμα κατὰ καιροὺς κυκλωσάντων αὐτὴν περσικῶν καὶ βαρβαρικῶν κινδύνων ἐλυτρώθημεν) [2]).

---

1) А. Дмитріевскаго, Описаніе литургическихъ рукописей. Томъ I. Τυπικά. Кіевъ 1895, стр. 124.

2) Кодексъ 40 Фонда св. Креста Іерусал. патріархіи, листъ 223.

IV.

Патріархъ Фотій — авторъ Акаѳиста Божіей Матери по поводу нашествія Руси и спеціальнаго праздника по поводу снятія осады. — Мнѣніе Красносельцева; продолжительность осады. — Свидѣтельство Ѳеодора Ласкариса объ Акаѳистѣ (XII в.). — Отсутствіе подражанія пѣснопѣнію Акаѳиста до IX вѣка, какъ доказательство его происхожденія не ранѣе 860 года. — Возможные авторы пѣснопѣнія (Іосифъ пѣснопѣвецъ, Смирнскій митрополитъ Митрофанъ, Георгій Хартофилаксъ). — Фотій наиболѣе вѣроятный авторъ пѣснопѣнія; стилистическое его сходство съ разными произведеніями Фотія.— Многіе изъ похвальныхъ стиховъ Акаѳиста взяты буквально или по смыслу изъ произведеній пѣснопѣвцевъ древнѣе 860 года.

Такимъ образомъ константинопольскій синаксарь X вѣка окончательно рѣшаетъ вопросъ объ Акаѳистѣ Божіей Матери, ясно говоря, что его служба не имѣетъ въ виду одной какой либо опредѣленной осады Византіи, но вообще всѣ нашествія нехристіанскихъ народовъ; этимъ и подтверждается съ одной стороны первоначальный синаксаристъ, а съ другой бесѣда патріарха Фотія, гдѣ слушатели поощряются къ безпрестанному благодаренію Богородицѣ. Слѣдовательно было бы совершенно логично считать самого патріарха авторомъ Акаѳистнаго праздника, хотя онъ, не ограничившись этимъ, назначилъ еще, въ память снятія осады, другой спеціальный торжественный праздникъ, о которомъ до настоящаго времени упоминается въ церквахъ на 5 іюня. На это косвенно указываетъ вторая бесѣда по поводу нашествія Руси. Послѣ ихъ разоренія константинопольское населеніе со своимъ патріархомъ во главѣ отслужили благодарственное моленіе Богородицѣ въ Влахернахъ, когда произнесена имъ вторая бесѣда, гдѣ мы находимъ прямые намеки на акаѳистное пѣснопѣніе. Описывая время тогдашняго всеобщаго ужаса, патріархъ говоритъ: «Помните ли тотъ часъ невыносимый, когда приплыли къ намъ варварскіе корабли, дышащіе чѣмъ то свирѣпымъ, дикимъ и убійственнымъ,—когда море тихо и безмятежно разстилало хребетъ свой, доставляя имъ пріятное и вожделѣнное плаваніе, а на насъ воздымая свирѣпыя брани,—когда они проходили передъ городомъ, неся и выставляя пловцовъ, поднявшихъ мечи, и какъ бы угрожая городу смертію отъ меча, — когда всякая надежда человѣческая оставила (здѣшнихъ) людей и городъ держался надеждою на единственное прибѣжище у Бога, — когда трепетъ и мракъ объялъ умы и слухъ отверзался только для одной вѣсти: варвары уже перелѣзли чрезъ стѣны, и городъ уже взятъ вра-

гами»?[1]). Послѣ этого каждый тогда исповѣдывалъ свои грѣхи. «Каждый тогда сознавалъ свою виновность и за неразумную жизнь не по заповѣди считалъ себя достойнымъ наказанія и, примѣромъ страждущихъ (τῇ τῶν λυπούντων πείρᾳ) отвлекаясь отъ удовольствій, обращался къ цѣломудренной жизни, перемѣнился и исповѣдывался Господу воздыханіями, исповѣдывался слезами, молитвами, прошеніями... Это совершалось, когда мы поставили совѣсть передъ непреклоннымъ судіею грѣховъ нашихъ и обличаемые (ею) признали обвинительное рѣшеніе противъ насъ справедливымъ; когда умоляли Бога литіями и пѣснопѣніями (λιταῖς καὶ ὕμνοις ἐξεκαλούμεθα); когда съ сокрушеніемъ сердца приносили покаяніе; когда, воздѣвая руки къ Богу во всю ночь (δι᾽ ὅλης νυκτός), просили у него помилованія, возложивъ на него всѣ свои надежды; тогда избавились отъ несчастія, тогда сподобились отмѣны окружившихъ насъ бѣдъ, тогда мы увидѣли разсѣяніе грозы и узрѣли отступленіе гнѣва Господня отъ насъ; ибо мы увидѣли враговъ нашихъ удаляющимися, и городъ, которому угрожало расхищеніе, избавившимся отъ разоренія, тогда... Когда же? когда мы, оставшись безъ всякой защиты и не имѣя помощи отъ людей, воодушевлялись надеждами на Матерь слова и Бога нашего, ее просили умолить Сына и умилостивить за грѣхи (наши), Ея дерзновеніе призывали во спасеніе, къ ея покрову прибѣгали, какъ къ стѣнѣ нерушимой, умоляя ее сокрушить дерзость варваровъ, смирить гордость (ихъ), защитить отчаявшійся народъ, поборать за собственную ея паству. Ея одѣяніе для отраженія осаждающихъ и огражденія осаждаемыхъ носилъ со мною весь народъ, и усердно мы возносили моленія и совершали литіи; отъ того по неизреченному человѣколюбію, при матернемъ дерзновенномъ ходатайствѣ, и Богъ преклонился, и гнѣвъ (Его) отступилъ, и помиловалъ Господь достояніе свое. По истинѣ эта пречестная риза есть одѣяніе Матери Бога; она кругомъ обтекала стѣны и непріятели необъяснимымъ образомъ показывали *тылъ*; она ограждала городъ, и ограда непріятелей разрушалась какъ бы по данному знаку; она облекала его, и непріятели обнажались отъ той надежды, которою окрылялись. Ибо какъ только эта дѣвственная риза была обнесена по стѣнѣ, варвары принялись снимать осаду города, а мы избавились отъ ожидаемаго плѣна и сподобились неожиданнаго спасенія»[2]). Въ концѣ патріархъ восклицаетъ: «Но такъ какъ мы из-

1) Nauck, 221. Müller, 169. Ἀριστάρχου, 38—39.

2) Nauck, 222—223. Müller, 169—170. Ἀριστάρχου 40—42.

бавились отъ грозы и избѣгли меча, и губитель миновалъ насъ, прикрытыхъ и огражденныхъ ризою матери слова, то всѣ вообще воспоемъ вмѣстѣ съ нею рожденному изъ нея Христу Богу нашему благодарственныя пѣснопѣнія, всякій домъ избѣгшій меча, всякій возрастъ, жены, дѣти, юноши, старцы. Ибо тѣ, которымъ угрожала общая погибель, должны и пѣснь общую посвящать и возносить Богу и его Матери» [1]).

Все это свидѣтельствуетъ о томъ, что вторая бесѣда произнесена была во время общей благодарственной службы, посвященной въ память новаго спасенія Константинополя и имперіи; она должна была совершаться, по обычаю византійцевъ, ежегодно въ самый день снятія осады. Покойный Красносельцевъ, читавшій въ Патмосскомъ требникѣ о памяти нашествія Сарацинъ и Ῥοῦν 25 іюня, предположилъ, что здѣсь разумѣется нашествіе Ῥῶς и что имя Ῥοῦν произошло отъ неправильнаго чтенія имени Ῥώς; а Сарацины въ такомъ случаѣ будутъ тѣ, противъ которыхъ выступилъ императоръ Михаилъ III [2]). Къ этому мнѣнію примкнулъ и Хр. М. Лопаревъ [3]). Но Ῥοῦν читается одинъ разъ и въ одномъ только требникѣ, впрочемъ полномъ странныхъ ошибокъ въ названіяхъ; всѣ-же другіе церковные требники знаютъ только Сарацинъ. Кромѣ того Сарацины эпохи Михаила наступили не на Константинополь, а на Кападокію. А память, имѣющая въ виду Ῥώς, можетъ быть только память 5 іюня [4]). О нашествіи ихъ упоминается во многочисленныхъ синаксаряхъ и типикахъ.

Возраженіе на основаніи Хроники брюссельской, по сообщенію которой Русь напали на Константинополь 18 іюня 860 года, устраняется, во-первыхъ, простымъ замѣчаніемъ, что нашествіе и осада Руси тянулись вѣроятно почти цѣлый годъ, т. е. съ 18 іюня 860—5 іюня 861. Хотя объ этомъ мы не имѣемъ прямыхъ свидѣтельствъ, наше утвержденіе можетъ остаться вѣрнымъ по слѣдующимъ соображеніямъ: во-первыхъ, такъ называемая хронографія Симеона магистра относитъ время нашествія Руси къ 9-му году царствованія Михаила, а время осады Константинополя къ 10-му году [5]). Значитъ, опасе-

1) Nauck, 231. Müller, 172. Ἀριστάρχου, 55—56.

2) Лѣтопись Историко-Филологическаго Общества при Импер. Новороссійскомъ Университетѣ. II. Визант. отдѣл. 1. Одесса 1892, стр. 215—217.

3) Визант. Врем. II (1895), стр. 617, 625—627.

4) См. объ этомъ у Порфирія Успенскаго, Четыре бесѣды Фотія. СПб. 1864, стр. 64. Филарета Черниговскаго, Историческій обзоръ пѣснопѣвцевъ. Черниговъ 1864, стр. 348.

5) Theoph. continuatus, стр. 674 Bonn.

нія византійцевъ начались не со дня осады самаго города, въ собственномъ смыслѣ слова, но съ появленіемъ Руси во Ѳракіи, Пафлагоніи, Мизіи и распространеніемъ ихъ по берегамъ Босфора и Мраморнаго моря, вслѣдствіе чего населеніе вынуждено было ранѣе запереть городскія ворота. Во-вторыхъ, о томъ, что дѣйствительно осада Византіи тянулась значительно долго, свидѣтельствуетъ рѣчь Георгія, впослѣдствіи митрополита никомидійскаго, хартофилакса Великой церкви при патріархѣ Фотіѣ. Рѣчь Георгія произнесена въ праздникъ Введенія Богородицы, слѣдовательно въ ноябрѣ 860 года. Въ ней мы находимъ прямой намекъ на нашествіе и осаду варварскую, которая можетъ относиться только къ Руси. «Прекрати», говоритъ проповѣдникъ, обращаясь къ Богородицѣ, «своими ходатайствами войны противъ твоего народа. Защити своею крѣпкой силою паству, которая съ убѣжденіемъ обращается къ тебѣ. Никакого побѣдительнаго знамени сильнѣе твоей помощи мы не имѣемъ предъявить. Ты видишь, что возложена на тебя вся надежда народа, призваннаго отъ сына твоего. Потому и дай, чтобы твоею силою она увѣнчалась добрымъ успѣхомъ. Ему нѣтъ другого прибѣжища отъ гнетущихъ его бѣдствій, кромѣ твоего непреоборимаго союза. На тебя пользующіеся имъ возлагаютъ упованія свои. Тебя противъ всего оружіемъ протягиваютъ; тебя вѣнцемъ гордости носятъ; тебя возвысили крѣпостью своего царствованія; тебѣ вручили скипетръ своей державы. Возстань, великая, своею властью передъ лицемъ народа и враговъ твоего сына разсѣй. Мы же, съ помощью Божіею избавившись отъ ихъ остервененія, во едино воспоемъ тебѣ, полны радости и ликованія». (Στῆσον ταῖς πρεσβείαις σου τοὺς κατὰ τοῦ λαοῦ σου πολέμους· ἐπάμυνον τῇ κραταιᾷ σου δυνάμει τῇ εἰς σὲ πεποιθυίᾳ ποίμνῃ· οὐδὲν τῆς σῆς βοηθείας ὀχυρώτατον προβαλλόμεθα τρόπαιον . . . ὁρᾷς πᾶσαν τοῦ ἐπωνύμου λαοῦ τοῦ υἱοῦ σου ἀνηρτημένην εἰς σὲ τὴν ἐλπίδα. Δὸς οὖν ἐπ' ἀγαθοῖς ταύτην ἐκβῆναι τῇ σῇ δυνάμει. Οὐκ ἔστιν ἄλλη τούτῳ καταφυγὴ τῶν συνεχόντων δεινῶν, πλὴν τῆς σῆς ἀπολιορκήτου συμμαχίας. Εἰς σὲ οἱ τούτου κρατοῦντες τὰς τῆς οἰκείας ἐξῆψαν προσδοκίας. Σὲ ἀντὶ πάντων ὅπλον προβάλλονται· σὲ θυρεὸν καὶ θώρακα περίκεινται· σὲ στέφανον καυχήσεως περιφέρονται· σὲ τῆς οἰκείας βασιλείας ὀχύρωμα ἔθεντο, σοὶ τὰ σκῆπτρα τοῦ κράτους ἐνεχείρισαν. Ἀνάστηθι τοίνυν ἐν δυναστείᾳ μεγάλῃ πρὸ προσώπου τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ υἱοῦ σου διασκόρπισον, ἵνα τῆς ἀθέου τούτων ἀπαλλαγέντες μανίας κοινὴν εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν κροτήσωμεν) [1]. Третье доказательство о продол-

1) Migne, т. 100, ст. 1456.

жительности осады мы находимъ во второй бесѣдѣ патріарха Фотія: «*Помните ли вы тотъ трепетъ, тѣ слезы и рыданія, которыми тогда* мы были всѣ поражены въ крайнемъ отчаяніи»?[1]) И еще: «Знаете конечно всѣ, *что въ то время* каждый научаемый своею совѣстью, если онъ совершилъ несправедливость, *давалъ Богу обѣщаніе*, что онъ больше не будетъ поступать несправедливо»[2]).

Однако не много спустя (μετ᾽ οὐ πολὺ) послѣ снятія осады и спасенія города и имперіи прибыло посольство отъ Ῥῶς съ просьбою о христіанизаціи ихъ и о распространеніи христіанской религіи въ ихъ странѣ. Они принимаютъ новую религію и епископа, рукоположеннаго патріархомъ Фотіемъ. Справедливо гордясь своимъ подвигомъ, написалъ онъ въ знаменитомъ своемъ окружномъ посланіи: «Но даже и многими многократно прославленные (пресловутые) и въ жестокости и скверноубійствѣ всѣхъ оставляющіе за собою, такъ называемые Русь, которые, поработивъ находящихся кругомъ себя и отсюда помысливъ о себѣ высокое, подняли руки и противъ державы Ромэевъ, — въ настоящее время даже и они промѣняли эллинское и нечестивое ученіе, которое содержали прежде, на чистую и неподдѣльную христіанскую вѣру, съ любовью поставивъ себя въ чинѣ послушниковъ и друзей нашихъ, вмѣсто разоренія насъ и великой противъ насъ дерзости, которую имѣли незадолго. И до такой степени разгорѣлись въ нихъ желаніе и ревность вѣры, что приняли епископа и пастыря и исполняютъ обычаи христіанъ съ великимъ усердіемъ и ревностью»[3]).

Какъ мы уже говорили выше, Русь приняли христіанство немного спустя, вѣроятно, послѣ снятія осады,—около конца 861 года въ самомъ Константинополѣ; и только этого достаточно, чтобы изъ вѣжливости не упомянулось ихъ національное названіе въ синаксарѣ и требникѣ 5 іюня, гдѣ доселѣ грубые идолопоклонники именуются просто варварами, какъ напримѣръ въ требникѣ 950—956 года. «И память страшной бѣды съ (божественнымъ) человѣколюбіемъ, постигшей насъ при нашествіи варваровъ, когда всѣ мы были бы избиты и попали бы въ плѣнъ; но сверхъ всякаго чаянія спасъ насъ милосердный Богъ молитвами безпорочной Богородицы» (Καὶ μνήμη τῆς μετὰ φιλανθρωπίας ἐπενεχθείσης ἡμῖν φοβερᾶς ἀνάγκης ἐν τῇ τῶν βαρβάρων

1) Nauck, 220. Müller, 169. Ἀριστάρχου, 38.
2) Nauck, 224. Müller, 170. Ἀριστάρχου, 44.
3) Φωτίου ἐπιστολαί, изд. Βαλέττα, стр. 178.

ἐπιδρομῇ, ὅτε μέλλοντας πάντας διαχειρίζεσθαι καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδίδοσθαι ὁ οἰκτίρμων Θεὸς πρεσβείαις τῆς ἀχράντου Θεοτόκου παρ᾽ ἐλπίδα πᾶσαν ἐλυτρώσατο) [1]).

Такимъ образомъ, съ одной стороны снятіе осады послужило поводомъ къ установленію этой особенной литургической памяти, — съ другой опасенія и войны во все время продолженія осады способствовали созданію праздника похвалы Божіей Матери и его Акаѳиста. Уже въ XIII вѣкѣ всесторонній ученый императоръ Ѳеодоръ Ласкарисъ упоминаетъ объ этомъ, какъ о какомъ то общеизвѣстномъ фактѣ. Въ своей рѣчи «къ пресвятой Богородицѣ, которую слѣдуетъ читать въ праздникъ Акаѳиста Божіей Матери», онъ прямо говоритъ: «Сегодня веселье на небесахъ и имъ сорадуются всѣ силы природы.... Ибо все разнообразіе міроздания увидѣло чудеса Богородицы; моментально потоплены Русь, которые потокомъ нахлынули нѣкогда на Византію, возложивъ свои надежды на морское сраженіе; благочестивые же спасены въ своей слабости сильною рукою Божіею, потому что хранительница ихъ сама Богоматерь». (Σήμερον ὁ οὐρανὸς χορεύει, τὰ περὶ αὐτὸν δὲ σύστοιχα συνευφραίνεται, κυκλικῶς οὐ φυσικευόμενα, ἀλλ᾽ ὑπερφυῶς θαυμαζόμενα· ἑωράκει γὰρ τὸ πολυσύνθετον ἄθροισμα τῆς κοσμοθεσίας, τῆς Θεοτόκου τὰ θαύματα. Ἀπεπνίγη ὁ Ῥῶς ἐκ τοῦ παραυτα, ὁ τὸν ῥοῦν κατὰ τῆς Βυζαντίδος κινήσας ποτέ, ὁ τῇ ναυμαχίᾳ τὰς ἐλπίδας ἀνατεινάμενος, καὶ σέσωσται τὸ τῶν εὐσεβῶν ἀσθενὲς τῇ βριαρᾷ χειρὶ τοῦ Θεοῦ· ἡ μήτηρ γὰρ τούτου φύλαξ) [2]).

Пѣснопѣніе Акаѳиста не можетъ быть древнѣе 860 года еще и потому, что ритмъ и мотивъ его не имѣютъ подражателей въ предшествующей эпохѣ; нигдѣ Акаѳистъ не сталъ примѣромъ другого какого нибудь церковнаго пѣнія раньше IX вѣка. Впервые онъ появляется

---

1) Рукопись 40 Святого Креста въ Іерусалимѣ, листъ 160. Ср. А. Дмитріевскаго, Τυπικά, стр. 78. Delehaye, Synaxarium, стр. 729—731.

2) Σωτήρ 1894, т. 16, стр. 187. Здѣсь нужно прибавить, что и до насъ у нѣкоторыхъ русскихъ писателей замѣчается прямо убѣжденіе, основанное можетъ быть на какомъ нибудь устномъ или письменномъ преданіи, въ томъ, что Акаѳистъ Божіей Матери составленъ по поводу спасенія Константинополя отъ первой русской осады въ 860 г. Объ этомъ по крайней мѣрѣ упоминаетъ Андрей Муравьевъ (Исторія Россійской Церкви, 3-е изданіе, СПб. 1845, стр. 13), какъ о какомъ-то несомнѣнномъ фактѣ, однако безъ всякаго доказательства. Съ такимъ мнѣніемъ покойный А. А. Куникъ никакъ не могъ согласиться. См. E. Kunik, Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slaven. St.-Petersburg 1845, т. 2, стр. 234. Mélanges Russes tirés du Bulletin historico-philologique de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg, т. I, стр. 148; томъ V, стр. 35—36.

въ качествѣ пѣсеннаго мотива во главѣ икосовъ Романа Пѣснопѣвца [1]). Однако указаніе здѣсь: Πρὸς τὸ Ἄγγελος πρωτοστάτης (по напѣву: Ангелъ предстатель) не ирмосъ; это простая замѣтка каллиграфа или пѣвца, только не самого Романа, и все, что можно сказать въ данномъ случаѣ объ отношеніи Акаѳиста къ Роману, это то, что икосы Акаѳиста составлены по риѳму икосовъ Романа [2]). Только въ концѣ X вѣка первый разъ риѳмъ и напѣвъ кондака: Τῇ ὑπερμάχῳ употребляется въ качествѣ образца какого-то пѣнія Іерусалимскаго патріарха Ореста [3]). Нѣтъ никакой возможности доказать, что сохранившіяся пѣнія по мотиву Акаѳиста древнѣе IX вѣка [4]).

Послѣ этого ясна нецѣлесообразность всякой попытки искать составителя Акаѳиста въ эпоху древнѣе того же IX вѣка. Гораздо разумнѣе полагать, что онъ жилъ въ 860 году, разъ мы уже знаемъ, что онъ составленъ по поводу акаѳистнаго праздника, относящагося къ этому году. Прежде всего нужно назвать имя патріарха Фотія, какъ составителя пѣснопѣнія, который самъ былъ и основателемъ праздника, и сверхъ того извѣстенъ какъ гимнографъ церкви и пѣснопѣвецъ, о чемъ свидѣтельствуетъ рядъ приписываемыхъ ему литургическихъ пѣній, сохранившихся до настоящаго времени [5]). Навѣрно славу автора Акаѳиста могъ бы пріобрѣсти себѣ Іосифъ пѣснопѣвецъ,

---

1) Pitra, Analecta sacra, т. I, стр. 68.

2) См. объ этомъ Νέα Ἡμέρα (1902, № 1422, 1423, 1438) и Deutsche Litteraturzeitung 1902, стр. 407—408.

3) Pitra, Analecta sacra, т. I, стр. 300.

4) См. ихъ у Pitra, т. I, стр. XXXIX, 263, 612, 613. Нужно замѣтить, что у древнихъ христіанъ подражаніе Акаѳисту Богородицы считалось, такъ сказать, профанаціей; акаѳисты же въ честь святыхъ, составленные по примѣру нашего Акаѳиста, не воспѣвались въ церквахъ. Объ этомъ свидѣтельствуетъ посланіе Аѳинскаго митрополита Михаила Акомината къ неизвѣстному ученому врачу, попытавшемуся увеличить литургическую гимнологію святого присоединеніемъ Акаѳиста. «Если ты хочешь», пишетъ ему митрополитъ, «украдкою и въ ночномъ mракѣ править праздникъ святому, какъ ты написалъ, присоединяя къ нему акаѳистное пѣснопѣніе, то ты долженъ бояться не впасть въ огонь въ то время, когда ты избѣгаешь дыма, служа сплетникамъ поводомъ къ обвиненію тебя въ новаторствѣ. Вѣдь не ускользнуть подобнымъ пѣніямъ отъ завистнаго слуха, даже если бы они пѣлись вполголоса, и въ поздней ночи и въ какихъ-то пещерицахъ. Ибо такъ называемое пѣснопѣніе Акаѳиста къ одной Богоматери и разъ только въ годъ отпѣвается по древнему преданію, и никто изъ любителей праздниковъ и пѣній не подражалъ ему ради памяти кого-нибудь изъ святыхъ. Слѣдовательно не подобаетъ и тебѣ это сдѣлать, чтобы ты не изобличался въ новизнѣ» (Μιχαὴλ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα, стр. 265—266, изд. Σ. Λάμπρου).

5) См. нашу книжку: Εἰς ὕμνος τοῦ πατριάρχου Φωτίου. Одесса 1900. Ср. Лѣтопись Ист.-Филол. Общества при Имп. Новоросс. Унив. VIII. Византійско-слав. отдѣленіе V. Одесса 1900, стр. 527—538.

но онъ какъ разъ въ 860 году былъ уже сосланъ въ Херсонъ, гдѣ онъ остался до конца первой патріархіи Фотія. Пѣсенный канонъ Іосифа, относящійся къ Акаѳисту, безъ сомнѣнія составленъ во время второй патріархіи Игнатія или Фотія, не позже 883 г., когда онъ умеръ.

Еще акаѳистное пѣснопѣніе могъ бы присвоить себѣ смирнскій митрополитъ Митрофанъ, если бы и этотъ тоже не былъ въ 860 г. сосланъ въ Херсонъ. Акаѳистъ не можетъ быть произведеніемъ и Георгія Хартофилакса потому, что нѣтъ никакого основанія оцѣнить ученика больше учителя, патріарха Фотія, и въ особенности потому, что существуетъ даже стилистическое и лексическое сродство между пѣснопѣніемъ и нѣкоторыми произведеніями нашего патріарха.

Акаѳистное пѣснопѣніе есть въ сущности отраженіе первой бесѣды патріарха Фотія по поводу нашествія Руси, а во второй бесѣдѣ встрѣчаются даже слова и выраженія самаго пѣснопѣнія и прямыя намеки на него.

Такъ, напримѣръ, въ этой послѣдней бесѣдѣ патріархъ между прочимъ упоминаетъ о томъ, какъ онъ вмѣстѣ съ народомъ просилъ Бога «объ очищеніи грѣховъ» (εἰς ἐξιλασμὸν τῶν ὀλισθημάτων)[1]); съ этимъ можно сравнить 69 ст. Акаѳиста: χαῖρε παντὸς τοῦ κόσμου ἐξίλασμα (радуйся, всего міра очищеніе); онъ призывалъ во спасеніе дерзновеніе Богородицы (τῆς θεοτόκου τὴν παρρησίαν εἰς σωτηρίαν)[2]); въ Акаѳистѣ (ст. 7) тоже говорится: χαῖρε θνητῶν πρὸς θεὸν παρρησία (радуйся, смертныхъ къ Богу дерзновеніе); такъ-же и въ 166 ст.: χαῖρε στολὴ τῶν γυμνῶν παρρησίας (радуйся, одеждонагихъ дерзновеніе). Въ той-же бесѣдѣ Фотій говоритъ, что они умоляли Богородицу: τὴν σκέπην εἰς τεῖχος εὑρεῖν ἀπολιόρκητον[3]); и въ Акаѳистѣ мы читаемъ (ст. 139): χαῖρε σκέπη τοῦ κόσμου (радуйся покрове міру). Тамъ-же Богородица сравнивается съ τεῖχος ἄρρηκτον[4]), и Акаѳистъ характеризуетъ ее (ст. 283) какъ ἀπόρθητον τεῖχος (нерушимая стѣно). Патріархъ, въ другомъ мѣстѣ той же бесѣды, призывалъ всѣхъ къ благодарственному воспѣванію Богородицы, почерпая изъ самаго Акаѳиста такія выраженія: Εἴπωμεν τῇ Μητρὶ τοῦ Λόγου καὶ γνώμης εὐθύτητι καὶ ψυχῆς καθαρότητι... Αὐτὴ τὴν σὴν πόλιν, ὡς οἶδας, ὡς βούλει, περίσωσον· ὅπλα σε καὶ τεῖχος καὶ

1) Nauck, стр. 222.
2) Nauck, стр. 222.
3) Nauck, стр. 222.
4) Nauck, стр. 222. Müller, стр. 170. Ἀριστ., стр. 45.

θυρεούς καὶ στρατηγὸν αὐτὸν προβαλλόμεθα· αὐτὴ τοῦ λαοῦ σου ὑπερμάχησον[1]); здѣсь каждый припоминаетъ первыя слова Акаѳиста: τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ (взбранной воеводѣ) и χαῖρε τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρθητον τεῖχος (радуйся царствія нерушимая стѣно). Стилистическое сходство пѣснопѣнія съ Акаѳистомъ замѣчается и въ другихъ произведеніяхъ Фотія. Такъ напримѣръ, въ канонѣ пресвятой Троицѣ Фотій говоритъ: Σὲ προστασίαν καὶ σκέπην καὶ ἐλπίδα καὶ τεῖχος καὶ προσφυγὴν καὶ ἱλασμὸν καὶ λύσιν τῶν δεινῶν εὑρηκότες, ἁγνή, διασωζόμεθα[2]); сравни съ этимъ ст. акаѳ. пѣснопѣнія 65, 69, 139, 161. Фотій въ своемъ словѣ въ праздникъ на Рождество Богородицы говоритъ: Ἡ κλῖμαξ ἡ πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἀναφέρουσα καταρτίζεται[3]); въ Акаѳистѣ (ст. 40): χαῖρε κλῖμαξ ἐπουράνιε, ἐν ᾗ κατέβη ὁ θεός (радуйся, лѣствице небесная, ею же сниде Богъ). Въ одной стихирѣ Фотія читаемъ: χαῖρε τὸ τῶν ἀγγέλων περιβόητον θαῦμα[4]); въ Акаѳистѣ тоже самое (ст. 42): χαῖρε τὸ τῶν ἀγγέλων πολυθρύλητον θαῦμα (радуйся, Ангеловъ многословуще чудо). Въ другой стихирѣ патріарха читаемъ: χαῖρε, βασίλειον κράτος καὶ πύργε ἄσειστε· χαῖρε πιστῶν ἡ δόξα, ἀνόρθωσις πιπτόντων, χαῖρε ἁγνή, καὶ διαβόλου κατάπτωσις[5]); Акаѳистъ: χαῖρε τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος πύργος, и χαῖρε τῶν πιστῶν ἀναμφίβολον καύχημα, и χαῖρε ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων· χαῖρε κατάπτωσις τῶν δαιμόνων («радуйся, церкве непоколебимый столпе» и «вѣрныхъ извѣстная похвало» и «радуйся исправленіе человѣковъ, радуйся низверженіе бѣсовъ») (ст. 132, 133, 183, 282). Въ другой стихирѣ Фотія читаемъ: χαῖρε, τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις· χαῖρε μαρτύρων σθένος ἀνίκητον[6]); въ Акаѳистѣ: χαῖρε τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις· χαῖρε τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις и χαῖρε τῶν ἀθλοφόρων τὸ ἀνίκητον θάρσος (радуйся, падшаго Адама воззваніе, радуйся слезъ Евиныхъ избавленіе, радуйся, страстотерпцевъ непобѣдимая дерзосте) (ст. 14, 15, 91).

Примѣры эти, намъ кажется, достаточно ясно обнаруживаютъ существующую связь Акаѳистнаго пѣснопѣнія съ произведеніями Фотія, поэтому мы можемъ считать его не только установителемъ Акаѳист-

1) Nauck, стр. 231. Müller, стр. 172. Ἀριστ., стр. 56.
2) Ἀ. Π.-Κεραμέως Φωτίου... πονημάτια СПБ. 1892, σ. 14.
3) Ἀριστ., т. 2, стр. 343.
4) Θεοτοκάριον Νικοδήμου. Βενετία 1883, стр. 11.
5) Тамъ-же, стр. 11.
6) Θεοτοκάριον, стр. 113.

наго праздника, но, съ большою вѣроятностью, и составителемъ самого знаменитаго пѣснопѣнія. Однако и независимо отъ вопроса, кому принадлежитъ это произведеніе, важно, что похвалы Богородицы по большей части заимствованы изъ разныхъ церковныхъ пѣній, относящихся къ эпохѣ не ранѣе восьмого и девятаго вѣковъ. Въ немъ встрѣчаются выраженія, почти буквально заимствованныя изъ пѣній святыхъ, напримѣръ Андрея Критскаго, Іоанна Дамаскина, Ѳеофана Начертаннаго, изъ слова на праздникъ Введенія Богородицы святого патріарха Тарасія, дяди по отцу святого Фотія. Однимъ словомъ, Акаѳистное пѣснопѣніе Богородицѣ — это мозаика изъ разныхъ пѣній различныхъ пѣснопѣвцевъ. Мы заканчиваемъ наше изслѣдованіе, приводя нѣсколько примѣровъ[1]).

Акаѳ. ст. 14 и 15: χαῖρε τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις, χαῖρε τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἡ λύτρωσις (радуйся, падшаго Адама возваніе, радуйся, слезъ Евиныхъ избавленіе). Іоаннъ Дамаскинъ въ Θεοτοκάριον стр. 15: Παρθένε χαῖρε σεμνὴ, τοῦ Ἀδὰμ ἡ ἀνόρθωσις καὶ τῶν δακρύων τῆς Εὔας ἀπαλλαγή. Тамъ-же стр. 70: χαῖρε Ἀδὰμ ἡ ἔγερσις καὶ Εὔας τοῦ θρήνου ἀναίρεσις. Ѳеодоръ Студитъ тамъ-же стр. 45: χαῖρε Ἀδὰμ ἡ ἀνάκλησις καὶ Εὔας ἡ λύτρωσις.

Акаѳ. стр. 16, 17: χαῖρε ὕψος δυσανάβατον ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς· χαῖρε βάθος δυσθεώρητον καὶ ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς (радуйся, высото, неудобовосходимая человѣческими помыслы, радуйся, глубино, неудобозримая и ангельскими очима). Іоаннъ Дамаскинъ въ Θεοτοκ. стр. 100: χαῖρε βάθος ἀμέτρητον, χαῖρε ὕψος ἄρρηκτον καὶ ἀγγέλοις ἀγνώριστον.

Акаѳ. ст. 20: χαῖρε ἀστὴρ ἐμφαίνων τὸν ἥλιον (радуйся звѣздо, являющая солнце). Дамаскинъ (тамъ-же стр. 97): χαῖρε ἀστὴρ ἐν τῷ κόσμῳ τὸν ἥλιον ἐμφαίνων.

Акаѳ. ст. 41: χαῖρε γέφυρα μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν (радуйся, мосте, преводяй сущихъ отъ земли на небо). Андрей Критскій въ Θεοτοκ. стр. 61: χαῖρε γέφυρα ζωὴν πρὸς οὐράνιον τοὺς θνητοὺς ἡ μετάγουσα. Іоаннъ Дамаскинъ (тамъ-же стр. 87): χαῖρε γέφυρα θνητοὺς ζωὴν πρὸς θείαν μεταγαγοῦσα. Онъ-же въ другомъ мѣстѣ (тамъ-же стр. 14): χαῖρε γέφυρα ζωὴν πρὸς τὴν ἀθάνατον βροτοὺς ἐπανάγουσα. Андрей Критскій (тамъ-же стр. 21): χαῖρε θεία γέφυρα θνητοὺς μετάγουσα μόνη πρὸς ζωὴν τὴν ἀγήρω. Ему подражаетъ Ѳео-

1) Нумерація стиховъ Акаѳиста сдѣлана по изданію Christ et Paranicas, Anthologia graeca carminum christianorum, стр. 140—147.

фанъ (тамъ-же стр. 51): χαῖρε γέφυρα θνητοὺς πρὸς ζωὴν ἡ μετάγουσα. Митрофанъ видоизмѣняетъ ст. Андрея такъ: χαίροις γέφυρα ἡ μετάγουσα ζωὴν πρὸς τὴν ἔνθεον (тамъ-же стр. 67). Іосифъ подражаетъ сравненію Дамаскина такъ (стр. 7): χαῖρε ἡ γέφυρα πάντας πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανάγουσα πρεσβείαις σου.

Акаѳ. ст. 42: χαῖρε τὸ τῶν ἀγγέλων πολυθρύλητον θαῦμα (радуйся ангеловъ многословущее чудо). Тарасій Константинопольскій (Migne, т. 98, ст. 1497): χαῖρε τῶν ἀσωμάτων τὸ πολυθρύλητον θαῦμα. Это заимствовано изъ Андрея Критскаго (Θεοτοκ. стр. 84): χαῖρε τὸ περιβόητον θαῦμα καὶ περίδοξον ἀγγέλων καὶ στήριγμα τῶν βροτῶν и т. д.

Акаѳ. ст. 43: χαῖρε τὸ τῶν δαιμόνων πολυθρήνητον τραῦμα (радуйся бѣсовъ многоплачевное пораженіе). Аналогичная фраза у Ѳеофана (Θεοτ. стр. 64): δαιμόνων τραῦμα μέγα.

Акаѳ. ст. 44: χαῖρε τὸ φῶς ἀρρήτως γεννήσασα (радуйся свѣтъ неизрѣченно родшая). Андрей Критскій въ Θεοτοκ. стр. 33: χαῖρε τὸ φῶς ἀρρήτως κυήσασα. Іоаннъ Дамаскинъ тамъ-же стр. 87: χαῖρε ἡ τὸ φῶς ἀπορρήτως ἡμῖν πηγάσασα κόρη. Онъ самъ тамъ-же: χαῖρε φῶς τὸ ἐκ φωτὸς κυήσασα, τὸ φωτίσαν οἰκουμένην ἅπασαν.

Акаѳ. ст. 69: χαῖρε παντὸς τοῦ κόσμου ἐξίλασμα (радуйся, всего міра очищеніе). Это буквально взято изъ пѣнія Андрея Критскаго (Θεοτοκ. стр. 84). У Митрофана (стр. 49): παντὸς τοῦ κόσμου χαῖρε ἐξίλασμα.

Акаѳ. ст. 70: χαῖρε θεοῦ πρὸς θνητοὺς εὐδοκία (радуйся, Божіе къ смертнымъ благоволеніе). Подражаніе Тарасію (Migne, т. 98, ст. 1497): χαῖρε τοῦ πατρὸς ἡ εὐδοκία.

Акаѳ. ст. 71: χαῖρε θνητῶν πρὸς θεὸν παρρησία (радуйся, смертныхъ къ Богу дерзновеніе). Подражаніе Андрею Критскому (Θεοτοκ. стр. 84): χαῖρε βροτῶν πρὸς θεὸν παρρησία μόνη.

Акаѳ. ст. 86: χαῖρε ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον (радуйся, невидимыхъ враговъ отраженіе). Почти буквально взято изъ пѣнія Іоанна Дамаскина (Θεοτ. стр. 42): χαῖρε τῶν... πονηρῶν ἐχθρῶν ἀμυντήριον.

Акаѳ. стр. 90: χαῖρε τῶν ἀποστόλων τὸ ἀσίγητον στόμα (радуйся, ангеловъ немолчная уста). Почти буквально изъ Дамаскина (Θεοτοκ. стр. 97).

Акаѳ. ст. 91: χαῖρε τῶν ἀθλοφόρων τὸ ἀνίκητον θάρσος (радуйся, страстотерпцевъ непобѣдимая дерзосте). Взято изъ Іоанна Дамаскина (Θεοτοκ. стр. 97). У него-же читаемъ (стр. 43):

τῶν ἀθλοφόρων χαῖρε θάρσος ἄρρηκτον. Ему подражаетъ Θеофанъ (Θεοτοκ. стр. 77): χαῖρε βασιλευόντων ἁγνὴ τὸ θάρσος τὸ ἀνίκητον. Іосифъ подражаетъ Θеофану (Θεοτοκ. стр. 7): χαῖρε βασιλευόντων τὸ ἀνίκητον θάρσος.

Акаѳ. ст. 92: χαῖρε στερρὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα (радуйся, твердое вѣры утвержденіе). Подражаніе Θеофану (Θεοτοκ. стр. 65): χαίροις σεμνὴ καὶ τῆς πίστεως τὸ στερρότατον ἔγερμα. Тому-же Акаѳистному стиху подражаетъ Николай Катаскепиносъ (Θεοτ. стр. 100): χαῖρε πιστῶν ἀπόρθητον ἔρεισμα.

Акаѳ. ст. 93: χαῖρε λαμπρὸν τῆς χάριτος γνώρισμα (радуйся, свѣтлое благодати познаніе). Этотъ стихъ взятъ буквально изъ пѣнія Андрея Критскаго (Θεοτοκ. стр. 84).

Акаѳ. ст. 108: χαῖρε ἀστέρος ἀδύτου μήτηρ (радуйся, звѣзды незаходимыя мати). Подражаніе Андрею Критскому (Θεοτοκ. стр. 85): χαῖρε ἄστρον ἄδυτον.

Акаѳ. ст. 109: χαῖρε αὐγὴ μυστικῆς ἡμέρας (радуйся, заре таинственаго дне). Іоаннъ Дамаскинъ въ Θεοτοκ. стр. 97: χαῖρε αὐγὴ μυστικῆς καὶ θείας ἡμέρας.

Акаѳ. ст. 132, 133: χαῖρε ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων· χαῖρε κατάπτωσις τῶν δαιμόνων (радуйся, исправленіе человѣковъ, радуйся, низверженіе бѣсовъ). Подражаніе Θеофану (Θεοτοκ. стр. 79): χαῖρε δαιμόνων πτῶσις καὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀνόρθωσις. Акаѳистному χαῖρε ἀνόρθωσις ἀνθρώπων подражаетъ Митрофанъ такъ: χαῖρε βροτῶν ἡ ἀνόρθωσις (Θεοτοκ. стр. 67).

Акаѳ. ст. 136: χαῖρε θάλασσα ποντίσασα Φαραὼ τὸν νοητόν (радуйся, море, потопившее Фараона мысленнаго). Сравненіе взято изъ пѣнія Θеофана (Θεοτοκ. стр. 50): γλυκεῖα σὺ θάλασσα..... ἄρδην ἡ βυθίσασα.... σὺν νοητῷ Φαραώ.

Акаѳ. ст. 138: χαῖρε πύρινε στῦλε ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότει (радуйся, огненный столпе, наставляяй сущихъ во тьмѣ). Взятъ изъ Дамаскина (Θεοτοκ. стр. 97): χαῖρε πύρινε στῦλε φωτίζων τοὺς ἐν σκότει.

Акаѳ. ст. 139: χαῖρε σκέπη τοῦ κόσμου πλατυτέρα νεφέλης (радуйся, покрове міру, ширшій облака). Взятъ буквально изъ Дамаскина (Θεοτοκ. стр. 97).

Акаѳ. ст. 156: χαῖρε τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας (радуйся, цвѣте нетлѣнія). Взятъ изъ Андрея Критскаго (Θεοτοκ. стр. 61): χαίροις... τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας. Ему подражаетъ монахиня Θекла: χαῖρε ἄνθος... τῆς ἀφθαρσίας (Θεοτοκ. стр. 23).

Акаѳ. стр. 180: χαῖρε θεοῦ ἀχωρήτου χώρα (радуйся, Бога невмѣстимаго вмѣстилище). Это заимствовано изъ пѣвца Игнатія (при патріархѣ Тарасіи), произведенія котораго ошибочно приписываются патріарху Игнатію (Θεοτοκ. стр. 59): χαῖρε τοῦ ἀχωρήτου θεοῦ χώρα καὶ γῆ.

Акаѳ. ст. 181: χαῖρε ἐλπὶς ἀγαθῶν αἰωνίων (радуйся, надеждо благъ вѣчныхъ). Іоаннъ Дамаскинъ говоритъ: χαῖρε σεμνὴ ἐλπὶς ἀγαθῶν αἰωνίων (Θεοτοκ. стр. 97).

Акаѳ. ст. 183: χαῖρε τῶν πιστῶν ἀναμφίβολον καύχημα (радуйся, вѣрныхъ извѣстная похвало). У Андрея Критскаго читаемъ: χαῖρε τῶν πιστῶν ἁπάντων καύχημα (Θεοτοκ. стр. 21).

Акаѳ. ст. 187: χαῖρε ἡ παρθενίαν καὶ λοχείᾳ ζευγνῦσα (радуйся, дѣвство и рождество сочетавшая). Тоже у Андрея Критскаго, χαίροις ἡ παρθενίαν τε λοχείᾳ συζεύξασα (Θεοτοκ. стр. 61).

Акаѳ. ст. 228, 229: χαῖρε ἡ στήλη τῆς παρθενίας· χαῖρε ἡ πύλη τῆς σωτηρίας (радуйся столпе дѣвства, радуйся дверь спасенія). У Іоанна Дамаскина: χαῖρε πύλη νοητή· χαῖρε ἡ στήλη τῆς παρθενίας (Θεοτοκ. стр. 87).

Акаѳ. ст. 254: χαῖρε ἀστραπὴ τὰς ψυχὰς καταλάμπουσα (радуйся: молніе, души просвѣщающая). Подражаніе Тарасію (Migne, т. 97, ст. 1500): χαῖρε ἀστραπὴ ἡ τὰς ὄψεις τῶν πιστῶν ἠρέμα καταυγάζουσα.

Акаѳ. ст. 280: χαῖρε τίμιον διάδημα βασιλέων εὐσεβῶν (радуйся, честный вѣнче царей благочестивыхъ). Изъ Дамаскина: χαῖρε τίμιον διάδημα βασιλέων и χαῖρε βασιλέων εὐσεβούντων διάδημα τίμιον (Θεοτοκ. стр. 13 и 87). У Андрея Критскаго читаемъ (тамъ-же стр. 61): χαῖρε ἀνάκτων..... διάδημα τίμιον.

Акаѳ. ст. 281: χαῖρε καύχημα σεβάσμιον ἱερέων εὐλαβῶν (радуйся, честное похвало іереевъ благоговѣйныхъ). Изъ Іоанна Дамаскина: χαῖρε καύχημα σεβάσμιον ἱερέων (Θεοτοκ. стр. 87).

Акаѳ. ст. 282: χαῖρε τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος πύργος (радуйся, церкве непоколебимый столпе). Изъ Дамаскина: παντάνασσα χαῖρε Μαρία, τῆς Ἐκκλησίας ὁ πύργος ὁ ἀσάλευτος (Θεοτοκ. стр. 78).

Акаѳ. ст. 283: χαῖρε τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρθητον τεῖχος (радуйся, царствія нерушимая стѣно). И это тоже изъ Іоанна Дамаскина: ἀκήρατε χαῖρε παρθένε, τῆς βασιλείας τὸ τεῖχος τὸ ἀπόρθητον (Θεοτοκ. стр. 87).

А. Пападопуло-Керамевсъ.

(Оттискъ изъ X тома, № 3 и 4 «Византійскаго Временника» 1903 г.).

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, Январь 1904 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *Н. Дубровинъ.*

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
(Вас. Остр., 9 лин., № 12).

Μᾶρκος Ξυλοκαράβης,

πατριάρχης οἰκουμενικὸς καὶ εἶτα πρόεδρος Ἀχριδῶν.

Μᾶρκος ὁ Ξυλοκαράβης ἐν τῇ Geschichte der Byzant. Litteratur (σ. 1150) ἀναγράφεται πέμπτος οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀπὸ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, ἄμεσος δηλαδὴ διάδοχος Ἰωάσαφ τοῦ πρώτου καὶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1466—1467· ἀλλ' ἡ περὶ τούτου πληροφορία ληφθεῖσα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν οὑτωσὶ λεγομένων πατριαρχικῶν πινάκων τοῦ Γεδεὼν (σ. 481), εἶναι παντελῶς ἀνακριβής, ὡς θέλει ἀποδείξει ἡ ἀνὰ χεῖρας διατριβή, ἐν ᾗ συνήνωσα πάσας τὰς μέχρι σήμερον γνωστάς μοι περὶ τοῦ Μάρκου εἰδήσεις.

Αἱ πρῶται περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις εὑρίσκονται ἐν τῇ ἀνωνύμῳ Ἐκθέσει Χρονικῇ καὶ ἐν τῇ ἀνωνύμῳ ὡσαύτως Πολιτικῇ ἱστορίᾳ Κ/πόλεως. Κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς τελευταίας ὁ Μᾶρκος ἦτο Βυζάντιος καὶ ἀνὴρ ἀγαθός, κατὰ δὲ τὴν Ἔκθεσιν καὶ «μέτοχος λόγου»[1]· τοῦτο δὲ Μανουὴλ ὁ Μαλαξός, ὁ συντάκτης τῆς Πατριαρχικῆς ἱστορίας Κ/πόλεως, παραφράζει εἰς «ἄνθρωπος πολλὰ λογιώτατος». Ἐπειδὴ δὲ τὸ περὶ αὐτοῦ κεφάλαιον τοῦ Μαλαξοῦ ἐπιγραφὴν ἔχει τὸ «Μᾶρκος ἱερομόναχος ὁ Ξυλοκαράβης»[2]), πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ Μᾶρκος ἐγένετο πατριάρχης ἀμέσως ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν ἱερομονάχων· ὁ Μαλαξὸς ὅμως οὐδὲν λέγει περὶ τούτου ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ καὶ ὡς εἰκὸς ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται στερουμένη τῆς ἀποδοθείσης αὐτῇ σημασίας· τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἠμπορεῖ τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ὁ Μαλαξὸς θὰ ἐγνώριζεν ἐκ χρονικοῦ τινος τὸν Μᾶρκον ὑπάρξαντα πρὸ τῆς εἰς πατριάρχην προαγωγῆς του καὶ ἐν τῇ τάξει τῶν ἱερομονάχων.

1) Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, τ. 7, σ. 578. S. P. Lambros, Ecthesis chronica. London 1902, σ. 28. M. Crusii, Turco-Graecia, σ. 22.
2) Crusii, Turco-Graecia, σ. 124.